ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

11

TOMUL 31 1978

NOIEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export — Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3 — 70116.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
— 71261 Bucureşti, tel 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 31, Nr. 11
noiembrie 1978

S U M A R

60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMÂN

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

RECENZII

,,REVISTA DE ISTORIE'', Tom 31, nr. 11, p. 1919—2132, 1978.

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, MIHAIL E. IONESCU, *Războiul neatîrnării României*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, 327 p. *(Apostol Stan)* . . . .

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI: NICOLAE GRIGORAŞ, *Ţara Românească a Moldovei pînă la Ştefan cel Mare* (1359—1457), Edit. Junimea, Iaşi, 1978, 207 p. *(Constantin Şerban)*; * * * *Dimitrie Cantemir* (Antologie, prefaţă, cronologie şi bibliografie de Suzana Carmen-Dumitrescu), Edit. Eminescu, Bucureşti, 1977, 270 p. *(Constantin Gheorghe)*; ILEANA PETRESCU, VIRGIL JOIŢA, ION PĂTROIU, *Contribuţia Olteniei la războiul pentru independenţă*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 208 p. *(Mircea Iosa)*; ION BULEI, *1916. Zile de vară*, Edit. Eminescu, Bucureşti, 262 p. *(Constantin Dobrescu)*; Mărăşti — Mărăşeşti-Oituz, *Documente militare*, Edit. militară, Bucureşti, 1977, XXXVII + 452 p. *(Dumitru Preda)*; CASSIAN R. MUNTEANU, *Bătălia de la Mărăşeşti*, Edit. Facla, Timişoara, 1977, 158 p. (*Mircea C. Dumitriu*) . . . .

REVISTA DE ISTORIE

TOME 31, N° 11
novembre 1978

SOMMAIRE

60 ANS DEPUIS L'EDIFICATION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

LA VIE SCIENTIFIQUE

„Tuturor evenimentelor care jalonează etape istorice cruciale în viaţa poporului nostru le acordăm o atenţie deosebită sărbătorindu-le în mod corespunzător. Noi tragem din acestea învăţăminte pentru activitatea prezentă şi viitoare, în sensul afirmării tot mai puternice a hotărîrii de a face totul pentru dezvoltarea economico-socială a ţării, pentru întărirea independenţei şi suveranităţii naţionale, pentru conlucrarea strînsă cu celelalte state vecine, cu toate popoarele lumii. Numai astfel asigurăm progresul neîntrerupt al ţării, realizarea Programului de făurirea a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism".

NICOLAE CEAUŞESCU

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 60-A ANIVERSARE A MARII UNIRI DIN 1918

DE

GHEORGHE I. IONIŢĂ

Trăsătură definitorie a întregii noastre istorii, lupta necurmată a poporului român pentru libertate şi dreptate, pentru apărarea unităţii sale statale şi naţionale, a independenţei şi suveranităţii patriei străbate ca un fir roşu prin întregul flux al devenirii româneşti din adîncimea timpului, peste veacuri de bătălii şi jertfe pînă în realitatea socialistă de azi, pînă în actuala epocă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism.

Cu cît trec anii şi experienţa noastră istorică îşi capătă noi valenţe şi împliniri, strălucirea paginilor eroice ale luptelor trecute devine tot mai impunătoare şi preţuirea noastră pentru marile pagini înscrise în hronicul de aur al poporului român sporeşte considerabil.

Cu asemenea înalte consideraţii evocăm acum împlinirea a şase decenii de la Marea Unire din 1918.

*

După cum se cunoaşte, „... la începutul secolului al XX-lea, România se afla în etapa iniţială a dezvoltării sale industriale, în prima fază a capitalismului. Analiza obiectivă, ştiinţifică a nivelului de dezvoltare a forţelor de producţie şi a caracterului relaţiilor de producţie infirmă categoric opiniile potrivit cărora, în acea perioadă, România s-ar fi aflat în stadiul capitalismului monopolist, ar fi fost un stat imperialist. România era ea însăşi un hinterland al marilor puteri imperialiste, sursă de materii prime şi piaţă de desfacere pentru monopolurile străine. La acestea se adaugă faptul că procesul de formare a statului naţional român nu era încă

încheiat, că o însemnată parte a teritoriului țării se găsea sub stăpînire străină. Referindu-se la situația țării noastre și a altor țări est-europene în 1913, Lenin sublinia că sarcina istorică ce stă în fața popoarelor din această zonă era crearea statelor naționale unitare. « În toată Europa răsăriteană (Austria și Balcani) — spunea Lenin — și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cît mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfîrșit sau se află abia la început »[1]. Realizarea statului național unitar devenise, în preajma primului război mondial, o cerință imediată, o condiție primordială a mersului înainte al țării noastre pe plan economic și social"[2].

La începutul veacului nostru, apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Progresul societății românești impunea, ca o cerință obiectivă, încheierea procesului de făurire a statului național unitar — aspirație multiseculară a întregului nostru popor" [3].

Așa se face că „Primul război mondial imperialist — care își punea cu putere amprenta asupra începutului secolului al XX-lea — ridica și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii. După cum se știe, în această perioadă, în țara noastră, ca și în celelalte țări balcanice — așa cum sublinia pe atunci Lenin — construcția de stat în direcția burghezo-națională nu se terminase, un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor statului, teritorii românești se aflau sub stăpînire străină" [4].

Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strîns legate de încheierea procesului de formare a statului național unitar român. „Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești" [5].

Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, „poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cotropire și anexiune teritorială; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale" [6].

În decursul primului război mondial, după cum este cunoscut, armata română, masele populare „... duc o luptă eroică împotriva ocupanților militariști germani, pentru apărarea patriei, a integrității sale teritoriale,

---

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, Edit. politică, București, 1964, p. 333.

[2] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, 29 noiembrie 1968, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 712.

[3] Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C. C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, Edit. politică, București, 1977, p. 24.

[4] Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, 12 august 1967, în *Op. cit.*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 467.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*.

manifestîndu-şi încă o dată, cu putere, înaltul spirit patriotic, vitejia şi abnegaţia" [7].

Ideile nobile proclamate de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi înscrise în „Declaraţia drepturilor popoarelor din Rusia", cu privire la „egalitatea şi suveranitatea popoarelor", „dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare şi formarea de state independente", „desfiinţarea tuturor privilegiilor şi a îngrădirilor naţionale" au fost însuşite — după cum este cunoscut — de popoarele „care gemeau sub jugul asupririi imperiului habsburgic, au devenit un stindard de luptă pentru dezvoltarea lor liberă şi independentă în cadrul unor state naţionale proprii" [8].

Problema făuririi statului naţional unitar „preocupa profund masele populare, în acea perioadă, constituia un deziderat vital al poporului român, al proletariatului, al socialiştilor" [9]. După cum este cunoscut, încă în ianuarie 1917, Lenin manifesta un interes deosebit pentru această problemă, apreciind că „foarte mulţi români şi sîrbi (în raport cu numărul total al românilor şi sîrbilor) locuiesc în afara graniţelor lor „şi că în general construcţia de stat în direcţia burghezo-democratică nu s-a terminat în Balcani" [10].

Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, „... care a dus la prăbuşirea Imperiului ţarist, determină şi dezmembrarea imperiului habsburgic, deschizînd o eră nouă în istoria omenirii — era revoluţiei proletare, a eliberării sociale şi naţionale a popoarelor" [11]. „Se adevereau în acest fel cuvintele pe care Engels le scria socialistului român Ion Nădejde în ianuarie 1888 şi anume «Dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie» [12].

Şi după cum ştiţi aşa s-a întîmplat" [13].

În condiţiile prăbuşirii marilor imperii absolutiste din Europa, lupta maselor populare de pe întreg cuprinsul patriei noastre străbune a impus desăvîrşirea procesului de formare a statului naţional unitar, „măreţ act de dreptate istorică pentru care s-au jertfit nenumărate generaţii ale înaintaşilor. Făurirea statului naţional unitar român a fost astfel rodul luptei principalelor clase şi pături ale societăţii, al întregului nostru popor, o expresie a legităţilor obiective ale progresului social şi naţional, care a

---

[7] Nicolae Ceauşescu, *Expunerea prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. şi activului central de partid şi de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenţei de stat a României*, 9 mai 1977, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 24.

[8] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, 29 noiembrie 1968, în *op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, Bucureşti, 1969, p. 714.

[9] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1974*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 25.

[10] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Edit. politică, Bucureşti, 1964, ediţia a II-a, p. 355.

[11] Nicolae Ceauşescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. şi activului central de partid şi de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenţei de stat a României, 9 mai 1977*, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 24—25.

[12] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, partea I, Edit. politică, Bucureşti, 1964, p. 190.

[13] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 25—26.

asigurat unitatea deplină şi pentru totdeauna a naţiunii noastre, deschizînd calea afirmării ei tot mai puternice în viaţa economică şi politică a lumii" [14].

După cum este cunoscut , la capătul unui proces istoric, desăvîrşirea formării statului naţional unitar român a avut loc în anul 1918 [15].

Documente de partid recente, expuneri şi aprecieri conţinute în interviurile acordate presei străine de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu, precum şi alte documente au pus în evidenţă sensurile majore—contemporane cu noi — ale Unirii din 1918 [16]. „Acest moment epocal din istoria poporului nostru — aprecia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a deschis noi perspective atît dezvoltării forţelor de producţie, ştiinţei şi culturii, cît şi afirmării poporului nostru, a aspiraţiilor sale de progres, a voinţei sale de pace, a hotărîrii de a-şi făuri o viaţă demnă, liberă, de a trăi în prietenie şi colaborare cu vecinii săi, cu toate popoarele lumii" [17].

Marea adunare populară de la Alba Iulia „care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriaşele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile româneşti au consfinţit voinţa de unire a întregii noastre naţiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forţe ale poporului român .., de cărturarii şi marii gînditori ai neamului, a activităţii desfăşurate de elementele revoluţionare, de militanţii socialişti, a aspiraţiilor şi voinţei întregului popor român" [18].

Trăsătura fundamentală, distinctivă a luptei pentru Marea unire din 1918 a constituit-o „... largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, ţărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase şi pături ale societăţii. În condiţiile respective, burghezia, cu toate limitele sale politice, a jucat un rol pozitiv în lupta pentru unire, acţionînd în sensul cerinţelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul intereselor şi aspiraţiilor maselor" [19].

În opera tovarăşului Nicolae Ceauşescu se află puternic subliniată contribuţia adusă de clasa muncitoare la înfăptuirea marelui ideal al românilor de pretutindeni "... la realizarea visului secular al poporului

---

[14] Nicolae Ceauşescu, *Expunere prezentată la Sesiunea comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. şi activului central de partid şi de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenţei de stat a României. 9 mai 1977*. Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 25.

[15] La recenta plenară a Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a făcut o amplă expunere în cuprinsul căreia s-a referit la semnificaţiile evenimentului (Vezi „Scînteia" din 3 noiembrie 1978).

[16] Vezi, în mod deosebit, *Chemarea Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste privind aniversarea a 60 de ani de la făurirea statului naţional unitar român* („Scînteia" din 3 noiembrie 1978).

[17] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste* („Scînteia" din 3 noiembrie 1978).

[18] Nicolae Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz' 12 august 1967*, în *Op. cit.*, vol. 2, Edit. politică, Buc. 1968, p. 469—470.

[19] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968* în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, Bucureşti, 1969, p. 715.

român de a trăi într-un singur stat naţional independent şi liber" [20]. De exemplu, „Despre aceasta vorbeşte însăşi compoziţia Consiliului Naţional, format din şase reprezentanţi ai Partidului Naţional şi şase reprezentanţi ai mişcării socialiste. Mişcarea muncitorească şi socialistă şi-a afirmat voinţa şi hotărîrea în mod energic prin puternice acţiuni greviste şi demonstraţii politice, prin crearea consiliilor muncitoreşti care au preluat conducerea unor centre transilvănene din mîinile autorităţilor habsburgice. Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant şi prin influenţa pe care a exercitat-o asupra programului politic al unirii, în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic, muncitoresc. Crearea consiliilor şi gărzilor naţionale în toate judeţele, oraşele şi comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredinţat delegaţilor la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100 000 de oameni la acestă adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul cîtorva persoane sau grupuri izolate ci opera întregului popor, a întregii noastre naţiuni" [21].

O apreciere cu totul deosebită se detaşează în opera tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu privire la contribuţia ţărănimii care „... a constituit forţa socială care a participat activ la înfăptuirea marilor deziderate şi aspiraţii naţionale ale poporului nostru, fiind prezentă în toate marile momente ale procesului de făurire a statului naţional unitar. Animată de conştiinţa originii comune şi a unităţii de neam, ea a sprijinit, din răsputeri, alături de celelalte forţe sociale înaintate, realizarea actului istoric al Unirii Pıincipatelor. De asemenea, o adevărată epopee au scris cu sîngele lor ţăranii — ostaşi în războiul de independenţă din 1877, cucerind prin lupte grele — la Plevna, Griviţa, Smîrdan, Rahova — dreptul la existenţă de-sine-stătătoare a naţiunii noastre, impunînd în atenţia lumii întregi voinţa poporului român de a fi singur stăpîn în propria-i ţară.

Sute de mii de ţărani, care îmbrăcaseră haina militară, s-au acoperi- de glorie la Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, apărînd pămîntul patriei, şi au participat activ în 1918, la făurirea statului naţional unitar" [22].

În toate evenimentele care, în mod necesar şi legic, au condus spre nemuritorul an 1918, „imensa majoritate a tineretului a fost întotdeauna de partea forţelor progresiste, contribuind la formarea şi dezvoltarea statului naţional unitar, la progresul general al patriei noastre" [23].

Partidul clasei noastre muncitoare, socialiştii români au salutat cu entuziasm marele act al unirii, subliniind într-o declaraţie publicată în ziarul „Socialismul" la începutul anului 1918 : „Ca socialişti români inter-

---

[20] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la Congresul consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcţii şi transporturi. 11 iulie 1977, Cuvînt de închidere 12 iulie 1977*, in *Op. cit.*, vol. 14, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 547.

[21] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, Bucureşti, 1969, p. 716.

[22] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la realizarea unei agriculturi intensive moderne, de mare randament şi înaltă productivitate, la creşterea bunăstării întregii ţărănimi, prezentată la primul Congres al consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, al întregii ţărănimi, 18 aprilie 1977*, in *Op. cit.*, vol. 14, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 232—233.

[23] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist. 14 aprilie 1972*, în *Op. cit.*, vol. 7, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 220.

naţionalişti, salutăm cu bucurie dezrobirea naţională a poporului român şi respectăm legăturile de unire hotărîte. România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mîine" [24].

Cu mare forţă expresivă este cuprinsă în opera tovarăşului Nicolae Ceauşescu aprecierea potrivit căreia : „... experienţa istorică a poporului nostru, ca şi întreaga experienţă socială mondială confirmă adevărul de necontestat potrivit căruia orice stat care promovează o politică de dominaţie şi asuprire, care nesocoteşte şi încalcă drepturile elementare ale altor popoare, oricît de puternic ar fi la un moment dat, de oricîtă forţă militară ar dispune, el este sortit, pînă la urmă, înfrîngerii, prăbuşirii, dispariţiei. Omenirea a cunoscut, de-a lungul existenţei sale milenare, mari şi puternice imperii care au invadat şi subjugat alte popoare, dar care, ca urmare a luptei dîrze, curajoase a acestora, au dispărut ca imperii pentru totdeauna de pe faţa pămîntului. Istoria confirmă cu putere justeţea tezei universal valabile, pusă în evidenţă de teoria ştiinţifică materialist-dialectică, a marxismului, că un popor care asupreşte alte popoare nu poate fi nici el cu adevărat liber, stăpîn în propria sa ţară, nu se poate bucura nici el pe deplin de bunăstare şi fericire. Acest adevăr este dovedit şi de însăşi situaţia poporului român ... Numai raporturile de deplină egalitate între naţiuni, conlucrarea rodnică şi reciproc avantajoasă între state suverane pot asigura dezvoltarea nestingherită, cu adevărat liberă, a fiecărui popor" [25].

Alături de aceste consideraţiuni de excepţională însemnătate teoretică, în opera tovarăşului Nicolae Ceauşescu întîlnim şi aprecierea puternic subliniată conform căreia „Poporul român a făcut întotdeauna o deosebire netă între politica de dominaţie şi asuprire a claselor exploatatoare şi masele largi populare, ele însele exploatate şi asuprite. De aceea, poporul nostru a întreţinut legături strînse cu popoarele din imperiile care au atentat la libertatea şi suveranitatea sa naţională, a dezvoltat relaţii de solidaritate cu forţele înaintate ale acestora în lupta pentru lichidarea orînduirilor perimate din punct de vedere istoric şi dezvoltarea societăţii în concordanţă cu cerinţele obiective ale progresului, pentru înfăptuirea idealurilor de libertate naţională şi socială, pentru bunăstare şi fericire" [26].

Sintetizînd datele istorice, toate concluziile desprinse din analiza diverselor momente ce au condus spre marea unire din 1918, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a subliniat adeseori, şi foarte puternic faptul că : „Analiza desfăşurării evenimentelor demonstrează elocvent că formarea statului naţional unitar român nu este rezultatul unor înţelegeri încheiate la masa tratativelor, ci rodul luptei întregului popor, însufleţit de năzuinţa seculară a unităţii, de hotărîrea de a realiza visul pentru care au luptat şi s-au jertfit atîtea generaţii de înaintaşi. Merită subliniat că pentru unire s-au pronunţat şi numeroşi reprezentanţi ai naţionalităţilor conlo-

---

[24] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 26.

[25] Nicolae Ceauşescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. şi activului central de partid şi de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenţei de stat a României. 9 mai 1977*, Edit. politică, Buc., 1977, p. 21—22.

[26] Ibidem, p. 22.

cuitoare ... Tratatul de pace nu a făcut decît să consfinţească situaţia de fapt, stabilită ca urmare a luptei maselor populare din România ..." [27].

La cea de-a 60-a aniversare a marii uniri a tuturor românilor—eveniment memorabil ale cărui excepţionale semnificaţii le evocăm cu toată căldura sufletească şi dăruirea noastră patriotică — îşi păstrează o deplină şi excepţională valoare următoarea apreciere pe care o făcea tovarăşul Nicolae Ceauşescu evenimentelor memorabile ale anului 1918 : „*Încununare a aspiraţiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberarea naţională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forţe social-politice ale vremii — în cadrul căròra rolul hotărîtor l-au avut masele populare—, unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne*" [28], „a deschis perspectiva dezvoltării mai rapide a forţelor de producţie ale ţării şi, totodată, a creat condiţii favorabile pentru intensificarea activităţii forţelor sociale progresiste, a mişcării muncitoreşti revoluţionare" [29].

Eveniment epocal în istoria poporului nostru, făurirea statului naţional unitar român a deschis perspective favorabile dezvoltării naţiunii noastre şi situării României pe noi coordonate. Ca urmare, în perioada interbelică au şi fost obţinute o serie de realizări în toate domeniile de activitate. Astfel, a fost obţinută o importantă creştere a forţelor de producţie, s-a realizat o intensă dezvoltare a industriei, economia naţională înregistrînd — în cadrul pieţei unice — sporuri importante care în anul 1938 au atins cel mai înalt nivel al României burgheze. Accelerarea procesului de dezvoltare a economiei capitaliste a făcut să sporească simţitor numărul muncitorilor, care a atins cifra de aproximativ 500.000. Existenţa acestui important detaşament proletar, în bună parte grupat în centre puternice care îi sporeau capacitatea de organizare, a constituit fermentul cel mai activ al luptei pentru înfăptuirea unor transformări adînci în viaţa social-politică. Se poate afirma, sub acest raport, că anii ce au urmat primului război mondial — ani de puternic avînt revoluţionar şi care au adus numeroase prefaceri în evoluţia naţiunii şi a statului nostru — poartă o serie de trăsături comune cu perioada ce a urmat unirii Principatelor Române, cînd de asemenea au avut loc numeroase transformări cu caracter burghezo-democratic.

Totuşi, realizările obţinute au fost departe de a rezolva marile probleme şi contradicţii care frămîntau societatea românească. Faptul că la conducerea statului au continuat să se afle burghezia şi moşierimea, care au căutat să tragă toate foloasele de pe urma înfăptuirii unităţii statale, a făcut ca procesul transformărilor pentru care luptaseră şi continuau să lupte masele populare să se desfăşoare în mod lent şi anevoios, democraţia burgheză avînd, în mare măsură, un caracter declarativ şi formal, libertăţile şi drepturile cetăţeneşti fiind în multe cazuri nesocotite şi încălcate. Ţinta represiunii burghezo-moşiereşti a fost lupta revoluţionară

---

[27] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România — 29 noiembrie 1968*, în *Op. cit.*, vol. 3, Edit. politică, Bucureşti, 1969, p. 716.

[28] *Ibidem*, p. 705—706.

[29] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 26.

a clasei muncitoare, activitatea Partidului Comunist Român, care au fost în mod sistematic lovite cu brutalitate.

În astfel de împrejurări, marile probleme ale societății noastre, ca făurirea unei economii prospere, lichidarea exploatării omului de către om, rezolvarea problemei agrare, instaurarea unui regim democratic în care puterea să fie exercitată de cei ce muncesc, realizarea deplinei egalități între toți cetățenii țării de orice naționalitate, obținerea unei reale independențe naționale au rămas în esență nerezolvate. A revenit clasei muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, sarcina istorică de a le rezolva, înfăptuind astfel și depășind năzuințele celor care, cu șase decenii în urmă, făureau statul nostru național unitar.

Prin actul insurecțional din august 1944, prin revoluția democratică și cu deosebire în anii revoluției și construcției socialiste au fost înfăptuite transformări profunde, care au schimbat în mod radical înfățișarea țării, fizionomia societății noastre.

Referindu-se la situația în care s-a aflat România în intervalul dintre Unirea din 1918 și victoria insurecției naționale, armate, antifasciste și antiimperialiste din August 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea recent, în cadrul Plenarei Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste: „Fără îndoială că actul unirii n-a putut rezolva toate problemele sociale și naționale, n-a împlinit toate așteptările maselor largi populare care luptau pentru noi condiții de viață, pentru relații egale între toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate... așteptările maselor muncitoare n-au putut fi realizate în România, ca de altfel și în alte țări, datorită faptului că cercurile conducătoare, clasele dominante, care în anumite împrejurări au jucat un rol istoric în dezvoltarea socială, au avut limitele lor și în nici un caz nu concepeau ca puterea să fie predată poporului. Clasele dominante au considerat că unirea le deschide noi posibilități de consolidare a privilegiilor lor, de exploatare a maselor populare, fără deosebire de naționalitate. Aceasta a pus sarcini deosebite în fața forțelor progresiste, a mișcării muncitorești, revoluționare. Este incontestabil că înfăptuirea statului național unitar a dat un nou și puternic imbold mișcării progresiste, revoluționare, a întărit forțele clasei muncitoare, a deschis calea unității dintre muncitori, țărani, intelectuali, dintre toți fiii patriei care doreau ca România să se dezvolte, în cadrul statului unitar, pe o cale democratică, ca problemele sociale să fie rezolvate în folosul maselor populare. Aceasta a intensificat lupta pentru ca oamenii muncii și toți cetățenii de alte naționalități care s-au așezat pe meleagurile Transilvaniei și Banatului de secole, au muncit și luptat împreună cu românii să se bucure de drepturi depline și, împreună cu întregul popor, să asigure pentru toți cei ce muncesc, pentru toți cetățenii patriei, condiții egale de muncă, de viață și învățătură, de participare la conducerea societății.

Ceea ce n-a realizat și nu putea realiza regimul burghezo-moșieresc s-a realizat odată cu înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, cu trecerea la revoluția democratică și apoi socialistă, cu cucerirea puterii politice de către masele largi populare, în momentul în care poporul a devenit cu adevărat stăpîn pe destinele sale, asumîndu-și rolul de făuritor conștient al propriei sale istorii libere și independente" [30].

[30] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la Plenara Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste* („Scînteia" nr. 11.260 din 3 noiembrie 1978).

Căutînd răspunsurile cele mai complete întrebării despre ceea ce a însemnat Marea Unire a tuturor românilor pentru istorie, pentru noi cei de azi şi pentru generaţiile ce ne vor urma, ar trebui să începem prin a sublinia că, amintindu-ne de acel moment memorabil, trăim intens marea bucurie a prezentului, marcat de adînci prefaceri revoluţionare, privim cu mîndrie viguroasa dezlănţuire de forţe şi capacităţi creatoare specifice unui popor eliberat pentru totdeauna de exploatare şi împilare, liber şi stăpîn pe destinele sale. Asumîndu-şi un rol de conducător al luptei pentru adevăr şi libertate, Partidul Comunist Român şi-a asumat, totodată, istorica îndatorire de a conduce poporul în marea luptă de edificare a unui stat socialist liber şi independent cu o industrie puternică şi cu un nivel de viaţă tot mai ridicat. Înfăptuind o economie socialistă puternică şi unitară, dezvoltînd neîncetat baza materială a ţării şi generalizînd relaţiile de producţie de tip nou, asigurînd sporirea necontenită a venitului naţional, partidul a acţionat şi acţionează cu fermitate pe linia continuei perfecţionări calitative în toate domeniile de activitate. Sub flamurile stindardului revoluţionar, strîns uniţi în jurul conducerii de partid, comuniştii se află acolo unde-i greul luptei pentru edificarea noii societăţi, îndeplinind cu cinste nobila misiune cu care au fost investiţi, aceea de a conduce neabătut clasa muncitoare, ţărănimea şi intelectualitatea, toţi oamenii muncii — români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi — în înălţarea unei patrii libere şi prospere, în făurirea orînduirii celei mai umane şi celei mai drepte, a socialismului şi comunismului.

Sărbătorim marele act al Unirii din 1918 în condiţiile succeselor remarcabile obţinute de oamenii muncii din România, fără deosebire de naţionalitate, de întregul nostru popor, în înfăptuirea Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a ţării spre comunism. Timpul scurs de la adoptarea Programului de cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român a fost marcat prin noi şi măreţe realizări în înfăptuirea politicii ştiinţifice a partidului, în perfecţionarea continuă a funcţiei sale conducătoare, în descoperirea şi punerea în valoare a noi şi importante rezerve materiale în scopul propăşirii multilaterale a patriei. Realitatea a demonstrat cu putere justeţea orientării partidului nostru de a aşeza la temelia operei de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate creşterea puternică a forţelor de producţie, pe baza însuşirii celor mai avansate cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii şi, totodată, de a perfecţiona continuu relaţiile sociale, organizarea şi conducerea întregii vieţi sociale, de a asigura adîncirea democraţiei socialiste, participarea maselor celor mai largi, practic a întregului popor, la conducerea întregii activităţi economico-sociale, la făurirea conştientă a propriului viitor. Întreg acest răstimp a verificat totodată rodnicia eforturilor îndreptate spre dezvoltarea gîndirii novatoare, spre promovarea noului, spre găsirea de soluţii cutezătoare, corespunzătoare noilor realităţi şi cerinţe ale progresului social. A sporit permanent rolul organizaţiilor de partid în toate domeniile de activitate, comuniştii fiind pildă de hărnicie şi cinste la locul lor de muncă, în miezul problemelor puse de viaţă, contribuind prin acţiuni decisive la soluţionarea lor. Realitatea a demonstrat pregnant justeţea principiului de bază al partidului nostru că nimic nu poate fi clădit trainic şi frumos fără avînt revoluţionar şi gîndire novatoare, fără exemplul permanent, hotărîtor al celor mai buni dintre cei buni, consecvenţi şi intransigenţi în eliminarea a ceea ce

este perimat, depășit de viață, în promovarea atentă și fără ezitare a noului, în găsirea soluțiilor de cutezanță și anticipare, căi sigure, verificate, spre progres și împliniri rapide.

Marile succese obținute, care au plasat țara, începînd cu cel de-al IX-lea Congres al partidului, în perioada cea mai fertilă a istoriei sale, sînt indisolubil legate de personalitatea și de neobosita activitate desfășurată, la cîrma partidului și a statului nostru, de tovarășul Nicolae Ceaușescu. Contribuția sa decisivă la elaborarea și transpunerea în viață a Programului partidului și a planurilor de dezvoltare în funcție de condițiile specifice ale României, la fundamentarea, pe baze riguros științifice, a politicii interne și externe a țării, dialogul viu, nemijlocit pe care îl poartă în permanență cu poporul, cu țara, au legat pentru totdeauna numele secretarului nostru general de toate marile succese realizate pe calea socialismului și comunismului, de imensul prestigiu de care se bucură astăzi țara în întreaga lume.

Progresele realizate pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate sînt rodul muncii unite a tuturor cetățenilor țării, a întregului popor. Coeziunea de nezdruncinat a societății noastre, întărirea continuă a unității și frăției celor ce muncesc, fără deosebire de naționalitate, se dovedesc un puternic izvor de forță în grandioasa luptă pentru socialism și comunism în România.

Sîntem în cel de-al treilea an al cincinalului 1976—1980— hotărîtor pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite de Congresul al XI-lea și a programului suplimentar adoptat de Conferința Națională a partidului — cincinalul dezvoltării și adîncirii revoluției tehnico-științifice. Nu cu mult timp în urmă am sărbătorit 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, trecute de drept și de fapt în mîinile clasei muncitoare, ale întregului popor, stăpîn nemijlocit pe bogățiile naționale, pe propriul său destin. În cele trei decenii de la trecerea principalelor mijloace de producție în proprietatea adevăraților stăpîni, România a lichidat definitiv statutul de țară agrară slab dezvoltată, devenind un stat industrial-agrar cu o economie modernă. Amploarea progreselor realizate este elocvent ilustrată de cifre. Realizăm o producție industrială de 38 de ori mai mare decît cea din 1938, recolte întreite față de anii antebelici, un venit național de 12 ori mai mare decît în 1950, ceea ce reflectă grăitor forța orînduirii noastre socialiste.

Superioritatea socialismului se reflectă, de asemenea, în puternicele transformări sociale care au avut loc în viața omului, în creșterea continuă a nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor. „Întreaga activitate de dezvoltare economico-socială a țării — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — are drept scop creșterea în ritm înalt a forțelor de producție, a bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor — țelul suprem al politicii partidului, esența societății socialiste multilateral dezvoltate, pe care o edificăm în România".

Datorită creșterii venitului național, a rezultatelor bune obținute în dezvoltarea economică a țării, a fost posibilă stabilirea de către partid a majorării pînă în 1980 a retribuției cu peste 32 la sută, față de circa 20 la sută cît prevedea actualul plan cincinal, majorare a cărei primă etapă, după cum este cunoscut, s-a încheiat recent.

Au crescut continuu veniturile realizate din muncă de ţărănimea cooperatistă, de întreaga populaţie a satelor, s-au îmbunătăţit condiţiile ei de viaţă.

Fonduri însemnate au fost şi sînt destinate de către stat învăţămîntului, asigurării sănătăţii, pensiilor, alocaţiilor pentru copii, altor trebuinţe de ordin social, satisfacerii în condiţii din ce în ce mai bune a cerinţelor mereu crescînde ale celor ce muncesc de la oraşe şi sate.

Caracteristic pentru dezvoltarea noastră socială este, în acelaşi timp, continua adîncire a democraţiei socialiste. Multiplele măsuri iniţiate şi înfăptuite în anii din urmă de partid, atît la nivelul unităţilor economico-sociale, al oraşelor şi comunelor, cît şi la nivel naţional, au dus la crearea şi continua perfecţionare a unui cadru organizatoric unic în felul său şi care se cere tot mai bine valorificat, în vederea participării nemijlocite a tuturor categoriilor de oameni ai muncii la conducerea economiei, a vieţii sociale, a întregii societăţi.

Dezvoltarea societăţii, îmbunătăţirea condiţiilor vieţii materiale a oamenilor muncii, îmbogăţirea vieţii lor spirituale, promovarea principiilor eticii şi echităţii socialiste pun în lumină preocuparea partidului ca înaltele principii ale umanismului socialist să se reflecte în toate sferele vieţii sociale.

Ca un factor decisiv al transformărilor revoluţionare pe care le presupune înaintarea pe calea socialismului şi comunismului se înscrie plămădirea omului nou, cu o concepţie înaintată despre lume şi viaţă, cu o morală superioară, devotat intereselor generale ale societăţii — obiectiv căruia îi este subordonată întreaga activitate politico-ideologică şi cultural-educativă a partidului.

În anul în care sărbătorim împlinirea a şase decenii de la făurirea statului naţional unitar român, marile înfăptuiri ale socialismului se constituie într-o strălucită ilustrare a modului în care întregul popor, sub conducerea Partidului Comunist Român, continuă şi ridică pe o treaptă superioară idealurile de libertate, unitate, independenţă naţională şi o viaţă mai bună, care au călăuzit nestrămutat şi i-au însufleţit pe înaintaşi de-a lungul veacurilor de luptă pentru apărarea şi afirmarea fiinţei naţionale, pentru progres şi civilizaţie.

În momentul de faţă, pe primul plan al preocupărilor oamenilor muncii din economie se află aplicarea hotărîrilor Plenarei din 22—23 martie a partidului cu privire la perfecţionarea conducerii şi planificării economico-financiare şi la participarea la beneficii a oamenilor muncii. Preocuparea pentru perfecţionarea continuă a activităţii la nivelul întregii economii şi al fiecărei unităţi economice a condus la aşezarea pe un fundament nou a indicatorilor activităţii economice, stabilindu-se ca indicator principal producţia netă, măsură ce va avea neîndoielnic consecinţe calitativ superioare în autoconducere şi autogestiune, în realizarea planului de venituri şi cheltuieli pe fiecare unitate în parte, pe întreaga economie. Sporirea eficienţei economice, ca primordială cerinţă a mersului nostru înainte, reducerea cheltuielilor materiale prin gospodărirea mai judicioasă a bunurilor de care dispunem şi prin înlăturarea risipei de valori, cît de mici, trecerea, cu alte cuvinte la o nouă calitate, superioară şi de perspectivă, implică totodată introducerea mai grabnică în viaţă a cuceririlor ştiinţei, a tehnologiilor moderne, participarea mai directă şi mai fertilă a cercetătorilor, proiec-

tanţilor, inginerilor, tehnicienilor şi muncitorilor noştri la munca de concepţie, la crearea de noi valori, pe măsura capacităţii lor de muncă şi creaţie.

Dezvoltînd şi modernizînd baza tehnico-materială a societăţii, realizînd un progres viguros al întregii noastre naţiuni, întărim necontenit independenţa şi suveranitatea statului, pentru care au luptat şi s-au jertfit cei mai buni fii ai ţării. Continuînd la cote şi mai accentuate industrializarea, realizînd ritmuri medii anuale de creştere substanţială a producţiei, dezvoltînd cu prioritate ramurile de vîrf, generatoare de progres tehnic, descoperind şi punînd în valoare noi resurse materiale, întărim continuu poziţia conducătoare a industriei în contextul unei economii prospere, ponderea ei în reproducţia socialistă lărgită, amplificarea schimburilor comerciale cu ţările lumii, sporirea volumului de bunuri destinate cerinţelor tot mai ridicate de viaţă ale întregului nostru popor.

Stabilirea acestor obiective de mare importanţă pentru existenţa întregului popor reflectă în modul cel mai strălucit voinţa partidului de a pune în valoare noi îşi însemnate resurse interne de materii prime, materiale şi energie, de inteligenţă şi capacitate creatoare, singura modalitate de a menţine România în rîndurile naţiunilor cu un ritm economic dinamic, apropiind-o neîncetat de ţările cu o dezvoltare industrială superioară. Ca să înaintăm mai repede, ca să ne apropiem cu un ceas mai devreme de nobilele noastre ţeluri, dispunem de toate forţele materiale şi spirituale necesare. Ceea ce se cere este să îndrăznim, să cutezăm spre noi culmi, dezvoltînd şi întărind la fiecare nivel al activităţii noastre rolul conducător al partidului, al organizaţiilor sale, manifestînd răspundere, exigenţă şi intransigenţă revoluţionară în aplicarea măsurilor luate, în îmbunătăţirea muncii şi în eliminarea neajunsurilor, intensificînd activitatea politico-ideologică şi educarea maselor în spiritul înaltei răspunderi faţă de promovarea a tot ceea ce este înaintat, a tot ce vine în sprijinul grăbirii progresului social.

Concomitent cu profundele transformări revoluţionare din viaţa internă a ţării, în anii socialismului au avut loc schimbări radicale şi în planul orientării internaţionale a României, ţara noastră statornicindu-şi o politică externă în deplină concordanţă cu interesele poporului nostru, ale cauzei păcii, democraţiei şi socialismului în întreaga lume.

Astăzi, la 60 de ani de la marea unire din 1918, România socialistă se afirmă pe arena politică mondială ca un factor dinamic, politica ei activă de pace, înţelegere şi cooperare, contribuţia pe care o aduce la reglementarea marilor probleme ce confruntă umanitatea aducînd ţării şi poporului nostru un prestigiu pe care nu l-au cunoscut niciodată în trecut.

Ţara întreagă ca şi opinia publică internaţională au primit cu viu interes şi legitimă satisfacţie magistrala sinteză a politicii externe constructive, realiste, de largă deschidere promovată de România socialistă, cuprinsă în expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la recenta şedinţă a activului central de partid şi de stat, îndreptar programatic de acţiune pentru afirmarea cauzei cooperării, progresului şi păcii în lumea contemporană. Cu înaltă rigurozitate ştiinţifică, secretarul general al partidului nostru, preşedintele ţării, a făcut o aprofundată şi cuprinzătoare analiză, în spiritul socialismului ştiinţific, al materialismului dialectic şi istoric, a problemelor şi fenomenelor noi din viaţa internaţională, a formulat concluzii de cea mai mare însemnătate cu privire la tendinţele şi procesele

majore care confruntă omenirea, la caracterul profund ştiinţific al politicii externe româneşti, a elaborat teze şi idei noi, de o deosebită valoare pentru activitatea teoretică şi practică a partidului şi statului nostru.

Ceea ce caracterizează politica externă a României este viziunea revoluţionară asupra fenomenelor lumii contemporane, analiza ştiinţifică a acestor fenomene, aprecierea lucidă a tendinţelor şi evoluţiilor în curs de desfăşurare, principialitatea şi umanismul ei, înalta responsabilitate faţă de cauza păcii şi progresului tuturor popoarelor, faţă de înseşi destinele omenirii.

Un loc central în politica externă a României îl ocupă dezvoltarea multilaterală a relaţiilor de prietenie, colaborare şi solidaritate cu toate statele socialiste, în spiritul egalităţii, independenţei şi suveranităţii naţionale, al avantajului reciproc şi întrajutorării tovărăşeşti, preocuparea constantă pentru întărirea unităţii şi solidarităţii dintre acestea. Acţionînd astfel, România îşi aduce o contribuţie mereu crescîndă la afirmarea prestigiului socialismului în lume, la promovarea unor relaţii de tip nou pe arena internaţională.

O amplă dezvoltare cunosc relaţiile României cu ţările în curs de dezvoltare, cu ţările nealiniate, această orientare a ţării noastre înscriindu-se în contextul luptei generale împotriva politicii imperialiste, colonialiste şi neocolonialiste, pentru lichidarea subdezvoltării şi asigurarea propăşirii independente a fiecărei naţiuni, pentru instaurarea unei noi ordini economice internaţionale.

Ca o necesitate a propriei dezvoltări, ca şi a progresului general, a întăririi păcii şi înţelegerii între popoare, ţara noastră promovează o politică de largă colaborare cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, inclusiv cu ţările capitaliste avansate economic, în spiritul coexistenţei paşnice.

Relaţiile României cu toate statele lumii se întemeiază pe respectarea independenţei şi suveranităţii naţionale, a deplinei egalităţi în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunţării la forţă şi la ameninţarea cu forţa, afirmării largi a dreptului fiecărui popor de a-şi hotărî de sine stătător dezvoltarea economică şi socială, corespunzător voinţei sale — principii tot mai mult recunoscute şi însuşite pe arena mondială ca singurele de natură să asigure colaborarea trainică între naţiuni.

Ţara noastră promovează constant o politică de largă democratizare a relaţiilor internaţionale, pornind de la realitatea că rezolvarea problemelor internaţionale complexe cere să se asigure participarea activă la viaţa politică mondială a tuturor statelor, că ţările mici şi mijlocii, în curs de dezvoltare şi nealiniate au un rol important de jucat şi sînt direct interesate în rezolvarea echitabilă a acestor probleme.

România este hotărîtă să acţioneze pentru înfăptuirea colaborării şi securităţii în Europa, pentru transpunerea reală şi integrală în viaţă a prevederilor Actului final de la Helsinki. Militām cu toate forţele pentru întărirea colaborării cu toate popoarele europene, precum şi pentru măsuri concrete de dezangajare militară a continentului, în aşa fel încît fiecare naţiune să se afle la adăpost de orice agresiune, să se poată dezvolta liberă, aşa cum doreşte. Ţara noastră militează pentru colaborarea bilaterală şi multilaterală a tuturor statelor din Balcani, pentru transformarea acestei zone, într-o zonă a păcii, colabrării paşnice şi bunei vecinătăţi.

Problemelor dezarmării și în primul rînd ale dezarmării nucleare România le acordă o atenție deosebită, neslăbită. După cum se știe, țara noastră a făcut o seamă de propuneri pentru înfăptuirea dezarmării, care au avut un larg ecou pe plan mondial. Considerăm că recenta Sesiune specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării constituie un moment important și că pe baza lui se poate trece la o activitate concretă în acest domeniu. România este hotărîtă să facă și în viitor totul pentru înfăptuirea unei politici generale de dezarmare, pentru realizarea năzuințelor vitale ale popoarelor, a dreptului lor de a trăi în pace și securitate.

O problemă de mare însemnătate a lumii contemporane, căreia țara noastră îi acordă o deosebită atenție, o constituie lichidarea subdezvoltării, a împărțirii lumii în țări bogate și țări sărace, crearea unei noi ordini economice internaționale, bazată pe egalitate și echitate, care să asigure accesul neîngrădit al tuturor țărilor la cuceririle științei și tehnicii, culturii și civilizației.

Într-un spirit de înaltă răspundere față de destinele păcii și securității internaționale, România acționează pentru stingere a focarelor de conflicte existente în lume, pentru soluționarea diferendelor dintre state prin mijloace pașnice, pe calea negocierilor, România consideră că se impun acțiuni hotărîte pentru lichidarea conflictului din Orientul Mijlociu, prin retragerea Israelului din teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, soluționarea problemei palestiniene, inclusiv constituirea unui stat palestinian independent, și asigurarea independenței, suveranității și integrității tuturor statelor din această zonă. Țara noastră se pronunță pentru împiedicarea accentuării unor conflicte în Africa, pornindu-se de la necesitatea soluționării politice, prin tratative, de către țările africane însele, a problemelor litifgioase, fără amestec din afară. Milităm ferm împotriva politicii rasiste și de aparthaid din Africa australă, pentru dreptul la libertate și independență al popoarelor din Rhodezia și Namibia, al populației majoritare din Africa de Sud.

Ca detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, partidul nostru desfășoară o intensă activitate pentru extinderea relațiilor tradiționale de solidaritate cu toate partidele comuniste și muncitorești, militează pentru făurirea unei unități de tip nou, întemeiată pe principiile independenței și egalității depline, pe respectul dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică generală, strategia și tactica revoluționară.

Partidul Comunist Român dezvoltă relații de colaborare și solidaritate cu partidele socialiste și social-democrate, acționează pentru întărirea colaborării cu mișcările de eliberare națională, cu alte partide și organizații progresiste, democratice și revoluționare, văzînd în colaborarea tuturor forțelor progresiste un factor de cea mai mare însemnătate al luptei pentru pace, democrație și progres social.

Activitatea bogată desfășurată pe plan extern de partidul și statul nostru, contribuția adusă la soluționarea problemelor majore cu care se confruntă omenirea, în interesul popoarelor, al cauzei păcii și înțelegerii între națiuni, au ridicat la un nivel fără precedent prestigiul României în lume.

Întreaga activitate internațională desfășurată de partidul și statul nostru poartă amprenta luminoasă a personalității secretarului general al

partidului, preşedintele României, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Prin gîndirea sa creatoare, profund revoluţionară şi novatoare, prin capacitatea de analiză ştiinţifică a fenomenelor vieţii internaţionale, prin formularea cu claritate a căilor de acţiune pentru soluţionarea problemelor lumii de azi, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aduce o contribuţie hotărîtoare la elaborarea şi traducerea în viaţă a politicii externe a partidului şi statului nostru. Vizitele pe care le întreprinde, convorbirile şi contactele la cel mai înalt nivel, pe toate meridianele planetei noastre, lupta sa permanentă pentru împlinirea marilor năzuinţe ale umanităţii se înscriu ca o contribuţie de cea mai mare valoare, atît la dezvoltarea şi extinderea raporturilor bilaterale ale României, cît şi la promovarea cauzei înţelegerii, colaborării şi păcii în întreaga lume.

Succesele istorice dobîndite de clasa noastră muncitoare — clasă conducătoare în stat — ţărănime, intelectualitate, de întregul popor, sub conducerea ştiinţifică a partidului, în opera de edificare a noii orînduiri, perspectivele luminoase de viitor ne însufleţesc şi mai mult, întăresc hotărîrea tuturor de a acţiona cu energie şi pasiune revoluţionară pentru transpunerea exemplară în viaţă a hotărîrilor Congresului al XI-lea, Conferinţei Naţionale a partidului nostru, a tezelor, ideilor şi sarcinilor cuprinse în cuvîntările tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului.

La cea de-a 60-a aniversare a Unirii din 1918 întregul popor român — strîns unit mai mult decît oricînd în jurul partidului comunist, în frunte cu tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul său general, Preşedintele Republicii Socialiste România — acţionează cu dăruire patriotică, cu patos revoluţionar pentru făurirea cu un ceas mai devreme a socialismului şi comunismului pe pămîntul României.

LA ROUMANIE SOCIALISTE LORS DU 60-e ANNIVERSAIRE DE L'UNION DE 1918

RÉSUMÉ

La lutte permanente du peuple roumain pour la liberté et la justice, pour la défense de son unité étatique et nationale, de l'indépendance et de la souveraineté constitue le fil conducteur de toute notre histoire, depuis les temps les plus reculés, par delà des siècles de batailles et de sacrifices jusqu'à la réalité socialiste de nos jours, jusqu'à l'actuelle étape d'édification de la société socialiste multilatéralement développée et de marche en avant de la Roumanie vers le communisme.

Au long des années au fur et à mesure que notre expérience historique acquiert de nouvelles valences, l'éclat des luttes héroïques du passé devient toujours plus imposant et notre appréciation pour les pages mémorables écrites dans la chronique d'or du peuple roumain s'accroit considérablement.

C'est ainsi que l'auteur de l'article évoque le 60-e anniversaire de la Grande Union de 1918 de même que la manière dont la Roumanie socialiste s'aplique, lors de cet événement, à édifier la société socialiste multilatéralement développée, avançant vers le communisme.

On expose avec une clarté particulière les coordonnées majeures de l'effort fourni à present par le peuple roumain, à la lumière des décisions du XI-e Congrès du Parti Communiste Roumain, de la Conférence Nationale du parti de décembre 1977 pour la construction de la nouvelle société, pour l'élévation du pays à de nouvelles cîmes du progrès, de la civilisation et de la culture.

L'auteur relie de façon organique les succès exceptionnels obtenus par la Roumanie socialiste dans tous les domaines de sa vie politique interne et internationale de même que la contribution remarquable de celui qui s'est avéré pour l'histoire de la Roumanie socialiste le fils le plus dévoué du peuple, le créateur de tous les plans qui ont assuré et assurent notre marche vers les sommets du socialisme et du communisme, le président du pays et secrétaire général du Parti Communiste Roumain, Nicolae Ceaușescu.

Les succès historiques remportés par notre classe ouvrière — classe dirigeante dans l'Etat — par la paysannerie, les intellectuels, le peuple tout entier, sous la direction scientifique du parti dans l'œuvre d'édification du nouveau régime, les lumineuses perspectives d'avenir — souligne l'auteur de l'article — nous stimulent toujours plus puissamment, renforçant notre décision d'œuvrer avec énergie et passion révolutionnaire à l'application exemplaire des décisions du XI-e Congrès, de la Conférence Nationale de notre parti, des thèses, des idées et des tâches contenues dans les discours du secrétaire général du parti, Nicolae Ceaușescu.

RELAȚIILE POLITICE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

Desăvîrșirea unității statului național român la 1 decembrie 1918 prin unirea Transilvaniei cu România, înfăptuită în urmă cu 60 de ani a fost rezultatul unor lungi lupte pe care poporul nostru le-a dus în cursul existenței sale încă de la apariția pe harta Europei a primelor state feudale românești. Un prim pas fusese făcut cîndva de Mircea cel Bătrîn care unise Țara Românească cu Dobrogea pentru scurt timp apoi de Iancu de Hunedoara. Ștefan cel Mare și Ioan vodă cel Viteaz care reușiseră o vreme să unească eforturile militare ale celor trei țări române împotriva dominației otomane[1]. În fine Mihai Viteazul, în 1600, făcuse un lucru și mai de preț și anume în lupta pentru redobîndirea independenței țărilor române față de Imperiul otoman unise pentru prima dată sub o singură conducere Țara Românească cu Transilvania și cu Moldova adică refăcuse unitatea politică a tuturor teritoriilor locuite de români.

După cum se știe, cîteva luni mai tîrziu, acest stat unitar al poporului român s-a destrămat atît datorită intervenției militare străine cît și trădării unei mari părți din boierime și nobilime, iar cel care-l crease avea să cadă ucis mișelește pe cîmpia de la Turda.

În secolul al XVII-lea ideea constituirii statului unitar român rezultat din unirea celor trei țări românești a persistat în concepția politică a unora din domnii români. Dar pentru că pe calea armelor cum procedase Mihai Viteazul nu se mai putea obține nici o victorie deplină cei mai mulți dintre ei au ales calea negocierilor diplomatice, mai realistă, care reprezenta o nouă formă pentru realizarea aceluiași ideal. Aceasta însemna în primul rînd promovarea unor relații politice strînse fără precedent între țările române, cu implicații în viața internațională europeană, însemna nu numai o tendință mai mare de unire a celor trei țări românești pe calea unei confederații (pactam confoederationem) dar și o atitudine nouă față de puterea suzerană, Înalta Poartă, atitudine menită să mențină mai departe neștirbită autonomia acestora. Momentul cel mai interesant din viața politică a poporului nostru, privită din acest punct de vedere, îl constituie domnia lui Matei Basarab în Țara Românească (1632—1654), a lui Vasile Lupu în Moldova (1634—1653) și al lui Gheorghe Rakoczi I (1630—1648) și Gheorghe Rakoczi II (1648—1658) în Transilvania.

---

[1] Constantin Șerban, *Problèmes de la centralisation de l'état dans les pays roumains au Moyen âge*, în „Nouvelles études d'histoire", V. Bucarest, 1975, p. 49—51.

„REVISTA DE ISTORIE" Tom. 31, nr. 11, p. 1939—1957, 1978.

O vreme s-a afirmat că în special Gheorghe Rakoczi I, principele Transilvaniei ar fi creat prin poziţia sa o adevărată cheie de boltă a politicii externe promovată de cele trei ţări româneşti în acea vreme, ţinîndu-se seamă de ascendenţa sa asupra celorlalţi domni români contemporani lui, pe de o parte, iar pe de alta de tendinţa sa de a subordona cele două ţări vecine Transilvaniei, aşa cum intenţionase la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi Sigismund Bathory[2]. După cum se ştie el ocupase tronul cu consimţămîntul Austriei, cu care încheiase un tratat secret de alianţă (mai mult formal, nefiind niciodată respectat) şi împotriva voinţei Înaltei Porţi. Aşadar îşi afirmase de la început dorinţa de a dispune de o mai mare autonomie faţă de Imperiul otoman. Cît priveşte baza confederaţiei pe care s-a străduit s-o încheie a constituit-o alianţa Transilvaniei cu Ţara Românească la care s-a alăturat, cu unele întreruperi, şi Moldova.

Legăturile lui Matei Basarab cu Gheorghe Rakoczi I datau de pe vremea cînd viitorul domn muntean îşi găsise un refugiu, ca mare agă, în Transilvania, unde luase cale pribegiei, ca şi alţi boieri [3], cum era obiceiul, nemulţumiţi de starea de lucruri din ţara lor de baştină [4]. Atunci în toamna anului 1630 el găsise adăpost peste munte, la curtea lui Gheorghe Rakoczi I[5] despre care amintesc atît cronicarii din Transilvania ca de exemplu Ioan Szalardi [6] cît şi cronicarii munteni Stoica Ludescu şi Radu Popescu. Aceştia din urmă precizează că „Matei aga din Brîncoveni" şi mai mulţi boieri (cărora le dau şi numele) au pribegit în „ţara ungurească" adică în Transilvania, trecînd prin plaiul „Vîlcanului la Haţeg" şi „toţi lăcuiră [7] la un loc avînd mare cinste şi socotinţă de la Racoţi Gheorghe craiul" [8]. Cît timp a stat în Transilvania aga Matei din Brîncoveni ca şi ceilalţi boieri pribegi a sprijinit pe principele protector să-şi consolideze tronul în luptă împotriva palatinului Esterhazy participînd la lupta de la Rakamaz [9] (1631).

Din Transilvania Matei Basarab s-a reîntors în ţară de două ori cu oşti puse la dispoziţie de protectorul său Gheorghe Rakoczi I. Mai întîi cînd a încercat să-l alunge din domnie pe Leon Tomşa (23 august 1631) : nereuşind s-a retras peste munte. Apoi un an mai tîrziu a revenit, de data aceasta contra lui Radu Iliaş, noul domn al Ţării Româneşti, numit de turci după mazilirea lui Leon Tomşa, ale cărei oşti le-a înfrînt (25 octombrie). Astfel Matei Basarab ocupa tronul cu sprijinul trupelor obţinute din

---

[2] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1938, p. 50 ; Gr. Popescu, P. Grigoriu, *Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Bucureşti, 1970, p. 18.

[3] I. Lupaş. *Documente istorice transilvane, I. 1599—1699*, Cluj, 1940, p. 185—186.

[4] *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690, Letopiseţul cantacuzinesc*, Bucureşti, 1960, p. 9.

[5] N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, Bucureşti, 1905, p. 4 la 18 octombrie 1630.

[6] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1935, vol. X, p. V. Ioan Szalardi era secretar şi arhivar al curţii princiare din Alba Iulia.

[7] N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 4 ; ar fi locuit la Haţeg şi Sighişoara vezi G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608—1665*, Bucureşti, 1965, p. 455.

[8] *Istoria Ţării Româneşti, 1290—1690* ... p. 96 ; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 93 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, Bucureşti, 1902, p. 19—20 ; I. Lupaş, *Începutul domniei lui Matei Basarab şi relaţiile lui cu Transilvania*, Bucureşti, 1932, p. 3.

[9] N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1902, vol. IV, p. 4 ; V. Motogna, *Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu*, în „Cercetări istorice", 1940, p. 445, arată că lupta a fost la Tokay.

Transilvania [10]. Dar sprijinul lui Gheorghe Rakoczi I n-a avut numai un caracter militar ci şi unul diplomatic. Ne referim la acţiunea capuchehaialei Transilvaniei la Constantinopol, care la îndemnul principelui a recomandat pe noul domn ca fiind „vechi şi adevărat pămîntean de baştină pe care şi sărăcimea îl iubeşte" [11] pentru a obţine mai uşor firmanul sultanului pentru Matei Basarab [12]. La aceasta se mai poate adăuga faptul că noul domn al Ţării Româneşti împrumutase o mare sumă de bani de la principele Transilvaniei pe care i-o va restitui la începutul domniei [13]. Rezultă aşadar că de la începutul domniei sale Matei Basarab era destul de îndatorat faţă de vecinul său din Transilvania [14].

O apropiere mai mare a Ţării Româneşti de Transilvania se va produce însă după ce Matei Basarab va fi confirmat în domnie de către Înalta Poartă. Din acel moment vor începe negocierile în vederea legării celor două ţări româneşti printr-un tratat de alianţă. Ele au fost duse în acest scop de către Ştefan Szalanczi care fusese cîndva capuchehaia la Constantinopol şi au pornit de la un proiect propus de diplomatul transilvănean şi anume ca Ţara Românească să plătească un dar anual de 6000 galbeni sumă ce reprezenta valoarea dijmei turmelor de oi ce treceau în fiecare an prin trecătorile Carpaţilor iar Matei Basarab să se recunoască drept vasal al principelui Gheorghe Rakoczi I. În aceste condiţii principele Transilvaniei la rîndul său se îndatora să acorde sprijin militar domnului muntean oricînd şi în orice împrejurare acesta ar fi fost ameninţat de vreo terţă putere, exclusiv Poarta otomană.

Negocierile între cele două părţi, care au durat aproape doi ani adică pînă în primăvara anului 1635, s-au încheiat cu semnarea tratatului de alianţă proiectat ale cărui condiţii reflectă o prudenţă semnificativă de ambele părţi. Aşa de exemplu cei doi domni îşi asigurau reciproc „credinţă şi pace", situaţie de nebeligeranţă, asistenţă militară în cazul cînd

---

[10] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 4; I. Sîrbu, *Matei vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen 1632—1654. Zur Geschichte des europäischen Orient*, Leipzig, 1899 p. 17—18; pentru aceasta Matei Basarab îl considera pe Gheorghe Rakoczi I drept părintele său „sînt al măriei tale fecior cu trup, cu suflet". N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 16 (17 octombrie 1632).

[11] I. Lupaş, *op. cit.* p. 353; V. Motogna, *op. cit.* p. 463.

[12] G. Kraus, *op. cit*, p. 87; Se pare că Matei Basarab întîmpina o oarecare opoziţie pentru a fi confirmat în domnie. G. Kraus cronicarul sas deţine o ştire necunoscută cronicarilor munteni, cu privire la existenţa tocmai acum a unui pretendent la tronul Ţării Româneşti, şi anume a unui oarecare Steinemir sau Stenemire de profesiune pielar — unii spun că era din Rîmnicul Vîlcea — care reuşise să-şi procure documente fictive din care rezulta că ar fi fiu de domn. Pe baza acestor acte ar fi obţinut tronul Ţării Româneşti. Dar venind cu oşti în ţară el ar fi fost prins de către Matei Basarab şi însemnat la nas pentru a fi înlăturat definitiv de la domnie.

[13] Cr. Georgescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1937, p. 8 nota 2; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 17—18. După ocuparea tronului Matei Basarab s-a prezentat la Constantinopol să primească investitura sultanului însoţit de boieri munteni care au declarat acestuia că dacă pe viitor se va mai trimite în ţară, ca domn, un grec, ei împreună cu toţi locuitorii ţării vor părăsi ţara. E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, Bucureşti, 1900, p. 41—43. Rudolf Schmidt ambasadorul Austriei la Constantinopol către împărat, 1 februarie 1633.

[14] Se mai poate adăuga şi intervenţia lui Gheorghe Rakoczi I făcută pe lîngă Abaza paşa din Silistra la 15 august 1632 pentru recunoaşterea lui Matei Basarab ca domn al Ţării Româneşti, V. Motogna, *op. cit.*, p. 458—459; ea a fost acceptată de marele dregător otoman pentru că Poarta dorea pacea deplină în ţările române, la hotarele cărora începuseră ostilităţile între poloni şi turci. N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XXIII, p. 179—180 după un raport olandez din Constantinopol; *idem*, vol. XX, p. 194.

unul din ei ar fi fost atacat; tratatul avea deci un caracter defensiv. Ambele părţi recunoşteau Înalta Poartă ca putere suzerană comună [15].

Actul încheiat la Alba Iulia la 16 martie 1635 avea să fie completat cu un altul din 24 mai acelaşi an, negociat de o solie munteană formată din slugerul Zaharia şi logofătul Stan Boteanul. Noul act includea şi unele condiţii puse de Matei Basarab şi anume existenţa unei scrisori de credinţă dată de principele Transilvaniei domnului Ţării Româneşti, întărită cu marea pecete, pentru ca cei conducători să fie unul alături de celălalt „cît li va sta capul sus împotriva tuturor". În acelaşi timp domnul muntean cerea ca printre vrăjmaşii posibili care ar putea ataca una din cele două părţi semnatare să fie inclusă şi Înalta Poartă. În fine erau menţionate unele măsuri ce trebuiau luate împotriva pretendenţilor la tron, a boierilor sau nobililor pribegi cît şi a dezertorilor [16]. Tratatul a fost întărit la Tîrgovişte printr-un jurămînt de credinţă scris al divanului muntean şi al tuturor comandanţilor militari din Ţara Românească [17]. Abia după această precizare a raporturilor dintre cei doi aliaţi a hotărît principele Transilvaniei să insiste pe lîngă Înalta Poartă, în septembrie acelaşi an, pentru ca Matei Basarab să fie menţinut în continuare ca domn al Ţării Româneşti [18].

Alianţa dintre cei doi principi a intrat în vigoare de îndată dar de ea a profitat mai întîi Gheorghe Rakoczi I care în toamna anului 1636 a fost mazilit de Înalta Poartă şi înlocuit cu Stefan Bethlen, fratele lui Gavriil Bethlen, fostul principe [19]. În noua situaţie Matei Basarab a asigurat pe aliatul său că-l va ajuta, dar a cerut consemnarea unei anexe la tratatul lor de alianţă şi anume că-i oferă adăpost în Transilvania în cazul că la rîndul său va fi mazilit şi obligat să se refugieze în altă ţară [20]. Drept urmare Matei Basarab l-a ajutat pe aliatul său împiedicîndu-l pe paşa din Silistra să-şi unească trupele cu ale paşei din Buda care-l sprijinea pe Stefan Bethlen să ocupe tronul Transilvaniei [21]. Numai aşa a reuşit Gheorghe Rakoczi I să-l respingă pe Stefan Bethlen [22].

Dar Matei Basarab, ca odinioară Mihai Viteazul, a căutat să lege soarta Ţării Româneşti pe calea unei alianţe, nu numai de aceea a Tran-

[15] A. Veress, *op. cit.* vol. IX, p. 343—344; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 64—69; I. Lupaş, *op.cit.*, p. 11, N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 26; vezi şi p. 28.

[16] A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 346—347; C. Daicoviciu, Şt. Pascu, V. Cheresteşiu, Şt. Imreh, A. Neamţu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. 2, Bucureşti, 1963, p. 211.

[17] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, Bucureşti, 1929, vol. VII, p. 28.

[18] A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 349—351.

[19] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 11; la Constantinopol se aflase de legăturile secrete dintre domnii celor două ţări româneşti iniţiate de Gheorghe Rakoczi I, N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 196—197, după un raport al ambasadorului olandez Corneliu Haga.

[20] Diploma din 3 octombrie 1636 este dată de dieta Transilvaniei „noi îi asigurăm pe ei (boieri) şi pe măria sa Matei vodă (— se spune în aceasta — că după cum cere dreptatea bunei vecinătăţi le vom da ocrotirea şi ajutorul nostru .. că-i vom ajuta în orice soartă şi cu orice prilej ... pe copii şi femeile lor împreună cu avutul îi vom primi la noi în ţară şi oraşele închise şi cetăţile noastre" V. Motogna, *op. cit.*, p. 481.

[21] vezi relatarea în memoriile lui I. Kemeny, V. Motogna, *op. cit.*, p. 483. „Matei vodă nu-şi putu-ce-i drept împreuna trupele sale cu ale noastre dar în schimb a ţinut în loc pe paşa din Silistra nu prin lupte ci cu daruri şi intimidare". Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 490.

[22] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 11; într-o scrisoare din 6 august 1637 Sigismund Kornis comandantul trupelor ardelene, arată lui Gheorghe Rakoczi I că alianţa Ţării Româneşti a permis acestuia în 1636 ca să-l invingă pe Stefan Bethlen la Salonta mare; M. Guboglu, *Cronici turceşti privind ţările române, extrase, vol. II, sec. XVII — începutul sec. XVIII*, Bucureşti 1974, p. 94.

silvaniei și ci de a Austriei în speranța că cu ajutorul acesteia ar putea dobîndi independența țării. În acest sens a intrat în legături secrete cu curtea din Viena la capătul cărora trebuia să încheie și cu imperialii un tratat de alianță. De aceea au fost trimise printr-o solie propunerile muntene care prevedeau obținerea unui ajutor militar de 3 000 soldați împotriva otomanilor precum și asigurarea unui adăpost în Transilvania în cazul unui eșec. Negocierile au fost purtate prin intermediul lui Udriște Năsturel, al doilea logofăt și cumnatul domnului și de Grigore Raț [23].

Tratativele austro-muntene s-au oglindit și în activitatea ambasadorului Austriei la Constantinopol, Rudolf Schmidt care în același timp a ajutat pe domnul Țării Românești să netezească asperitățile existente încă în relațiile sale cu Poarta [24]. Natura destul de complicată a acestor negocieri a făcut ca ele să dureze și în 1637 cînd Matei Basarab a reînnoit printr-o scrisoare către împărat, oferta sa de a încheia amintitul tratat de alianță [25].

Cum era de așteptat Matei Basarab a continuat să întrețină strînse relații cu Gheorghe Rakoczi I prin intermediul unei bogate corespondențe diplomatice expediată prin diferiți agenți [26]. În același timp el a avut o rețea de agenți în Imperiul otoman care-l puneau la curent cu eventualele uneltiri ale dușmanilor săi la Constantinopol. Astfel printr-unul din aceștia el a aflat în vara anului 1637 că Vasile Lupu, domnul Moldovei denunțase marelui vizir relațiile sale secrete cu Gheorghe Rakoczi I și cu regele Poloniei, arătînd totodată că avea și o armată de 10 000 ostași pregătită pentru o viitoare campanie antiotomană [27]. Drept urmare domnul muntean a fost chemat la Constantinopol pentru a răspunde acuzațiilor ce i se aduceau[28]. El însă nu avea prea mult de ce să se teamă deoarece pe de o parte primise asigurări din partea lui Gheorghe Rakoczi I cu privire la un ajutor militar imediat, iar pe de alta își concentrase întreaga sa armată în capitala țării, la Tîrgoviște [29].

Intervenția lui Vasile Lupu în relațiile politice munteano-transilvănene avea să complice viața politică din cele trei țări române în deceniile 4—6 ale secolului al XVII-lea. Domnul Moldovei, care obținuse tronul cu sprijinul Înaltei Porți, nutrea și visuri de mărire, și anume să realizeze o uniune de familie între Țara Românească, Moldova și Transilvania. Dar nu numai atît. El avea și consimțămîntul tacit al Porții care considera că în astfel de împrejurări va putea aresta mai ușor pe Matei Basarab dato-

---

[23] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 618—629; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 77—80 despre Udriște Năsturel vezi P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în „Revista de istorie, arheologie și filologie, 1910 (XI), p. 293—313.

[24] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 604; o caracterizare a acestuia făcută lui Matei Basarab, mai tîrziu în 1643 merită să fie reținută „un bătrîn viteaz oștean care se trage din sîngele străvechilor voevozi, care a dobîndit domnia mai mult prin valoarea și sabia sa decît prin alte mijloace, care se bucură de un renume care este considerat puternic, un al doilea Mihai vodă (Mihai Viteazul)" *idem*, p. 671.

[25] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1. p. 623—624, 628—629.

[26] A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 362—363; în 1636 agentul său era Petru Huszar.

[27] E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria romînilor*, București, 1900, vol. III, p. 127; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 198 după un raport olandez din Constantinopol.

[28] E. de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria romînilor*, București, 1900, p. 131.

[29] A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 362—363; principele Transilvaniei scrisese în prealabil lui Matei Basarab „să vegheze foarte și domnia ta în toate părțile".

rită legăturilor ce le avea cu principele Transilvaniei; dealtfel la Constantinopol domnul muntean devenise în faţa sultanului „foarte suspect şi urît” ba chiar un „rebel” [30]. Pentru atingerea acestui scop Vasile Lupu obţinuse mai întîi un firman de numire ca domn în Ţara Românească, prin intermediul marelui vizir şi al paşei din Silistra. Apoi a strîns oşti pe care le-a îndreptat împotriva lui Matei Basarab urmînd ca ulterior să pătrundă şi în Transilvania. Pentru a fi sigur de succes a scris totodată braşovenilor întrebîndu-i dacă sînt de acord cu candidatura sa la tronul Transilvaniei sau preferă să fie atacaţi de oştile sale aliate cu ale tătarilor [31]. Spre surprinderea sa braşovenii au respins oferta preferînd să aştepte desfăşurarea evenimentelor.

La rîndul său Matei Basarab a acţionat în consecinţă. Mai întîi tot cu daruri în bani a atras de partea sa pe paşa din Silistra „şi-i unsese osia şi paşii (din Silistra) Matei vodă” scrie cronicarul Miron Costin referindu-se la aceste evenimente [32]. Apoi şi-a concentrat oastea anunţînd în acelaşi timp pe aliatul său ardelean despre primejdia ce-i ameninţa pe amîndoi. Potrivit unui plan de campanie trimis lui Gheorghe Rakoczi I prin care se acţiona împotriva Porţii, domnul Ţării Româneşti era de părere să atace la început pe domnul Moldovei şi apoi după izgonirea lui Vasile Lupu din domnie să pună în locu-i pe Ioan Movilă, fiul lui Simion Movilă refugiat la curtea lui Gheorghe Rakoczi I[33]. Această hotărîre a domnului muntean l-a făcut pe diplomatul Stefan Kersày să-l compare cu Caesar (expresia „alea jacta est” este folosită cu acest prilej)[34]. Şi pentru că era sigură şi o intervenţie a armatei otomane la Dunăre Matei Basarab a cerut aliatului său şi un detaşament militar în ajutor.

Acordarea acestui sprijin transilvănean ridica unele probleme. Gheorghe Rakoczi I, deşi era obligat s-o facă prin tratatul de alianţă a ezitat preferînd o altă soluţie şi anume negocierile diplomatice pentru aplanarea conflictului. Alţi nobili din anturajul curţii princiare din Alba Iulia erau însă de altă părere, ca de exemplu Sigismund Kornis care într-o scrisoare din 6 august este de părere că este o „datorie creştinească” să-l ajute pe Matei Basarab deoarece acesta cu un an mai înainte se grăbise în ajutorul ardelenilor cînd aceştia se găseau la strîmtoare. Tot aşa un altul anume Szalaczi arăta într-o scrisoare din 18 noiembrie 1637 că domnul muntean este nu numai un aliat credincios dar şi singura garanţie pentru liniştea Transilvaniei [35].

În acest timp Matei Basarab a poruncit ca armata sa să plece de la Tîrgovişte la Gherghiţa unde urma să se facă joncţiunea cu corpul de trupe din Transilvania şi totodată să fie întîmpinate oştile moldovene conduse de Vasile Lupu. Acest moment de criză în relaţiile politice dintre

---

[30] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 494—496; N. Iorga, *Studii şi documente*, XX, p. 198, XXIII, p. 202 după un raport olandez din 17 octombrie 1637.

[31] A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 370—371.

[32] Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 115.

[33] Pentru acest sprijin Ioan Movilă se va declara vasal principelui Transilvaniei „voi fi supus şi căutător al măriei voastre în toate poruncile sale” scrie el, vezi A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 24; V. Motogna, *op. cit.*, p. 486—487.

[34] A Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 7.

[35] Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae, vol. X, p. 117—118; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 122; I. Lupaş, *op. cit.*, p. 12.

cele trei țări românești s-a încheiat totuși fără grave urmări chiar și pentru cel care-l provocase. Mai întîi că ajutorul din Transilvania n-a sosit la timp deoarece vestea că Vasile Lupu ar putea să fie sprijinit și de oști otomane a determinat pe principele Transilvaniei să acționeze în așa fel pentru a se evita o ciocnire fățișe cu Înalta Poartă [36], în sensul că trupele sale conduse de Ioan Kemeny au trecut munții în Țara Românească dar după ce au ajuns la Șoplea au staționat și n-au mai intervenit în conflict. Apoi la porunca sa s-a încercat medierea păcii între cei doi adversari [37].

Spre surpriza principelui Transilvaniei medierea propusă prin agentul său Mihail Tholdalagi a fost respinsă de Matei Basarab [38]. Mai mult chiar, insistînd asupra ajutorului militar la care avea dreptul pe baza tratatului de alianță din 1635, domnul muntean avea să declare cu mînie, potrivit memoriilor lui I. Kemeny că ,,unde va fi cinstea mea și a principelui, unde va fi renumele națiunii noastre, dacă începem a umbla după Lupu? El, cîinele fuge dinaintea noastră și totuși nu cere pace, iar noi să-l îmbiem cu pacea? Eu cred că el a avut pace din partea noastră dar a rupt-o și a năvălit asupra noastră. Dacă va trebui să încheiem pace așa s-o încheiem încît să avem credință în dăinuirea ei, dar el oare de cîte ori și-a călcat jurămîntul'' [39]. Respingînd astfel orice fel de negocieri Matei Basarab era hotărît să-l înfrunte cu oastea sa pe Vasile Lupu. Dar Vasile Lupu lipsit de sprijinul pașii din Silistra, care trecuse de partea domnului Țării Românești s-a temut și a hotărît să renunțe pentru moment la această confruntare militară. Drept urmare a dat ordin de retragere deși pătrunsese cale de patru zile de la hotarul Moldovei spre Tîrgoviște. Din păcate pentru el retragerea s-a transformat într-o adevărată fugă deoarece trupele sale au fost atacate de forțele totuși coalizate muntene și transilvănene provocîndu-i pierderi grele și urmărindu-l pînă în ținutul Putnei [40]. Referindu-se la această retragere silită, cronicarul sas G. Kraus afirmă că fugarii ar fi pierdut toate carele cu bagaje, arme și muniții, întreaga veselă de argint, precum și un covor brodat cu aur și pietre prețioase pe care obișnuia domnul Moldovei să-și facă rugăciunea [41].

Așadar campania proiectată de Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab se încheiase cu un mare eșec [42]. După aceea începînd din decembrie 1637 domnul Moldovei a încercat să atragă de partea sa pe Gheorghe Rakoczi I și să-l izoleze pe adversarul său din Țara Românească [43]. Ulterior avea să fie trimisă o solie de pace de la Iași la Alba Iulia cu propunerea

---

[36] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 20.

[37] V. Motogna, *op. cit.*, p. 487.

[38] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 13.

[39] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 13; Cristache Georgescu, *op. cit.*,p. 17 nota 1; M. I. Căprescu, *Relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1899, p. 35; G. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, vol. III, București, 1886, p. 49—50; V. Motogna, *op. cit.*, p. 487 o altă traducere.

[40] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 102; *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopisețul cantacuzinesc* ... p. 107; trupele conduse de I. Kemeny s-au întors în Transilvania prin pasul Oituz.

[41] G. Kraus, *op. cit.*, p. 96—97; cronicarul stabilește din eroare lupta în 1636.

[42] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 626 un raport consular din 4 decembrie 1637 menționeaza încheierea unui armistițiu între cei doi domni.

[43] Prima solie este condusă de armașul Epifanie găzduit la Cluj între 22—25 decembrie 1637; vezi St. Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj* Cluj, 1935, p. 60.

încheierii unui tratat de alianţă care a surprins, la început, pe colaboratorii apropiaţi ai principelui Transilvaniei.

În întîmpinarea acestor propuneri Gheorghe Rakoczi I a preferat să facă pe mediatorul între cei doi domni decît să menţină starea de tensiune dintre cele două ţări române şi în acest scop a trimis la Iaşi pe nobilul Acaţiu Barcsai [44], şi un agent la Tîrgovişte[45]. Drept urmare Matei Basarab şi Vasile Lupu acceptînd misiunea de mediere a principelui Transilvaniei în capitalele celor trei ţări româneşti la Tîrgovişte, Alba Iulia şi Iaşi au şi început negocieri pentru încheierea unui tratat general de pace [46].

Astfel pe la mijlocul lunii septembrie 1638 a fost întocmit un proiect al acestui tratat mai întîi între Ţara Românească şi Moldova care prevedea printre altele; că cei doi domni jurau că vor menţine pacea „ca să fie amîndoi uniţi ca nişte fraţi de aceeaşi mamă, ori vor avea soartă bună ori soartă rea, sfatul cu sfatul, ţara cu ţara, ca să se împotrivească tuturor duşmanilor". Cei doi domni recunoşteau distrugerile materiale ce şi le făcuseră reciproc şi-şi luau obligaţia să se despăgubească „să fie acoperite în amîndouă ţările". Jurămîntul de credinţă dintre cei doi domni urma să fie întărit de „tot divanul şi boierii ţării" lor. În caz că pacea ar fi fost stricată, asupra acelui vinovat „ar tăbărî ţara"[47]. În acelaşi timp, probabil cerut de Vasile Lupu pentru a accepta pacea cu Matei Basarab, a fost alcătuit şi un proiect de tratat de alianţă dintre Transilvania şi Moldova (29 septembrie 1638) care prevedea menţinerea păcii de ambele părţi, supunere faţă de Înalta Poartă, sprijin reciproc în cazul unui atac al unei terţe puteri, exclusiv al Porţii, schimb de informaţii politice care să contribuie la securitatea fiecăreia din părţi. În fine, ambele părţi se obligau să nu-l atace, în mod separat, pe Matei Basarab [48]. La acest tratat s-a anexat un proiect relativ la restituirea pribegilor în ţara de origine, cu excepţia răufăcătorilor [49]. Negocierile pentru încheierea tratatului de alianţă dintre Moldova şi Transilvania, considerat în acea vreme ca şi o confederaţie (confoederationem perpetuam) au fost duse la Alba Iulia de vornicul Dumitraşcu Şoldan şi s-au încheiat după aproape o lună [50], la 26 octombrie 1638, cînd s-a ajuns la redactarea unui act de credinţă, făcut de boierii, Moldovei, în frunte cu mitropolitul Varlaam, lui Gheorghe Rakoczi I [51], după cum unul separat a fost dat de Vasile Lupu la mîna principelui Transilvaniei [52].

---

[44] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 33—34.

[45] Dealtfel Matei Basarab avea cunoştinţă despre aceste negocieri şi de la agenţii săi care mergeau periodic în Transilvania, vezi St. Meteş, *op. cit.* p. 61. De exemplu în februarie 1638 au fost şase solii în Transilvania.

[46] Delegaţii munteni la Alba Iulia au fost Sima vistierul şi Marcu Danovici logofătul.

[47] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 37—39; V. Motogna, *op. cit.*, p. 490—492; solii ardeleni la Iaşi au fost Toma Bassa şi Acaţiu Barcsai; vezi N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IX, p. 18.

[48] Această condiţie punea la adăpost Ţara Românească de orice neplăceri deoarece aceasta era legată printr-un tratat de alianţă cu Transilvania din 1635, care preciza nebeligeranţa, vezi A. Veress, *op. cit.* vol. X, p. 40—42; I. Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente*, Bucureşti, 1971, p. 179—181.

[49] A Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 42—43.

[50] *Idem*, p. 51—52 protocolul anexă.

[51] *Idem*, p. 52—56.

[52] *Idem*, p. 58—59; I. Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente*, Bucureşti, 1 971, p. 182—183.

Cele două tratate de alianţă bilaterale aveau să fie precedate de un al treilea, dintre Transilvania şi Ţara Românească, din 23 octombrie 1638, care de fapt confirma şi reînnoia pe cel anterior din 1635, întărind în acelaşi timp relaţiile politice dintre cele două ţări [53]. În felul acesta *la sfîrşitul anului 1638 între cele trei ţări româneşti se restabileşte pacea şi din nou sînt legate printr-o alianţă defensivă pe calea unor tratate bilaterale* [54].

Un an mai tîrziu, în 1639, această alianţă tripartită va fi ameninţată cu destrămarea deoarece Vasile Lupu perseverînd în realizarea planurilor sale menite să pună bazele unei uniuni de familie în Ţara Românească şi Moldova va acţiona împotriva ei cu toate forţele. Pe de o parte el continua schimbul de solii cu principele Transilvaniei, prin care-l asigura de respectarea tratatelor încheiate [55], pe de alta el făcea o propunere foarte amăgitoare Înaltei Porţi şi anume de a plăti un plocon de 500 000 taleri şi o sporire a tributului [56], numai dacă i se dă un firman de domnie pentru fiul său Ioan în Ţara Românească (pentru aceasta Matei Basarab trebuia mazilit !).

Dacă ne gîndim că la acea dată tributul plătit de Moldova faţă de Poartă se ridica la 70 000 taleri, iar cel datorat de Ţara Românească la 130 000 taleri [57] şi că suma oferită de Vasile Lupu pentru ambele ţări era de 300 000 taleri [58], deci cu 100 000 taleri mai mult, ne putem da seama uşor de ce otomanii au acceptat de îndată oferta acestuia. În acelaşi timp domnul Moldovei îşi asigura nu numai consimţămîntul sultanului, dar şi al marelui vizir căruia îi promisese un plocon de 10 000 taleri.

Drept urmare Matei Basarab a fost mazilit (2 noiembrie 1639) [59] iar Vasile Lupu a trecut frontiera Ţării Româneşti la Focşani, grăbindu-se să se intituleze într-un hrisov, scris chiar acolo (noiembrie 1639) drept „domn al Moldovei şi al Ţării Româneşti [60]". Prin aceasta el realiza mult rîvnita uniune de familie în cele două ţări româneşti, deşi fiul său Ioan era incapabil să domnească deoarece era bolnăvicios ; o spune cronicarul Miron Costin şi anume „om slab şi deznodat de mîini şi de picioare" [61]. La rîndul său Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti a acţionat împotriva adversarului său cu energie pentru a-i dejuca planurile. Mai întîi a trimis o delegaţie de boieri la Constantinopol cu un memoriu de protest împotriva ultimei hotărîri a Porţii. În memoriu boierii arătau că sînt mulţumiţi de domnul lor, dar dacă sultanul vrea să-l schimbe ei acceptă pe oricare altul în afară

---

[53] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 48—49 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CXCV.

[54] Din această cauză Matei Basarab era suspectat la Poartă de trădare faţă de sultan. Ambasadorul Olandei la Constantinopol relata într-o scrisoare din 29 octombrie 1638 că prin purtările sale domnul Ţării Româneşti se arată „foarte trufaş" ba chiar ca un „rebel" al Porţii, că ia mulţi ostaşi ardeleni în plata sa, etc. N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 205 ; Documente Hurmuzaki. IV, partea 2, p. 506—507.

[55] A. Veress, *op. cit.* vol. X, p. 58—59 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 212 ; în acest scop fusese trimis în iunie 1639 la Alba Iulia marele vornic Şoldan cu o suită de 46 persoane.

[56] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 211 ; Vasile Lupu se obliga să plătească şi tributul Ţării Româneşti şi al Moldovei.

[57] M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în secolele XV — XVII*, în Studii şi materiale de istorie medie, II, 1957, p. 20, 38—39.

[58] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 14.

[59] V. Motogna, *op. cit.*, p. 495.

[60] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1938, p. 71.

[61] Miron Costin, *op. cit.*, p. 117.

de Vasile Lupu, despre care auziseră că dusese ţara sa la ruină şi mizerie; în caz contrar, semnatarii memoriului, ameninţau cu bejenia peste hotare[62]. Apoi el a anunţat printr-un agent pe Gheorghe Rakoczi I de primejdia care-l ameninţa, dezvăluindu-i totodată intenţiile lui Vasile Lupu de a supune nu numai ţara sa ci şi Transilvania [63]. În fine îşi pregăti armata pentru a o opune adversarului care-i cotropise ţara.

Principele Transilvaniei a ezitat ca de obicei să răspundă imediat angajamentelor luate prin tratate pentru a nu atrage asupra sa duşmănia otomanilor după care a început să trateze cu cei doi domni români. Lui Matei Basarab i-a promis un ajutor militar, care avea să sosească destul de încet, iar lui Vasile Lupu i-a propus negocieri pentru aplanarea conflictului. Ioan Kemeny, martor contemporan al acestor evenimente, a prezentat în Memoriile sale astfel situaţia grea în care se găsea domnul Ţării Româneşti „Bietul Matei (Basarab) ne mai avînd nădejde în nici un ajutor, numai dumnezeu ajutînd cauza lui dreaptă, merse înaintea lui (Vasile) Lupu şi-l bătu cumplit" [64]. Într-adevăr lipsit de ajutor efectiv din partea aliatului său din Transilvania, Matei Basarab, sprijinit numai pe armata sa l-a înfrînt pe adversar la Nenişori atît de repede încît acesta abia a avut timp să fugă pentru a nu fi prins în luptă. „Mulţi într-acel război, au căzut de sabie — scrie cronicarul Stoica Ludescu— cît de abia a scăpat Vasilie vodă cu puţini oameni la Brăila" [65]. După aceasta domnul muntean a trimis o solie la Constantinopol şi un memoriu pentru a-şi justifica atitudinea faţă de vecinul său din Moldova [66].

Victoria lui Matei Basarab asupra lui Vasile Lupu care a fost mult comentată în corespondenţa diplomatică a vremii [67], ar fi trebuit să ducă la o schimbare a relaţiilor politice ale Ţării Româneşti cu Transilvania de vreme ce Gheorghe Rakoczi I nu-şi respectase angajamentele impuse de tratatul de alianţă de pînă atunci. Totuşi domnul muntean a căutat să menţină buna vecinătate cu aliatul său. În acest scop el a trimis o solie la Alba Iulia aducîndu-i la cunoştinţă victoria repurtată şi totodată avertizîndu-l pe principele Transilvaniei de pericolul ce-i ameninţa permanent pe amîndoi dacă pe viitor nu vor fi uniţi [68]. După aceea, o solie numeroasă

---

[62] E. de Hurmuzaki, *op. cit.*. vol. III, p. 142; A Decei, *Relaţiile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turceşti inedite*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Cluj, 1972, p. 67—68; în petiţia colectivă a boierilor munteni se arată că „Lupu prin tirania sa a adus o ţară ca Moldova în aşa hal şi în aşa stare" ... „dacă robi sărmani ai săi" (ai sultanului) se vor bucura de sprijinul acestuia „atunci noi cu toţii nu vom părăsi patria noastră şi împreună cu copiii şi nevestele noastre vom lucra fară nici o şovăire".

[63] A. Veress, *op. cit.*. vol. X, p. 64—65.

[64] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 14—15; V. Motogna, *op. cit.* p. 495.

[65] *Istoria Ţării Româneşti, 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc* ... p. 107; I. Lupaş, *op. cit.*, p. 15; Miron Costin, *op. cit.*, p. 106; R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pina la mijlocul secolului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947, p. 536, în cap. Strategia, autorul afirmă că lupta s-a dat numai la Nenişori pe Ialomiţa potrivit inscripţiei bisericii din Gherghiţa pusă de Matei Basarab, C. C. Giurcscu, *Din trecut*, Bucureşti, 1942, p. 105.

[66] A. Decei, *op. cit.*, p. 64—67; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 38.

[67] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 68—69 ecoul evenimentelor a ajuns la Constantinopol, Veneţia, Varşovia, la inceputul anului 1640; Documentele Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 508—510 despre confirmarea lui Matei Basarab de către Poartă ca domn în Ţara Românească.

[68] V. Motogna, *op. cit.*, p. 496—500; în socotelile oraşului Braşov din 8 decembrie 1639 este consemnată o solie munteană de 100 persoane condusă de vornicul Hrizea şi logofeţii Grigore şi Marcu, N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 214.

condusă de mitropolitul Teofil al Țării Românești și de vornicul Hrizea a plecat către Alba Iulia, unde tocmai atunci se întrunea dieta Transilvaniei pentru a dezbate problemele politice ale țării [69]. Gheorghe Rakoczi I a știut și de data aceasta să mențină relații pașnice cu Înalta Poartă, deși la Constantinopol se cunoșteau legăturile sale secrete cu Matei Basarab. Prin solul său el a procurat otomanilor știri vagi relative la conflictul militar dintre domnii Țării Românești și Moldovei, punînd această criză politică pe seama unor cauze de strict interes personal și care nu afectau vasalitatea lor față de sultan.

Cît privește relațiile politice dintre Transilvania și Țara Românească ele au făcut obiectul convorbirilor purtate între reprezentanții lor timp de patru zile, timp în care solii munteni au arătat mai întîi dezamăgirea domnului lor cu privire la întîrzierea ajutorului militar prevăzut de tratatul de alianță ; apoi s-au discutat condițiile pentru reînnoirea vechiului tratat de alianță. De data aceasta condițiile erau formulate de Matei Basarab și prevedeau următoarele : reînnoirea alianței prin trimiterea *fără întîrziere* a ajutorului militar cînd țara ar fi atacată sau amenințată „să fie alături de noi din bună vreme ca să nu fim despărțiți unii de alții, ca și toamna trecută" (aluzie la evenimentele din 1639). Apoi s-a convenit asupra restituirii țăranilor iobagi refugiați din Transilvania în Țara Românească. O lună mai tîrziu va fi reînnoit și tratatul de alianță dintre Moldova și Transilvania, la cererea lui Vasile Lupu. Pentru aceasta trebuise să se deplaseze la Alba Iulia o solie moldoveană formată din stolnicul Toma Cantacuzino și curteanul Andrei Plantos, secretarul domnului [70].

În anii următori pînă la moartea lui Gheorghe Rakoczi I se constată consolidarea relațiilor politice de bună vecinătate dintre cele trei țări românești. Aceasta nu este confirmată numai de numeroasele schimburi de solii [71] între Tîrgoviște și Alba Iulia sau Cluj sau de colaborarea între capuchehaialele românești de la Constantinopol menită să mențină autonomia țărilor române față de Înalta Poartă ci mai ales de cooperarea forțelor militare ale acestora în Războiul de 30 de ani împotriva Austriei [72]. Cronicile interne ale lui Miron Costin, Stoica Ludescu, Radu Popescu nu o spun, însă unele știri în acest sens se găsesc în cronica lui G. Kraus. Astfel potrivit afirmațiilor acestuia rezultă că în 1643 Gheorghe Rakoczi I, după ce a primit din partea lui Matei Basarab confirmarea jurămîntului de credință (17 iulie 1643) a început campania în Ungaria apuseană și de nord contra Austriei, Transilvania fiind aliata Suediei [73]. Concentrarea armatei transilvane a avut loc în toamna anului 1643, iar plecarea în campanie în plină iarnă a anului 1644. La această campanie, în calitate de aliați Matei Basarab a trimis un contingent de 500 ostași sub comanda căpitanului Constan-

[69] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 15.

[70] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 72—75 (10 mai 1640), 75—76 (19 iunie 1640).

[71] St. Meteș, *op. cit.*, p. 62—68 ; A. Veres, *op. cit.*, vol. X, p. 82, 87—88, 89—90, 92—95, 101—102, 122—123 ; vezi și socotelile orașului Brașov, din 1640 la N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 214—216, din 1641 p. 216—217.

[72] V. Motogna, *op. cit.*, p. 501, de remarcat participarea țărilor române la evenimentele internaționale europene în condițiile restabilirii păcii între ele, C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, St. Imreh, A. Neamțu, T. Morariu, *op. cit.*, vol. I, p. 211.

[73] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 136—138 ; ulterior în 1646 și Vasile Lupu va reînnoi tratatul de alianță ce-l avea cu principele Transilvaniei stabilindu-se iar pacea generală între țările române.

tin [74] iar Vasile Lupu unul de 700 călăreţi [75] . Acesta din urmă însă după puţin timp şi-a chemat ostaşii [76]. Campania armatei ardelene în Războiul de 30 de ani a durat aproape tot anul 1644 timp în care s-au dobîndit victorii de prestigiu împotriva armatei austriace fiind cucerite cetăţi în nordul Ungariei, pe Valea Dunării pînă la Brno. După încheierea păcii de la Linz (1645) Gheorghe Rakoczi I s-a înapoiat în ţară cu armata sa [77].

Deşi era legat de Transilvania printr-un tratat de alianţă totuşi Vasile Lupu domnul Moldovei a căutat să se folosească şi de alte mijloace pentru a-şi exercita influenţa politică în această ţară, şi anume pe calea înfăptuirii unei uniuni matrimoniale. În acest scop în 1643 el a propus lui Gheorghe Rakoczi I căsătoria fiicei sale Maria cu Sigismund fiul acestuia[78]. Primit cu amabilitate proiectul a fost totuşi amînat pentru mai multe motive dintre care următoarele erau hotărîtoare : mai întîi că era nevoie de consimţămîntul Înaltei Porţi, apoi că acordînd o zestre prea mare fiicei sale ar fi atras atenţia otomanilor asupra averilor sale [79]. Înţelegînd prin acest răspuns un refuz destul de elegant exprimat, domnul Moldovei şi-a îndreptat atunci privirile asupra nobilimii poloneze şi s-a hotărît să-şi mărite pe aceeaşi fiică cu prinţul Ianus Radzdiwill, palatinul Lituaniei [80]. De data aceasta căsătoria a avut loc în ianuarie 1645 la Iaşi, prilej potrivit pentru o întîlnire în capitala Moldovei a celor mai de seamă reprezentanţi politici din cele trei ţări româneşti. Astfel în acele zile geroase de iarnă au fost prezenţi la curtea domnească din Iaşi spătarul Diicul Buicescu, nepotul lui Matei Basarab, Radu logofătul şi mitropolitul Ştefan ca soli ai domnului muntean, iar generalul Ioan Kemeny, Acaţiu Barcsai şi Stefan Mariaşi ca soli ai principelui transilvan [81]. Cu acest prilej s-au discutat şi stadiul alianţei moldo-transilvănene care se cam şubrezise din cauza legăturilor secrete ale lui Vasile Lupu cu împăratul Austriei, ostile lui Gheorghe I Rakoczi [82].

Şi cealaltă fiică Ruxandra s-a aflat în planurile politice ale lui Vasile Lupu pentru realizarea unei alianţe matrimoniale. Mai întîi acesta a căutat s-o mărite cu tălmaciul ambasadorului Veneţiei din Constantinopol (1644)[83], apoi cu fiul lui Leon Tomşa (1647), fostul domn al Ţării Româneşti [84].

---

[74] G. Kraus, *op. cit.*, p. 108—109; în alt loc cronicarul sas afirmă că muntenii ar fi trimis 6 000 curteni ceea ce mi se pare exagerat; I. Lupaş, *op. cit.*, p. 16 autorul afirmă că ar fi fost 1 000 călăreţi, ceea ce pare de acceptat.

[75] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 16; Gh. Şincai, *op. cit.*, vol. III, p. 65—66;

[76] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 196 după un raport din Veneţia din 19/29 februarie 1644.

[77] V. Motogna, *op. cit.* p. 505; G. Kraus, *op. cit.*, p. 109—111; M. Guboglu, *op. cit.*, p. 99—100; E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 177 (din 1644). C. Daicoviciu. Şt. Pascu, V. Cheresteşiu, St. Imreh, A. Neamţu, T. Morariu, *op. cit.*. I, p. 211.

[78] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. VI — VII, p. 89—90, se susţine că mai înainte Vasile Lupu ar fi încercat s-o mărite pe fiica sa Maria cu fiul fostului domn Alexandru Iliaş din Ţara Românească.

[79] A. Veress, *op. cit.*, vol. X. p. 139—141.

[80] N. Iorga, *Note şi fragmente*, I, Bucureşti, 1895, p. 196—197; la 1 noiembrie 1644 Ianus Radzdiwill anunţa căsătoria sa cu Maria fiica lui Vasile Lupu; Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 528; A. Decei, *op. cit.*, p. 62—64 Vasile Lupu cere sultanului aprobare pentru căsătoria fiicei sale cu prinţul Lituaniei.

[81] Miron Costin, *op. cit.* p. 121; Gh. Şincai, *op. cit.* vol. III, p. 67; o descriere germană a nunţii; vezi N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 208—214.

[82] Gh. Şincai, *op. cit.*, vol. III, p. 69 ştiri din memoriile lui Ioan Kemeny.

[83] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 181; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 73.

[84] *Idem*, p. 208.

Într-o vreme se hotărîse să încerce din nou o alianţă dinastică cu Transilvania prin a-şi mărita fiica cu acelaşi Sigismund, fiul lui Gheorghe Rakoczi I. Negocierile, în acest sens, au început în 1648 la Cluj, prin intermediul solului moldovean logofătul Gheorghe Ştefan, viitorul domn al Moldovei şi al generalului Ioan Kemeny. După mărturiile acestuia din urmă, principele Transilvaniei ar fi fost de acord cu această înrudire, dar în sinea sa se temea de Vasile Lupu. Numai apropiata perspectivă de a ocupa tronul Poloniei, de curînd vacant, care îi creea posibilitatea de a-l supraveghea mai uşor pe viitorul său cuscru l-a făcut să-şi dea consimţămîntul [85]. De aceea negocierile pentru realizarea acestui proiect de căsătorie încredinţat generalului Ioan Kemeny şi continuate la Iaşi s-au încheiat cu perfectarea lui. Totuşi în toamna anului 1648 pe cînd Ioan Kemeny se întorcea la Alba Iulia cu misiunea îndeplinită, Gheorghe Rakoczi I înceta din viaţă (15 octombrie)[86], pe neaşteptate şi drept urmare această căsătorie în care Vasile Lupu îşi pusese atîtea speranţe, se amîna de la sine [87]. De aceea la aflarea veştii morţii principelui Transilvaniei Ioan Kemeny scria „murind prinţul, îngropase toate cîte ar fi aşezat" [88].

În fine, în momentul cînd intenţiona să-şi găsească un ginere tot în rîndul nobilimii polone, Vasile Lupu a fost pus în situaţia de a accepta o cerere de căsătorie pentru fiica sa Ruxandra din partea lui Bogdan Hmelniţki, hatmanul cazacilor, pentru fiul acestuia Timuş [89]. Înrudirea nu-l încînta şi de aceea a refuzat-o de la început. Pînă în cele din urmă constrîns de desele incursiuni de pradă ale cazacilor în Moldova, el a fost nevoit să primească nutrind totodată speranţa că-l va putea folosi, pe noul său ginere pentru realizarea planurilor sale politice faţă de celelalte două ţări române (ceea ce avea să se întîmple în ultimii săi ani de domnie). Astfel căsătoria domniţei Ruxandra cu Timuş Hmelniţki a avut loc la Iaşi la 1 septembrie 1652 [90].

Era şi firesc ca eforturile depuse aproape fără întrerupere de Vasile Lupu pentru a realiza o uniune dinastică între Moldova şi Transilvania să îngrijoreze tot timpul pe Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti. De aceea acesta a căutat să-şi ia unele măsuri preventive. Astfel mai întîi potrivit unui vechi obicei al domnilor munteni şi-a pregătit un azil politic, nu numai în Transilvania şi în Ungaria prin bunăvoinţa împăratului Austriei, dar chiar şi în Polonia, încă din primăvara anului 1641[91]. În acelaşi timp a continuat să-l informeze pe principele Transilvaniei de pericolul permanent ce-l ameninţa, ca şi pe el din partea lui Vasile Lupu, deoarece devenise aproape publică intenţia domnului moldovean de a făuri o uniune personală din Ţara Românească şi Transilvania, pentru care şi dăduse otomanilor daruri în valoare de 100 000 galbeni. Totodată principele Transilvaniei era

---

[85] Gh. Sincai, *op. cit.*, vol. III, p. 74—75.

[86] C. Göllner, *Gheorghe Rakoczi II*, Bucureşti, 1977, p. 30.

[87] G. Kraus, *op. cit.*, p. 134, 143 ; cronicarul sas arată că în 1650 aceste negocieri ar fi fost reluate, dar că noul principe al Transilvaniei Gheorghe Rakoczi II şi-ar fi retras consimţămîntul după ce şi-l dăduse totuşi iniţial. Doi ani mai tîrziu Sigismund Rakoczi a murit şi odată cu el şi proiectul alianţei matrimoniale moldo-transilvane, G. Kraus, *op. cit.*, p. 146.

[88] Gh. Şincai, *op. cit.*, vol. III, p. 77 ; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 70.

[89] Miron Costin, *op. cit.*, p. 133—135 ; *Documente Hurmuzaki*, XV, partea 2, p. 1209.

[90] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 251—252 ; Miron Costin, *op. cit.*, p. 134—135 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 219—220.

[91] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 83—85, 91—92, 154—155.

informat despre intenţia otomanilor de a face un paşalîc în ţara sa, despre starea precară în care se afla însuşi Imperiul otoman[92], despre intenţia sultanului de a jefui din nou statele sale vasale de la Dunăre [93].

Cît priveşte intenţia lui Vasile Lupu de a uni Moldova, Transilvania şi Ţara Românească sub propria sa conducere aceasta se cunoaşte dintr-o scrisoare a acestuia din 1642—1643 adresată marelui vizir Kan Mustafa paşa, în care se spune printre altele ,,cu privire la Transilvania este treaba uşoară, cunosc foarte bine drumurile pe unde poate fi atacată din Moldova şi Ţara Românească, dintr-o parte de paşa din Timişoara, din alta de turci, tătari, moldoveni şi munteni''. În continuare se arată că dacă românilor din Transilvania li se promit libertăţi aceştia pot fi ridicaţi la luptă contra ungurilor care astfel ,,vor avea război în ţară şi în afară şi nici nu vor şti unde să se întoarcă'' [94].

În faţa unor astfel de primejdii, Matei Basarab a reînnoit tratatul său de alianţă cu principele Transilvaniei, în vara anului 1643 [95], care avea să capete un conţinut nou, în sensul că prevederile sale erau acum îndreptate la nevoie şi împotriva otomanilor. În fine domnul muntean s-a străduit să amelioreze totodată asperitatea relaţiilor politice pe care le avea cu vecinul său din Moldova, venind în întîmpinarea acestuia cu o propunere de pace perpetuă. Pentru atingerea acestui scop o solie munteană a sosit la Iaşi la începutul anului 1644 cu oferta domnului Ţării Româneşti pentru a se convoca la Focşani o adunare de pace, la care să participe reprezentanţi din rîndurile înaltului cler şi al boierimii din cele două ţări româneşti şi unde trebuiau discutate propunerile pentru încheierea unui tratat de pace [96]. Din păcate misiunea soliei muntene nu şi-a atins scopul deoarece oştile din cele trei ţări româneşti au fost pornite în grabă în companie contra Austriei în cadrul războiului european de 30 de ani [97].

Alianţa de peste 13 ani între Transilvania şi Ţara Românească avea să fie continuată de Gheorghe Rakoczi II după moartea tatălui său [98]. În cursul unor negocieri care au durat cîteva luni menite să ducă la reînnoirea ei speranţele domnului muntean au crescut în ceea ce priveşte modificarea unor stipulaţii din tratat în favoarea sa. După cum se ştie la tratativele desfăşurate la Cluj a fost trimis din partea Ţării Româneşti cunoscutul boier învăţat şi diplomat Udrişte Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, cu o suită de 59 persoane [99]. Cu toate insistenţele acestuia de a aduce modificări de conţinut vechiului tratat, cel nou a fost semnat într-o formă simplificată

---

[92] A. Veress, *op. cit.*. vol. X, p. 89—90, 92—95.

[93] A. Veress, *op. cit.*. vol. X, p. 130—133.

[94] Documente Hurmuzaki, IV, partea 1, p. 669 (din 14 ianuarie 1643); N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 272.

[95] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 136—138, 200—201, reînnoit în 1647; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 26—27.

[96] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 162—164.

[97] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, 164—165, 173—175.

[98] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, 1599—1699, Cluj, 1940, p. 247; vezi aprecierile sultanului Mehmed IV despre noul principe al Transilvaniei: domnitor de ispravă, puternic, curajos şi priceput la cîrmuirea ţării şi a oamenilor".

[99] Arh. St. Cluj, Socotelile oraşului Cluj, vol. 26, fasc. VI, f. 123—131, solul muntean a sosit la Cluj la 1 mai 1649 şi la 3 mai a fost primit la Gilău în audienţă de principele Transilvaniei.

la 18 februarie 1650 [100]. Motivul destul de uşor de înţeles a fost în primul rînd ameninţarea lui Vasile Lupu de a ataca Ţara Românească apoi refuzul lui Gheorghe Rakoczi II de a încheia cu Moldova o alianţă dinastică (prin căsătoria fratelui său Sigismund cu Ruxandra fiica lui Vasile Lupu). Şi din nou boierii munteni, în frunte cu vornicul Dragomir au făcut jurămînt de credinţă faţă de principele Transilvaniei în numele domnului muntean[101].

Cu toate acestea în cursul anului 1650 Matei Basarab mai face o încercare de a modifica în favoarea sa unele stipulaţii ale tratatului de alianţă ce-l avea cu principele Transilvaniei. Astfel, pe motiv că unele prevederi ale vechiului tratat nu fuseseră respectate întocmai (de exemplu acordarea neîntîrziată a ajutorului militar la nevoie) el a încercat acum suprimarea darului de bani şi de cai, ceea ce însemna abolirea situaţiei sale de vasal. În acelaşi timp domnul muntean a lăsat să se înţeleagă că el ar putea renunţa la nevoie la acest tratat şi ar putea sprijini în schimb pretenţiile la tronul Transilvaniei ale lui Moise Szekely [102]. În acest moment de criză care apăruse în relaţiile politice dintre cele trei ţări româneşti, noul principe al Transilvaniei Gheorghe Rakoczi II s-a folosit de sfaturile generalului Ioan Kemeny pentru a nu ceda uşor propunerilor făcute de domnul muntean. Dealtfel acesta înţelesese că dacă Matei Basarab ar fi voit să rupă relaţiile politice cu el ar fi putut s-o facă, dar era convins că acestuia îi era foarte necesară alianţa cu Transilvania care era *un instrument foarte eficace pentru menţinerea păcii în spaţiul carpato-dunărean în acea vreme*. Dealtfel chiar cuvintele lui Matei Basarab ce-i adresase în cursul acestor negocieri îi confirmau această convingere". De cine să ne temem, — ar fi spus domnul muntean — dacă ţările noastre (adică Ţara Românească şi Transilvania—C.S.) vor păstra buna înţelegere de pînă acum? În afară de dumnezeu, de nimeni! " [103]. De aceea şi vechiul tratat din 1650 a fost confirmat în totalitatea lui la 25 aprilie 1651 [104]. Din aceleaşi motive? Nu tocmai! Faţă de ameninţarea lui Vasile Lupu apăruse o alta care avea de scop să o anuleze pe prima şi anume planul munteano-ardelean pentru înlocuirea din domnie a lui Vasile Lupu cu marele logofăt al acestuia Gheorghe Ştefan [105]. Bineînţeles că sprijinul militar pentru realizarea acestei acţiuni era asigurat de Matei Basarab şi Gheorghe Rakoczi II.

Evenimentele care s-au precipitat în anii 1652 şi 1653 sînt bine cunoscute din diverse izvoare. După căsătoria fiicei sale cu Timuş Hmelniţki,

---

[100] I. Lupaş, *op. cit.*, I, 1599—1699, p. 250; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 28—29; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 70.

[101] A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 196—197, 217—218; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 28—29.

[102] I. Lupaş, *op. cit.* p. 17—18.

[103] *Idem*, p. 18; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 311; o interesantă caracterizare făcută lui Matei Basarab aparţine din această vreme (1651) lui Simon Reniger, ambasadorul Austriei la Constantinopol „omul acesta prudent şi viclean şovăe şi tărăgănează lucrurile, nu are încredere deplină în nimeni şi stă după împrejurări şi după putinţe gata de a se apăra pe sine însuşi" E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, III, p. 207.

[104] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 18; C. Göllner, *op. cit.*, p. 36.

[105] Miron Costin, *op. cit.*, p. 135, cronicarul dă multe amănunte privind pregătirea înlocuirii lui Vasile Lupu; G. Kraus, *op. cit.*, p. 153—155; N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 29—30.

Vasile Lupu a devenit mult mai îndrăzneţ faţă de principele Transilvaniei, pe care printr-o solie l-a sfătuit să rupă alianţa cu Ţara Românească; în caz contrar îl ameninţa că va trimite împotriva lui o oaste de cazaci şi tătari [106]. Pe de altă parte a cerut din nou la Poartă domnia Ţării Româneşti, promiţînd şi de data aceasta urcarea tributului [107]. Dar adversarii săi, de data aceasta uniţi mai mult ca oricînd i-au luat-o înainte pentru a-l scoate din domnie.

În aprilie 1653 generalul Ioan Kemeny cu oastea sa, sprijinit şi de o puternică oaste munteană condusă de Diicu Buicescu a pătruns în Moldova, unde s-a unit cu aceea a logofătului Gheorghe Ştefan, apoi au atacat împreună capitala Moldovei, de unde l-au izgonit pe Vasile Lupu [108]. Astfel la Iaşi a fost înscăunat ca domn al Moldovei, Gheorghe Ştefan.

Domnia acestuia a fost însă de scurtă durată pentru că la numai o lună în sprijinul lui Vasile Lupu a sosit ginerele său Timuş Hmelniţki cu o armată de cîteva mii de cazaci [109] care a restabilit în domnie pe socrul său. Poate că Vasile Lupu ar fi continuat să domnească în Moldova încă o vreo cîţiva ani dacă n-ar fi făcut greşeala de a mai crede în posibilitatea de a ocupa cu sprijinul cazacilor tronul Ţării Româneşti şi a se răzbuna astfel pe Matei Basarab. În acest scop el şi-a strîns o oaste de ţară de aproape 8 000 de oameni şi împreună cu cazacii ginerelui său a atacat în luna mai 1653 Ţara Românească intrînd tot pe la Focşani şi îndreptîndu-se de acolo spre Tîrgovişte [110].

Pentru această nouă înfruntare militară Matei Basarab era destul de bine pregătit [111]. Din vreme el trimisese la hotarul ţării pe spătarul Diicu Buicescu cu un detaşament de strajă care trebuia să întîrzie înaintarea adversarului în ţară pe de o parte, iar pe de alta, în aşteptarea luptei decisive, şi-a concentrat grosul armatei aproape de capitala ţării, la Finta, unde i s-a alăturat şi un detaşament ardelean de 800 oameni (din care 200 secui) [112].

Bineînţeles că spătarul Diicul Buicescu cu ai săi n-a putut opri în loc decît pentru scurt timp oastea domnului moldovean de aproape 15 000 de oameni care la Finta a dat bătălia hotărîtoare nu numai pentru soarta Ţării Româneşti şi a lui Matei Basarab dar şi pentru domnia lui Vasile Lupu. Aşa cum o descrie Miron Costin — participant şi el în luptă—ca şi cronicarii munteni, confruntarea militară de la Finta s-a încheiat cu victoria muntenilor, nu atît pentru că Matei Basarab s-a dovedit un talentat comandant de oşti (o mărturiseşte chiar Miron Costin din tabăra adversă!)

---

106 Miron Costin, *op. cit.*, p. 135.

107 E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 220—221.

108 G. Kraus, *op. cit.*, p. 155; Miron Costin, *op. cit.*, p. 142; Gh. Şincai, *op. cit.*, vol. III, p. 85; Em. Cioran, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în ţările române; 1653—1658*, Bucureşti, 1900, p. 39—45; *Călători români despre ţările române*, Bucureşti, 1976, vol. VI, p. 131; N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 222, după un raport olandez din Constantinopol; M. I. Căprescu, *op. cit.*, p. 90—98.

109 Miron Costin, *op. cit.*, p. 145, cronicarul afirmă că oastea cazacilor avea 8 000 oameni, iar G. Kraus, *op. cit.*, p. 156, dă o cifră mult exagerată de 16 000 oameni; Em. Cioran, *op. cit.*, p. 47—53.

110 G. Kraus, *op. cit.*, p. 156—157.

111 A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 257—258.

112 I. Lupaş, *op. cit.*, p. 20.

dar mai ales datorită greșelilor elementare tactice săvîrșite de Timuș Hmelnițki[113].

Lupta de la Finta (27 mai 1653) a fost ultima încercare a lui Vasile Lupu de a făuri pe calea armelor o uniune personală din Țara Românească și Moldova ; ea a pus capăt în același timp planurilor ambițioase, aventuroase chiar ale domnului Moldovei care a subestimat totdeauna valoarea tratatului de alianță dintre Țara Românească și Transilvania existent între cele două țări românești de aproape două decenii, menit să fie cheia de boltă a unei adevărate confederații. Mai mult, după cum spune un istoric român I. Lupaș, această alianță a format „preludiul istoric al tendințelor de unitate politică desăvîrșită" [114].

Acțiunea lui Vasile Lupu împotriva Țării Românești nu a rămas fără ecou. Ea a făcut obiectul multor rapoarte ale ambasadorilor străini ai vremii, a fost consemnată în analele țărilor vecine și chiar într-un „Avisi" care a circulat în întreaga Europă. Nu este exclus să fi apărut ceva despre ea și în presa vremii. Cît privește Înalta Poartă aceasta a fost la timp informată de către pașalele de la Dunăre și din Ungaria [115].

Acțiunea lui Vasile Lupu de a făuri o uniune personală din țările române prin izgonirea din Țara Românească a lui Matei Basarab și din Transilvania a lui Gheorghe Rakoczi II cu sprijinul cazacilor și cu consimțămîntul marelui vizir a determinat în același timp pe principele Transilvaniei să întocmească la 13 iunie 1653 un protest energic pe care l-a înaintat Porții, condamnînd politica acesteia față de vasalii ei credincioși din spațiul carpato-dunărean. Din acest raport, merită reprodus următorul fragment, foarte semnificativ pentru gîndirea politică din țările române în acea vreme „este clar ca lumina zilei, că marele vizir i-a dat lui Lupu împuternicirea de a năvăli cu ajutor căzăcesc în Muntenia ; el (adică Gheorghe Rakoczi II) roagă deci Poarta să dee ocrotire pentru persoana și țara sa și în deosebi să dea pașalei de la Buda și celei de Silistra îndrumările cuvenite, căci cele trei țări Ardealul, Moldova și Muntenia, nu vor suferi cu nici un preț pe Lupu ca domn și vecin. El (adică Rakoczi) îi este ce-i drept, în toate timpurile Porții servitor credincios și gata de a-și pune în serviciul ei și pentru interesele ei viața în joc ; dacă ea (adică Poarta) ar voi cu toate acestea să-l respingă, nu i-ar rămînea decît să se pună în înțelegere și în legătură cu alții. Setea de cucerire a hatmanului căzăcesc amenință înainte de toate Moldova, apoi Muntenia și în cele din urmă Ardealul cu pierderea independenței sale și contopirea în căzăcism ; dacă Lupu nu va

---

[113] R. Rosetti, *Încercări critice asupra războiului din 1653 dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1912, 26 p. ; I. Atanasiu, *Bătălia de la Finta*, Tirgoviște, 1912, 48 p. ; V. Motogna, *op. cit.* p. 513—514 ; C. Göllner, *op. cit.*, p. 43—45.

[114] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 24.

[115] Miron Costin, *op. cit.*, p. 150—155 ; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 106—107 ; *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopisețul cantacuzinesc* , . . . p. 110—111 ; G. Kraus, *op. cit.*, p. 158—159 cronicarul afirmă că în luptă au căzut de ambele părți 28 000 ostași (*idem*, p. 163) ; Gh. Șincai, *op. cit.*. vol. III, p. 86—89 „Avisi" a apărut în iulie 1653 vezi A. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 265—266 ; E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 226—229 ; Documente Hurmuzaki, XV, partea 2, p. 1 217, 1 220 ; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CCXLVII— CCXLIX *Quellen zur Geschichte des Stadt Brasso*, Brasso, 1911, vol. VI, p. 56, după „Historische Anmerkungen" aparținînd lui Gros ; „vezi și scrisoarea Elinei Basarab către brașoveni în „Revista istorică", XII, 1—3, p. 18—19.

fi înlăturat, Poarta va pierde neapărat aceste trei ţări"[116]. Rîndurile scrise de Gheorghe Rakoczi II exprimau protestul unui vasal către suzeranul său a cărei comportare era în contradicţie cu condiţiile istorice care statorniciseră cîndva relaţiile politice dintre ei. În acelaşi timp era semnalat Înaltei Porţi de către unul din domnii ţărilor române caracterul aventuros al politicii acesteia în spaţiul carpato-dunărean, care afecta extrem de mult relaţiile dintre ele.

Din cele de mai sus rezultă că strînsele relaţii politice dintre ţările române la mijlocul secolului al XVII-lea reflectate în mai multe tratate de alianţă bilaterale şi constituirea unui pact de confederaţie au împiedicat Poarta otomană de a restrînge autonomia administrativă şi politică a Ţării Româneşti, Moldovei şi Transilvaniei. Cheia sucesului a stat în alianţa de lungă durată dintre Ţara Românească şi Transilvania. Cît priveşte tendinţele de subordonare a Ţării Româneşti şi Moldovei de către principele Transilvaniei acestea au fost neutralizate de linia politică impusă de Matei Basarab, distins comandant de oşti dar şi un diplomat de nivel european, care a văzut în această alianţă o bază realistă de a menţine pacea pe linia Carpaţilor şi la Dunăre de a rezolva cu succes problemele pe care i le făcea politica ostilă a lui Vasile Lupu. Aşa se explică de ce principele Transilvaniei şi domnul Ţării Româneşti au rămas la conducerea ţărilor lor chiar uneori împotriva voinţei Porţii otomane. Mai mult, Matei Basarab caută în 1645 să obţină consimţămîntul Porţii ca să nu mai fie schimbat pînă la sfîrşitul vieţii[117]. Cît priveşte pe Vasile Lupu, acesta a urmărit înfăptuirea unei uniuni dinastice în cele trei ţări române în care scop nu numai că a uneltit la Constantinopol contra celor doi vecini ai săi dar a urmat întocmai linia politică a Porţii de a slăbi ţările române prin menţinerea unor disensiuni.

Privite în ansamblu, relaţiile politice dintre ţările române la mijlocul secolului al XVII-lea capătă o anumită semnificaţie în sensul că ele explică durata lungă neobişnuită a domniilor lui Matei Basarab, Vasile Lupu şi Gheorghe Rakoczi I, cînd în relaţiile internaţionale europene avuseseră loc o seamă de evenimente foarte importante. Durata lungă a acestor domnii care a contribuit la prosperitatea ţărilor române în toate sectoarele de activitate (economic, administrativ, cultural) nu poate fi explicată decît prin existenţa tratatului de alianţă dintre Transilvania şi Ţara Românească din 1635 reînnoit de mai multe ori timp de aproape două decenii [118].

---

[116] E. de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 239—240.

[117] Documente Hurmuzaki, IV, partea 2, p. 534—535.

[118] Relativ la durata mare a domniilor, N. Iorga afirmă: „timp de două zeci de ani dacă se lasă la o parte cele trei năvăliri moldoveneşti, Matei Basarab adevărat bun păstor şi părinte a ţinut ţara în cea mai deplină linişte cu judecata bună şi dări cumpătate... ca şi Ţara Românească supt Matei principatul vecin (Transilvania) are linişte acuma pentru vre-o două zeci de ani" (*Studii şi documente*, X, p. 116—117); N. Ligor, *Din legăturile Moldovei cu celelalte ţări româneşti în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în Revista de Istorie, 3/1978, p.433—444, se subliniază lunga domnie a acestuia; vezi interesante aprecieri asupra domniei ui Matei Basarab la C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 105—107, 110.

LES RELATIONS POLITIQUES ENTRE LES PAYS ROUMAINS AU MILIEU DU XVII-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

Après le rétablissement de l'unité politique de tous les territoires habités par les Roumains en 1600 par Michel le Brave, prince de Valachie qui avait uni pour la première fois sous un seul gouvernement la Valachie, la Transylvanie et la Moldavie, un autre moment important dans la lutte du peuple roumain pour le parachèvement de son unité politique (réalisé le 1-er décembre 1918) est constitué par les 4-e — 6-e décennies du XVII-e siècle, reflété en plusieurs traités d'alliance bilatérale entre ces pays unis à nouveau sur la base d'un pacte de confédération (pactam confederationem). Conclue tout d'abord en 1638 et renouvelée en 1643, cette alliance qui a rétabli d'étroits rapports politiques, sans précédent, entre les trois pays roumains, à profondes implications dans les relations internationales européennes (comme par exemple la Guerre de 30 ans) est devenue en même temps un instrument politique qui a empêché la Porte Ottomane de restreindre l'autonomie administrative de la Valachie, de la Moldavie et de la Transylvanie, vassales de celle-ci à l'époque.

Donnant une nouvelle interprétation au matériel documentaire d'archives et publié, l'auteur conclut que ce succès de la politique extérieure roumaine a été dû à la ligne politique imposée par Matei Basarab, prince de Valachie, commandant d'armées distingué et diplomate de taille européenne, qui a vu dans cette alliance le seul moyen susceptible de maintenir la paix sur la ligne des Carpates et au Danube, solutionnant en même temps avec succès les problèmes que soulevait la politique hostile du prince de Moldavie, Vasile Lupu. Quant à la ligne politique promue par Vasile Lupu, elle reflète les tendances du prince moldave de réaliser une union dynastique dans les trois pays roumains.

Par suite des étroits rapports politiques entre les trois pays roumains, durant les 4-e — 6-e decennies du XVII-e siècle on constate la durée particulièrement longue du règne de Matei Basarab, Vasile Lupu et Gheorghe Rakoczi, prince de Transylvanie, qui a contribué à la prospérité des pays roumains dans tous leurs domaines d'activité (économique, administratif et culturel).

BAZA SOCIALĂ A MIŞCĂRILOR DE ELIBERARE NAŢIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA SECOLELOR XVIII ŞI XIX

DE

CORNELIA BODEA

Încep cu citarea foarte cunoscutelor constatări formulate de Iosif II în 1773 :

„Aceşti bieţi supuşi valahi, care incontestabil sînt cei mai vechi şi cei mai numeroşi locuitori din Transilvania, sînt totuşi aşa de chinuiţi şi copleşiţi de nedreptăţi din partea oricui, fie unguri fie saşi, încît trebuie să recunoaştem că soarta lor este cu totul vrednică de milă şi de mirare că mai există atîţia oameni dintre aceştia şi că nu au fugit" [1].

Nu evoc aceste constatări pentru ceea ce spun ele, deşi spun multe şi mult, ci mai degrabă pentru împrejurările efective care le-au inspirat. Mă refer anume la acele momente din itinerariul împărătesc în Banat şi Transilvania, din 1773, cînd iobagii români au putut auzi un cuvînt magic de încurajare rostit în chiar limba lor de către tînărul regent, şi repetat la primirea atîtor mii de jalbe de ale lor : „*Oj cauta*" (oi căuta) ... Mă refer de asemenea la reacţia pe care o vor fi stîrnit în cealaltă parte, a „privilegiaţilor", intenţiile afirmate de Iosif nu o dată după vizita din 1773 : „*So kann es nich verbleiben* ; *wie es jetzt ist*" ... (Nu mai poate rămînea aşa cum este acum) [2].

Cînd în concepţia suveranului care nutrea astfel de gînduri temelia statului o formau masele producătoare şi contribuabile, şi cînd valoarea cetăţeanului se măsura în funcţie de utilitatea lui mai ales fiscală şi militară, nu încape nici o îndoială că înţelegerea „luminată" pentru soarta supuşilor români nu era izvorîtă din „românofilie". Ceea ce predomina erau interesele şi foloasele ce le vedea derivînd în mod implicit din bunăstarea economică şi ridicarea culturală a „celor mai numeroşi şi mai vechi" dintre locuitorii Transilvaniei. Adăugînd că în cifre — potrivit recensămîntului de la 1760—1762 — acest raport demografic se exprimă prin 677·306 români la un total de 1.066.015 al locuitorilor, adică peste 60 %. Sau cum se exprima istoricul maghiar J. Benkö : „numărul românilor este atît de mare, încît nu numai că egalează numărul celorlalte persoane ale popoa-

---

[1] Mathias Bernath, *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*, Leiden, E. J. Brill, 1972, p. 220.

[2] *Ibidem*, p. 209—220, 225.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 31, nr. 11, p. 1959—1974, 1978

relor din Transilvania, ci îl şi întrece cu mult" (*tantum namque est numerus Valachorum, ut reliquorum omnium Transilvaniae populorum personas non modo aequent, sed et multo superent*)[3].

Dacă prin urmare, o astfel de balanţă demografică nu-i era indiferentă regentului şi mai apoi împăratului habsburg, tot atît de puţin e de nesocotit pe de altă parte şi eroul mitic, de legendă, al atitudinii imperiale, în rîndurile poporului iobag. Dar tot atît de greu e de admis şi faptul ca „privilegiaţii" să conceadă fără rezistenţă a împărţi cu alţii din avantagiile recunoscute numai castei, clasei şi naţiei lor. La acest raport de forţe: guvernare imperială, privilegiaţi, popor român fără drepturi, după prima jumătate a secolului XVIII elemente noi sociale române încep să se facă simţite prin puterea ideii naţionale pe care o vor cultiva.

Subiectul paginilor de faţă urmăreşte evoluţia bazei sociale a luptei pentru afirmarea ca naţiune a poporului român. Cronologic cuprinde epoca de la mijlocul secolului XVIII pînă la începutul secolului XX. Pe acest drum, pietrele miliare ale etapelor parcurse consemnează activitatea episcopului Inochentie Micu, răscoala lui Horea, *Supplex Libellus Valachorum*; apoi radicalizarea ideologiei iluministe începînd cu decada a IV-a a secolului XIX, şi momentele de vîrf ale afirmării naţionale: 1848, 1863—68, 1877 şi 1892—94.

În întreg secolul XVIII şi în cel următor, în mişcările româneşti din Transilvania s-a împletit mobilul social cu cel naţional.

Acela însă care a văzut în originele relelor de care suferea naţiunea română din Transilvania, deopotrivă apăsarea socială şi ostilitatea celorlalte naţiuni, împotrivirea lor naţională şi religioasă, a fost episcopul Inochentie Micu (1728—1751). El a fost deschizătorul luptei politice româneşti. Acţiunea sa a fost amplu studiată în istoriografia română şi străină în ultimele două decenii. De aceea nu fac decît să reproduc constatări şi concluzii deplin verificate[4], spunînd că pornind acţiunea sa, din cadrele bisericii, pe firul perspectivelor deschise de unirea religioasă, Inochentie Micu a lărgit-o curînd la dimensiuni naţionale. În concepţia lui: naţiunea română să fie numărată între Stări, şi în consecinţă să fie recunoscută ca naţiune politică, egală în drepturi cu celelalte naţiuni transilvane, ţărănimea română egală cu ţărănimea celorlalte popoare transilvane să aibă dreptul ei la învăţătură, la meserii etc. În sprijinul revendicărilor sale el a invocat, pe de o parte, *numărul covîrşitor* al întregului popor român sau a naţiunii române, din Transilvania, care întrece pe celelalte popoare, sau naţiuni ale ţării; *cantitatea covîrşitoare a sarcinilor* purtate de el, mai mult decît toate celelalte împreună; *dreptul natural* care în mod necesar prevede ca acel ce duce sau simte povara să-i simtă şi foloasele. Pe de altă parte, *drepturile istorice* ale acestui popor, superioritatea *originii* sale (romane), *vechimea* şi *continuitatea* sa pe pămîntul transilvan.

---

[3] J. Benkö, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus*, Wien, 1778, I, 472; *Din Istoria Transilvaniei*, Ediţia III, Bucureşti, 1963, p. 246; M. Bernath, p. 140.

[4] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediţie nouă, refăcută, Bucureşti, 1967, p. 137—199.

[5] D. Prodan, p. 137—142, 184—188.

Năzuinţele episcopului Inochentie au tins spre emanciparea şi ridicarea politică a poporului în totalitatea sa la treapta de naţiune politică. Obiectivele politice şi argumentele formulate aşează astfel temeliile pe care se va clădi întreaga luptă politică românească din Transilvania. Programatic ele au fost îmbrăţişate în primul rînd de pătura care se ridica [6].

Această pătură, legatară a programului inochentian, nu are încă un nume unitar, decît dacă *anticipat* o numim burhgezie în devenire. Pentru că, la ieşirea silită a lui Inochentie Micu din acţiune, ea abia dacă era reprezentată prin elemente de cler, de învăţătorime, neguţătorime, meşteşugărime, funcţionărime mică, mică nobilime. La aceste elemente se adaogă începînd din 1762—1768 o stare militară creată în zonele grănictreşti : două în Transilvania, regimentul I român, cu reşedinţa principală la Orlat (Sibiu), şi a doua reşedinţă la Haţeg; regimentul II român, cu reşedinţa principală la Năsăud. În Banat, batalionul I român, ocupa teritoriul de la Orşova la Caransebeş. Din aceste ţinuturi au ieşit numeroase elemente care aveau să contribuie la întărirea rîndurilor noii pături în devenire.

Ca la oricare din popoarele europene al căror destin s-a desfăşurat în unităţi statale sau provinciale supuse stăpînirilor străine, fără o viaţă politică proprie, prin urmare, şi la românii transilvăneni exponenţii progresului şi ai mişcării de emancipare naţională au fost cu precădere *intelectualii* ... Intrarea lor în arena politică se face către ultimul deceniu al secolului, cînd vor ilustra şi etapa *Supplexului* de la 1791.

În aceleaşi decenii de după 1760, ţărănimea română, iobagă, jeleră, populaţia minieră a munţilor, era preocupată de îmbunătăţirea condiţiilor ei de viaţă. Ea se ridică vijelios la semnul lui Horea în 1784. Cu excepţia preoţimii de sate, intelectualii şi în genere elementele din pătura „de sus", cel puţin pe faţă, nu participă la răscoală. Şi cu toate acestea, revolta a apărut sub mai multe aspecte în lumină naţională. O serie de ştiri reproduse în publicistica din Apus cu privire la mersul evenimentelor, o caracterizează ca atare. Lui Horea i s-au atribuit, şi în interiorul şi în afara imperiului, gînduri de reînviere a *Daciei*; intenţii de a deveni „rex Daciae" [7]. Se pretindea a se fi aflat de anumite legături ale lui cu românii de peste Carpaţi. Ştiri care chiar dacă nu au putut fi verificate, au fructificat atît în mintea adversarului cît şi a românilor posibilitatea înfăptuirii lor în viitor.

Răscoala, reprimată din ordin imperial, s-a socotit „compensată", tot din ordin imperial, prin Patenta de desfiinţare a iobăgiei (12 august 1785). Executarea capilor ei, făcută din ordinul nobilimii guvernamentale, a lăsat în schimb urme adînci, cu reverberaţii mult mai largi şi de durată. Pe de altă parte, simbolul Daciei legat de numele lui Horea, a contribuit substanţial la întărirea solidarităţii naţionale, în perspectiva statului unitar naţional.

Moment culiminant al mişcării de emancipare naţională în secolul XVIII acţiunea legată de *Supplex Libellus Valachorum*, a reprezentat fără îndoială un rezultat firesc şi logic al procesului de dezvoltare a poporului

---

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 270 280; N. Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea*, Cluj-Napoca, 1976, p. 49—115.

român în Transilvania şi a luptei duse cu celelalte trei naţiuni politice [8]. În lumina celor patru decenii scurse de la Inochentie Micu pînă la 1791, acumulările sînt vizibile sub toate aspectele : social, politic, economic, cultural. Stratificarea socială a evoluat, accentuînd diferenţierea, diversitatea categoriilor ei. Elementele conducătoare, intelectualitatea militantă, apăruse. O identificare nominală a promotorilor actului naţional de la 1791, sau mai exact ai luptei de la 1790—1792 nu este complet reconstituită. Se ştie că unul dintre redactorii petiţiei şi dintre promotori, Iosif Meheşi, era funcţionar la Cancelaria aulică de la Viena, şi fiu de preot din Mănăştur, provenind din ţărani abia eliberaţi. Se ştie că pe la el treceau toţi românii venind din Transilvania la Viena, şi primeau sfaturi, îndrumări, sprijin. Numele lui este de altfel invocat şi în legătură cu sprijinirea lui Horea în călătoriile acestuia la Viena. Se ştiu şi se citează cu rosturi bine precizate numele devenite la acea dată bine cunoscute ale triadei corifeilor Şcoalii Ardelene : Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior ; numele doctorului Ioan Piuariu Molnar, pacificatorul de la 1784 ; al episcopului Ignatie Darabant de la Oradea, al lui Ioan Para de la Năsăud (vicarul Rodnei), al lui Ladislau Pop, vicecomitele Hunedoarei, acuzat şi de părtinire pentru ţăranii lui Horea, al lui Aron Pop, cancelist şi el la Viena.

Nu s-a putut stabili însă indicii de continuare a acţiunii, din 1791, pentru că 1792 nici împrejurările nu au mai fost aceleaşi.

Sub regimul instaurat după înlăturarea reformelor lui Iosif II şi mai ales după moartea succesorului său, Leopold II, acţiunea politică a românilor se refugiază în ştiinţă, în şcoală, în cultură. Intelectualitatea, cărturarii, exponenţi ai progresului, caută în istorie şi filologie, temeiurile dreptului la viaţa naţională, studiind originea nobilă a limbii şi a poporului, continuitatea lui ; scoţînd în lumină comoara de fapte glorioase ale înaintaşilor. Filologia şi istoria devin armele valorificării principiilor invocate de Inochentie Micu şi formulate programatic la 1791. Cunoaşterea trecutului dă forţă morală viitorului întregului popor. *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, tipărită la Buda în 1812, devine cartea neamului întreg.

Intelectualitatea îşi asumă un rol cultural militant. Aceiaşi erudiţi care şi-au consacrat ostenelile dezvelirii trecutului strămoşesc şi justificării revendicării drepturilor şi libertăţilor suprimate, devin şi îndrumătorii, povăţuitorii ţărănimii, pe care tind să o lumineze şi să o îndrepte pe o cale economică şi culturală mai bună [9].

Ideologia iluministă se radicalizează odată cu noua generaţie, mai revoluţionară, care este gata să înalţe flamura luptei pe contururile întregii arii etnice. Viziunea militantă a noii generaţii depăşeşte graniţele politice transilvane ; virtual ea le suprimă, contopindu-şi eforturile într-o mişcare comună de amîndouă părţile Carpaţilor, şi pentru un scop comun, *daco-*

---

[8] În afară de D. Prodan, cf. I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria românilor ardeleni, 1780—1792*, Bucureşti, 1915 („Analele Academiei Române", Mem. Secţ. Ist. III) ; Z. Pîclişanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790—1792*, Bucureşti, 1923 („Analele Academiei Române" Mem. Secţ. Ist. II) ; N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, Bucureşti, 1938 ; Zoltán I. Tóth, *Az erdélyi román nacionalizmus elsö százada 1697—1792*, Budapest, 1946.

[9] D. Popovici, *La litterature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945 ; Cornelia Bodea, *Preocupări economice şi culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, „Studii", IX, 1956, nr. 1 ; Dumitru Ghişe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972.

românesc. Mişcarea prinde avînt începînd cu deceniul IV; se desfăşoară alternativ sau simultan, în luptă deschisă sau ascunsă, după cum dictează împrejurările. Adeseori pe aceiaşi protagonişti îi surprindem alternînd într-o ţară şi în alta. Prezenţele de ani întregi, sau temporare, ale profesorilor şi intelectualilor transilvăneni în Ţara Românească şi în Moldova, ca şi de altfel „vizitele", camuflate de cele mai multe ori cu pretexte balneare, ale revoluţionarilor din Principate, în Transilvania, lărgesc simţitor baza socială a luptătorilor pentru unitatea naţională, generînd planuri comune, conspirative [10].

Încadrarea transilvanilor în mişcarea naţională comună, în deceniile patru şi cinci ale secolului XIX, îmbracă în general trei aspecte : unul, cel ilustrat prin activitatea desfăşurată în afară de hotarele politice ale Transilvaniei — peste Carpaţi în Principate — unde răspîndesc sau primesc la rîndu-le, idei înnoitoare. (Vezi spre exemplificare pe Fabian Bob, Florian Aaron, Ştefan Neagoie, Damaschin Bojinca, Petru Maler Cîmpeanu, pe Eftimie Murgu, Ioan Maiorescu, A.T. Laurian, Ioan Axente (Sever), Constantin Roman, Gavril Munteanu, Dionisie Romano etc.)

Al doilea aspect se identifică mai ales cu atracţia pe care a exercitat-o personalitatea polivalentă a lui George Bariţiu asupra forţelor şi talentelor din toate trei ţările în jurul gazetelor sale de la Braşov : „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" şi „Gazeta de Transilvania" întemeiate amîndouă în a doua jumătate a deceniului IV.

La aceste două aspecte se adaugă un al treile, legat direct de acţiunile revoluţionare întreprinse într-o parte sau alta a Carpaţilor, cu sferă de desfăşurare locală sau lărgită, dar care implică o solidarizare peste hotare pe plan social şi naţional ridicată pînă la proporţii de masă [11].

Astfel de mişcări revoluţionare lărgite se surprind cu prioritate în Banat. Să nu uităm că în Banat au fost strămutate în 1786 zeci de familii de ţărani din munţii Apuseni, implicaţi în răscoala lui Horea [12], şi că acestea au adus odată cu ele şi amintirile şi spiritul răscoalei, care vor dăinui peste decenii. Tot aici, reprimarea sîngeroasă a mişcărilor antihabsburgice din 1808—1810 şi executarea conducătorului răscoalei — căpitanul Pîrvu Jumanca — la Timişoara, în 1811, îmbogăţeşte tradiţia revoluţionară [13]. Bănăţenii găzduiesc după 1821 şi oameni de ai lui Tudor Vladimirescu, retraşi peste Munţi din faţa opresiunii. Spiritul de revoltă semnalat la 1823—1824, atestă astfel nu numai o stare revoluţionară endemică ci şi reciprocitatea de influenţe. În Banat, la 1834—1835, se afirmă cu putere ideea unităţii tuturor românilor într-un stat unitar românesc, o republică română, democratică-socială, cointeresînd la realizarea ei români din toate trei ţările. Iniţiată în parte şi sub influenţa ideologiei carbonare,

---

[10] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834—1849*, Bucureşti, 1967.

[11] *Ibidem*.

[12] Gh. Vinulescu, *Contribuţii la colonizările din Banat*, „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", VI, 1936, p. 542—550.

[13] *Anul 1848 la români. Oameni, fapte, idei*, Edit. politică, Bucureşti, 1978, I, p. 85—88; V. Maniu, *Unitatea latina séu causa română în procesul naţionalitaţilor*, Bucureşti, 1867, p. 58 60; I. Georgescu, *Mişcări antihabsburgice româno-sîrbe în graniţa militară bunăţeană la începutul secolului al XIX-lea*, „Studii şi articole de istorie", XV, 1970; Costin Feneşan, *Nemulţumiri în graniţa militară bănăţeana la începutul secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Cluj, XVI, 1973.

transmisă prin filieră polonă (a lui Adolf David), organizaţia secretă bănăţeană este orientată în special înspre lumea satelor şi spre centrele miniere. Recrutarea de membri şi aderenţi urma să fie făcută cu precădere prin preoţi şi învăţători (ortodocşi), aceştia fiind consideraţi ca avînd mai multă influenţă atît pe lîngă populaţia satelor transilvănene, cît şi pentru succesul propagandei în Principate şi în Bucovina [14].

Starea de spirit constatată la 1834—1835 domină de amîndouă versantele arcului carpatic, toată perioada care a precedat revoluţia de la 1848. Materialul documentar înmulţit în ultima vreme, atestă extinderea curentului naţional mult în afară de zona bănăţeană. Convingerea exprimată la 1840 în Ţara Românească, că „*norodul ce se va ridica în revoluţie va fi ajutat de românii din Transilvania*" [15] nu reprezintă o frază fără acoperire, plasată conjunctural într-o proclamaţie. Ea este confirmarea fără echivoc a unor constatări făcute cu ani în urmă despre românii transilvani, ca despre cei mai ferven̦ţi propagatori ai ideii de unitate naţională. Două dintre afirmaţiile făcute în acest sens datează din 1838.

Aflat la Bucureşti, Woronicz (C. Werner), un emisar al prinţului Adam Czartoryski, relata confidenţial în decembrie 1838 şefului său că

„Ideea reunirii tuturor populaţiilor române sub acelaş sceptru preocupă toate minţile. Această idee este puternic întreţinută prin românii din Transilvania care vin aici să găsească de lucru şi să-şi pună în valoare priceperea lor" [16].

La rîndul său, Félix Colson, fost agent la Consulatul Franţei de la Bucureşti, şi devenit secretarul lui Ioan Câmpineanu — un familiar deci cu acţiunea naţională desfăşurată în jurul acestuia — constata public tot în acea vreme că:

„Românii din Transilvania trăiesc cu speranţa de a se uni cu fraţii lor din Moldovalahia" [17].

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1844 — 1845, cunoscute fiind legăturile antecedente moldovene şi muntene, ale lui Eftimie Murgu, s-a spus şi despre el şi s-au adus şi dovezi, că în mişcarea cu rezonanţe sociale şi naţionale pe care o conduce în Banat, conta pe „înţelegerea cu Transilvania, cu Bucovina şi cu ceilalţi" (aceşti „ceilalţi" fiind românii din Moldova şi Muntenia [18].

Faţă de generaţia înaintaşă iluministă, militantismul naţional romantic este susţinut tot mai mult de către elementele laice. Conducerea episcopală şi implicit a bisericii se mai menţine totuşi în viaţa culturală şi mai ales politica locală. La 1834 reluarea firului acţiunii politice pentru recunoaşterea naţionalităţii, întrerupt la 1792, se face încă tot prin episcopi. Memoriul înaintat împăratului de Ioan Lemeni şi Vasile Moga — în împrejurări asupra cărora nu stăruim acum — întîmpină, ca şi în 1791—92, indiferenţă imperială şi refuzul Cancelariei aulice. Trimis prin aceeaşi

---

[14] C. Göllner, *Conspiraţia emigrantului polon Adolf David*, „Revista istorică",XXIII, 1937, nr. 7—9; Endre Kovács, *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*, Budapest, 1959; Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 3—11.

[15] C. Bodea, *op. cit.*, p. 27—32; Idem, *N. Bălcescu şi făurirea României moderne*, „Magazin istoric", XII, 1978, nr. 3.

[16] P. P. Panaitescu, *Planurile lui I. Câmpineanu pentru unitatea naţională a românilor*, „Anuarul Inst. de Ist. Naţională", III, 1924, p. 95.

[17] Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1839, p. 265.

[18] *Anul 1848 la români*. Oameni, fapte, idei, I, p. 269—287.

filieră ca şi cu 41 de ani în urmă, spre dezbaterea Dietei, — redeschisă şi ea după vacanţe, impusă de la Viena, de 22 de ani — a rămas din nou nediscutat. Nici în 1834 cînd Dieta îşi încheia prematur lucrările, dar nici la reluarea lor ... Semnificativă de data aceasta este critica adusă episcopilor, de pe poziţii laice, din partea intelectualilor. Ei au fost învinuiţi de a fi lucrat rupţi şi izolaţi de naţiunea pe care o reprezentau, ,,fără ştirea acesteia'' [19].

Ieşirea pe prim plan a intelectualităţii laice se face simţită în lupta pentru apărarea limbii naţionale, declanşată în 1842 prin încercarea făcută de Dieta de la Cluj, de legiferare a limbii maghiare drept limbă unică de stat. Viziunea deznaţionalizării a alarmat atunci deopotrivă pe români şi pe saşi. Din partea românilor, profesorimea de la Blaj a redactat un protest vehement în numele naţionalităţii primejduită de moarte :

> ,,Mărturisim însă sincer că nu numai după zece ani, dar nici zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi şi naţiunea noastră nu putem fi obligaţi printr-o lege care, pentru datinele şi credinţa noastră pregăteşte un pericol şi un obstacol, iar pentru naţionalitatea noastră ruină şi pieire'' [20].

Ceorge Bariţiu polarizează în jurul foilor sale proteste şi reacţii venite de la fraţii de peste Carpaţi. S. Bărnuţiu scrie acum amplul şi argumentatul său protest intitulat *O tomneală de ruşine şi o lege nedreaptă*, articol care chiar dacă n-a putut vedea atunci lumina tiparului [21], efectele nu i s-au putut anihila. În el se prefigurează marele discurs ţinut la 2/14 mai 1848 în catedrala Blajului.

De remarcat, în această campanie de proteste se alătură cu toată simpatia pe care de altfel o va menţine pînă la moartea sa de martir, în 1849, pastorul de la Mediaş, St. Ludwig Roth. Acum în 1842 poziţia sa şi-o exprimă în cunoscuta broşură *Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Eine Beleuchtung der Woher und Wohin?* :

> ,,Domnii din Dieta de la Cluj voise să vadă născută o limbă de cancelarie, şi acum se bucură că copilul a fost adus pe lume. A declara o limbă drept limbă oficială a ţării nu e nevoie. Căci noi avem deja o *limbă a ţării*. Nu este nici limba germană, nici cea maghiară, ci este *limba valahă* ! Oricît ne-am suci şi ne-am învîrti noi, naţiunile reprezentante în Dietă, nu putem schimba nimic. Asta e realitatea'' ... ,,Această realitate nu poate fi contestată'' [22].

Nu fără importanţă pentru subiectul pe care-l urmărim este şi argumentul numeric invocat de St. L. Roth : ,,Viaţa însăşi ne pune zilnic în contact cu acest popor numeros, care formează aproape jumătate din totalul populaţiei'' [23]. În acest sens, statisticile timpului indică o majo-

---

[19] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1852, p. 95 ; A.Di. Mureşanu, *Simion Bărnuţiu în preajma Marei adunări naţionale a românilor din Ardeal şi Ungaria din 3/15 mai 1848*, Sibiu, 1921, p. 14—15 (Bărnuţiu către Iacob Mureşan, 7 April, 1848) ; K. Hitchins, *Cultură şi naţionalitate în Transilvania*, Cluj, 1972, p. 45 ; Gyémant Ladislau, *Memoriul românilor ardeleni din anul 1834*, în ,,Anuarul Institutul de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca'', XVII, 1974.

[20] G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924, p. 209—211.

[21] ,,Foaie pentru minte, inimă şi literatură'', XVI, 1853, p. 285—288 şi 295—298.

[22] St. Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen, Eine Beleuchtung der Woher und Wohin?*, Kronstadt, 1842, p. 47—48 ; C. Göllner, *Stefan Ludwig Roth, Viaţa şi Opera*, Bucureşti, 1966, p. 270—271.

[23] *Ibidem.*

ritate netă de 59—60% față de totalul locuitorilor. Saltul demografic este grăitor. De la 677.306 romîni față de 1.066.015 locuitori cîți erau în 1760 — 1762, conscrierea din 1850 dă la un total de 2.067.200 locuitori : 1.277.200 români, 536.000 maghiari și secui, și 192.500 sași, ceea ce exprimat în procentaje revenea la 59, 6% români, 26,1% maghiari și secui și 9,3% sași [24]. Tot în aceeași perioadă J. Haeufler, în *Sprachenkarte der oesterreichischen Monarchie*, 1846, înregistrează 2.414.310 locuitori români în Transilvania împreună cu regimentele grănicerești și Bucovina.

Pentru conturarea profilului de atunci al societății românești este de ținut în seamă lumea cititorilor (sau a prenumeranților) unei cărți. Să luăm spre exemplificare *Antropologhia sau Scurta cunoștință despre om și însușirile sale*, cartea doctorului Pavel Vasici Ungureanu, tipărită la Buda în 1830. Din cei 633 de prenumeranți, jumătate o reprezentau românii din Principate ; cealaltă jumătate recrutată mai ales din Banat și Crișana, este reprezentată numeric de 188 *preoți*, circa 30 de *învățători și profesori*, 154 *elevi-studenți* (de la Preparandia din Arad și Institutul teologic de la Vîrșeț), 72 sînt *meșteșugari*, 37 *negustori*, 6 *plugari*, 6 *nobili* („de bun neam născuți"), 7 *avocați*, 2 *pictori* [25].

Comparînd situațiile, societatea română transilvăneană stă alături atît ca nivel cultural cît și ca stratificare socio-economică. Anume parte a negustorimii de aici reprezintă o pondere mai însemnată chiar în balanța economică a țării. Ea avea în trecutul ei o tradiție multiseculară de legături comerciale care se întindeau pe o arie depășind cu mult sfera locală. E destul să amintim că încă în 1769 în viața comericală a Brașovului de pildă dominau negustorii români [26]. Această negustorime română devine direct angrenată în lupta națională ; mulți din „iubitorii de nația sa" devin sprijinitorii acțiunilor culturale (tipăriri de cărți, fundații școlare etc.) ; conspiratori în societăți revoluționare.

Revoluția de la 1848 surprinde așadar o societate românească pregătită pentru revendicări și luptă. Evident întreg acest tablou trebuie considerat — cu puține excepții — reprezentînd un stadiu în devenire. Prin condițiile obiective economice-sociale în care se găsea pătura conducătoare românească față de blocul burghezo-nobiliar maghiar, ea se găsea în raport de Starea a treia față de privilegiați. Or, într-o asemenea luptă, starea a treia își solidarizează masele populare.

Tineretul colegilor se alătură cu tot entuziasmul acțiunii susținută de generația profesorilor lor. Emanciparea națională în vederile revoluționare devenea o emancipare completă, socială și politică deopotrivă. Revoluția era astfel a poporului întreg.

---

[24] Apud E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1857.

[25] C. Bodea, *Preocupări economice și culturale*, loc. cit. ; cf. și C. et V. G. Velculescu. *Configuration culturelle roumaine dans la première moitié du XIX-e siècle. Analyse des listes de souscripteurs* „Synthesis", II, 1975.

[26] I. Moga, *Înființarea gremiului comercial levantin din Brașov*, „Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale din Cluj — Brașov", I, 1941 ; N. V. Gologan, *Cercetări privitoare la comerțul român din Brașov*, București, 1928 ; Bujor Surdu, *Contribuții la problema nașterii manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în „Anuarul Instituttului de istorie din Cluj", VI, 1964.

Sinteza istorică a aspiraţiilor de emancipare socială şi naţională a naţiei întregi la 1848 este omonimă cu Marea adunare naţională de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj, la 3/15 mai. Acolo, la Blaj, cuvîntarea lui S. Bărnuţiu a fost înţeleasă ca o apoteoză a libertăţii sociale pentru întregul popor de ţărani oprimaţi, ca şi de emancipării întregii naţiuni din Transilvania asuprită. La Blaj, după mărturiile românilor din Principate, au fost considerate „nevoile naţiunii întregi" de pe toată aria etnică, în prezenţa reprezentanţilor ei din toate provinciile, de o parte şi alta a Carpaţilor. La 3/15 mai, la Blaj, *voinţa de unire cu Ţara* exprimată prin glasurile poporului adunat acolo, nu a fost numai expresia unei stări de înflăcărare momentului, ci un plebiscit şi un legămînt peste decenii. Aşa precum din partea fraţilor de peste Munţi, prezenţi la Adunare, trăirea intensă a realităţii a însemnat o verificare o dată mai mult, că soarta întregului popor nu putea fi decît una, şi într-o singură *Daco-Românie*. Tot atunci în acea „măreaţă adunare", „cum n-a prea văzut vreodată Europa" — comparaţiile amîndouă sînt ale unor martori oculari maghiari şi saşi: Jakab Elek, St. Ludwig Roth şi Mészáros Károly — s-au afirmat sentimente de frăţietate reciprocă, între români, maghiari şi saşi; aşa cum o preconizase şi convocarea-apel lansată de Aron Pumnul pentru prima adunare, de la 18/30 aprilie:

„Spuneţi ungurilor, săcuilor şi saşilor că noi îi iubim ca pre fraţii noştri, cu carii lăcuim într-o ţară. Spuneţi-le cu cuvîntul şi le arătaţi cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca şi ei să ne iubească şi să corespundă iubirei noastre ce o aveam către ei, spuneţi-le în gura mare că noi nu voim a cîştiga drepturile omenimei prin sabie, ci prin legile minţii sănătoase şi pentru aceia ne adunăm ca să ne înţelegem cari sînt drepturile noastre..." [27].

Marea experienţă de la 1848—1849 n-a adus împliniri imediate pe plan naţional. Nerespectarea naţionalităţii, declararea arbitrară a uniunii Transilvaniei cu Ungaria împotriva voinţei exprese a poporului majoritar; zădărnicirea eforturilor de a obţine din partea Vienei garantarea drepturilor naţionale, revendicate în atîtea rînduri şi pecetluite cu atîtea jertfe de avuturi şi vieţi, au avut drept urmare o dezamăgire. Dar şi o îndîrjire generală. După cum observă, cu o bună înţelegere a fenomenului, Keith Hitchins: „Descurajarea n-a însemnat abandonarea sentimentului naţional. Dimpotrivă, Ideea naţională s-a ridicat din recentul conflict ca o forţă spirituală dominantă printre intelectualitatea română, loc pe care îl va deţine pînă la unirea Transilvaniei cu regatul României în 1918" [28]. Ceea ce s-a schimbat însă, observă acelaşi autor citat, a fost atitudinea lor faţă de dinastia habsburgică, faţă de Austria. Această atitudine „n-a mai fost niciodată ceea ce fusese înainte" de revoluţie.

Pentru români, revoluţia a mai însemnat şi o maturizare considerabilă a propriilor idei sociale şi politice. Ideea autonomiei naţionale pătrunsese adînc în conştiinţa lor, pentru că evenimentele înşile prin care au

---

[27] V. Cheresteşiu, *Adunarea naţională de la Blaj*, Bucureşti, 1966; p. 218—220; *Revoluţia de la 1848—1849 din Transilvania*. Sub redacţia: Ştefan Pascu, V. Cheresteşiu, Bucureşti, 1977, p. 451—452.

[28] Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Cambridge, Mass. Harvard Univ. Press, 1977, p. 84.

trecut i-au obişnuit să gîndească în termenii auto-determinării [28 bis]. Ei au ieşit din revoluţie cu încrederea mărită în posibilităţile proprii de a se conduce singuri. Succesul celor cîteva luni de guvernare românească şi de organizare a Transilvaniei „ca o ţară românească" [29] i-a determinat să caute a se pregăti pe acelaşi drum şi să-şi îndrepte preocupările mai puţin spre teorii şi principii abstracte şi mai mult spre probleme practice de organizare şi dezvoltare politică şi social-economică.

Ca şi sub regimul absolutist de după mişcarea *Supplexului*, sub noul absolutism întronat după 1849, lupta pentru menţinerea şi întărirea spiritului naţional se dă tot prin intermediul culturii. Interesul se dovedeşte pregnant în direcţia studiului legilor, a studiului juridic, care să ajute la promovarea unei viitoare generaţii de candidaţi la posturi oficiale menite totodată să întărească şi rîndurile conducerii politice române. În aceeaşi măsură preocupă şi ideea înfiinţării de Societăţi academice şi Societăţi culturale cu caracter instituţional român [30].

Efectele pozitive în acest din urmă sens se vor vedea după ani de străduinţe şi numai datorită conjuncturii generale care a determinat guvernul de la Viena să renunţe la absolutism şi să adopte sistemul constituţional liberal pe întreaga monarhie. Aşa se întîmplă că cererea semnată la 10 mai 1860 de către 171 de profesori, învăţători, preoţi, funcţionari, avocaţi, medici, negustori, meseriaşi. ţărani în vederea înfiinţării la Sibiu a *Asociaţiunii Transilvănene Pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român* (ASTRA) — a fost aprobată la 31 ianuarie 1861. Semnificativ pentru ecoul stîrnit de perspectivele unei astfel de asociaţiuni este că de unde în noiembrie 1861 la inaugurare numărul membrilor ei era de 212, pînă în anul următor se ajunsese la 800, ne mai vorbind de membrii ei onorari aleşi din ţara de peste Carpaţi. Nou şi important de subiliniat aici este şi popularitatea largă stîrnită în rîndurile ţărănimii. Sate întregi s-au angajat să ofere sprijinul lor *în natură*, creind astfel pentru bugetul Asociaţiunii un „fond de bucate" substanţial, şi sigur ani de-a rîndul [31].

În februarie 1861 o nouă Asociaţie pentru Cultura Poporului Român în Maramureş s-a înfiinţat la Sighet; în septembrie 1862, românii arădani fondează *Asociaţia Naţională Arădană pentru Cultura şi Conversarea Poporului Român*". Exemplele au fost stimulatorii şi în Bucovina, La Cernăuţi, *Reuniunea Română de Lectură*, creată în aprilie 1862, în anul următor a devenit *Societatea pentru Cultură şi Literatura Română din Bucovina*. După modelul de la Sibiu şi Arad, studenţii de la Universitatea din Pesta şi Viena pun bazele unor societăţi care curînd aveau să se dezvolte în adevărate focare de cultură pan-românească animate de sentimente militant naţionale [32].

Coincidenţa de scurtă durată între interesele Curţii (care urmărea atunci să contracareze ambiţiile de dominare maghiară), şi între aspiraţiile

---

[28] bis. *Ibidem.*

[29] Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 184—187.

[30] S. Retegan, *Fundaţia şcolară a lui Avram Iancu*, „Revista de Istorie", 27, 1974, nr. 5.

[31] V. Curticăpeanu, *Înclmeierea Societăţii „Astra" şi rolul ei în cultura poporului român*, [1861], „Studii", 1961, nr. 6; Idem, *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Bucureşti, 1968.

[32] Ştefan Pascu, *Marea adunare naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1966, p. 121—124; K. Hitchins, L. Maior, *Corespondenţa Raţiu — Bariţiu, 1861—1892*, Cluj, 1970.

de autonomie naţională a popoarelor de sub coroana maghiară, a înlesnit şi românilor pentru o tot atît de scurtă durată să-şi vadă realizate revendicările formulate de Inochentie Micu şi repetate de atîtea ori după aceea. Dieta din Sibiu din 1863—64, predominant românească şi săsească, prin neparticiparea celor mai mulţi din deputaţii maghiari, a votat *Legea egalei îndreptăţiri naţionale* pentru naţiunea română şi cele două confesiuni ale sale, recunoaşterea *limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei* [33].

Egalitate naţională de scurtă durată ! Căci tratativele dintre Viena, şi Budapesta, purtate peste capul şi peste voinţa naţionalităţilor nemaghiare din sfera aferentă a dus pe rînd la : anularea legislaţiei sibiene, prin decretul imperial de la 1 septembrie 1865 ; la redeschiderea Dietei de la Cluj, aleasă pe baza vechilor prevederi electorale de la 1791 cu scopul anumit de a vota încorporarea Transilvaniei la Ungaria (6 decembrie 1865) ; apoi la Dieta încoronării, reunită la Budapesta ; şi în fine la oficializarea acordului austro-ungar în februarie 1867. Transilvania, devenită din nou mijloc de trafic între Habsburgi şi aristocraţia maghiară, intra astfel într-o nouă perioadă a dezvoltării sale istorice, care avea să dureze pînă la 1918.

Reacţia protestatară a poporului român împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria şi deci pentru autonomia transilvană a cunoscut în acei ani grei de la 1865—1868 momente cu rezonanţe superlative daco-româneşti [34], de amîndouă părţile carpatice. Cea mai impresionantă şi mai temerară manifestare a protestului se identifică cu mişcarea legată de *Pronunciamentul de la 3/15 mai 1868* [35]. Însemnătatea ei a fost întreită. Pe plan social, ea s-a impus prin proporţia de masă a participării. Pe plan naţional-politic, prin cele trei postulate, ale programului său, prin care se pretindea: 1. existenţa Transilvaniei ca unitate administrativ-politică autonomă, prin menţinerea neabătută a principiilor proclamate în mai 1848 ; 2. reactivarea legislaţiei Dietei de la Sibiu ; 3. redeschiderea Dietei transilvănene pe baza unei adevărate reprezentanţe populare, prevăzută în legea electorală votată la 1864 la Sibiu. Pe plan internaţional - european, fiindcă *pronunciamentul* nu a fost înaintat împăratului, ci presei române şi străine, cuprinsul actului ca şi acţiunea penală deschisă împotriva semnatarilor lui a făcut din problema naţională a românilor transilvani la 1869 una din *marile cauze* ale timpului.

Pe planul intern al mutaţiilor sociale care se petrec în cadrul conducerii mişcării, către sfîrşitul deceniului şapte, înregistrăm, odată cu organizarea *Partidului Naţional Român din Transilvania*, apusul primatului politic bisericesc. Este ceea ce se numeşte în mod curent încheierea procesului de laicizare a conducerii superioare a mişcării. Acest primat politic

---

[33] S. Retegan, *Recunoaşterea egalităţii naţiunii române şi a celor două confesiuni în Dieta de la Sibiu, 1863—1864*, „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Cluj", XIV, 1971 ; Idem, *Recunoaşterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în Dieta de la Sibiu*, Ibidem, XVI, 1973 ; K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 115—145 ; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională 1848—1881*, Bucureşti, 1974, p. 209—235.

[34] Cornelia Bodea, *L'idée d'unité et de continuité dans la conscience du peuple roumain*, „Revue Roumaine d'Histoire", Nr. 6/1968 ; Keith Hitchins, *Rumanian Opposition to the Austro-Hungarian Compromise of 1867*, in „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", I, 1969, p. 133—137.

[35] Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei româneşti din Transilvania pîna la primul război mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", V, 1962, p. 179 202 ; S. Retegan, *Pronunciamentul din Blaj*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IX, 1966 ; V. Netea, *op. cit.*, p. 355—360 ; K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 167—168 ; *Corespondenţa Raţiu — Bariţiu*, p. 168—180.

eclesiastic se impusese cum am văzut din prima jumătate a secolului XVIII, cu Inochentie Micu, şi fusese competiţionat de către elementele laice începînd de prin al patrulea deceniu al secolului XIX. Nu este vorba de o ieşire a clerului din sfera politică superioară a mişcării, ci numai de o adoptare a unui sistem modern, electiv, de conducere ; de o angajare a tuturor categoriilor sociale burgheze în posturile de răspundere ale luptei. Un prim exemplu îl oferă însăşi Conferinţa de la Miercurea (martie 1869), cînd pentru pregătirea lucrărilor de constituire a Partidului Naţional au fost cooptaţi într-un comitet de 25 de persoane, 11 avocaţi, 6 clerici (ortodocşi şi greco-catolici), 2 funcţionari particulari, 2 negustori, 1 profesor, 1 publicist, 1 proprietar [36].

Faţă de totalul populaţiei române din Transilvania, proporţia contingentului burghez este încă slab [37]. Important este însă că rolul social pe care-l deţine este în continuă creştere. Şi ceea ce mai e de reţinut, este tangenţa largă a acestor pături burgheze cu masa ţărănească, din care au provenit şi continuă să se ridice. Societatea întreagă românească, astfel, se simte legată prin conştiinţa apartenenţei aceleiaşi naţiuni, care asuprită fiind luptă să-şi afirme drepturile sale ; ea se simte legată astfel prin comunitatea de interese sociale şi politice naţionale. A dovedit-o din plin la 1848, la 1866—1868, o va păstra-o în vremea războiului României pentru independenţă, a Memorandului (1892) şi la împlinirea de la 1918.

Elementul discriminator care a determinat rezultatul Conferinţei de la Miercurea n-a fost o problemă de compoziţie sau de competiţie socială, ci o problemă de tactică politică preconizată faţă de noul statut impus Transilvaniei la 1867. Reacţia românilor a îmbrăcat atunci două forme, două tactici care în terminologia curentă s-au denumit *pasivism* şi *activism*. Cea dintîi — practicată de majoritatea poporului — pornea de la principiul major potrivit căruia naţiunea română nu trebuia să facă nimic din ceea ce ar fi putut fi interpretat ca o acceptare şi o recunoaştere a *statu quo*-ului impus Transilvaniei; care ar fi compromis prin urmare autonomia ei. Totodată, faţă de noua „trădare" a politicii naţionalităţilor de către habsburgi, naţiunea română trebuia să se sprijine în primul rînd pe puterile proprii şi în consecinţă să dezvolte şi faţă de Viena o politică de

---

[36] Bujor Surdu, *Conferinţa naţională de la Miercurea 1869*, „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", VIII, 1965, p. 173—205 ; T. V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, V, (Ciclul parlamentar din anii 1869—1872), 1909. O comparaţie interesantă o poate servi şi statistica categoriilor sociale aşa cum o reflectă cele 1 493 de semnături de pe memoriul din 31 decembrie 1866 şi lista separată de 69 de semnatari braşoveni întocmită în acelaşi scop iniţial. Sînt astfel : c. 546 clerici (de la mitropolit şi pînă la preoţii de sate, aceştia din urmă totalizînd 486 ; 177 profesori şi învăţători (mai ales); 100 de proprietari mijlocii de pămînt, 1 singur proprietar mare ; 47 funcţionari, c. 90 de negustori (incluzînd pe cei 69 din lista Braşovului) ; o treime, 556, sînt notari, primari comunali (ţărani în majoritatea cazurilor), meşteşugari, proprietari mici de pămînt. Intelectualitatea laică şi clerică deţine preponderenţa constantă ; se constată un început de ţărănime înstărită, în urma lichidării relaţiilor iobagiale, o pătură negustorească cu tradiţie mai veche braşoveană mai ales ; meşteşugărimea sporită şi ea după desfiinţarea breslelor (1860). Şi doar cîteva elemente de vîrf. (Apud : S. Retegan, *Structura social-economică a burgheziei româneşti din Transilvania în anii regimului liberal*, „Acta Musei Napocensis", VIII, 1971 ; şi Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor*, loc. cit.

[37] P. Suciu, *Clasele sociale ale românilor din Ardeal*, în *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul*, Bucureşti, 1929, I ; S. Retegan, *Structura social-economică a burgheziei româneşti*, loc. cit.

independenţă. A doua tactică, al cărei exponent principal era Şaguna, considera că cel mai eficient mod de a apăra drepturile naţionale române legiferate de Dieta din Sibiu, şi prin urmare însăşi autonomia transilvană, era tocmai participarea la viaţa politică a statului. Adoptînd această atitudine ei, activiştii, „nu se arătau mai puţin critici decît pasiviştii, faţă de acordul austro-maghiar şi a felului cum s-a ajuns la această înţelegere"[38].

Pentru a traduce în fapt politica de *nonacceptare* a situaţiei create, Partidul Naţional Român din Transilvania a adoptat pasivismul faţă de Parlamentul de la Pesta. Acest pasivism, bine circumscris deci ca sferă politică, a fost secundat însă „prin cea mai încordată activitate" — expresia este a lui G. Bariţiu — în toate celelalte domenii : politic, economic, social, cultural. Problemele politice şi economice preiau primatul faţă de preocupările de progres educativ şi cultural în genere. Interesul major şi orientarea se îndreaptă asupra creerii instituţiilor cu profil economic : organizări de bănci, cooperative agricole, asociaţii de meseriaşi (aşa-numitele „reuniuni ale sodalilor români" calfe şi ucenici). Societăţile culturale şi literare îşi menţin rolul primordial în conservarea identităţii naţionale şi al manifestării ei ca atare [39].

O afirmare de masă a sentimentelor sale naţionale, poporul român din Transilvania a avut prilejul să o manifeste pe faţă în împrejurările cunoscute ale războiului pentru independenţa României, la 1877—1878. Contribuţiile şi ofrandele românilor din toate regiunile supuse au atins cifre surprinzătoare. Ecoul evenimentelor din România liberă, în presa transilvană, a fost înregistrat cu tot riscul proceselor de presă înfruntate de redactorii ei [40]. De altă parte, în regiunile Braşov, Făgăraş, Sibiu, Hunedoara, mii de ţărani şi foşti grăniceri au stat gata de luptă, voluntară. Tribuni de la 1848 au intrat în acest scop în legătură cu guvernul de la Bucureşti. Opoziţia ministrului de externe al Rusiei, Gorceacov, angajat prin înţelegerea din iulie 1876 de la Reichstadt faţă de Austro-Ungaria, a făcut să se oprească punerea în practică a planului transilvan de ajutor armat voluntar României.

Prestigiul politic şi militar atins de România în timpul războiului şi în anii imediat următori a stimulat şi reorganizarea şi întărirea vieţii politice din teritoriile asuprite. La scurtă vreme după proclamarea regatului român (martie 1881) într-o nouă conferinţă naţională, ţinută la Sibiu (mai 1881), bănăţenii şi transilvanii au părăsit separaţia de partide regionale şi s-au unit într-un singur Partid Naţional Român, sporindu-şi astfel şi ponderea politică. Evenimentul a marcat un nou punct de plecare şi în lupta dusă pe cale petiţionară—prin memorii adresate opiniei publice europene—pentru demascarea politicii de heghemonie maghiară, şi deznaţiona-

---

[38] K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality*, p. 152—156 ; Şt. Pascu, *Marea adunare Naţională de la Alba Iulia*, p. 134—135.

[39] N. N. Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936 ; Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor* ; A. Egyed, *Istoricul asociaţiilor muncitoreşti din Transilvania între 1868—1872*, „Studii", 1956, nr. 6.

[40] Sextil Puşcariu, *Răsunetul războiului pentru independenţă în Ardeal*, în *Războiul Neatîrnării 1877—1878*, Bucureşti, 1927 ; Al. Matei, *Războiul de independenţă şi Transilvania* (Noi contribuţii documentare) în „Anuarul Institut. de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca", XX, 1977, ; V. Lascu, *Participarea românilor din Transilvania la războiul pentru independenţă* (*Pagini memoriale inedite*), ibidem ; G. Neamţu, *Procesele politice din Transilvania în timpul războiului de independenţă (1877—1878)*, ibidem.

lizarea aplicată românilor. Seria începută în 1882, continuată cu memorandul din 1887 adresat împăratului la Viena, avea să culmineze cu marele Memorandum din 1892 [41].

Promotorii memoriilor nu şi-au făcut iluzii asupra efectelor interne ale campaniei lor. Dar erau convinşi că tocmai respingerea memoriilor avea să ridice valuri de proteste ale opiniei publice, din monarhie şi din afara ei, asupra situaţiei naţionale din Transilvania, *Memorandul*, redactat la o sută de ani după *Supplex*, şi la douăzeci şi cinci de ani de apăsător dualism, demasca întregul proces de deznaţionalizare treptată dirijată de la Budapesta cu sprijinul *Legii Naţionalităţilor* din decembrie 1868, al *Legii electorale* din 1874, al legilor învăţămîntului din 1868 şi 1879, al Legii presei din 1874 şi al Legii agrare din 1880.

Textul Memorandului a fost dus la Viena de către o delegaţie de 300 de reprezentanţi ai poporului, din toate categoriile şi de toate condiţiile sociale. Delegaţia n-a fost primită de către Împăratul Francisc Iosif, şi memoriul a fost trimis de la Viena la Budapesta.

Ceea ce a urmat era uşor de prevăzut. Aşa precum războiul de la 1877 fusese „războiul românilor de pretutindeni" tot aşa şi procesul memorandiştilor, dezbătut la Cluj în mai 1894, n-a fost numai procesul poporului român din Transilvania, ci al naţiunii române întregi. Căci aşa cum sublinia încă din octombrie 1889 „„Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" din Sibiu :

„Între românii din Transilvania şi fraţii lor din regatul învecinat există legăturile cele mai intense şi directe, seculare, aşa încît aceste două unităţi etnice separate politiceşte, în privinţa naţională se simt ca o entitate strîns legată. Ceea ce foloseşte sau prejudiciază unei părţi, ceea ce o bucură sau o întristează, în aceeaşi măsură se simte şi de celalaltă parte, şi trebuie să se ţină seama că în legătură cu principiul naţionalităţii, în Ungaria trebuie socotite nu numai cele două milioane şi jumătate de români din interior, ci că la acestea este de luat în consideraţie întotdeauna toată românimea de dincolo şi dincoace de Carpaţii transilvani, ceea ce înseamnă un număr de populaţie de aproape opt milioane de suflete" [42].

Cu puţin înainte, după o şedere mai îndelungată în „ţara de peste pădure" (*The Land Beyond the Forest*), scriitoarea engleză Emily Gerard, soţia generalului Laszowski, comandantul Sibiului în acei ani, constata în complet acord cu gazeta săsească din Sibiu :

„Este mai presus de orice dubiu că mulţimea românilor care trăiesc astăzi în Ungaria şi Transilvania se consideră a fi în robie, şi că ei privesc tot timpul, în ascuns, peste graniţă spre adevăratul lor monarh. Şi cine le-ar putea lua în nume de rău aceasta ? În multe bordeie pe care le-am vizitat în Transilvania, adeseori am văzut portretul regelui României atîrnat la loc de cinste, dar niciodată pe acela al Majestăţii sale austriece. Vechi gravuri în lemn reprezentînd

---

[41] Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, p. 145 210.

[42] „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt", XVI, 1889, 27. Oktober *(Rumänien und Oesterreich-Ungarn)* ; Şt. Pascu et C. Göllner, *Lutte des Roumains de la Monarchie des Habsbourg contre le Dualisme*, „Revue Roumaine d'Histoire", VII, 1968, nr. 1.

> pe Mihai Viteazul, marele erou al românilor, şi pe Horea răsculatul de asemenea cu siguranţă le găseşti împodobind pereţii multor colibe ... "[43].

La rîndul său, o constatare asemănătoare făcută de francezul André Maquennehen, după o şedere la Braşov, la începutul secolului XX, este o confirmare fără echivoc a spiritului de libertate şi unitate naţională care pătrunsese adînc în lumea s a t e l o r transilvane, prevestind ceea ce atît de firesc avea să se întîmple în ceasul suprem al primului război mondial :

> „Pietate, dragoste de limba sa, devotament pentru steagul său, iată cele trei trăsături esenţiale ale românului transilvan. În epoca glorioasă a Plevnei, rîndurile armatei române au fost îngroşate de numeroşi volunatri transilvani, care şi-au părăsit plugul ca să poată oferi braţul patriei în pericol. Ei bine, România poate fi sigură că la primul apel al ţării în primejdie, toţi cei de peste Munţi ar alerga şi acum în masă să dubleze rîndurile fraţilor lor ..."[44].

După 1904, în Transilvania, românii au părăsit pasivismul parlamentar pe care-l adoptaseră în 1869, pentru că nu voiau să recunoască încorporarea Transilvaniei la Ungaria. Înăsprirea politicii de deznaţionalizare impusese redimensionarea obiectivelor, redistribuirea forţelor, pătrunderea în Parlament şi purtarea luptei şi de acolo, în strînsă legătură cu celelalte naţionalităţi oprimate din Imperiu. La aceasta, colaborarea dintre conducătorii Partidului Naţional Român cu fruntaşii din Secţia română a Partidului Socialist din Ungaria — deşi diferit prin ideologie şi metodă de luptă, adaugă liantul naţional necesar în urmărirea obiectivelor politice şi sociale.

Anii 1916—1918 n-au făcut decît să încoroneze prin arme şi jertfă supremă tot ceea ce acumulase istoria, tot ceea ce revendicaseră ultimele decenii de la ţăran şi muncitor la intelectual şi burghezie , sau după o vorbă mai veche transilvană, „de la vlădică pînă la opincă" : *desăvîrşirea statului unitar*, *România modernă*.

LA BASE SOCIALE DES MOUVEMENTS DE LIBÉRATION NATIONALE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE AU XVIII-E ET XIX-E SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'étude aborde un aspect moins examiné jusqu'à présent dans l'historiographie. Le point de départ en est constitué par la présentation du rapport démographique et politique entres les forces sociales qui se confrontaient en Transylvanie et dans les autres régions roumaines dans le cadre de l'empire des Habsbourg au cours des 18-e et 19-e siècles : 1) *le gouvernement impérial* intéressé au point de vue économique et politique à appuyer l'amélioration de la situation matérielle et culturelle des masses productrices et contribuables dans l'Etat des Habsbourg ; 2) *la classe des privilégiés* — composée notamment d'éléments hongrois — s'opposant

[43] Emily Gerard, *The Land Beyond the Forest*, Edinburgh, London, 1888, p. 306.

[44] André Maquennehen, *Les Roumains de Transylvanie. Mémoire rédigé à la suite d'un séjour à Braşov (Transylvanie) 1904*, Amiens, 1905.

avec acharnement à partager avec d'autres les avantages reconnues seulement à leur caste, à leur classe et à leur nation ; 3) le *peuple roumain*, imposant de par son origine, de par son nombre, de par son anciennenté sur le territoire de la Transylvanie, de par le fardeau de ses charges et cependant privé de droits dans son propre pays. Après la première moitié du XVIII-e siècle, des éléments sociaux roumains nouveaux — intellectuels, éléments bourgeois et petits bourgeois— commencent à s'affirmer par la force de l'idée nationale qu'ils vont cultiver. A son nom ils lutterent *pour l'affirmation du peuple roumain en tant que nation*, avec tous les droits qui en dérivaient. Par la large tangence de ces éléments, dont le nombre ne cessait d'augmenter, avec la masse paysanne, les ouvriers et les petits artisans, dont ils provenaient, toute *la société roumaine* se sentait étroitement liée par des intérêts sociaus et politiques nationaux. La lutte nationale en Transylvanie devenait ainsi la lutte solidaire du peuple tout entier.

Sur le plan chronologique, les étapes parcourues consignent : l'activité de l'évêque Inochentie Micu Klain, promoteur de la lutte politique roumaine (1744—1751) ; les aspects nationaux de la révolte de 1784 dirigée par Horea, l'étape du *Supplex*, 1791—1792, l'accentuation de l'idéologie des Lumières à commencer par la IV-e décade du XIX-e siècle et les moments de pointe de l'affirmation nationale en Transylvanie ; la révolution de 1848, l'étape de la Diète de Sibiu, 1863—1864, les années précédant les négociations dualistes entre Vienne et Buda Pest et celles de l'année proprement dite du Compromis austro-hongrois, 1865—1867, les premières années de gouvernement dualiste, 1867—1869, moments de résonances superlatives daco-roumaines des années de la guerre d'indépendance de la Roumanie et de la période du „Memorandum'', 1882—1894 ; les événements de la première décade du XX-e siècle.

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DUALISMULUI (1867—1918)

DE

LUCIAN BOIA

Ca orice proces istoric, mişcarea naţională a românilor din Transilvania reprezintă o problemă complexă, fiind determinată de numeroşi factori : istorici, demografici, economici şi sociali, politici, culturali. Generată de nemulţumirile acumulate timp de secole de o populaţie majoritară, aflată sub dominaţia politică şi economică a unei minorităţi, mişcarea naţională românească şi-a găsit o primă cristalizare în secolul al XVIII-lea (întemeierea şcolilor greco-catolice, campania condusă de Inochentie Micu Clain, Şcoala Ardeleană, „Supplexul'' din 1791, fără a uita marile răbufniri sociale, culminînd cu răscoala din 1784), apoi s-a intensificat pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, ajungînd la luptă armată deschisă în anii revoluţionari 1848—1849. Pe parcursul secolului al XIX-lea se intensifică şi legăturile dintre românii transilvăneni şi fraţii lor aflaţi de partea cealaltă a munţilor ; colaborarea, îmbrăcînd iniţial în primul rînd aspecte culturale, se manifestă la 1848 printr-o unitate de luptă, prefigurînd unirea politică de mai tîrziu. Crearea în 1859 a Principatelor Unite (denumire artificială impusă de marile puteri, căreia în scurt timp îi va lua locul termenul normal de *România*, desemnînd el însuşi un întreg program politic şi naţional, vizînd spre înfăptuirea unităţii depline a românilor) a însemnat un moment esenţial şi pentru evoluţia problemei naţionale din Transilvania. Pentru prima oară, românii de aici aveau alături de ei un stat unitar, în curînd independent şi din ce în ce mai activ pe arena politică europeană, la care puteau face apel şi cu care puteau acum spera că într-un viitor nu prea îndepărtat vor realiza mult dorita unitate naţională românească.

Problema Transilvaniei era la ordinea zilei în perioada 1859—1866. Evoluţia crizei politice din Imperiul habsburgic, cele două războaie pierdute de austrieci, intensificarea mişcării popoarelor asuprite şi stabilirea unei colaborări între acestea (în încercarea de depăşire a contradicţiilor, vinovate în bună măsură de eşecul revoluţiilor din 1848—1849), experienţa, începînd din 1860, a unei guvernări liberale, care a însemnat pentru Transilvania o scurtă perioadă de relativă autonomie şi pentru românii de aici recunoaşterea unor anumite drepturi naţionale — toate acestea constituiau semnele certe ale unei evoluţii, ce se putea precipita. Totul s-a terminat într-adevăr, printr-o schimbare radicală, dar nu în sensul dorit de popoarele monarhiei. În 1867, prin compromisul austro-ungar, clasele

„REVISTA DE ISTORIE'', Tom 31, nr. 11, p. 1975—1999, 1978.

conducătoare austriece au consimţit să împartă puterea cu conducătorii politici maghiari, într-o ultimă încercare de salvare a şubredului edificiu multinaţional. Soluţia, împărţind pe doi umeri, greutatea purtată pînă atunci pe unul singur, a permis supravieţuirea dublei monarhii, într-o formă politică bizară, fără precedent în istorie, încă o jumătate de secol [1].

Prin pactul dualist, Transilvania a revenit Ungariei, întocmai ca Slovacia, Ucraina subcarpatică, Voievodina sîrbească, precum şi Croaţia, aceasta din urmă avînd însă, potrivit unui al doilea compromis, maghiaro-croat, încheiat în anul 1868, o autonomie, în unele privinţe destul de largă [2]. În ce priveşte organizarea politică, deosebirea a fost de la început destul de mare între partea austriacă (Cisleithania) şi cea ungară (Transleithania) a monarhiei. Prima, în care populaţia germană nu reprezenta decît 36,4 % în 1880 şi 35 % în 1910, şi-a păstrat caracterul unui conglomerat de provincii, fiecare dispunînd de o anumită autonomie. Treptat printr-o luptă dîrză, popoarele subordonate au căpătat anumite drepturi (folosirea limbii lor în administraţie şi justiţie, dezvoltarea reţelei şcolare, inclusiv, în ce îi priveşte pe polonezi şi cehi, în sfera învăţămîntului superior, primii dispunînd de două universităţi, ceilalţi de una); în 1907 s-a legiferat şi votul universal, care a dus la sporirea substanţială a reprezentanţilor diferitelor popoare în Reichsrat, chiar dacă procentul obţinut nu corespundea încă ponderii lor reale (germanii obţin în 1907 45,1 % din numărul deputaţilor, deci peste procentul lor demografic, dar totuşi mai puţin de jumătate). Desigur, ar fi exagerat să afirmăm că Cisleithania se îndrepta spre o federaţie de popoare egale; în mod evident însă, condiţiile desfăşurării unei vieţi naţionale proprii erau ceva mai bune decît în partea cealaltă a monarhiei.

Spre deosebire de Austria, Ungaria s-a constituit de la începutul regimului dualist ca stat unitar, neadmiţînd autonomiile provinciale (cu excepţia Croaţiei). Legea naţionalităţilor din 1868 decreta că există o singură naţiune, cea ungară, şi mai multe naţionalităţi, printre care şi românii. Naţionalităţile se puteau asocia în vederea dezvoltării lor literare, culturale, economice şi comerciale, deci nu şi pe plan politic. Legea dădea drept autorităţilor locale să folosească şi celelalte limbi în administraţie, dar această prevedere era prezentată ca o posibilitate şi nicidecum o obligaţie. În realitate, doar în puţine cazuri, în administraţia locală s-au folosit limbile naţionalităţilor, pentru simplul motiv că funcţionarii publici nu le cunoşteau. La sfîrşitul primul război mondial, din 5202 funcţionari judeţeni, doar 170 erau români, 181 germani, 38 slovaci, 34 sîrbi şi un rutean (iar din 5294 funcţionari municipali, 41 români, 178 germani, 122 sîrbi, 4 slovaci). Un alt articol al legii dădea dreptul cetăţenilor să folosească limba

[1] Lucrarea fundamentală asupra sistemului dualist rămîne Louis Eisenmann, *Le compromis austro-hongrois de 1867*, Paris, 1904. Prin pactul din 1867 Austria şi Ungaria deveneau de fapt state separate, cu guverne şi parlamente proprii; unitatea era totuşi asigurată prin persoana monarhului, împărat în Austria şi rege în Ungaria, prin cele trei ministere comune: externe, război şi finanţe, prin lucrările periodice ale delegaţiilor celor două parlamente, iar pe plan economic prin teritoriul vamal comun.

[2] Louis Eisenmann, *op. cit.*, p. 542—544. Croaţia avea o dietă proprie la Zagreb, era condusă de un ban şi dispunea de trei „directori" pentru departamentele: interne, învăţămînt şi culte, justiţie. Utilizarea limbii croate era asigurată în toate domeniile. În parlamentul din Budapesta, existau 40 deputaţi croaţi.

lor în faţa instanţelor judecătoreşti. Dar, şi această prevedere a rămas mai mult în teorie, deoarece puţini magistraţi cunoşteau limbile respective (în 1918, din 2646 magistraţi, doar 41 erau români, 30 germani, 6 sîrbi, unul slovac şi unul rutean). Comunelor li se dădea dreptul de a-şi stabili singure limba folosită pentru administraţia internă. Şi această prevedere avea să rămînă pe hîrtie, la sfîrşitul perioadei dualiste, din 5513 funcţionari comunali, doar 674 fiind reprezentanţi ai naţionalităţilor. Potrivit legii, în regiunile locuite de naţionalităţi, statul putea înfiinţa şcoli cu predarea în limbile respective. Şi acest articol a fost interpretat ca o posibilitate, nu o obligaţie, astfel încît „în întreaga Ungarie n-a existat nici o şcoală de stat de nici o categorie şi de nici un grad cu limba de predare minoritară" (desigur, excepţie făcea Croaţia, care avea şi o universitate proprie). În schimb, se aproba înfiinţarea de şcoli particulare (de către biserici sau diferite asociaţii). De fapt, este singura dispoziţie a legii care a fost în general respectată [3]. În aceste institute de învăţămînt, predarea se putea face în orice limbă; pînă în 1879 nu a fost obligatorie nici predarea limbii maghiare, ca obiect de studiu.

Învelită în termeni liberali, legea din 1868 nu acorda în fond decît puţine drepturi şi lăsa loc liber inechităţilor naţionale de tot felul. De fapt, ea nu a fost aplicată decît parţial, renunţîndu-se treptat la dispoziţiile cele mai moderate. Spre sfîrşitul perioadei dualiste nu mai exista decît cu numele. Astfel, în ciuda unor aparenţe legale, Ungaria s-a dovedit a fi un stat puternic centralizat, în care s-a urmărit cu consecvenţă o politică de deznaţionalizare, căutîndu-se pe toate căile creşterea ponderii populaţiei de limbă maghiară.

Cîteva date statistice vor ajuta la o mai precisă definire a problemei naţionale şi a situaţiei românilor în special. Ungaria se întindea pe o suprafaţă de 325 000 Km², incluzînd Croaţia, iar fără aceasta pe 282 000 Km² (Austria — 300.000 Km², Bosnia şi Herţegovina — 51. 000, întreaga monarhie — după anexarea acestor ultime provincii — 676.000). În 1880 populaţia ei era de 15.642.000 locuitori (Austria — 22.144.000), în 1910 de 20.886.000 (Austria — 28.572.000). Potrivit statisticilor oficiale, maghiarii reprezentau în 1880, 6.445.000 locuitori, deci 41,2 % din total, iar în 1910, după trei decenii de maghiarizare organizată, 10.050.000, un procent de 48,1 %, deci în continuare sub jumătate din totalul populaţiei (calculul a luat în consideraţie şi Croaţia) [4].

Care era, în acest context geografic şi demografic, situaţia Transilvaniei şi a românilor de aici? Vom înţelege Transilvania în accepţia care s-a generalizat, deci nu numai vechiul principat (pentru care vom folosi termenul de Transilvania propriu-zisă), ci şi Banatul, Crişana şi Maramureşul, cu alte cuvinte tot teritoriul cu majoritate românească din vechea Ungarie, care în 1918 s-a unit cu România. În acest cadru, Transilvania are o supra-

---

[3] Textul legii naţionalităţilor, la Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualismus korában*, vol. I, 1867—1892, Budapesta, 1952, p. 162—167. Traducerea română la Eugen Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 114—121. Pentru interpretarea legii şi pentru datele statistice prezentate, Zenovie Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867—1914)*, Bucureşti, 1943.

[4] Datele statistice, din *Magyarország története*, vol. IV (1849—1918), Budapesta, 1972, p. 619—620.

față de 102. 000 km², reprezentînd astfel cca 1/3 din suprafața totală a Ungariei în epoca dualistă (a se compara și cu suprafața de atunci a României, de 131 000 Km², precum și cu teritoriul actual, de 237. 500 Km²). Românii constituiau în perioada dualistă, și au constituit întotdeauna, majoritatea populației din această provincie. În 1910, după datele ultimului recensămînt ungar (cel mai puțin favorabil, căci intervenea la capătul unei jumătăți de secol de încercări de deznaționalizare), românii reprezentau, din cei 5 257 000 locuitori ai Transilvaniei, 53,8 %, în timp ce procentul maghiarilor era de 31,6 %, iar al germanilor de 10,8 %[5]. În ce privește raportarea la întreaga Ungarie, cifrele sînt următoarele : în 1880, 2. 405. 000 români, și un procent de 15,4 %, în 1910, 2 949 000 români și un procent de 14,1 %. Scăderea relativă (alături de creșterea procentului populației maghiare) reflectă desigur și politica de deznaționalizare, dar nu trebuie uitat că este vorba de statistici oficiale, care, în anumite limite posibile, reduceau ponderea reală a popoarelor nemaghiare. Oricum, chiar la scara întregii Ungarii, românii ocupau locul al doilea ; astfel, în 1910 : maghiari — 48,1 %, români — 14,1 %, germani, — 9,8 %, slovaci — 9,4 %, croați—8,8 %, sîrbi — 5,3 %, ruteni — 2,3 %[6]. Grăitoare este însă nu statistica generală, ci aceea pe provincii, unde diferitele naționalități (românii, slovacii, croații, sîrbii, rutenii) aveau o majoritate în afara oricărei discuții. Cu un număr de aproape 3 milioane, românii transilvăneni reprezentau la începutul secolului XX peste un sfert din întreaga populație de limbă română (10,5 milioane).

Elementul acesta strict numeric trebuie însă completat cu o serie de date economice și sociale, care definesc și mai bine gradul discriminării naționale, explicînd justele revendicări ale popoarelor asuprite. Deși economia Ungariei s-a dezvoltat în era dualistă, ea a rămas totuși pînă la sfîrșit partea mai slab industrializată, mai puțin modernizată a monarhiei habsburgice. În 1910, Ungaria (fără Croația) însuma aproape 37 % din populația monarhiei, dădea însă numai 29 % din forța de muncă industrială (în timp ce Austria propriu-zisă, cu 15,2 % din populație, dădea 22 %, iar provinciile cehe, cu 20,5 % din populație, 33 %)[7]. Lipsa unei bariere vamale între Ungaria și Austria făcea, dacă nu imposibil, în orice caz foarte dificil procesul de industrializare, partea răsăriteană a monarhiei fiind cu ușurință invadată de produsele industriale din zonele apusene. Dacă în această privință situația Ungariei în ansamblu era delicată, explicîndu-se astfel tendința tot mai accentuată, care nu s-a putut însă concretiza, de creare a unui sistem vamal propriu, intr-o situație și mai grea se aflau teritoriile locuite de popoarele asuprite din Ungaria.

În ce privește Transilvania, aici s-au dezvoltat în anii regimului dualist diferite ramuri ale industriei extractive și metalurgice, precum și ale industriei ușoare, mai ales alimentare. Provincia apărea aproape exclusiv, în contextul economic al monarhiei, ca furnizoare de materii prime. Dacă Ungaria se afla în inferioritate față de Austria, Transilvania se afla în același raport față de Ungaria propriu-zisă. Doar 13,5 % din populația activă era ocupată în industrie, la începutul secolului XX (pe ansamblul

---

[5] *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1960, p. 12.
[6] *Magyarország története*, vol. IV, p. 619.
[7] *Ibidem*, p. 621.

monarhiei procentul era de 24,4 %); deși reprezenta 25 % din populația Ungariei, ponderea Transilvaniei în industria țării se ridica la numai 17 %[8]. La această situație se adaugă și faptul că în toate ramurile industriale, și cu deosebire în industria extractivă, capitalul din afara provinciei, în special cel austriac, predomina net. Gradul de urbanizare era, de asemenea, modest; în 1910, populația urbană reprezenta 12,9 %, față de cea rurală, 87,1 %[9].

Dacă Transilvania era dublu defavorizată, față de Ungaria și față de Austria, populația românească de aici era încă odată defavorizată, chiar în interiorul provinciei. Doar 4,5 % din forța de muncă românească era utilizată în întreprinderi industriale. Același procent, de 4,5 %, indica, potrivit statisticii maghiare din 1910, procentul populației românești care locuia la orașe (în timp ce, pe ansamblul Ungariei, acest procent era de 28,6 % pentru maghiari și 19 % pentru germani)[10]. Românii posedau doar 2,9 % din capitalul social al societăților anonime industriale transilvănene[11].

Populația românească era deci, în marea ei majoritate, rurală, și din această situație, datorită conjuncturii economice și naționale existente, cu greu s-ar fi putut vedea o ieșire. Românii însă nu numai că se aflau îndepărtați din sectoarele cele mai dinamice, mai avansate, ale vieții social-economice transilvănene, dar chiar în cadrul societății rurale ocupau o poziție inferioară. Dacă 95,5 % din populația românească locuia în mediul rural, o bună parte a ei trăia în condiții dintre cele mai precare.

Existau, desigur, și moșieri români; ei erau însă puțini la număr. În 1910, din totalul proprietăților transilvănene ce depășeau 500 ha, doar 5,7 % aparțineau unor români, în timp ce 85,7 % erau maghiare și 7,7 % germane. În ce privește proprietățile între 50—500 ha, 30,3 % erau românești, 61,4 % maghiare. Raportul se inversează atunci cînd luăm în considerație situația țăranilor săraci sau fără pămînt. Categoria celor care posedau sub 2,5 ha este reprezentată de 70,5 % români și doar 18,9 % maghiari, iar categoria 2,5—5 ha de 69,4 % români și 18,9 % maghiari[12]. Românii aveau, firește, și o clasă de proprietari mijlocii și chiar bogați, dar dadeau în primul rînd marile contingente ale țărănimii sărace. Din cei peste un milion de agricultori români, capi de familie, mai bine de jumătate nu posedau deloc pămînt sau aveau sub 2,5 ha. 80 % din populația rurală românească putea fi încadrată în categoria țărănimii proletare sau sărace (potrivit statisticii maghiare din 1910, din totalul populației românești, 60,5 % o reprezentau proprietarii agricoli mici și mijlocii și doar 0,12 % marii proprietari, în timp ce pentru maghiari procentele respective erau de 28,2 % și 0,39 %; în același timp, 25 % dintre români erau proletari agricoli). Alături de țărani și proletari, agricoli sau industriali, populația românească, tot după

---

[8] *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918* (sub redacția lui C. Daicoviciu și M. Constantinescu), Edit. Academiei, București, 1964, p. 218—222.

[9] *Ibidem*, p. 101.

[10] *Magyarország története*, vol. IV, p. 623.

[11] *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 220. Din totalul capitalului industrial și comercial al Transilvaniei, la începutul secolului XX, românii aveau 2,3 %, iar burghezia maghiară și germană 97,3%. Românii dădeau sub 30 % din forța de muncă în industrie (Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 217).

[12] *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 32—33.

datele din 1910, mai cuprindea un procent de 3,3 % meşteşugari şi negustori, 1,6 % funcţionari şi intelectuali etc. [13]. Cu privire la intelectuali, o estimaţie foarte aproximativă, dar sugestivă, întîlnim în 1908, în ziarul „Lupta" ; se face aici referire la cca 10. 000 români (deci doar 0,3 din numărul total), care ar aparţine păturii culte, dintre care 2500—3000 preoţi, 200—300 profesori, 3000 învăţători, 250—300 avocaţi, 100—150 directori de bancă, 120—250 medici, 30—50 ingineri, 1500—2000 negustori, 500—600 funcţionari de stat, 600—800 funcţionari la instituţiile româneşti [14].

Radiografia societăţii transilvane româneşti în epoca dualistă ne oferă astfel imaginea unei populaţii blocate în evoluţia ei firească, cantonată în sferele tradiţionale de activitate, chiar şi aici la un loc modest. O societate rurală, care secreta cu greu o subţire pătură citadină şi intelectuală. Cauza acestei blocări este dublă : economică şi naţională. Dificultăţile dezvoltării economice ale Transilvaniei erau agravate, în ce îi priveşte pe români, prin tratamentul discriminatoriu ce le era rezervat.

Economia Transilvaniei era prin tradiţie strîns legată (avînd un caracter complementar) de economia ţinuturilor româneşti aflate de partea cealaltă a Carpaţilor. Integrarea ei în Ungaria, în sistemul economic al monarhiei dualiste, a pus o serie de bariere în calea acestor legături. „Războiul vamal" dintre Austro-Ungaria şi România, declanşat în 1886, a lovit în interesele multor oameni de afaceri transilvăneni, nu numai români, dar şi maghiari şi germani [15]. Situaţia a devenit deosebit de grea pentru secui, ale căror raporturi cu România erau vechi şi vitale. Noile reglementări vamale au ruinat pe mulţi comercianţi români şi au lovit în prosperitatea bogatelor comune de la graniţa sudică a Transilvaniei, din „Mărginime" (Răşinari, Sălişte etc.), care depindeau de traficul desfăşurat peste munţi. Unirea din 1918 cu România a însemnat aşadar nu numai rezolvarea unei probleme naţionale, dar şi integrarea Transilvaniei într-un circuit economic firesc.

Desigur românii transilvăneni au întreprins numeroase eforturi pentru remedierea dificultăţilor economice ; acestea s-au lovit însă în general de condiţiile obiective defavorabile. În 1881 s-a deschis la Sibiu o expoziţie industrială şi agricolă românească ; mărfurile considerate industriale, erau însă produse ale industriei casnice şi ale diferitelor ateliere meşteşugăreşti (unelte, pluguri, obiecte de îmbrăcăminte etc.). O industrie propriu zisă românească nu exista. Două decenii mai tîrziu, în 1904, *Enciclopedia română*, editată la Sibiu, constata aceeaşi stare de lucruri [16]. După cum am arătat, se diminua treptat şi comerţul românesc, pe vremuri înfloritor în localităţile de margine, din apropierea hotarului cu România. O singură activitate economică românească a cunoscut cu adevărat o evoluţie ascendentă în perioada dualismului, cea financiară, bancară, S-a putut chiar afirma că băncile „au reprezentat întreaga viaţă economică românească" din Transilvania în perioada la care ne referim. După o primă încercare la Răşinari, în 1867, s-a constituit în 1872, la Sibiu, banca „Albina", care va

[13] *Magyarország története*, vol. IV, p. 623.

[14] „Lupta", II (1908), nr. 158 (25 iulie/7 august).

[15] Carol Göllner, *Consecinţele convenţiilor vamale dintre Austro-Ungaria şi România asupra vieţii economice a Transilvaniei (1875—1891)*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 2/1968 p. 317—336.

[16] *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 1163.

rămîne cea mai puternică instituţie românească transilvăneană de acest gen. A doua bancă, în privinţa importanţei, a fost „Victoria”, înfiinţată la Arad în 1887. În 1892 existau 38 de bănci româneşti, în 1900—97, iar între 1901 — —1914 s-au înfiinţat încă 175. În 1914 existau astfel 272 de instituţii financiare româneşti, bănci sau diferite alte forme de organizare. Dintre ele, „Albina” avea un capital de 6 milioane coroane, „Victoria” de 2,5 milioane, „Timişana” de 2 milioane etc. Deşi ritmul de creştere al acestor bănci a fost rapid, totuşi ponderea lor în ansamblul sistemului financiar din Ungaria a rămas modestă, ridicîndu-se însă de la an la an. Astfel, în 1900 băncile româneşti reprezentau 2,85 % din totalul băncilor Ungariei şi 7,86 % din Transilvania. În 1905, procentul crescuse la 4 %, respectiv 8 % (150 bănci româneşti faţă de 3771 în întreaga Ungarie) [17].

Investiţiile industriale ale băncilor româneşti erau insignifiante. Ele au jucat în general rolul de a primi depuneri şi de a împrumuta, în primul rînd pe agricultorii români. În acest sens importanţa lor a fost reală, prin contribuţia adusă la consolidarea unor gospodării ţărăneşti, deşi s-au formulat şi critici vizînd dobînzile prea ridicate [18]. Deficienţa principală — care depindea în bună măsură de condiţii obiective — consta însă tocmai în îngustarea sferei de activitate la cadrul rural, excluzînd practic operaţiile comerciale şi industriale. Gazeta „Lupta” acuza în 1908 băncile pentru lipsa spiritului de întreprindere şi pentru limitarea, în 99 % din cazuri, la clientela ţărănească. Acelaşi organ de presă considera că problema esenţială era cea a creerii unor mari aglomerări urbane româneşti, a industriei şi comerţului, atragerea burgheziei româneşti spre aceste sectoare de activitate [19]. Într-adevăr, tinerii educaţi preferau profesiunile liberale sau neproductive celor legate direct de producţie. Dar, încă odată, cauza principală a acestor stări de lucruri nu era de natură subiectivă, ci ţinea de însăşi structura social-economică şi naţională a Transilvaniei.

Toate aceste dificultăţi explică şi tendinţele emigraţioniste. Un număr destul de mare de români a părăsit în această perioadă Transilvania, trecînd în România sau îndreptîndu-se în alte direcţii. Numeroşi români din Mărginime s-au stabilit astfel în Dobrogea [20], după cum o serie de intelectuali, inclusiv nume mari ale culturii româneşti (un Slavici, un Coşbuc, un Ioan Bogdan şi mulţi alţii) şi-au realizat cariera tot în România. În ce priveşte emigraţia peste Ocean, mai ales în Statele Unite ale Americii, ea trebuie legată tot de dificultăţile amintite (din nou contingentul principal este dat de cei din Mărginime) şi pusă în legătură cu tendinţa generală spre emigrare din monarhia habsburgică, mai ales după anul 1900. Semn al complicaţiilor economice (şi naţionale), Austro-Ungaria dă în perioada 1900— —1914 unul dintre cele mai ridicate procente de emigraţie [21], procentul

---

[17] Pentru istoricul băncilor româneşti, vezi Nicolae Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936, de unde sînt extrase şi datele statistice.

[18] E. Brote, *Organizaţiunea creditului prin băncile româneşti*, Arad, 1909.

[19] „Lupta”, II (1908), nr. 172 (8/21 august) şi 173 (9/22 august).

[20] Vezi Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII — XX*, ed. II, Bucureşti, 1977. Între 1881—1891, peste 50 000 de ardeleni, dintre care vreo 20 000 din secuime, au emigrat în România (p. 253). Între 1880 — 1897 sînt înregistraţi 13 609 români transilvăneni colonizaţi în Dobrogea (p. 256).

[21] René Gonnard, *L'Émigration européenne au XIX-e siècle*, Paris, 1906, p. 277—288.

românesc aflîndu-se de altfel sub media pe întreaga monarhie [22]. Anual emigrau în Statele Unite în jurul a 200.000 de locuitori ai Austro-Ungariei, în marea lor majoritate de origine rurală. Între 1901—1920 au intrat în Statele Unite 137.000 de români, cei mai mulţi din Transilvania şi aproape toţi din mediul rural. Interesantă este legătura pe care au ţinut-o în continuare cu Transilvania, cu mişcarea naţională românească de aici, majoritatea plecînd de fapt cu intenţia de a reveni; organizarea lor bisericească, ziarele editate (cele mai importante fiind „Romanul" şi „America" din Cleveland), în care ştirile despre Transilvania şi România abundă, dovedesc această stare de spirit [23].

Am înfăţişat pînă acum condiţiile naţionale, demografice, sociale şi economice ale populaţiei româneşti din Transilvania, care constituie explicaţia şi baza mişcării naţionale din perioada analizată. Vom căuta în continuare să definim principalele forme de organizare prin intermediul cărora românii s-au putut manifesta.

Cea mai veche instituţie românească era biserica, mai precis cele două biserici, ortodoxă şi greco-catolică (la începutul secolului XX, românii se împărţeau între 1,7 milioane ortodocşi şi 1,2 milioane greco-catolici). Din 1853, respectiv 1864, biserica greco-catolică şi cea ortodoxă dobîndiseră dreptul de a fi conduse de mitropoliţi (pînă atunci nivelul fusese cel al episcopatelor), obţinînd astfel o anumită autonomie; sediile erau Sibiu pentru mitropolia ortodoxă şi Blaj pentru cea greco-catolică (cu episcopii sufragane la Arad şi Caransebeş, pentru prima, la Oradea, Gherla şi Lugoj pentru cealaltă).

Importantă este tendinţa de laicizare care se face simţită în societatea românească, odată cu sporirea, cît de modestă, a rîndurilor burgheziei, cu ridicarea unor noi generaţii de intelectuali, începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. Această evoluţie firească a generat o serie de neînţelegeri între laici şi ierarhia bisericească, obişnuită să se afle la posturile de comandă ale mişcării naţionale, pe care o înţelegea subordonată intereselor specifice ale bisericii. Dimpotrivă, laicii, recunoscînd importanţa bisericii (care reprezenta singura instituţie relativ sigură a românilor, ferită, cel puţin parţial, de persecuţiile politice), căutau să o utilizeze în folosul mişcării naţionale, al scopurilor culturale şi politice româneşti. Această tendinţă, de control şi îndrumare a bisericii, s-a făcut simţită şi în biserica greco-catolică, dar ea caracterizează cu deosebire organizarea mitropoliei ortodoxe. În anul 1868, sub presiunea laicilor, care au modificat o serie dintre propunerile iniţiale ale mitropolitului Andrei Şaguna [24], s-a aprobat un „statut organic", foarte grăitor pentru intenţiile politice aflate în spatele organizării religioase. Două erau marile sale inovaţii: votul universal şi participarea laicilor la administrarea bisericii. Astfel, congresul naţional bisericesc era format din 90 de deputaţi, 30 clerici şi 60 laici. Organul suprem administrativ, consistoriul metropolitan, se împărţea în trei senate, bisericesc, compus

[22] Din Transilvania, în 1910, au emigrat 14 742 români, 5 514 maghiari, 8 990 germani, 2 498 alte naţionalităţi. Dintre emigranţi, 5 219 au plecat cu destinaţia România, 25 237 spre America (Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 70).

[23] Lucian Boia, *On the History of Rumanian Immigration to America, 1900—1918*, în „Rumanian Studies", vol. III, 1976, p. 61—76.

[24] Pentru cariera lui A. Şaguna şi, în general, pentru raportul dintre laici şi clerici în timpul vieţii sale, vezi Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846—1873*, Harvard University Press, 1977.

numai din clerici, şcolar şi epitropesc (ultimele două formate fiecare din 2 clerici şi 4 laici). Acelaşi sistem, de participare largă, predominantă, a laicilor, exista la toate nivelele [25]. Problemele şcolare şi economice ale bisericii se aflau astfel sub control laic, iar congresele bisericeşti, ca şi şedinţele consistoriale, erau ocazii pentru discutarea unor probleme care atingeau adesea sfera politică, economică sau culturală. Desigur, conducerea bisericii a rămas, din punct de vedere politic, pe poziţii moderate (ceea ce nu a exclus participarea foarte activă a unor clerici la mişcarea naţională), într-o anumită măsură însă posibilităţile bisericii au putut fi canalizate în interesul politic şi cultural al românilor.

Cel mai important sector, care depindea de biserică, era cel al învăţămîntului românesc. Statul neînfiinţînd şcoli cu limba de predare a naţionalităţilor, singura soluţie a rămas pentru români întreţinerea şcolilor cu mijloace proprii. Cu puţine excepţii, acestea depindeau de cele două biserici, dar constituiau, se înţelege, o problemă ce depăşea cu mult interesele strict bisericeşti, fiind în joc în fond însăşi supravieţuirea naţională a românilor. Şcolile proprii au reprezentat principala apărare împotriva deznaţionalizării, care era încercată prin toate mijloacele, în primul rînd prin sistemul oficial de învăţămînt.

Românii nu au dispus de o universitate proprie, fiind din acest punct de vedere în aceeaşi situaţie cu celelalte popoare oprimate din Ungaria, cu excepţia croaţilor (tinerii români urmau studii superioare la Budapesta, Viena, Bucureşti etc.). Învăţămîntul mediu era reprezentat în principal prin 4 licee complete : la Blaj (înfiinţat în 1754), Beiuş (1828), Braşov (1850), Năsăud (1863) şi un gimnaziu cu patru clase la Brad (1869). La acestea se adăugau cîteva şcoli secundare de fete, în număr de 6 la începutul secolului XX şi şcoli pedagogice, pentru formarea învăţătorilor, tot în număr de 6 ; la Braşov s-a înfiinţat şi o şcoală comercială. Exista şi un liceu real. De asemenea şi seminarii, 3 ortodoxe şi 2 greco-catolice [26].

Şcolile primare erau relativ numeroase, dar existenţa lor precară, atît din pricina dificultăţilor materiale, cît şi a presiunilor guvernamentale şi a legislaţiei defavorabile (legea Tréfort din 1879 care impunea predarea limbii maghiare în şcolile elementare, legea din 1883 care extindea predarea acesteia şi în învăţămîntul mediu şi în special legea Apponyi din 1907 care, impunînd un anumit nivel al salarizării învăţătorilor şi întărind controlul statului, care urmărea însuşirea perfectă a limbii maghiare, după patru ani de studiu, a pricinuit dispariţia multor şcoli româneşti). În ce priveşte numărul, exceptînd o serie de şcoli mixte româno-maghiare, existau în 1869, 2569 şcoli primare româneşti, în 1900—2157, faţă de 5819 şi respectiv 10 325 şcoli cu limba de predare maghiară în întreaga Ungarie ; în acelaşi timp însă, slovacii aveau numai 1002, respectiv 528 şcoli, iar sîrbii şi croaţii (fără Croaţia) 252 şi 135 [27]. Cu toate dificultăţile şi scăderea înregistrată, se vede deci că românii au reuşit să-şi menţină un sistem de învăţămînt destul de ramificat şi de rezistent. În momentul legii Apponyi, numărul şcolilor lor se ridica la 2795, pentru a scădea cu 320 în următorii 5 ani ; totuşi, în 1918 rămîneau 2578 şcoli (faţă de numai 322 şcoli slovace,

[25] *Statutul organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania*, Sibiu, 1881.

[26] *Enciclopedia română*, vol. III, p. 1162. Vezi şi Ioan Russu Şirianu, *Românii din regatul ungar (statistică, etnografie)*, Arad, 1904.

[27] *Magyarország története*, vol. IV, p. 255.

256 sîrbe, 47 rutene)[28]. Această investiţie masivă în şcoli , esenţială pentru însăşi menţinerea fiinţei etnice, constituia într-un fel o contrabalansare a poziţiilor modeste pe care le aveau românii în alte domenii, mai ales în cel economic. Sistemul de învăţămînt absorbea o bună parte a eforturilor şi posibilităţilor materiale (astfel, în primii ani ai secolului XX, se cheltuiau pentru şcolile primare 3,1 milioane coroane anual ; împreună cu cheltuielile bisericeşti se ajungea la 7,5 milioane ; spre comparaţie, banca „Albina" avea atunci un capital de 1,2 milioane).[29]

La începutul secolului XX, *Enciclopedia română* consemna următoarele date : 63 % dintre copii frecventau şcoala cu regularitate, iar numărul elevilor români (de la toate şcolile primare, nu numai de la cele româneşti, întrucît o mică fracţiune urmau şi şcolile de stat) reprezenta cca 13 % din totalul elevilor din Ungaria, o cifră aflată nu cu mult sub procentul populaţiei româneşti ; discriminarea devenea însă mare la nivelul învăţămîntului mediu, întrucît românii întruneau doar 5,8 % din efectivul liceelor ; în institutele superioare de învăţămînt procentul era de 5,4 % (658 români faţă de 12 068). Nedreptatea era mare şi prin faptul că românii, care contribuiau prin impozitele lor la întreţinerea învăţămîntului de stat, trebuiau să mai plătească încă odată pentru a-şi avea propriile şcoli, în limba maternă. Cu tot efortul întreprins, 60 % din populaţie era încă analfabetă [30].

O altă armă importantă a mişcării naţionale româneşti din Transilvania a fost presa. Ziarele erau nu numai mijloace de transmitere a ştirilor, ci reprezentau adesea nuclee ale grupărilor şi curentelor politice. Ele au contribuit mult la opera de educare politică a românilor transilvăneni şi au uşurat promovarea pe primul plan a militanţilor politici laici care, după cum am văzut, contestau tot mai vehement tendinţele hegemonice ale bisericii. Ziarele nu erau prea numeroase şi nu apăreau în tiraje mari, situaţie explicabilă în parte prin numărul mic de intelectuali şi, în general, de persoane suficient de instruite. O cauză esenţială a acestei stări de fapt o constituia însă dificultatea profesiunii de ziarist şi mai ales de ziarist român în Ungaria şi în special în Transilvania. Deşi înglobată pe deplin Ungariei, în Transilvania propriu-zisă exista un regim de presă diferit, mai defavorabil decît cel aplicat în restul teritoriului. De pildă, în Ungaria se depunea cauţiune numai pentru publicaţiile politice care apăreau cel puţin de două ori pe lună, în Transilvania pentru orice publicaţie. În Ungaria era responsabil autorul, numai cînd era necunoscut redactorul ; în Transilvania răspundeau solidar autorul, redactorul şi editorul. După plata amenzii, cauţiunea trebuia întregită în 10 zile în Ungaria şi numai în 3 zile în Transilvania [31]. Interminabilele tracasări, procese de presă, amenzi şi condamnări au jalonat, cu o frecvenţă remarcabilă, istoricul presei româneşti transilvănene din această perioadă. Este explicabil că multe ziare au fost editate în partea vestică a Transilvaniei (în afara Transilvaniei propriu-zise), la Budapesta sau chiar la Viena, în condiţiile unui regim de presă mai normal. Aceasta explică — alături de alte cauze, fireşte — faptul că după 1900

[28] Zenovie Pâclişanu, *op. cit.*, p. 73.
[29] I. Russu Şirianu, *op. cit.*, p. 284—285.
[30] *Enciclopedia română* [illegible]
[31] Zenovie Pâclişanu, *op. cit.*, p. 100.

centrul de greutate al ziaristicii româneşti (şi al politicii în genere) s-a deplasat spre vest, principalul nucleu devenind Aradul.

Chiar dacă limitată astfel, presa românească s-a caracterizat în general printr-un bun nivel redacţional (oameni de mare talent, printre care G. Bariţiu, I. Slavici, E. Brote, I. Russu-Şirianu, A. Mureşianu, V. Branişte şi mulţi alţii au ilustrat-o în această vreme), printr-o reală diversitate, înglobînd ziare şi reviste politice, culturale, economice, bisericeşti, umoristice etc., şi prin răspîndirea în aproape toate zonele locuite de români. Ce însemna în mod concret un ziar? O apariţie de 2—3 ori pe săptămînă, apoi, în cazul marilor publicaţii, zilnic, 4 pagini la început, apoi chiar 8 sau 12, un tiraj care pentru micile publicaţii nu depăşea cîteva sute de exemplare, iar pentru cele mai răspîndite atingea cîteva mii („Tribuna" ajunge în perioada sa de maximă glorie, în anii mişcării memorandiste, la 2 000 abonaţi, iar anexa sa adresată maselor ţărăneşti, „Foaia poporului", la 7 000 exemplare). O redacţie număra cîteva persoane, fiind adesea descompletată în urma proceselor de presă. Cîteva publicaţii mari, populare, au avut viaţă îndelungată, cu toate dificultăţile financiare şi presiunile politice ; altele s-au dovedit efemere sau au rezistat numai cîţiva ani.

În 1867, românii transilvăneni editau 12 ziare şi reviste (luînd în consideraţie şi două care apăreau în afara Ungariei, la Viena) ; în 1881, anul întemeierii Partidului Naţional Român unic, numărul lor se ridica la 22, în 1894, dificilul an al procesului memorandiştilor, scăzuse la 19, iar în 1905, anul de mare efervescenţă al reluării activităţii parlamentare, chiar exceptînd unele publicaţii ocazionale, se ajunge la 37 (creşterea continuînd în anii următori) [32]. Tirajele totale atingeau după 1900, mai multe zeci de mii de exemplare, nefiind posibilă decît această estimaţie cu totul aproximativă. Desigur, discriminarea naţională devine şi aici uşor de stabilit, dacă întreprindem o comparaţie numerică. După o statistică publicată de Oszkár Jászi, în 1909, apăreau în limba maghiară (în întreaga Ungarie) 1377 de periodice, în limba germană 150, iar în limba română 44 [33].

Cîteva dintre reuşitele publicisticii româneşti transilvănene merită a fi subliniate. Astfel, cel mai vechi ziar, „Gazeta Transilvaniei", care apărea începînd din 1838 la Braşov, şi-a continuat existenţa în toată perioada dualismului(sub conducerea lui Iacob Mureşianu, apoi a lui Aurel Mureşianu), promovînd o linie politică radicală, de revendicare a autonomiei Transilvaniei şi de strînse raporturi cu România. Editat din 1853, din iniţiativa lui Andrei Şaguna, „Telegraful român" din Sibiu, organul de presă al mitropoliei ortodoxe de aici, a jucat, înainte şi în primii ani după încheierea dualismului, un însemnat rol politic, susţinînd ideile activiste, apoi, odată cu scăderea rolului ierarhiei bisericeşti în viaţa politică, influenţa lui s-a diminuat. La începutul perioadei dualiste au apărut două organe de presă mai importante : „Albina" (1866—1876), la Viena, apoi la Pesta, aflat sub îndrumarea lui Vincenţiu Babeş şi „Federaţiunea" (1868 — 1876), tot la Pesta, condus de Alexandru Roman. În 1884 este întemeiat la Sibiu, de I. Slavici, E. Brote şi alţii, ziarul „Tribuna", care a fost poate cea mai

---

[32] Calcul efectuat pe baza bibliografiei *Publicaţiunile periodice româneşti*, întocmite de Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, vol. I (1890—1906), Bucureşti, 1913.

[33] Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago-Illinois, 1929, p. 282.

dinamică dintre publicaţiile transilvănene şi principalul promotor al mişcării memorandiste ; a apărut pînă în 1903. La Arad apare, sub conducerea vechilor tribunişti, îndepărtaţi de la Sibiu, ziarul „Tribuna poporului", începînd de la sfîrşitul anului 1896 ; în 1904 îşi va lua numele „Tribuna" apărînd pînă în 1912 [34]. Conducerea mişcării naţionale a publicat mai întîi la Budapesta ziarul „Lupta" (1907 — 1909), apoi la Arad „Românul" (din 1911). La începutul secolului XX apar şi primele publicaţii socialiste ; cea mai importantă a fost „Adevărul" (din 1903). Dintre revistele culturale, s-au impus „Familia", editată la Pesta, apoi la Oradea, de Iosif Vulcan (între 1865—1906) şi „Luceafărul", publicat de un grup de tineri intelectuali la Budapesta, apoi la Sibiu, din 1902.

Activitatea culturală [35] se concentra în bună măsură în jurul „Astrei" (Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român) înfiinţată în 1861, cu sediul la Sibiu, avînd o serie de „despărţăminte" în diferitele zone locuite de români (în număr de 22 iniţial, pentru a ajunge la 87 în perioada 1914—1918), rostul lor fiind răspîndirea culturii în lumea satelor. În ce priveşte numărul de membri ai „Astrei", acesta a fost iniţial modest, pentru a creşte apoi destul de repede : 745 în primul an, doar 440 în 1881, 1023 în 1896, 1980 în 1909, 10 300 în 1914. Din 1868, asociaţia edita revista „Transilvania", condusă mult timp (pînă în 1893) de George Bariţiu. Printre realizările mai importante ale „Astrei" se numără alcătuirea unei biblioteci (cu 22 000 volume în 1918), realizarea expoziţiei economice din 1881, înfiinţarea unei şcoli de fete la Sibiu, în 1886, inaugurarea unui muzeu, cu caracter etnografic, istoric şi cultural, tot la Sibiu, în 1905, acordarea de burse elevilor şi studenţilor români, publicarea, mai ales pentru uzul ţărănimii, a colecţiei „Biblioteca populară", începînd din 1891 (cuprinzînd broşuri literare şi economice, pînă în 1911 apărînd 37 de titluri în 10 500 exemplare), editarea, prin grija lui C. Diaconovici, a *Enciclopediei române* (3 vol., 1898—1904), una dintre cele mai bune, şi la vremea respectivă singura lucrare românească de acest gen (cu multe colaborări şi din România).

Alături de „Astra", existau alte două societăţi culturale mai importante, în Maramureş şi la Arad. Se întemeiaseră de asemenea, în diferite localităţi, societăţi de lectură, precum şi reuniuni de femei şi ale tineretului. Studenţii români din Budapesta erau organizaţi în societatea „Petru Maior" (înfiinţată în 1862), cei din Viena în „România jună" (1871).

Dacă dificultăţile ce stăteau în calea economiei, culturii, învăţămîntului, presei româneşti erau mari, cu atît mai greu de realizat era organizarea şi acţiunea politică. Se înţelege că toate formele de manifestare amintite pînă acum aveau, pe lîngă menirea lor proprie, şi un anumit sens politic şi naţional mai larg ; se urmărea în primul rînd educarea şi consolidarea economică a ţărănimii, clasa de departe cea mai numeroasă, baza oricărei acţiuni naţionale a românilor transilvăneni. Toate acestea nu puteau însă suplini pe deplin acţiunea strict politică, lupta organizată şi deschisă împotriva regimului dualist.

---

[34] Pentru cariera lui E. Brote şi pentru mişcarea tribunistă, vezi Lucian Boia, *Eugen Brote (1850—1912)*, Edit. Litera, Bucureşti, 1974.

[35] Acest aspect al vieţii românilor transilvăneni a fost tratat de V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1968. Datele care urmează sînt în mare măsură culese din această lucrare.

Condiţiile unei asemenea acţiuni erau însă cu adevărat dramatice. Guvernele maghiare nu s-au deosebit prea mult în privinţa atitudinii faţă de naţionalităţi. Dominată la început de liberali (care în 1875 se organizează într-un partid unic), aflaţi la conducere pînă în 1905, apoi, pentru scurt timp, după criza politică din 1905 — 1906, guvernată pînă în 1910 de o coaliţie influenţată de Partidul Independenţei al kossuthiştilor, pentru a reveni în 1910 la o guvernare a liberalilor, reorganizaţi sub forma Partidului Naţional al Muncii, în frunte cu Tisza István, Ungaria dualistă a constituit, în ciuda unor nuanţe diferite de la un guvern la altul, un teren extrem de nefavorabil pentru activitatea politică a naţionalităţilor şi în general a curentelor democratice, chiar maghiare [36].

Spre deosebire de Austria, votul universal nu a fost introdus, cu toată campania desfăşurată în acest sens mai ales de popoarele oprimate şi de socialişti. Votul fiind censitar, în Ungaria votau doar 5,4 % din numărul locuitorilor ; în cadrul unui regim mai drastic pentru Transilvania propriu-zisă, cu un cens mai ridicat, aici procentul scădea la 3,3 % [37], în plus românii fiind dezavantajaţi şi prin arondarea specială a circumscripţiilor electorale. Este astfel de înţeles, ceea ce arătam şi în legătură cu regimul de presă, tendinţa, din ultimele două decenii ale dualismului, de deplasare a vieţii politice româneşti spre vest, în condiţii ceva mai „normale" de activitate politică, în primul rînd la Arad.

Abuzurile electorale şi persecuţiile politice înăspreau în plus această realitate. Numai în deceniul 1886—1896 — este drept perioadă de vîrf în mişcarea naţională, şi ca urmare şi în ce priveşte represiunea — 363 de români au suferit condamnări politice, însumînd peste 93 de ani (de la 3 zile la 5 ani). Ei aparţineau tuturor categoriilor sociale : 41 ziarişti, 18 tipografi, 14 editori, 155 agricultori, 32 profesori şi învăţători, 42 clerici, 29 avocaţi, 6 studenţi, 5 medici, 12 femei, chiar şi un general [38].

Se înţelege că în aceste condiţii mulţi români au considerat preferabil să nu participe la viaţa politică a ţării, în primul rînd la alegerile parlamentare. Acest curent, cunoscut sub numele de „pasivism", a fost mai răspîndit în Transilvania propriu-zisă, unde şi condiţiile politice, după cum am văzut, erau mai grele ; i se opunea curentul „activismului", cu poziţii şi în Transilvania propriu-zisă, dar răspîndit mai ales în afara acesteia, care considera că românii, în propriul lor interes, nu trebuie să părăsească arena politică oficială. Este de la sine înţeles că deosebirile priveau participarea la viaţa politică a statului ungar, deoarece, în ce priveşte activitatea naţională proprie, specifică, a românilor, şi pasiviştii se dovedeau cît se

---

[36] Politica guvernelor maghiare faţă de naţionalităţi, la Zenovie Pâclişanu, *op. cit.* O istorie politică a Ungariei în timpul dualismului : Gratz Gusztáv, *A dualismus kora. Magyarország története, 1867—1918*, 2 vol., Budapesta, 1934. Guvernele Ungariei au fost prezidate de următorii prim-miniştri : Andrássy (1867—1871) ; Lónyay (1871—1872), Szlávy (1872—1874), Bittó (1874—1875), Wenckheim (1875), Tisza Kálmán (1875—1890), Szapáry (1890—1892), Wekerle (1892—1895), Bánffy (1895—1899), Széll (1899—1903), Khuen-Héderváry (1903), Tisza István (1903—1905), Fejérváry (1905—1906), Wekerle (1906—1910), Khuen-Héderváry (1910—1912), Lukács (1912—1913), Tisza István (1913—1917), Esterházy (1917), Wekerle (1917—1918).

[37] E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, p. 89—90.

[38] *Das magyarische Ungarn und der Dreibund*, von Hungaricus (E. Brote), München, 1899, p. 36.

poate de activi. Pasivismul nu a însemnat inactivitate, ci doar refuzul de a accepta o situaţie impusă românilor (desfiinţarea autonomiei Transilvaniei propriu-zise, inechităţile electorale etc.).

Vom urmări mai bine evoluţia şi raportul dintre cele două curente, făcînd un scurt istoric al mişcării naţionale româneşti şi al Partidului Naţional Român[39]. Iniţial, s-au întemeiat două partide naţionale româneşti, ambele în 1869. Primul, al românilor din Banat, Crişana şi Maramureş (din Ungaria, cum se spunea, adică fără fostul principat al Transilvaniei), condus de Alexandru Mocioni, a proclamat activismul, participînd — în condiţii care, după cum am văzut, erau puţin mai bune decît cele din Transilvania — la alegerile parlamentare. Pasiviştii din Transilvania propriu-zisă, după ce în 1868 lansaseră Pronunciamentul de la Blaj, în semn de protest împotriva anexării provinciei lor, au întemeiat un alt partid, condus de Elie Măcelariu, dar dominat mai ales de două personalităţi: George Bariţiu şi Ioan Raţiu; curentul activist reprezentat prin A. Şaguna a fost pus în minoritate.

La alegerile din 1869, românii au obţinut 25 de mandate parlamentare, doar 15 deputaţi reprezentînd însă Partidul Naţional Român (din Ungaria), 10 fiind aleşi pe listele guvernamentale. În urma alegerilor din 1872, numărul deputaţilor români a scăzut de la 25 la 22; în 1874 Alexandru Mocioni s-a retras demonstrativ din viaţa parlamentară, ca protest împotriva abuzurilor, fapt care a marcat criza tacticii activiste, în acelaşi timp cînd în Transilvania partizanii lui Şaguna (mort în 1873) pierdeau în continuare teren. Condiţiile obiective, falsificînd jocul parlamentar şi nedînd posibilitatea unei influenţe efective a deputaţilor popoarelor Ungariei asupra politicii naţionale, loveau în înseşi bazele activismului. Agravarea situaţiei naţionalităţilor a fost una din constantele lungii guvernări a lui Tisza Kálmán (1875—1890). La alegerile din 1875 numărul deputaţilor români s-a redus la 14, doar 5 dintre ei cu program naţional; în 1878 s-au ales 13 români (unul singur dintre ei în Transilvania propriu-zisă), iar în 1881 un număr de 9, dintre care *unul singur* (generalul Traian Doda) ca reprezentant al Partidului Naţional.

Această evoluţie defavorabilă, care justifica atitudinea pasiviştilor, precum şi politica anti-românească tot mai făţişă a guvernului, au grăbit procesul de apropiere şi în cele din urmă fuziunea celor două partide naţionale; în 1881 s-a creat un singur Partid Naţional Român. Unificarea nu a fost însă, de la început, organică, în ciuda insucceselor românii din Ungaria menţinînd activismul, în timp ce ceilalţi rămîneau, fireşte,

---

[39] Pentru întreaga epocă, izvorul principal este Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, 8 vol. Sibiu, 1902—1915. Dintre lucrările de sinteză, vezi *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (sub redacţia lui Miron Constantinescu şi Ştefan Pascu), Edit. Academiei R. S. R., Bucureşti, 1968; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918* (sub redacţia lui Ion Popescu-Puţuri şi Augustin Deac), Edit. politică, Bucureşti, 1970; Ştefan Pascu, *Marea Adunare naţională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968. Pentru prima fază a mişcării naţionale în epoca dualistă, Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională (1848—1881)*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1974. Pentru fazele ulterioare, Lucian Boia, *Contribuţii privind criza Partidului Naţional Român şi trecerea de la pasivism la activism (1893—1905)*, în „Studii. *Revistă de istorie*", nr. *5/1971, p. 963—964*, *Contribuţii privind mişcarea naţională a românilor din Transilvania în anii 1910—1914*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 4/1972, p. 783—803 şi *The National Movement of the Transylvanian Romanians from 1905 to 1910*, în „Southeastern Europe", nr. 2/1976, p. 234—250.

pasiviști. Programul partidului revendica din nou autonomia fostului principat al Transilvaniei, cerea folosirea limbii române în administrație și justiție și numirea de funcționari români, revizuirea legii naționalităților, respectarea autonomiei bisericești și ajutorarea școlilor românești de către stat, vot universal sau cel puțin lărgirea sistemului electoral.

Trebuie subliniat faptul că Partidul Național Român nu a avut niciodată o existență legală, întrucît legea naționalităților interzicea constituirea partidelor pe baze naționale. Din această pricină organizarea și activitatea sa au fost mult stînjenite. Conferințele sale erau deghizate sub forma unor „conferințe electorale” care se țineau în preajma alegerilor. Nu exista un statut, deci nici o disciplină fermă, iar numărul aderenților era departe de a fi bine definit. De fapt partidul reprezenta o organizație, larg deschisă, a alegătorilor români, în număr de aproximativ 100 000. Era mai curînd un front de luptă, de acțiune, decît un partid modern în sensul propriu al cuvîntului. O asemenea stare de lucruri a ușurat, desigur, existența multor păreri, curente și controverse. Baza socială largă era alcătuită de țărănime, în primul rînd țăranii care aveau o oarecare situație materială (și drept de vot, în consecință). Conducerea aparținea unor elemente burgheze și intelectuale, oameni care însă, prin originile lor, se aflau în general aproape de mediul rural ; puțini erau citadini la a doua generație. De aici caracterul destul de democratic și legătura strînsă cu masele țărănești, trăsături esențiale ale partidului. Cei mai mulți dintre conducătorii săi, în general de obîrșie rurală, erau avocați, preoți, proprietari și redactori de ziare ; se puteau întîlni și cîțiva mari proprietari funciari (familia Mocioni, Gh. Pop de Băsești) sau oameni de afaceri (Partenie Cosma).

Anii ce au urmat după 1881 au justificat în continuare atitudinea pasiviștilor. În 1884 au fost aleși în Parlament 3 români aparținînd Partidului Național (plus 9 guvernamentali), iar în 1887 unul singur, generalul Traian Doda, care a preferat să renunțe la această demnitate (7 români au fost aleși pe listele guvernului). În consecință, în acest ultim an, 1887, pasivismul s-a generalizat, extinzîndu-se și la românii din Ungaria. Atitudinea protestatară a partidului față de regimul existent s-a accentuat. Încercarea de alcătuire a unui partid moderat român (1884), inspirat de mitropolitul din Sibiu, Miron Romanul, s-a sfîrșit printr-un eșec total. În schimb, în 1884 s-a întemeiat ziarul „Tribuna”, cu o dinamică grupare de tineri intelectuali în jurul său, care a dat un nou impuls politicii naționale, imprimînd un înțeles mai activ, mai combativ tacticii pasiviste.

Conferința națională a partidului din anul 1887 a decis elaborarea unui Memorandum, care să conțină protestul și revendicările națiunii române. S-a desfășurat o luptă aprigă între diferitele curente din cadrul partidului, în legătură cu oportunitatea acestei acțiuni, care însemna în fond o „declarație de război” adresată regimului politic din Ungaria. Grupările care se opuneau, mai ales cea condusă la Brașov de A. Mureșianu și cea din Banat, reprezentată de A. Mocioni și V. Babeș, au fost însă înfrînte de „tribuniști” la conferința națională din 1892, care a decis declanșarea acțiunii memorandiste, prin alegerea unui nou comitet, președinte devenind I. Rațiu, iar vicepreședinți Gh. Pop de Băsești și E. Brote. Memorandumul, act acuzator de deosebită forță, oglindă reală în același timp a situației unui popor oprimat, a fost purtat la Viena (nu la Budapesta, fapt semnificativ), pentru a fi înmînat împăratului, ceea ce de altfel nu a

fost posibil, de o delegaţie de circa 300 persoane, reprezentînd toate păturile sociale transilvănene. Fapt încă şi mai important, documentul a fost publicat în presă, precum şi separat, fiind tradus şi tipărit şi în limbi de largă circulaţie. Prin mişcarea memorandistă, tactica pasivistă, a refuzului faţă de realităţile politice existente, a atins punctul culminant. A urmat, în 1894, marele proces al Memorandumului, intentat la Cluj, conducătorilor mişcării naţionale ; 14 dintre ei au fost condamnaţi la termene între 2 luni şi 5 ani.

A urmat, începînd din 1895—1896, o perioadă de criză. Memorandumul mobilizase forţele unui popor întreg, crease o stare aproape revoluţionară, dar, regimul dualist dovedindu-se încă rezistent, nu reuşise să schimbe cîtuşi de puţin situaţia existentă, dimpotrivă, asuprirea naţională se înteţise. Un grup de oameni politici români, la început restrîns, apoi tot mai larg, a ajuns la concluzia că activitatea politică naţională trebuie să ia în consideraţie cadrul legal existent, cu alte cuvinte să se renunţe la pasivism, acceptîndu-se participarea la lupta parlamentară. Începînd din 1896—1897, noul curent (iniţiat de un E. Brote, de un I. Russu-Şirianu) şi-a stabilit centrul la Arad, în jurul ziarului „Tribuna poporului", căruia i s-au alăturat mulţi dintre partizanii „Tribunei" din Sibiu, rămasă în tabăra pasivistă. Pasivismul era încă puternic, după ce timp îndelungat însemnase o adevărată dogmă a mişcării naţionale, de aceea înfruntarea a fost adesea violentă şi a durat mai mulţi ani. Realitatea era însă că tactica pasivistă îşi dăduse prin Memorandum întreaga măsură, iar o schimbare de tactică putea aduce un suflu nou, mobilizînd iarăşi oamenii în jurul unor idei.

După 1900, ideile activiste au progresat rapid şi, după ce în 1903, tînărul Aurel Vlad, trecînd peste directivele conducerii, s-a hotărît să participe la alegeri într-o circumscripţie vacantă şi a fost ales, evoluţia s-a precipitat. În 1905, conferinţa naţională a partidului a hotărît, prin 79 voturi contra 12, abandonarea pasivităţii şi reluarea activităţii parlamentare. Noul program lăsa la o parte, din motive tactice, combaterea dualismului şi problema autonomiei Transilvaniei (activismul presupunea acceptarea provizorie a cadrului legal existent), cerea însă recunoaşterea individualităţii politice a poporului român şi asigurarea dezvoltării sale libere. Votul universal şi secret, precum şi o serie de revendicări cu caracter social-economic (impozit progresiv, împroprietărirea ţăranilor, un sistem de asigurări pentru muncitori, reglementarea prin lege a dreptului de întrunire şi asociere) dădeau un caracter democratic, avansat, acestui program.

La alegerile din 1905, românii au obţinut 8 mandate, puţine, dar totuşi un relativ succes după o lungă perioadă de abţinere. În 1906, organizîndu-se noi alegeri, numărul mandatelor a sporit la 15 ; timp de patru ani, deputaţii români au fost foarte activi în parlament, dar, aflaţi în minoritate, nu au putut să obţină vreun succes real. Totuşi , activitatea lor a contribuit la răspîndirea ideilor politice româneşti şi la mobilizarea maselor, dezorientate un timp de prelungirea pasivismului şi de controversele din partid. Prezenţa în parlament a fost dublată prin măsuri de organizare a partidului şi prin mari mitinguri populare (astfel, în 1907, zeci de mii de oameni au protestat, în diferite oraşe ale Transilvaniei, împotriva legii Apponyi ; cea mai mare adunare, cea de la Arad, a întrunit 10 000 persoane).

În 1910 însă — urmare a unor greşeli politice interne, dar mai ales a tacticii diversioniste şi de presiuni a guvernului — , la ultimele alegeri din timpul regimului dualist, Partidul Naţional Român a obţinut doar 5 mandate. Ultimul parlament al Ungariei dualiste a reuşit astfel să dovedească, la capătul unei jumătăţi de secol,marea nedreptate naţională care stătea la baza edificiului. Din cei cca 400 deputaţi cîţi număra parlamentul ungar (fără croaţi, care aveau din oficiu 40 de mandate), doar 8 reprezentau naţionalităţile asuprite, 5 români şi 3 slovaci. Partidele maghiare (şi grupările afiliate) deţineau 98 % din numărul mandatelor, şi chiar în'anul relativ mai favorabil pentru naţionalităţi, 1906, ele obţinuseră cca 93 %. Potrivit ponderii lor în Ungaria, românii ar fi trebuit să aibă peste 60 de deputaţi.

Eşecul activismului apărea clar, în ajunul primului război mondial. O ultimă acţiune politică importantă s-a mai jucat însă înaintea izbucnirii conflagraţiei : tratativele româno-maghiare. Dornic să dezbine mişcarea românească şi în acelaşi timp să arate şi o anumită bunăvoinţă (necesară şi pentru bunele relaţii cu România, a cărei alianţă Puterile Centrale nu voiau să o piardă), Tisza István care, chiar înainte de a deveni prim-ministru în 1913, domina viaţa politică, ca şef al partidului aflat la putere, a oferit românilor posibilitatea unor negocieri. Aflat în regres pe frontul activităţii parlamentare, Partidul Naţional Român a acceptat, cu toată dezaprobarea manifestată de elementele radicale. Controversa dintre ziarele ,,Tribuna'',reflectînd opoziţia faţă de tratative a ,,tinerilor oţeliţi'', în frunte cu O. Goga, partizani ai unei linii naţionale ferme, şi ,,Românul'', organul de presă al partidului, ilustrează în 1911—1912 această dispută. În 1910, contactele s-au desfăşurat fără a ajunge prea departe, prin intermediul unui om politic independent, Ioan Mihu. În 1913—1914 s-a ajuns însă la discuţii directe cu Tisza şi la înmînarea în scris a revendicărilor româneşti. Dacă Tisza a arătat cît se poate de clar că doreşte în final desfiinţarea Partidului Naţional Român, românii cereau printre altele învăţămînt românesc de toate gradele (în şcolile de stat), respectarea autonomiei bisericeşti, garantarea libertăţii presei, asigurarea dreptului de asociere şi întrunire, libertatea de organizare şi acţiune a Partidului Naţional Român, folosirea limbii române în administraţie şi justiţie etc. Cereau de asemenea votul universal, sau cel puţin un sistem electoral care le-ar fi garantat, conform ponderii lor, a şasea parte din mandate. Este clar că nici o parte nu putea accepta poziţia celeilalte, de aceea eşecul tratativelor, în februarie 1914, a fost total. Acest final uşura însă alegerea drumului de urmat. După nereuşita atît a pasivismului, cît şi a activismului şi a tratativelor, era vădit că nici o soluţie politică nu era posibilă în cadrul Ungariei de atunci ; consecinţa logică a devenit lupta deschisă împotriva dualismului, pentru unirea cu România.

Partidul Naţional Român nu a reprezentat singura formă de acţiune politică a românilor transilvăneni. El nu a luat decît prea puţin în consideraţie interesele muncitorimii şi chiar problemele economice ţărăneşti nu le-a abordat în totalitatea lor. Programul din 1881 nu cuprindea nici o revendicare economică, iar cel din 1905, mult mai avansat în această privinţă, era totuşi departe de a epuiza revendicările maselor exploatate. Între timp însă, muncitorimea transilvăneană îşi sporise rîndurile (117 000 muncitori în Transilvania în 1890, peste 220 000 în 1910) şi devenea tot mai conştientă de situaţia sa precară şi de necesitatea luptei economice şi poli-

tice. Nivelul general al salariilor era în Transilvania cu 25 % mai scăzut decît în Ungaria, după cum și aici era mai scăzut decît în Austria. Grevele s-au intensificat la începutul secolului XX (Reșița — 1900 și 1901, Anina — 1903, Cluj — 1903, Timișoara — 1904); numai între 1905—1907 au avut loc 423 de greve, cu participarea a 100 000 de muncitori [40].

În ce privește organizarea politică, muncitorii români au fost reprezentați prin Partidul Social-Democrat din Ungaria, întemeiat în 1890. În cadrul acestuia și-au constituit în 1905 o secție proprie, care a întreținut legături atît cu socialiștii din România, cît și cu Partidul Național Român din Transilvania, aducîndu-și astfel, în mod obiectiv, contribuția la intensificarea mișcării naționale (în schimb, trebuie arătat că forurile conducătoare ale social-democrației austriece și ungare nu au înțeles acuitatea problemei naționale, considerînd normală menținerea statului în hotarele existente).

Un proces asemănător de radicalizare se observă, după 1900, și în rîndurile țărănimii. După cum am arătat, mișcarea națională, condusă de burghezie, nu se interesase de toate problemele acesteia, mizînd mai ales pe acele pături care dispuneau de o anumită stare materială. În acest sens, poate fi amintită o organizație ca „Reuniunea română de agricultură", din comitatul Sibiului, înființată în 1888 și condusă inițial de E. Brote; scopul ei, mai mult de ordin educativ, era promovarea unor metode moderne, unei agriculturi raționale, care să ridice nivelul economic al țărănimii. La Orăștie s-a întemeiat o societate asemănătoare. Acestea au fost însă doar începuturi modeste, în general agricultura transilvăneană rămînînd la un nivel scăzut. Nu este de mirare că la începutul secolului XX țăranii au trecut, în unele locuri, la acțiuni directe, culminînd în revolte. Sînt cunoscute așa numitele „greve de seceriș" ale muncitorilor agricoli, din primii ani după 1900, precum și răscoalele din aceeași perioadă, cea mai amplă fiind cea de la Aleșd din 1904. Deși aceste revolte nu au putut depăși cadrul local, este firească îngrijorarea produsă autorităților de răscoala din 1907 din România; în fond situația țărănimii era destul de asemănătoare în Transilvania și Ungaria, iar o răscoală generalizată nu depășea sfera posibilului.

O înțelegere completă a istoriei românilor transilvăneni în perioada la care ne referim nu poate face abstracție de multiplele raporturi existente între aceștia și România. Însăși amploarea atinsă de mișcarea națională nu ar fi fost posibilă fără sprijinul material și moral venit de peste munți, fără speranță în Unirea finală. Desigur, dificultăți existau în calea acestor relații. România, în politica ei, nu putea face abstracție de monarhia habsburgică, cu care încheiase în 1875 o convenție economică, pentru ca în 1883 să adere la Tripla Alianță (tratat denunțat abia în 1914, odată cu izbucnirea războiului). Realitatea este că dacă România nu putea merge prea departe, în mod oficial, în raporturile cu românii transilvăneni, Austro-Ungaria la rîndul ei, dornică să mențină alianța cu statul român, era nevoită să accepte totuși un minimum de raporturi. Fără a fi perfectă, o coordonare

---

[40] *Destrămarea monarhiei austro-ungare* (capitolul *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, p. 231—262); aceeași problemă, în lucrarea recentă a lui Ioan Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, 1901—1921*, Edit. politică, București, 1976.

între mişcarea naţională din Transilvania şi politica guvernului român, sau a partidelor din România aflate în opoziţie, a existat. Interesul românilor transilvăneni pentru războiul de independenţă al României din 1877—1878 a fost foarte viu, mai mulţi voluntari participînd la lupte, cel mai cunoscut fiind căpitanul Moise Grozea, în timp ce comitetele de femei adunau bani şi articole sanitare pentru ostaşi. România independentă a putut acţiona cu şi mai multă îndrăzneală în sprijinul românilor de peste munţi. Se ştie, de exemplu, că „Tribuna" din Sibiu şi mişcarea tribunistă au fost iniţiate şi susţinute într-o anumită măsură, cu ajutor din România, în special din partea liberalilor, aflaţi atunci la guvern. Mai tîrziu, în opoziţie, D.A. Sturdza, şeful Partidului Liberal, a lansat, în anii 1892—1894, o amplă campanie în sprijinul mişcării naţionale; campanie, desigur, interesată, care i-a permis în 1895 să ajungă prim-ministru, prilej cu care şi-a retras declaraţiile anterioare, dar totuşi o campanie care a ajutat, în mod obiectiv, mişcarea memorandistă (după cum retractarea ulterioară a contribuit la declanşarea crizei în mişcarea naţională). „Tribuna poporului" din Arad a continuat să se bucure de sprijinul liberalilor (un diplomat austriac afirma în 1897 că gazeta primeşte o subvenţie de 400 franci lunar din partea guvernului român) [41] şi, în general, mişcarea de trecere la activism corespundea intereselor guvernelor României. În 1912 din nou liberalii, prin persoana lui C. Stere, au mediat în conflictul dintre „Tribuna" şi „Românul", impunînd victoria grupării moderate, iar în perioada 1912 — 1914 au mijlocit iniţierea tratativelor cu guvernul maghiar. Este evident că statul român urmărea să aibă în Transilvania o mişcare naţională organizată, gata oricînd să intre în acţiune, dar care în acelaşi timp, prin politica urmată, să nu îngreuneze relaţiile României cu Austro-Ungaria.

Un ajutor au primit şi şcolile româneşti din Transilvania, de această acţiune (ca şi de subvenţionarea presei româneşti) legîndu-se în mod deosebit numele lui Take Ionescu, ministru al cultelor şi instrucţiunii publice în guvernul conservator, între 1891—1895. În general însă, conservatorii au fost mult mai rezervaţi, mai prudenţi, decît liberalii, în raporturile lor cu Transilvania. Dar, în afara politicii oficiale, formele de ajutor şi de manifestare a solidarităţii au fost nenumărate, începînd cu însăşi Academia Română, concepută ca for cultural al tuturor românilor, inclusiv al celor din ţinuturile aflate sub stăpînire străină. În 1867, s-a întemeiat la Bucureşti, societatea „Transilvania", al cărui scop principal era sprijinirea prin burse a tinerilor români transilvăneni. Cea mai importantă realizare a fost însă întemeierea, în 1891, a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor (Liga culturală), care a ajutat masiv, atît prin bani, cît şi prin propaganda desfăşurată în întreaga Europă, cauza naţională românească. O largă circulaţie au avut în Transilvania periodicele şi cărţile publicate în România, în ciuda unui control din ce în ce mai sever exercitat de autorităţile austro-ungare, care au interzis pătrunderea multor titluri şi publicaţii [42]. Se poate considera că problema naţională a românilor din Transilvania

---

[41] Arhivele statului din Budapesta, M. E. (Fondul preşedinţiei consiliului de miniştri), doc. 8013/99, raportul ministrului plenipotenţiar austro-ungar la Bucureşti din 1 noiembrie 1897.

[42] Pentru sprijinul oferit prin intermediul organizaţiilor culturale, vezi V. Curticăpeanu, *op. cit.*

a fost privită în acei ani ca o cauză majoră a întregului popor român, ea influențînd în mare măsură întreaga politică a României.

Sprijinindu-se pe forțele proprii, precum și pe ajutorul din România, românii transilvăneni au dus totodată și o politică largă, de colaborări și alianțe, în cadrul monarhiei habsburgice, în primul rînd în Ungaria. Dacă, în afara maghiarilor, germanii și croații de aici aveau o situație mai bună, iar, în cealaltă extremă, rutenii erau puțin numeroși și mai slab organizați, apare limpede faptul că legături strînse și eficiente se puteau stabili mai ales între români, slovaci și sîrbi [43]. În 1910, dacă românii alcătuiau 14,1 % din populația Ungariei, slovacii reprezentau 9,4 %, iar sîrbii 5,3 %, în ansamblu deci aproape o treime din populația țării. Structura socială și obiectivele luptei naționale erau asemănătoare. Românii dispuneau de unele avantaje relative, fiind mai numeroși, dispunînd de mai multe școli, de mai multe fonduri, de sprijinul din România, de aceea în multe privințe ei au dat tonul acestei colaborări [44]. Colaborarea s-a manifestat încă din primii ani după încheierea dualismului, mai ales în 1869—1870, deputații români, slovaci și sîrbi în parlamentul din Pesta acționînd coordonat. Ei au cerut printre altele reforma legii naționalităților, prin folosirea la nivel regional a limbii fiecărui popor. Persecuțiile politice și dificultatea sporită a pătrunderii naționalităților în parlament, au întîrziat un timp stabilirea unei alianțe formale. Aceasta s-a înfăptuit, în afara parlamentului, odată cu generalizarea pasivismului, între anii 1892—1895; în 1895 s-a ținut la Budapesta un mare congres al naționalităților, care a confirmat alianța românilor, slovacilor și sîrbilor, alcătuindu-se cu acest prilej un comitet executiv și publicîndu-se un program comun în 22 de puncte, care revendica egala îndreptățire a tuturor popoarelor Ungariei prin stabilirea unui sistem de autonomii locale, vot universal etc. În 1896, reprezentanții celor trei popoare au dat publicității un protest împotriva serbărilor „mileniului", iar în 1898 un altul, împotriva politicii de maghiarizare. Totuși, paralel cu criza ce se manifesta și în Partidul Național Român (ca și, sub diferite forme, în mișcările naționale slovacă și sîrbă), alianța a trecut printr-o perioadă de eclipsă, pentru a se reface în 1905, în contextul politicii activiste. S-a alcătuit acum un club al naționalităților în parlamentul din Budapesta (8 deputați români, unul slovac și unul sîrb în 1905, 15 români, 8 slovaci și 4 sîrbi în 1906), al cărui președinte a fost românul Teodor Mihali, iar secretar slovacul Milan Hodža.

Pe cît posibil, românii au încercat, mai ales la începutul secolului XX, să-și intensifice legăturile și cu germanii și croații. Ei s-au apropiat, atunci cînd au găsit înțelegere, și de unele grupări politice maghiare. Unii oameni politici maghiari au dovedit o atitudine mai realistă în problema națională, dîndu-și seama că ideea statului național maghiar și tendințele de dez-

---

[43] Raporturile românilor transilvăneni cu unele popoare din monarhia habsburgică sînt tratate în: Lucian Boia, *Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks, 1848—1914*, Edit. Academiei R. S. R., București, 1977.

[44] Interesante și considerațiile lui Louis Eisenmann, *op. cit.*, p. 565: „Elementul cel mai rezistent la maghiarizare ... este elementul român ... Este cel mai bine organizat politicește și posedă cea mai bună conducere ... Este condus de o intelectualitate de profesori, preoți, avocați, formați în universitățile Europei și în parte, de asemenea, la universitatea națională din București. Această intelectualitate disciplinează pe țărani, le coordonează eforturile, hrănește în ei conștiința că aparțin unei națiuni mai numeroase, de înaltă origine, cu un mare trecut și, după cum o cred ferm, cu un mare viitor".

naţionalizare erau iluzorii şi periculoase ; este cazul, mai ales, în primele decenii după încheierea dualismului, al lui Mocsáry Lajos, pe care românii l-au apreciat în mod deosebit, iar după 1900 al lui Justh Gyula şi al lui Jászi Oszkár. La începutul secolului XX, românii au încercat o apropiere şi cu Partidul Ţărănesc din Ungaria, la un congres al acestuia din 1908 participînd şi deputaţii naţionali A. Vlad şi M. Hodža. În aceiaşi perioadă s-au intensificat şi legăturile Partidului Naţional Român cu socialiştii ; votul universal şi alte reforme democratice erau deziderate comune [45]. În 1907, ziarul „Lupta", organ al conducerii mişcării naţionale, sublinia faptul că nu există contradicţie între ideile naţionale şi internaţionalismul socialist, iar o mai bună organizare a muncitorilor favorizează scopul final al mişcării naţionale [46]. Un punct culminant al colaborării l-a constituit marea adunare comună, ţinută în noiembrie 1908 la Arad, cu participarea a doi deputaţi români. Pe de altă parte, unii oameni politici, neintuind evoluţia evenimentelor, au încercat să colaboreze cu forţele guvernamentale ; este cunoscut mai ales cazul lui Vasile Mangra, unul dintre fruntaşii mişcării naţionale, care a dezertat, trecînd în 1910 în partidul lui Tisza, pe lista căruia a fost ales deputat (o nouă răsplată primind în 1916 cînd, tot prin presiunea guvernamentală , a devenit mitropolit de Sibiu). Asemenea cazuri au fost însă izolate, neurmate de alţii, şi nu au pus nicicînd în pericol ansamblul mişcării.

Politica românilor transilvăneni depăşea însă hotarele Ungariei, luînd în consideraţie şi realităţile politice din Austria. Un interes deosebit a existat — fiind reflectat în întreaga presă românească — pentru mişcarea naţională a cehilor, cea mai puternică din această parte a monarhiei [47]. În 1891, o delegaţie de 30 de persoane, condusă de Aurel Mureşianu, directorul „Gazetei Transilvaniei", a vizitat Praga şi a avut convorbiri cu oameni politici cehi. S-a lansat în această perioadă ideea unei alianţe, urmărită cu îngrijorare de guvernul din Budapesta ; chiar dacă rezultatele au fost mai modeste, faptul rămîne semnificativ pentru larga politică de alianţe urmărită de români. Diferiţi oameni politici austrieci au susţinut de asemenea pe românii transilvăneni, cel mai cunoscut fiind Karl Lueger, conducător al Partidului Social-Creştin şi primar al Vienei.

Unii fruntaşi ai mişcării naţionale, în ciuda repetatelor deziluzii, nu au renunţat nici în această perioadă la ideea unui sprijin pe cercurile politice austriece, împotriva celor din Budapesta (mizînd şi pe unele contradicţii reale dintre cele două capitale, precum şi pe faptul că politica naţională absurdă a Ungariei submina monarhia, în ansamblul ei, ceea ce dădea de gîndit politicienilor austrieci). Încercarea de a folosi Viena împotriva Budapestei nu a reuşit însă în 1892, cu ocazia mişcării memorandiste, ceea ce a pus un semn de întrebare asupra acestei politici. După 1900 însă, curentul respectiv s-a afirmat iarăşi, sub noi forme, şi reprezentat de alţi oameni. S-au stabilit contacte cu prinţul moştenitor Franz Ferdinand, promotor, se credea, al ideii federaliste, şi cu cercul din jurul său. Aurel C. Popovici (care a publicat în 1906 cartea *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*,

---

[45] I. D. Suciu, *Aspecte ale colaborării Partidului Naţional Român din Transilvania cu mişcarea socialistă*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 1/1968, p. 89—102.
[46] „Lupta", I (1907), nr. 125 (7/20 iunie).
[47] Lucian Boia, *op. cit.*

în care propunea federalizarea monarhiei în 15 state, dintre care unul românesc) şi Al. Vaida-Voievod au fost principalii exponenţi ai acestei politicii, care în cele din urmă nu a dus la nimic.

Românii transilvăneni şi-au făcut cunoscute poziţiile chiar în afara monarhiei habsburgice şi a României. Ei au încercat (de pildă, cu prilejul Memorandumului), folosind şi sprijinul oferit de România, de Liga Culturală, să transforme cauza lor într-o problemă europeană, să o facă cunoscută întregii Europe [48]. Numeroşi oameni politici, scriitori, ziarişti, din diferite ţări, şi-au manifestat simpatia. Georges Clemenceau a scris în sprijinul memorandiştilor condamnaţi, iar Björnstjerne Björnson a fost un prieten constant al popoarelor oprimate din Ungaria, în timp ce britanicul Seton Watson a făcut cunoscută prin mai multe lucrări istoria, situaţia şi revendicările lor. Propaganda a fost activă în Franţa, în Italia, în Anglia, chiar şi în Germania, căreia i se demonstra că nedreptatea naţională din Austro-Ungaria duce implicit la scăderea potenţialului Puterilor Centrale (în Germania a publicat E. Brote, în 1895, lucrarea *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, iar A. C. Popovici cartea amintită).

Izbucnirea primului război mondial a adus multe elemente noi, în ce priveşte situaţia românilor, şi mai ales perspectiva luptei lor. Declarîndu-se neutră, apoi îndreptîndu-se spre Antantă, România a dovedit că problema românilor transilvăneni stătea în calea oricărei posibilităţi de înţelegere reală cu Austro-Ungaria. Etapa neutralităţii României (1914—1916) a fost martora unui subtil joc diplomatic în care Viena şi Berlinul încercau să obţină din partea Budapestei anumite concesii în favoarea românilor transilvăneni (s-a vorbit chiar de un statut autonom), iar din partea României, în cazul stabilirii unui compromis, intrarea în război alături de Puterile Centrale. În realitate, guvernul Tisza nu avea intenţia să renunţe la nimic, preferînd neutralitatea României decît o alianţă care ar fi costat Ungaria, iar guvernul Brătianu se îndrepta treptat spre soluţia opusă, chiar oferta autonomiei fiind acum insuficientă pentru români; T. Mihali, unul dintre conducătorii românilor transilvăneni, care în anii 1914—1916 a vizitat în repetate rînduri România, arăta în 1915 că niciodată Brătianu nu a cerut ceva la Budapesta pentru românii din Transilvania „şi nici nu a primit să stea de vorbă", iar pe el l-a sfătuit „să nu rupă cu Tisza, dar să ceară atît de mult încît să nu i se poată acorda" [49]. Era clar că pentru România vremea compromisurilor trecuse.

În ce priveşte Transilvania, situaţia politică impusă de război a dus în mod firesc la o reevaluare tactică a mişcării naţionale. Numeroşi români, aproape 400 000 la începutul lui 1915 [50], fuseseră trimişi pe front, în Galiţia, Bucovina, Polonia, apoi şi pe frontul italian. Situaţia economică era grea, alimentele lipseau, dat fiind că producţia agricolă scăzuse vertiginos în întreaga monarhie. În 1915 ameninţa foametea, iar conducătorii mişcării

---

[48] George Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933.

[49] Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. I, Bucureşti, 1927, p. 511. Însemnările fruntaşului conservator sînt foarte sugestive pentru urmărirea jocului diplomatic amintit.

[50] „Gazeta Transilvaniei", LXXVIII (1915), nr. 16 (22 ianuarie/4 februarie). Numărul ofiţerilor români era însă redus. În 1911, din totalul de aproape 10 000, erau numai 291 (un singur general şi trei colonei), vezi „Gazeta Transilvaniei", LXXIV (1911), nr. 164 (28 iulie/10 august).

naţionale româneşti au făcut numeroase intervenţii în România pentru obţinerea unor transporturi de cereale. Unii şefi ai Partidului Naţional Român au acceptat să dea, din evidente motive tactice, declaraţii de fidelitate, alţii s-au retras într-o rezervă totală, alţii, în sfîrşit, au trecut în România (Vasile Lucaciu, Octavian Goga) unde, alături de numeroşi transilvăneni refugiaţi, şi sprijiniţi de opinia publică de aici, au militat deschis pentru unirea Transilvaniei cu România. La sfîrşitul anului 1914, V. Lucaciu şi O. Goga şi-au dat demisia din conducerea Partidului Naţional Român, care, evident, în condiţiile existente, nu putea aborda aceeaşi atitudine. Partidul a încercat însă să obţină unele drepturi pentru români, subliniind pe de o parte jertfa de sînge a acestora, pe de altă parte mizînd pe importanţa pe care atitudinea României o avea pentru Puterile Centrale. Un articol publicat la începutul anului 1915 de „Gazeta Transilvaniei" arăta că „România este un factor care atîrnă greu", sublinia valoarea armatei sale, a cărei intervenţie, într-o parte sau alta, ar fi hotărîtoare [51]. În felul acesta deghizat, se dădea de fapt un avertisment guvernului ungar. Oamenii politici români din Transilvania au trecut în această perioadă deseori în România, sub acoperirea unei medieri politice româno-austro-ungare sau a intereselor economice ; legăturile dintre românii de pe ambele versante ale Carpaţilor au devenit astfel tot mai strînse.

Intrarea României în război, împotriva Austro-Ungariei, în august 1916, a modificat încă odată datele problemei. În timpul ofensivei în Transilvania, armata română, întîmpinată cu entuziasm, a reuşit în timp scurt să elibereze o treime a provinciei (partea de sud-est, cu oraşele Braşov, Făgăraş, pînă în apropierea Sibiului). Austro-Ungaria a dovedit, încă odată, dacă mai era nevoie, că prin mijloace proprii nu se mai putea menţine. A salvat-o doar intervenţia armatei germane, urmată, după cum se ştie, în toamna anului 1916, de respingerea forţelor româneşti. Numeroşi români din ţinuturile eliberate pentru scurt timp, în special mulţi intelectuali (aproape jumătate din intelectualitatea judeţelor Braşov, Făgăraş, Sibiu) au trecut munţii, odată cu armata română. În Transilvania politica naţională s-a înăsprit considerabil. Un număr mare de români au fost deportaţi, alţii închişi. La graniţa cu România s-a înfiinţat o aşa numită „zonă culturală", în care au fost desfiinţate peste 300 de şcoli româneşti, pregătindu-se condiţiile pentru o maghiarizare forţată. Între timp, jertfa silită a românilor continua (aproape 500 000 de români din Austro-Ungaria au fost mobilizaţi, peste 90 % fiind trimişi pe front, 1/5 murind sau revenind ca invalizi) [52]

A fost o perioadă sumbră pentru români. Susţinerea ideilor naţionale a continuat mai ales prin intermediul emigraţiei. În 1918, V. Lucaciu şi O. Goga se aflau la Paris, participînd în luna august, la constituirea Comitetului naţional al unităţii române, prezidat de Take Ionescu. În aprilie 1918, la Roma, avusese loc un congres al popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, urmat în septembrie acelaşi an de o nouă întrunire la New-York. Românii din Statele Unite au fost foarte activi ; o delegaţie transilvăneană (V. Lucaciu, I. Moţa, V. Stoica) sosise aici în 1917. V. Stoica a rămas în continuare, întreprinzînd o foarte utilă operă de organizare şi propagandă.

---

[51] *Atitudinea României*, în „Gazeta Transilvaniei", LXXVIII (1915), nr. 21 (28 ianuarie/10 februarie).

[52] *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 142—143.

Idealul unirii cu România s-a manifestat şi prin atitudinea prizonierilor români din armata austro-ungară, aflaţi în Rusia şi Italia. Numărul lor în Rusia era foarte mare, aproape 120 000. Odată cu intrarea României în război, aceştia au cerut să fie organizaţi în unităţi naţionale, care să lupte pentru cauza românească ; în cursul anului 1917, peste 10 000 dintre ei s-au putut organiza şi au trecut ca voluntari în România [53]. În Italia se aflau în primăvara anului 1918 peste 17 600 militari români, în organizarea cărora un rol deosebit a avut profesorul Simeon Mândrescu ; cîteva batalioane au putut să ia parte la ultimele lupte [54].

În condiţiile apropierii înfrîngerii Puterilor Centrale, Austro-Ungaria a intrat în toamna anului 1918 într-o fază de rapidă descompunere. Conştiinţa înfrîngerii a permis manifestarea, din ce în ce mai deschisă, a popoarelor oprimate. La 12 octombrie 1918, la întrunirea din Oradea a comitetului Partidului Naţional Român, este aprobată o declaraţie (redactată de Vasile Goldiş) care proclama dreptul la autodeterminare a naţiunii române şi necesitatea convocării unei adunări naţionale care să hotărască viitorul Transilvaniei. Declaraţia a fost expusă de Al. Vaida-Voievod în parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie 1918, în aceeaşi zi în care contele Tisza recunoaştea public pierderea războiului. Izbucnesc mişcări în toate provinciile monarhiei. Marinarii din Adriatica (inclusiv români) se răscoală, în timp ce la Praga unităţi militare româneşti (regimentele Braşov 2 şi Cluj 51) sprijină revoluţia cehă. La sfîrşitul lunii octombrie, Iugoslavia şi Cehoslovacia erau practic constituite, iar Ungaria era pe cale de a se separa de Austria. O monarhie fictivă este cea care semnează armistiţiul la 3 noiembrie 1918.

Etapele următoare sînt bine cunoscute. La 30 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Naţional Român, format din şase membri ai Partidului Naţional Român şi din şase social-democraţi ; peste cîteva zile, sediul său s-a mutat de la Budapesta la Arad. Consilii naţionale s-au organizat şi la nivelul comitatelor, oraşelor şi comunelor. Au apărut în acelaşi timp şi gărzi naţionale româneşti. Între 13 — 15 noiembrie s-au desfăşurat la Arad tratative între Consiliul Naţional Român şi o delegaţie a noului guvern maghiar, condusă de Oszkár Jászi. Românii au respins autonomia cantonală de tip elveţian care le era oferită şi au arătat clar că doresc despărţirea completă de Ungaria. Odată cu eşuarea ultimelor tratative, la 15 noiembrie, românii au hotărît convocarea adunării de la Alba Iulia, unde aveau să se întrunească 1228 de deputaţi, o parte aleşi (pe baza votului universal, în cadrul circumscripţiilor existente) şi alţii reprezentînd diferite instituţii şi organizaţii româneşti. Alături de aceştia însă, la 1 decembrie 1918 au fost prezenţi la Alba Iulia, peste 100 000 de români, veniţi din toate colţurile Transilvaniei, aparţinînd tuturor categoriilor sociale, care au dat o şi mai mare greutate celor hotărîte aici. Prin proclamarea unirii Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918 a reprezentat o piatră de hotar, începutul unei noi ere nu numai pentru destinul locuitorilor Transilvaniei, dar a naţiunii române în ansamblul ei.

Credem însă că expunerea noastră a reuşit să ilustreze faptul că 1918 nu a fost un act fortuit, rezultatul unei simple conjuncturi favorabile

---

[53] Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Bucureşti, f.a., ed. II, vol. II, p. 409—412.

[54] *ibidem*, vol. III, p. 291—292.

sau urmarea unui proces determinat de cei patru ani de război. Desigur, războiul a contribuit la dezmembrarea dublei monarhii , dar numai accentuînd o serie de contradicţii care au existat încă de la începutul dualismului şi s-au intensificat treptat. Relativa stabilitate europeană din perioada 1871—1914, precum şi rezultanta atîtor factori interni extrem de diverşi şi contradictorii, mînuiţi cu oarecare abilitate de cercurile conducătoare, au putut întîrzia procesul de descompunere, care oricum trebuia să se petreacă [55]. Conglomerat de zone economice şi naţionale, foarte deosebite şi insuficient sudate unele de altele, imperiul trebuia să se prăbuşească şi s-a prăbuşit. Era în fond un cadru politic de tip vechi, medieval, care nu mai corespundea imperativelor economice şi naţionale moderne. Asuprirea Transilvaniei şi reacţia românilor de aici, ampla mişcare pe care au desfăşurat-o în strînsă legătură cu România, precum şi cu celelalte popoare asuprite din monarhie, reprezintă unul din factorii esenţiali care au săpat la bază şubredul stat habsburgic, asigurînd triumful libertăţii şi al principiului naţional.

LES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE PENDANT LA PÉRIODE DUALISTE (1867—1918)

RÉSUMÉ

L'étude brosse la situation des Roumains de Transylvanie au long de la moitié de siècle qui a précédé l'union de la Transylvanie à la Roumanie. Y sont présentés les aspects démographiques, économiques et sociaux qui démontrent, d'une part, la superiorité numérique incontestée des Roumains et d'autre part, l'infériorité économique, sociale et politique qui leur avait été imposée. On présente ensuite les principales institutions roumaines (l'église, l'école, la presse, les organisations culturelles et politiques) et, finalement, l'évolution du mouvement national. On consigne également les étroits rapports établis entre les Roumains de Transylvanie et la Roumanie, ainsi que leur collaboration avec d'autres forces politiques, en premier lieu avec les peuples opprimés de la monarchie des Habsbourg.

Toute l'analyse conduit à l'idée de la nécessité objective de l'union réalisée en 1918. La monarchie austro-hongroise, un congloméré de provinces, sans unité économique et ethnique, était condamnée par l'histoire. De par son fond national, ainsi que de par l'orientation traditionnelle de son économie, la place de la Transylvanie était aux côtés des autres provinces habitées par les Roumains, dans un Etat roumain unitaire.

---

[55] O discuţie în jurul factorilor care au permis monarhiei să supravieţuiască o vreme, la Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. După părerea autorului, în categoria acestora ar intra dinastia, armata, aristocraţia, biserica romano-catolică, birocraţia, dezvoltarea capitalistă (ca şi tendinţele austro-marxiste ale conducătorilor social-democraţi).

CONTRIBUȚIA CLASEI MUNCITOARE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN.

DE

AUGUSTIN DEAC

Mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră a înscris pe steagul ei de luptă, încă de la începuturile afirmării sale pe scena vieții politice a societății românești, măreţul ţel al eliberării sociale și naționale a poporului român. Impletirea organică dintre aceste înalte idealuri avea să fie reliefată pregnant în numeroasele bătălii revoluționare desfășurate de-a lungul deceniilor ce au urmat. Între acestea, *participarea vie, în primele rînduri, la pregătirea și săvîrșirea istoricelor acte din 1918, vor rămîne, peste veacuri, mărturie grăitoare a înaltului patriotism al clasei noastre muncitoare, al organizațiilor muncitorești și socialiste revoluționare.*

Militantul comunist Tiron Albani, în lucrarea sa *Douăzeci de ani de la Unire* criticînd istoriografia dintre cele două războaie mondiale, îi imputa acesteia că : „Istoricii noştri au săvîrşit o nedreptate bagatelizînd rolul muncitorimii române din Ardeal ... în lupta pentru unire". „Deşi — arăta el în continuare — muncitorii în frunte cu socialiștii tindeau în primul rînd la emanciparea socială a poporului român în majoritatea covîrşitoare popor de ţărani, ei nu erau străini nici de ideea dezrobirii naționale, mai ales că luptau pentru dreptul inalienabil al românilor ca să se poată cultiva, administra și organiza în limba lor maternă. Pentru socialiștii români atentatul guvernului maghiar la limba poporului român era atentat la cultura lui, la libertatea lui. Astfel pe multe terenuri, socialiștii, în lupta lor, se găseau alături de ţărani şi intelectualii români" [1].

Încă din veacul trecut, socialiştii români, relevînd însemnătatea deosebită a actului Unirii Principatelor Moldova și Țara Românească din 1859 pentru dezvoltarea ulterioară a societăţii româneşti, au subliniat că această unire reprezintă doar începutul procesului de făurire a statului național român unitar modern, că în fața mișcării muncitorești și socialiste din România se afla sarcina istorică de a contribui la lupta întregului popor român avînd ca ţel suprem desăvîrșirea lucrării începute în 1859. „Astă unire e incompletă. Peste Carpaţi trei milioane de români ... suferă de cîțiva ani o opresiune", scria în 1883 revista socialistă, intitulată simbolic „Dacia Viitoare". Afirmînd drepturile românilor de a-şi restabili statul unitar în marginile teritoriale pe care rațiunea istorică și de drept i le conferă, aceeaşi revistă declara : „*Voim Dacia aşa cum ea fu, fiindcă*

[1] Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 109.

istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română. Acest pămînt, udat cu sîngele și sudoarea străbunilor noștri înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori seculară, e al nostru. Voim dar ca ceea ce este a românului lui să-i aparțină, ca injusta, neomenoasa și nedemna de secolul în care trăim dominare a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat (unitar — *A.D.*) *iar nu săgeamă sub niște dominațiuni străine și vitrege*"[2]. După ce aprecia că „*Milcovul* ca graniță — A.D./ *a dispărut cu toată opozițiunea austro-turcă, tot așa vor dispare și Carpații*/ ca frontieră politică/, *oricît s-ar opune mozaicul austro-ungurese*", aceeași revistă în studiul *România față cu Transilvania* susținea în mod argumentat dreptul românilor asupra Transilvaniei : „Noi nu invocăm numai drepturile străvechi ale Daciei, nici chiar dreptul ducelui român Gelu, ceea ce invocăm sînt drepturile românilor ce actualmente suferă opresiunea ungurească" [3].

Gazetele socialiste românești au publicat în coloanele lor numeroase analize profund științifice asupra drepturilor naționale ale românilor ținînd seama de toate elementele istorice, etnice și geografice, analize menite „a arăta lumii, și mai ales Austriei că elementul românesc — după cum sublinia „Contemporanul" — nu a renunțat la întrunirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur mănunchi, la formarea Daciei" [4]. Prezentînd condițiile vitrege ale dezvoltării românilor în istoria lor multiseculară, aceeași revistă marxistă sublinia : „Împrejurările au făcut că națiunea română n-a putut niciodată pînă acuma a alcătui un stat unitar și diferitele stătișoare și provincii locuite de români nu s-au putut împotrivi (corect n-au putut rezista — A.D.) la tendințele de cucerire a puternicilor noștri vecini, Turcia, Monarhia habsburgilor și Rusia, /care/ și-au disputat pe rînd și deodată domnia asupra provinciilor române ... de au luat mai bine de jumătate din provinciile române "[5]. Convinsă că prin politica de forță și dictat promovată cu asiduitate de către marile puteri nu poate avea loc o îmbunătățire a situației românilor de pretutindeni, revista remarca : „A crede și a susține cum că vreuna din aceste mari puteri vecine nației române, au avut vreodată sau pot avea în prezent bune intenții pentru mărirea și înflorirea națiunii române am face o mare greșeală"[6]. Tocmai de aceea revista aprecia însemnătatea existenței statului român modern independent pentru înfăptuirea dezideratului de veacuri ale românilor — Unirea : „România liberă e un centru, un sîmbure în jurul căruia se grupează toți românii supuși pentru a ajunge la îndeplinirea aspirațiunilor și a idealului lor" [7].

Considerîndu-se pe drept continuatorii firești ai generației de la 1848 care a luptat cu atîta ardoare pentru independență și unitate națională, militanții clasei muncitoare remarcau sarcinile mari în fața cărora se aflau : „Străbunii noștri ne-au consacrat limba și pămîntul strămoșesc, părinții noștri, generațiunea care se duce, au făcut unirea, independența și mult lucrat-au pentru libertate. Acum e rîndul nostru : nouă ne este dat de

---

[2] „Dacia viitoare" (Paris) an I, nr. 2, din 16 februarie 1883.
[3] „Dacia viitoare" nr. 2 din 16 februarie 1883.
[4] „Contemporanul", (Iași) anul X, 1891, p. 441—442.
[5] Idem, p. 442.
[6] Idem, p. 442.
[7] Idem, p. 467.

a completa unitatea naţională, a întări libertatea şi a face ca egalitatea să nu fie un van nume" [8].

Conducătorii organizaţiilor socialiste din ţara noastră au relevat importanţa deosebită a constituirii statelor naţionale independente pentru evoluţia ascendentă a fiecărui popor, pentru însăşi dezvoltarea luptei de eliberare socială. În argumentarea acestor poziţii înaintate, care evidenţiază recunoaşterea dreptului la autodeterminare a popoarelor, socialiştii români făceau referire la tezele de bază ale socialismului ştiinţific care relevau că numai existenţa liberă a naţiunilor, respectarea suveranităţii şi integrităţii statelor sînt în măsură să creeze un climat propice afirmării capacităţilor creatoare ale popoarelor, care sînt capabile numai în aceste condiţii să contribuie real şi integral la dezvoltarea generală a umanităţii [9]. ,,Idealul socialistului ca individ — remarca la 14 februarie 1911, fruntaşul bucovinean G. Grigorovici — este unirea tuturor românilor, căci asta dă baza pentru o cultură mai intensivă, care nu poate fi alta decît naţională"[10].

În abordarea acestei chestiuni de importanţă vitală pentru destinele poporului, unitatea naţională, militanţii revoluţionari au avut în vedere toate teritoriile româneşti cotropite. ,,Cînd vorbim de unitate naţională, de ajutorarea românilor de a se putea liber dezvolta — arătau socialiştii — fără îndoială că ne gîndim la toţi românii, din orice parte şi sub orice stăpînire ar fi. Acesta e un punct asupra căruia nu mai încape nici o discuţie". Revendicînd drepturile poporului român, popor profund democratic, care niciodată nu a rîvnit la ce este al altuia, revoluţionarii ţineau să precizeze în revista ,,Emanciparea" : ,,Sîntem români şi patrioţi şi patriotismul nostru legitimat prin robia veacurilor trecute cît şi prin greutatea ce au neamurile mici de trai independent în mijlocul arsenalului european — nu-şi va manifesta fiinţa nici prin lovituri aduse drepturilor neamurilor străine, nici prin revendicări care ar fi mai mari decît permite dreptatea şi adevărul istoric" [11]. Militînd pentru unitatea politică a tuturor românilor socialiştii accentuau concomitent şi lupta împotriva exploatării sociale şi politice a maselor muncitoreşti de la oraşe şi sate : ,,Vom blestema pe asupritorii şi pe exploatatorii omenirii — releva ziarul socialist ,,Drepturile omului" — da, vom lupta neîncetat pentru sfărîmarea tiraniei, oricare ar fi ea, pentru răsturnarea mişeilor, oricare ar fi ei. Da, vom striga lumii să se deştepte ; vom striga tîlhari ! ori de cîte ori stăpînitorii ar încerca să ne lovească ; vom sta strajă neadormită lîngă comoara drepturilor omenirii. Şi aşa, numai, vom putea ieşi victorioşi şi întemeia o Dacie puternică, neatîrnată şi fericită" [12].

Partidul clasei muncitoare a dezvăluit opiniei publice suferinţele românilor din provinciile subjugate de marile imperii vecine, oprimarea naţională exercitată în viaţa economică, socială,politică,dar şi rezistenţa lor dîrză şi jertfele aduse în slujba cauzei mişcării de eliberare naţională. Astfel, la Congresul socialist internaţional de la Zürich din 1893 delegaţii

---

[8] ,,Dacia viitoare", an I, nr. 2 din 16 februarie 1883.

[9] C. Dobrogeanu-Gherea : Studiu care însoţeşte cartea lui K. Kautsky *Bazele social-democraţiei*, Bucureşti, 1911, p. 264—265. Vezi şi C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. V, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 59—60.

[10] Arh. I.S.I.S.P., fond 16/1, dosar 1216, f. 1—2.

[11] ,,Emanciparea" (Bucureşti), an I, nr. 1 din 15 aprilie 1883.

[12] ,,Drepturile omului" (Bucureşti), an I, din 8 septembrie 1885.

au protestat împotriva faptului că „în Transilvania, trei milioane de români sînt supuşi la necontenite vexaţiuni din partea unei administraţiuni fără scrupule"[13]. „Am recunoscut întotdeauna — sublinia oficiosul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România „Lumea nouă" — că românii de peste munţi sufăr politiceşte ... în ceea ce priveşte situaţia economică de asemenea am recunoscut părerea că ţăranii români... mai au multe şi multe de cerut şi de obţinut. Încît nu noi sîntem aceia care să tăgăduim românilor de peste munţi ca naţie drepturile politice şi ţăranilor respectiv drepturile de clasă. Mai mult în altă ordine de idei am dori şi noi din toată inima *o mare Dacie, dacă ea ar fi cu putinţă*" [14].

Izbucnirea primului război mondial în vara anului 1914 a constituit un moment de răscruce în evoluţia statelor europene, un eveniment care a zguduit puternic rînduielile vechi, ascuţind la maximum contradicţiile sociale şi naţionale, determinînd un puternic avînt al luptei popoarelor pentru eliberare socială şi naţională. El a ridicat şi în faţa poporului nostru probleme de mare însemnătate pentru însăşi soarta naţiunii române.

Acest război, dus între două grupări de mari state imperialiste — gruparea Puterilor Centrale (Germania şi Austro-Ungaria) şi gruparea Antantei (Anglia, Franţa, Rusia) — a avut ca obiect împărţirea şi reîmpărţirea sferelor de dominaţie în lume, acapararea de noi colonii, accentuarea exploatării şi jafului din partea marilor monopoluri.

Profund preocupaţi de problema fundamentală care se punea în faţa poporului român—desăvîrşirea unităţii sale statale, socialiştii români subliniau că această desăvîrşire, cerută de întreg cursul evoluţiei noastre istorice, îşi va găsi neapărat soluţionarea nu prin războiul marilor puteri izbucnit, ci prin dezvoltarea luptei de eliberare a poporului nostru în strînsă unitate cu celelalte popoare asuprite [15]. Este interesantă apropierea dintre vederile socialiştilor români şi aprecierile lui Engels care încă în 1888 arătase în scrisoarea lui către I. Nădejde că atît timp cît vor exista cele două mari imperii — Rusia ţaristă şi monarhia dualistă austro-ungară — problema românilor, ca şi a altor popoare asuprite din această parte a lumii, nu putea fi rezolvată, că în eventualitatea unui război între acestea „*n-am putea să ţinem cu vreunul* din luptători, dimpotrivă, le-am dori să fie cu toţii bătuţi, dacă s-ar putea ... " şi că numai după ce ţarismul se va prăbuşi — fie într-o luptă cu foştii membri ai Sfintei Alianţe, fie printr-o revoluţie internă — numai după aceea învechita monarhie austro-ungară se va prăbuşi, iar naţiile de acolo „românii, maghiarii, slavii de la amiasă, liberi de orice amestec străin îşi vor putea regula între dînşii treburile şi hotarele" [16]. Această previziune ştiinţifică s-a adeverit întru totul. Militanţii revoluţionari români au subliniat în repetate rînduri, şi desfăşurarea evenimentelor le-a adeverit justeţea punctului lor de vedere, că întregirea naţională nu a fost darul vreunor mari puteri, ci s-a datorat eforturilor sacrificiilor şi luptei poporului român însuşi.

---

[13] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1853—1890*, Bucureşti Edit. politică, 1969, p. 140.

[14] „Lumea nouă", (Bucureşti), Ediţia a III-a, an IV, nr. 1160 din 3 iunie 1898.

[15] Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. V, Edit. politică, 1978, p. 60.

[16] *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, Partea I-a (1865—1889), Edit. politică, Bucureşti, 1964, p. 190.

Pronunţîndu-se împotriva războiului imperialist al marilor puteri din cele două tabere, socialiştii români au militat activ pentru făurirea deplină a statului naţional român, a cărui realizare ei nu o legau de jocul politic, diplomatic şi militar al marilor puteri, ci o considerau o necesitate legică, cerută de întregul curs al istoriei poporului român şi de năzuinţele lui de progres. „Într-o ţară care are nenorocirea ca o parte din teritoriul ei să fie sub stăpînire străină întregirea ţării e o dorinţă comună a tuturor cetăţenilor — sublinia Constantin Dobrogeanu-Gherea. Această dorinţă e în afară de orice discuţie. Ceea ce e în discuţie e metoda, e vremea, e forma şi felul acestei întregiri, împrejurările concrete, putinţa realizării ei. „Vrem întregirea ţării !" Foarte frumos, cine n-o vrea? Dar prima primordială şi esenţială condiţie a acestei întregiri e *existenţa însăşi a ţării* pe care vrei s-o întregeşti ..."[17].

Subliniind poziţia socialiştilor români contra războiului nedrept, militantul de frunte al mişcării noastre muncitoreşti, dr. Cristian Racovski arăta în toamna anului 1914 că lupta împotriva războiului imperialist nu înseamnă „să renunţăm la unirea noastră cu românii din Transilvania, (...). Nici decum. Nimeni mai mult decît socialiştii nu se ridică împotriva asupririi, sub orice formă, deci şi sub formă de jug străin. Tot aşa recunoaştem că unirea tuturor oamenilor care grăiesc aceeaşi limbă este un drept şi o necesitate istorică" [18].

Războiul drept, naţional al României declarat în vara anului 1916, la insistenţele ultimative ale Antantei, pentru eliberarea provinciilor româneşti aflate sub dominaţie austro-ungară a contribuit la desăvîrşirea statului naţional.

Descriind seara din Bucureşti după hotărîrea Consiliului de coroană, dr. Cristian Rakovski nota: „Se înserase, însă oraşul era splendid iluminat. Bucureştiul vieţuia ultima sa noapte feerică. Pe străzi se auzeau strigăte răguşite „Trăiască România Mare". Pe la colţuri şi în grădini pline de vizitatori se cînta în acompaniamentul orchestrelor cunoscutul marş militar al decedatului preot Iosif „La arme" ! [19] De menţionat că în armata română au luptat un mare număr de muncitori însufleţiţi de dorinţa de a-şi elibera glia strămoşească de cotropitorii străini. Eroismul înălţător al fiilor poporului român care şi-au jertfit viaţa, înscriind pagini de vitejie mai ales în memorabilele lupte de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, era închinat luptei pentru salvarea fiinţei naţionale a poporului, pentru apărarea independenţei patriei, pentru desăvîrşirea unificării statului naţional român.

Un moment hotărîtor în desfăşurarea evenimentelor internaţionale, cu influenţe deosebit de pozitive şi asupra istoriei noastre a fost victoria revoluţiilor din februarie şi octombrie din Rusia din 1917, care au dus la prăbuşirea definitivă a Imperiului ţarist, la instaurarea în Rusia a primului guvern al muncitorilor şi ţăranilor. El a proclamat dreptul popoarelor la autodeterminare, pînă la despărţirea de statul la care au fost încorporate forţat şi la constituirea lor în state naţionale unitare de sine stătătoare.

---

[17] C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, Bucureşti, 1914, p. 8.

[18] Cr. Racovski, *Războaiele. Cauze. Consecinţe, Sfîrşit*, Bucureşti, 1914.

[19] Biblioteca Academiei R.S.R., Arh. Ion I. C. Brătianu, II mss. 6, Cristian Rakovsky, *Declararea războiului* (fragment „Arest şi libertate").

Aceste principii au exercitat un puternic stimulent în lupta revoluţionară a clasei muncitoare, a oamenilor muncii de pretutindeni. Subliniind faptul că „revoluţia rusă a făcut primul pas" pe calea victoriei proletariatului pe scară mondială, că „de azi începe o nouă eră în istoria lumii", credincioşi principiilor socialismului ştiinţific, socialiştii români erau profund convinşi că „eliberarea noastră poate şi trebuie să fie opera noastră proprie" [20]. Într-o ediţie specială gazeta socialistă „Lupta" saluta cu entuziasm noua orînduire instaurată în Rusia. „Popoarele mici, cum sîntem noi — remarca gazeta revoluţionarilor români — nu au de ce să fie îngrijorate de această schimbare. Dimpotrivă. Ea vine doar în numele principiilor celor mai largi de libertate şi democraţie, proclamate de socialişti. În dorul lor spre emancipare vor găsi în acest regim un sprijin puternic". În ceea ce priveşte modul cum înţelegeau revoluţionarii români să folosească experienţa Revoluţiei din Octombrie din Rusia, oficiosul Partidului Socialist din România „Socialismul" scria: „Vom deosebi ceea ce este specific rusesc şi ceea ce reprezintă o arătare ce nu poate să se repete la orice revoluţie proletară, oriunde s-ar ivi ea" [21].

În situaţia deosebit de grea în care se afla România, la sfîrşitul anului 1917 şi începutul anului 1918, cînd guvernul român a fost nevoit să încheie pacea impusă de Puterile Centrale imperialiste, clasa muncitoare, organizaţiile ei politice şi profesionale numeroşi militanţi revoluţionari, din toate provinciile româneşti, au luat poziţie hotărîtă împotriva acestei păci imperialiste impuse României.

Înţelegînd că în eliberarea naţională şi unirea cu România a provinciilor istorice ocupate erau interesate *toate clasele şi categoriile sociale* [22], socialiştii români din toate provinciile asuprite pe lîngă faptul că şi-au întărit organizaţiile şi-au intensificat în acele luni furtunoase colaborarea cu celelalte forţe social-politice fiind nu odată ei iniţiatorii unor numeroase acţiuni menite a uni într-un singur şuvoi revoluţionar forţele naţiunii pentru completa eliberare a poporului român. Ei au dezvăluit uneori oscilaţiile, nehotărîrea, moderaţia unor conducători ai partidelor burgheze. „Dorinţa unanimă este — scria de exemplu în ziarul „Adevărul" în decembrie 1917 fruntaşul socialist ardelean Emil Isac — ca fruntaşii partidului naţional *să părăsească în fine pasivitatea* şi să păşească pe terenul acţiunii politice... să intre în acţiune deci, cît mai grabnic, partidul naţional român!" [23].

La constituirea organizaţiei social-democrate române din Ocna de Fier, care a avut loc la 25 decembrie 1917, Iosif Jumanca, unul din fruntaşii organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania, în cuvîntul său mobilizator îndemna „să nu ne liniştim şi să nu cunoaştem odihnă, pînă cînd nu vom

---

[20] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Bucureşti, Edit. politică, 1966, p. 71—72.

[21] „Socialismul" din 18 noiembrie 1918.

[22] De subliniat că încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, socialiştii români au fost conştienţi că în rezolvarea problemei noastre naţionale erau interesate toate clasele sociale şi toate partidele şi grupările politice din ţară. Ei socoteau pe drept cuvînt că această problemă „e una din marele chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toţii de aceleaşi vederi, ca toate clasele societăţii să propună aceeaşi dezlegare: dezrobirea românilor de sub jugul străin" (Vezi „Munca", an II, nr. 18 din 21 iunie 1892).

[23] „Adevărul", an XIII, nr. 7, din 19 noiembrie/2 decembrie 1918.

ajunge stăpîni pe toate drepturile şi deplina putinţă de dezvoltare"[24]. Un alt fruntaş socialist român, Andrei Alexandru, la adunarea muncitorească ţinută la Reşiţa la 6 ianuarie 1918 a cerut ca muncitorimea să se mobilizeze la „luptă fără preget contra asupririi"[25].

Aceleaşi imbolduri la luptă hotărîtă le-au adresat muncitorilor şi alţi fruntaşi revoluţionari români ca Enea Grapini, Tiron Albani, cu ocazia unor adunări ale muncitorilor români din Budapesta la 30 decembrie 1918, ca şi în adunările muncitoreşti care au avut loc la Dognecea şi în unele localităţi din Valea Jiului"[26].

Consemnînd Congresul socialiştilor din Transilvania, „Adevărul" aprecia: „Trebuie să alegem un nou C.C. să dăm cuvînt nemulţumirii şi protestului întregii muncitorimi române din Ungaria faţă de politica de guvernare nedreaptă a stăpînirii. Congresul acesta va fi o demonstraţie în afară căci va arăta potrivnicilor puterea şi hotărîrea de luptă a muncitorimii române din Ungaria"[27].

Subliniind importanţa deosebită a partidului clasei muncitoare aceeaşi gazetă releva în articolul *Poporul român şi ideea socialistă*: „A aflat poporul român că există un partid socialist, care luptă pentru drepturile şi bunăstarea poporului ... a aflat poporul că în ţara aceasta socialiştii luptă în primul rînd pentru ca poporul român să aibă drepturi egale cu poporul ungur cît şi cu celelalte popoare"[28].

Vorbind despre importanţa aceluiaşi congres — Ion Flueraş — în amintirile sale publicate în anul 1932 scria: „Congresul acela a dat un mare avînt mişcării — aşa că în decursul verii şi toamnei 1918, pe cînd puterea monarhiei pîrîia, *noi eram în toată ţara ungurească singura forţă organizată dintre români* (subl. ns. — A.D.)[29].

În „Darea de seamă" expusă la Congres conducerea secţiunii române a P.S.D., la capitolul *Lupta pentru egala îndreptăţire naţională*, constata cu indignare că „poporul muncitor român din Ungaria nu este subjugat şi exploatat numai ca o parte a clasei muncitoare din ţară, ci el este nedreptăţit şi pe teren naţional. Mai cu seamă în urma declarării de război *României*, guvernul şi autorităţile ungare s-au năpustit orbeşte asupra neamului românesc din Ungaria şi asupra aşezămintelor sale culturale. Printr-o ordonanţă a ministrului de instrucţiune publică şi propagandă sute de şcoli româneşti au fost închise, iar printr-o altă ordonanţă a ministerului agriculturii, Mesarössy, s-a oprit românilor din Ardeal de a-şi mai putea cumpăra moşii acolo. Dar acestea sînt numai două firicele din buchetul nedreptăţilor ce se săvîrşesc la fiece prilej faţă de români"[30]. Faţă de această politică reacţionară „Comitetul Central român al partidului nostru şi-a ţinut datorinţa să lupte cu energie contra acestei politici împilatoare a guvernului. La adunări poporane şi în scris am protestat totdeauna faţă de nedreptăţile ce se aduc întregului neam românesc din Ungaria. Am făcut-o aceasta cu atît mai mult căci ştim bine, că atîta timp cît un popor

---

[24] Ibidem, din 7/20 ianuarie 1918.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem.
[27] „Adevărul", an XIV, nr. 11 din 18/31 martie 1918.
[28] Idem, nr. 12 din 25 martie/7 aprilie 1918.
[29] Arh. Statului Bucureşti, fond Ioan Flueraş.
[30] „Adevărul", an XIV nr. 16 din 22 aprilie/5 mai 1918.

este apăsat pe teren naţional, el nu se poate ridica la o treaptă culturală mai înaltă şi astfel nu poate primi nici învăţăturile socialismului” [31].

De reţinut că o seamă de revoluţionari unguri, cunoscînd adevărul despre asuprirea românilor din Transilvania din partea claselor dominante ungare, recunoşteau lupta dreaptă a românilor. „Voi românii — declara într-o discuţie Kunffy Zsigmond, fruntaş al social-democraţiei ungare avută cu Tiron Albani — ar trebui să vă luaţi Ardealul şi să vă duceţi cu el acolo unde înfloresc florile libertăţii” [32].

În scrisoarea lui George Grigorovici adresată congresului din mai 1918 a muncitorimii ardelene, declara : că socialiştii români din Austria se ridicau împotriva şovinismului maghiar [33].

Ţinînd seama tocmai de acţiunile hotărîte ale muncitorimii române, Emil Isac în scrisoarea adresată congresului din mai 1918 apreciază : „Astăzi muncitorimea română este un factor important în viaţa acestui stat, şi cei ce nu înţeleg drepturile proletarilor români, le vor înţelege siliţi fiind de forţă şi vreme” [34].

Pentru ca mişcarea de eliberare naţională a românilor care cuprindea masele de toate orientările politice şi din toate straturile sociale să aibă conducere unitară în şedinţa secţiunii române a P.S.D. din 25 septembrie 1918 s-a dezbătut necesitatea înfiinţării unui organ conducător unic, Consiliul Naţional Românesc, scop în care s-au şi luat legături şi au avut loc întîlniri cu reprezentanţii Partidului Naţional Român [35].

Încă nu se terminase războiul mondial şi socialistul român Emil Isac sub titlul *Principiul naţionalităţilor*, sublinia deosebit de clar crezul muncitorimii române ; „De multe ori am spus şi spunem şi astăzi, remarca el — că fără recunoaşterea în întregime a principiului naţionalităţilor nu ne închipuim o pace statornică în Europa noastră bătrînă”. Combătînd teoriile şoviniste ale ideologilor claselor dominante ungare, cum că, chipurile, statul ungar ar fi un „stat naţional”, Emil Isac dezvăluia : „Cînd în Ungaria locuiesc zeci de popoare, caracterul naţional devine iluzoriu, căci altfel iară vor fi popoare exploatate de unul dominant” [36]. El cerea cu hotărîre recunoaşterea dreptului la autodeterminare politică şi culturală a popoarelor asuprite.

Cu ocazia Congresului social-democraţiei din Ungaria, ţinut la Budapesta la 13 octombrie 1918, unde participau socialişti aparţinînd popoarelor care o compuneau, părerile privind poziţia faţă de situaţia din Austro-Ungaria erau diferite. Reprezentanţii muncitorimii române asuprite ca şi delegaţii slovacilor, sîrbilor şi croaţilor, şi-au ridicat glasul în sprijinul recunoaşterii drepturilor popoarelor asuprite la autodeterminare, „de liberă dispunere asupra sorţii lor, adică ele singure să hotărască forma de stat în

---

[31] „Adevărul”, an XIV, nr. 16 din 22 aprilie/5 mai 1918.

[32] Arh. Statului Bucureşti, Fond Tiron Albani.

[33] „Adevărul”, an. XIV, nr. 17 din 29 aprilie/12 mai 1918.

[34] Idem.

[35] O primă întîlnire a avut loc la hotelul Jägerhorn din Budapesta, între împuternicitul P.S.D. Enea Grapini şi reprezentanţii Partidului Naţional Român. De menţionat că în şedinţa din 12 octombrie st. n. a Comitetului Executiv al P.N.R. s-a şi hotărît *acceptarea* conlucrării cu socialiştii români.

[36] „Adevărul” din 30 septembrie/[illegible] octombrie [illegible].

care vor să locuiască pe viitor" [37]. Astfel, la întrunirea muncitorilor români din Csepel, trimisul Comitetului Central al Secţiei române P.S.D., Tiron Albani, vorbind despre situaţia politică a românilor în momentul dat a subliniat suferinţele îndurate de poporul român sub domnia clasei feudale şoviniste ungare, căreia îi va pune capăt furtuna care se iveşte la orizont. A explicat apoi ţinuta socialiştilor români faţă de liberarea poporului român dezmoştenit. ,,Noi pretindem — sublinia Albani — ca împreună cu toate naţiunile din Ungaria şi românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorţii lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor". După el au luat cuvîntul Atanasie Poenar, Trăilă Zuegan, Nicolae Mailat şi Dumitru Porţian, ,,care au pretins cu tărie dreptul de liberă dispunere şi au arătat că numai independenţa Ardealului ... poate aduce absoluta dezrobire a poporului român", adunarea hotărăşte să ceară ,,independenţa desăvîrşită a Transilvaniei" [38]

Sub titlul *Şovinismul unguresc*, articol publicat în gazeta ,,Adevărul", socialiştii români, dezvăluind politica reacţionară a claselor dominante ungare, declarau hotărît : ,,problema naţionalităţilor nu este problemă internă a politicii de stat, ci ea cere publicitatea europeană, căci nu se poate ca tot atunci, cînd într-o ţară europeană individul este respectat pînă în cele mai tainice dorinţe naţionale, în altă ţară milioane şi milioane de supuşi ai acestei ţări/Ungaria/să fie terorizate, să li se fure şcolile, să li se micşoreze drepturile politice, să fie ameninţate în progres de necazurile ridicole ale unor maniaci ai imperialismului" [39].

Simţind pulsul maselor, al popoarelor asuprite din monarhia dualistă austro-ungară dornice de eliberare, manifestat cu deosebită putere în toamna anului 1918, gazeta socialiştilor români ,,Adevărul" sub titlul *Triumfarea dreptăţii*, scria : ,,A sosit timpul cînd toate naţiunile şi popoarele asuprite nedreptăţite şi jupuite şi-au ridicat cuvîntul, manifestîndu-şi dorinţa de dezvoltare, şi sînt gata să înceapă lupta cea mai crîncenă contra tiranismului care le-a tiranizat pînă acum". Oficiosul social-democraţiei române sublinia că socialiştii români sînt fericiţi că trăiesc ,,în timpul acesta grandios", şi că pot lua parte ,,la lupta gigantică a prefacerii lumii vechi imorală şi neomenească într-o lume nouă în care nu vor mai putea stăpîni cîţiva tirani asupra milioanelor pe care le-au ţinut încătuşate şi le-au trimis la măcel după placul lor".

Declanşîndu-se revoluţia cu caracter burghezo-democratic în întreaga monarhie dualistă austro-ungară, ca urmare a luptelor maselor populare, în articolul intitulat *Momentul dezrobirii*, ziarul ,,Adevărul" descrie admirabil rolul maselor populare în istorie [40] avertizînd totodată :

---

[37] La întrebarea adresată de Tiron Albani preşedintelui congresului socialist ungar ,,ce vor face socialiştii români din momentul în care o parte a delegaţilor (unguri) au luat atitudine pentru păstrarea integrităţii Ungariei", acesta răspunde : ,,Voi socialiştii români veţi primi o carte blanche şi veţi scrie pe ea ce doriţi". Comunicîndu-se acest răspuns în şedinţa C. C. al Secţiei române a P.S.D. Ion Flueraş a declarat : ,,vom scrie pe ea unirea Ardealului cu România" (Arh. Statului Bucureşti, Fond Tiron Albani).

[38] ,,Adevărul", an XIV, nr. 40 din 6/20 octombrie 1918.

[39] Ibidem, nr. 30 din 11 august st. n. 1918.

[40] ,,Adevărul" din 21 octombrie/3 noiembrie 1918; ,,Ţări capitulează, altele se descompun după naţiuni, în altele clasele apăsate se-cearcă să scuture jugul claselor exploatatoare. Austria s-a decompus. Polonii din Galiţia se alipesc de cei din fosta Polonie rusească, asemenea

„... Trebuie să fim gata la orice, și în momentul dat, să fim la înălțimea chemării noastre".

„Momentul dat" despre care vorbea gazeta socialiștilor a sosit la 18/31 octombrie 1918 cînd flăcările revoluției burghezo-democratice au început să cuprindă întreaga Transilvanie. Evenimentele din Transilvania a fost determinată de profundele și secularele contradicții sociale și naționale, care s-au ascuțit la maximum în anii războiului imperialist al marilor puteri din anii 1914—1918. Luptele maselor din Transilvania din zilele revoluției au fost îndreptate împotriva asupririi din partea grofilor și baronilor unguri, a statului reacționar austro-ungar, pentru eliberarea națională și unirea cu statul român și pentru introducerea unor rînduieli democratice. În zilele acelea, românii din Transilvania care formau dintotdeauna marea majoritate a acestei provincii, împreună cu minoritățile naționale „sărbătoreau de comun acord funerariile războiului și alungau ... pe fișpani, solgăbirei și notari" [41]. adică reprezentanții statului dualist. Alături de soldați, țărani, intelectuali, forța principală care au luptat în mod organizat pentru nimicirea asupririi austro-ungare a fost muncitorimea. Acest fapt a fost remarcat de gazeta „Românul", organul Partidului Național Român care apărea la Arad, cînd constata : „... plebea este motorul care mișcă masa, inspiră îndrăzneala și nu cunoaște frîu" [42].

De o însemnătate deosebită pentru afirmarea luptei de eliberare națională a românilor din monarhia dualistă austro-ungară a fost propunerea formulată de reprezentanții organizațiilor muncitorești, Ioan Flueraș și Ion Mihuț făcută la 29 octombrie 1918 conducerii Partidului Național Român de a se forma *nemijlocit* un Consiliu Național Central al Românilor „care să preia conducerea teritoriilor locuite de români" [43]. Prin această propunere revoluționarii români își puneau toată experiența acumulată cu decenii în urmă, în slujba marelui ideal al întregului nostru popor : desăvîrșirea unității statului național român.

O activitate deosebit de prodigioasă au depus-o cei șase reprezentanți ai muncitorimii române [44], în cadrul Consiliului Național Român Central, constituit la 30 octombrie 1918, alături de alți 6 reprezentanți ai Partidului Național Român, Consiliu care a reprezentat „supremul și unicul for

---

și polonii din Germania. Ucrainenii din Austria vor să se lipească de Ucraina. Românii din Bucovina se manifestează pentru a se împreuna cu toți românii din vecinătatea Dunării. Românii din Ardeal și Banat, de asemenea, se mișcă și cer independența. Cehii au declarat de independent statul Boem și sfatul național a început guvernarea. În Pola în momentele acestea este revoluție ... În Fiume e înăbușită răscoala pentru moment, Croația s-a luat în stăpînire și s-a declarat de independentă. În Budapesta s-a format Sfatul național ungar ...,

[41] Arhivele Statului București, fond Tiron Albani.

[42] „Românul" din 1/14 noiembrie 1918 ; Relevînd evenimentele revoluționare, într-un alt număr, ziarul „Românul" prezenta în culori sugestive declanșarea revoluției în Transilvania : „Mișcări de revoluție ! Libertate ! Sufletele agitate, zguduite ... Orașul fierbe în zgomotul cetelor de soldați și muncitori, femei și copii, care pornesc mișcarea lumii amorțite ... E ceva rezolut și puternic în descătușarea lanțurilor de secole ce ținea lumea noastră ferecată ... s-au rupt lanțurile. Bîjbîie străzile de lume liberă, soldați care fără șovăială își rup rozetele de pe chipiuri, își aruncă puștile, își rup sulițele, resturile sclăviei și a măcelului în care au fost purtați pentru stăpîni. Jurămîntul dat împăratului este nesocotit într-o clipă spontană și înlocuit cu cel mai sublim și puternic instinct de om : libertate', !

[43] Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 168.

[44] Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoi și Bazil Surdu, „Consiliul Național Românesc — remarca Ion Flueraș s-a constituit din inițiativa noastră" (a socialiștilor).

politic" al românilor din provinciile cotropite de clasele dominante ungare, menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare naţională şi de unire cu ţara. Locul firesc şi greutatea deosebită politică a aderării reprezentanţilor muncitorimii române la Consiliul Naţional Central Român au fost relevate de unul dintre reprezentanţii P.N.R. — Ion Clopoţel, care a declarat „Întîi de toate, noi considerăm pe socialiştii români ca o parte integrantă a poporului nostru, o parte organică vie, de la a cărei funcţiune normală, depinde toată structura societăţii noastre" [45].

Anunţînd într-o ediţie specială crearea forului suprem al luptei de eliberare naţională, ziarul socialiştilor români „Adevărul" scria : „Românii din Ungaria şi Transilvania şi-au constituit Consiliul Naţional Român/Central/ ca unicul for care reprezintă voinţa poporului român şi se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii şi de voinţa popoarelor libere"[46].

Remarcînd poziţia profund patriotică a Partidului Social -Democrat Român, în iniţierea şi colaborarea cu toate forţele naţionale care reprezintă C.N.R.C., acelaşi organ „Adevărul" sublinia : „Era de datoria social-democraţiei să lupte pentru unire, pentru dreptul fiecărui popor a se dezvolta în mod nestingherit în cadrul său naţional". Argumentînd constituirea C.N.R.C. acelaşi organ al muncitorimii române scria : „Vremile mari de azi cer şi hotărîri mari. Astfel a fost hotărîrea alcătuirii Consiliului Naţional Român/Central/ al naţiunii române din Ungaria şi Transilvania. Azi, cînd toate semințiile, cînd toate neamurile se ridică la lumină şi-şi cer dreptul lor, a trebuit ca şi neamul nostru să facă aşişderea şi prin unirea tuturor fiilor acestui neam, fără deosebire de vederi politice, să se alcătuiască înaltul Sfat al naţiunii române, care singur este chemat să reprezinte interesele neamului nostru faţă de naţiunile surori cu care trăim împreună, precum şi față de străinătate" [47].

Muncitorii, organizaţiile lor politice şi profesionale au acordat încă din primele momente ale activităţii C.N.R.C., sprijinul lor neprecupeţit, văzînd în acesta organul suprem prin care se transpun în viaţă dorințele și năzuințele lor vitale. „Îndată ce vestea despre alcătuirea Consiliului Naţional Român/ Central/ s-a răspîndit prin toate părţile locuite de români, releva organul muncitorimii române din Transilvania „Adevărul" — s-au pornit declaraţiile de alăturare". Cu acest prilej ziarul ţinea să sublinieze poziţia principială, profund patriotică a clasei muncitoare : „Muncitorimea română şi-a ţinut de datorinţă ca-n primul rînd să dea cuvînt hotărîrii sale de a sprijini cu toate puterile acţiunea Consiliului Naţional Român /Central/. Sînt în curgere tocmai acum nenumărate adunări poporale la care muncitorimea română declară că se alătură cu trup şi suflet la Consiliul Naţional Român /Central/ şi aşteaptă ca acest consiliu să fie la înălţimea chemării, lucrînd atît pentru dezrobirea naţională a neamului românesc din Ungaria şi Transilvania, cît şi pentru ridicarea la o treaptă socială mai bună a poporului muncitor şi a ţărănimii române" [48].

Alături de alte categorii şi clase sociale, organizaţiile muncitoreşti, socialiste de pe întreg cuprinsul Transilvaniei s-au declarat afiliate la

---

[45] Ion Clopoţel, *Frămîntările anului 1918*, 1919, p. 65.
[46] „Adevărul", an XIV, din 21 octombrie/3 noiembrie 1918.
[47] „Adevărul" (Budapesta), an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.
[48] „Adevărul", an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

C.N.R.C. sprijinind toate acţiunile iniţiate de către acesta. „Secţiunea Partidului social-democrat român, precum şi locuitorii români din comuna Rodna Nouă — se comunica telegrafic la Arad Consiliului Naţional Român Central — uniţi în Consiliul Naţional Român local, salută cu nespusă bucurie izbînda cauzei noastre şi se alătură cu dragoste frăţească de Consiliul Naţional Român Central şi ideile acestuia" [49]. Într-o telegramă asemănătoare secţiunea Partidului social-democrat din Rodna Veche, comunica la Arad că „prin adunarea ţinută azi /10 noiembrie 1918/ îşi manifestă devotamentul faţă de Consiliul naţional Român /Central/". Şi încheia telegrama cu urarea : „Trăiască Consiliul şi Social-democraţia română" [50].

La fel, Secţiunea locală a P.S.D. din Bocşa Montană [51] a luat hotărîrea la 10 noiembrie 1918 şi Secţiunea română a P.S.D. din Bocşa Română în adunarea ţinută la 12 noiembrie 1918 [52], de a adera la Consiliul Naţional Român din localitate.

În localitatea minieră Vaşcău în adunarea poporană ţinută la 11 noiembrie st.n. mulţimea salută prezenţa delegaţilor C.C. al P.S.D.R., pe Basil Surdu „care într-o vorbire bine întocmită arată însemnătatea revoluţiei" şi a lui Iosif Renoiu, „care arată lupta puternică a partidului social-democrat şi cursul revoluţiei precum şi viitorul unei lumi noi". În Consiliul muncitoresc local sînt aleşi 11 membri din toate straturile sociale ale localităţii"[53]. La constituirea Sfatului poporal din comuna Micălaca, au fost prezenţi şi trimişii Comitetului Central al Partidului Social Democrat Român, Basil Surdu şi Iosif Renoiu [54].

Adunarea muncitorilor români din Csepel din Budapesta, la care printre vorbitori au fost Tiron Albani, Moga şi Iosif Jumanca, ultimul explicînd rolul Consiliului Naţional Român Central „a declarat cu multă însufleţire şi unanimitate că se alătură la Consiliul Naţional Român şi-l va sprijini în munca sa pentru crearea fericirii poporului român" [55].

În Consiliul Naţional Român din Budapesta, ca vicepreşedinte a fost ales Ion Mihuţ, membru în conducerea Partidului Socialist Român [56]. În adunarea din Dognecea ţinută la 12 noiembrie 1918 în prezenţa lui Basil Surdu, delegatul Comitetului Central al Partidului Social Democrat Român şi a lui Iosif Renoi, membru al C.C. al P.S.D.R. şi membru în Consiliul Naţional Român (Central) se alege Consiliul muncitoresc care e compus din români, maghiari şi germani : Preşedinte — Dumitru Gavadina, Notari —

---

[49] *Idem*, nr. 44 din 5/18 noiembrie 1918.

[50] „Adevărul" nr. 44 din 5/17 noiembrie 1918.

[51] „Adevărul" din 10/24 noiembrie 1918. De remarcat că la adunarea populară ţinută la Bocşa Montană a luat cuvîntul Basil Surdu şi Iosif Renoiu, membrii în Comitetul Central al P.S.D. român, ultimul şi membru al C.N.R.C. Semnificativ pentru participarea unitară a tuturor grupărilor politice este faptul că adunarea se încheie cu cîntecele „Deşteaptă-te române" şi „Pe steagul roş".

[52] „Adevărul", an. XIV, nr. 44 din 5/17 noiembrie 1918. „Secţiunea partidului social-democrat român, precum şi locuitorii români din comuna Rodna Nouă, uniţi în Consiliul Naţional Român local, salută cu nesupusă bucurie izbînda cauzei noastre şi se alătură cu dragoste frăţească de Consiliul Naţional Român Central şi ideile acestuia. Dumitru Cotul, secretar".

[53] „Adevărul", an. XIV, nr. 46 din 11/24 noiembrie 1918.

[54] Idem, nr. 45 din 10/24 noiembrie 1918.

[55] „Românul", Arad, an. VII, nr. 4 din 31 oct./13 nov. 1918. Vezi şi „Adevărul", an. XIV, nr. 23 din 28 oct. / 10 nov. 1918.

[56] *'18. Unirea Transilvaniei cu România*, p. 534.

Nicolae Muntean, Casar Pisovszky Francz, membrii : I. Costa, F. Praznik, C. Păunescu, N. Păunescu, A. Spindler, E. Ciobă, A. Crişan şi P. Stoica"[57].

De remarcat că conducerea secţiei române a P.S.D. a trimis împuterniciţi în oraşele şi centrele industriale muncitoreşti din Transilvania, pentru a sprijini acţiunea de organizare a Consiliilor naţionale române. Totodată în multe localităţi muncitorii şi-au pus la dispoziţia Consiliilor Naţionale locale *sediile* lor, facilitînd astfel desfăşurarea în cît mai bune condiţiuni a activităţii acestora. La Cluj, de exemplu, în localul social democraţiei s-a desfăşurat la 20 octombrie/2 noiembrie 1918 adunarea populară, compusă din muncitori, intelectuali, militari şi ţărani de prin împrejurimile oraşului, care a hotărît în virtutea „principiilor naţionale şi democratice constitutive de stat, stă neclintit pe temeiul dreptului sfînt ca naţiunea independentă română să-şi croiască singură soarta şi rezervă exclusiv Adunării naţionale suverane hotărîrea asupra aşezării viitoare de stat a întregului popor român"[58]. Ţinînd seama că în Transilvania alături de populaţia majoritară românească, convieţuiau de secole şi alte naţionalităţi — maghiari, germani etc. — pe baza principiilor profund democratice expuse de reprezentantul românilor în Parlamentul de la Budapesta la 5/18 octombrie 1918, adunarea populară din Cluj a reafirmat necesitatea respectării principiilor „libertăţii naţionale, a egalităţii desăvîrşite şi a frăţiei veşnice", pe care poporul român se obligă a le recunoaşte pentru toate naţionalităţile conlocuitoare. „Noi — se releva în declaraţia adoptată — recunoaştem pentru toate neamurile tot ce revendicăm legitim pentru noi şi întindem mîna frăţească tuturor neamurilor ce mărturisesc credeul principiilor noastre imutabile"[59].

În numeroase centre industriale ca Arad, Braşov, Timişoara etc. socialiştii aleşi în conducerea Consiliilor Naţionale locale, s-au dovedit a fi elementele cele mai dinamice în afirmarea drepturilor naţionale ale poporului român şi în înfăptuirea a unor reforme structurale în direcţia burghezo-democratică. La constituirea Consiliului Naţional Român din Satu Mare, Vasile Roşca-Lipău, participant ca social-democrat şi ales în Consiliul Naţional, ruga adunarea populară, la care participau şi peste 100 de ţărani din jurul Satmarului, „să recunoască cît de mult a luptat partidul social-democrat pentru scurtarea războiului"[60]. Secretarul Secţiunii Partidului Social Democrat din Braşov şi Ţara Bîrsei, Victor Brătfăleanu, care era în acelaşi timp şi membru în conducerea P.S.D. Român, comunica la Arad printr-o telegramă că „Sîntem constituiţi în Consiliul Naţional Român Comitatens" /judeţean/ şi cerea îndrumări referitoare la „chestia conlucrării cu Consiliul Naţional Român Central"[61].

---

[57] „Adevărul" (Budapesta), an XIV, nr. 45 din 10/24 noiembrie 1918.

[58] „Drapelul", an. XVIII, nr. 117 din 1/14 noiembrie 1918.

[59] „Adevărul" din 3/17 noiembrie 1918.

[60] Arh. I.S.I.S.P., Fond Problema Naţională, dosar, Consiliul Naţional Român — Satu-Mare. Într-o relatare despre adunarea românilor din cercurile electorale Satu-Mare, Arded, Cüngu, Ţara Oaşului şi oraşul Satu Mare, ţinută la Satu-Mare la 1/13 noiembrie 1918, la care au participat circa 400—500 de tineri şi vreo 100 de bătrîni, ofiţeri, prelaţi, muncitori, delegatul organizaţiei social-democrate, acelaşi Vasile Roşca Lipău, muncitor în Satu-Mare în numele social-democraţilor internaţionali, a susţinut cerinţele unor antevorbitori, ca să se introducă instrucţia românească pentru toate şcolile, în localităţile locuite de români şi să se rupă tutela episcopiei de Haidudorog. („Românul", an VII, nr. 11 din 8/21 noiembrie 1917).

[61] „Adevărul" din 10/24 noiembrie 1918.

La Făgăraş, în tumultul evenimentelor , Secţia română locală a P.S.D. a ţinut o adunare în prezenţa lui Iosif Răceanu, trimisul Comitetului Central al P.S.D., dîndu-şi adeziunea la Consiliul Naţional Român /Central/. În componenţa Consiliului Naţional Român local din Făgăraş au intrat şi reprezentanţi ai muncitorilor români [62].

În Arad, din Consiliul Naţional Român local, alcătuit la 3 noiembrie 1918, alături de Ştefan Cicio-Pop, Vasile Goldiş şi George Crişan, personalităţi marcante ale P.N.R., făceau parte Vasile Maghiar, Ioan Costa şi Ludovic Feier, reprezentînd organizaţia Partidului Social-Democrat din localitate" [63]. De menţionat că tot atunci „s-a hotărît ca Consiliul Naţional (local) să fie în strînsă legătură cu partidul Social-democrat, Comitetul Central Român" [64].

Merită să relevăm poziţia principială, revoluţionară şi patriotică, în acelaşi timp pe care reprezentanţii muncitorimii române din Transilvania au avut-o în cadrul dezbaterilor de la Arad din 13—14 noiembrie 1918 între reprezentanţii Consiliului Naţional Central Ungar în frunte cu Iaszi Oszkar, şi Consiliul Naţional Român Central * ca şi în şedinţa de la Budapesta la care au luat parte membrii ai C.C. al P.S.D. Ungar — Bokány Dezso, Garbay Sandor şi Peidl Gyula şi membrii ai C.C. al Secţiunii Române — Ion Flueraş, Iosif Jumanca şi Enea Grapini, unde reprezentanţii social-democraţiei ungare au insistat ca socialiştii români să nu aprobe ruperea Transilvaniei de Ungaria. Socialiştii români au arătat că poporul român a suferit prea mult de la stăpînitorii imperiului pentru ca să mai poată fi oprit din calea realizării visului său de unire şi că socialiştii români nu pot şi nici nu vor să-l împiedice, nici să-l lase sub stăpînirea acelora care l-au înrobit în trecut. Ei se vor situa în fruntea poporului, ca să-l conducă pe calea cea mai bună posibilă pînă la înfăptuirea eliberării" [65].

În marile centre industriale ale Transilvaniei ca Valea Jiului, Reşiţa, Ocna Dejului, Dognecea etc. muncitorii şi-au creat sfaturi sau consilii muncitoreşti, care au acţionat împreună cu consiliile naţionale locale sau ţineau locul acestora. Un exemplu care ilustrează colaborarea strînsă dintre toate forţele politice democratice de pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului este adresa organizaţiei secţiei din Lugoj a partidului social-democrat către Comitetul Naţional Român local, în care se menţiona : „Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că conducerea din Lugoj a Partidului social-democrat a delegat cu împuterniciri largi pe tovarăşii dr. Dobo Eugen, Orădeanu Iosif şi Wunder Adalbert pentru a duce tratative cu autorităţile şi cu partidele. În consecinţă, vă rugăm, ca atunci cînd va fi cazul, să invitaţi la tratative pe tovarăşii amintiţi (Numărul de telefon al doctorului Dobo 115, numărul de telefon al lui Orădeanu Iosif 172, numărul de telefon al lui Wunder Adalbert 105). Lugoj, la 13 noiembrie 1918. Semnează Organizaţia Partidului social-democrat" [66]. Deci erau reprezentanţi din rîndurile muncitorilor români, maghiari şi germani.

---

[62] I. Clopoţel, *Op. cit.*, p. 69 ; vezi şi „Adevărul" an XIV, nr. 46 din 17 noiembrie 1918.

[63] *'18. Unirea Transilvaniei cu România*, Bucureşti, 1972, ediţia a II-a, p. 536—537, 538.

[64] „Adevărul" din 10/24 noiembrie 1918.

* Din partea muncitorimii au participat Ioan Flueraş, Iosif Jumanca şi Enea Grapini.

[65] Arh. Statului Bucureşti, fond Tiron Albani.

[66] Arh. B.C.S., fond V. Branişte, VI, doc. 1432.

Un alt exemplu de strînsă colaborare dintre reprezentanţii muncitorimii cu celelalte forţe politice româneşti l-a dat constituirea Consiliului Naţional român din Orăştie, la 7/20 noiembrie, unde la adunarea populară convocată pentru acest scop „apare şi Partidul Social-Democratic, în frunte cu Ion Herţa, un brav român" — după cum aprecia „Un privitor". „Înflăcăratul preşedinte al secţiei române a Partidului social-democratic, Ion Herţa vorbeşte printre alţi vorbitori de seamă poporului, arătînd zilele mari pe care le trăieşte poporul şi-l îndeamnă să se reţină de la răzbunări ... ca astfel să fim vrednici de sfînta sărbătoare ce ne aşteaptă" [67].

În unele localităţi muncitorii şi-au organizat şi gărzi muncitoreşti, menite a apăra interesele lor faţă de statul grofilor şi baronilor unguri în descompunere.

Astfel muncitorii din Valea Jiului înlăturînd jandarmii şi celelalte autorităţi ale statului reacţionar ungar, şi-au creat consilii şi gărzi muncitoreşti, în care au intrat peste 1100—1200 de muncitori [68].

De altfel organul socialiştilor români „Adevărul" a susţinut acţiunea de înfiinţare a gărzilor. Într-un apel, oficiosul socialiştilor români popularizează *Manifestul C.N.R.C.* din 6 noiembrie 1918 cu privire la oficializarea gărzilor naţionale, mobilizînd muncitorimea să sprijine acţiunea de formare a gărzilor. Din toate localităţile româneşti — remarca „Adevărul" — „să se formeze cîte o gardă naţională" [69].

În localitatea industrială Uioara, iniţiativa organizării gărzii a avut-o conducătorul organului social-democrat din localitate. „Muncitorii ziua lucrau , iar noaptea îndeplineau serviciul de patrulare" — notează socialistul Iosif Gabriel din Timişoara în amintirile sale [70].

Concomitent cu intensificarea mişcării naţionale revoluţionare din Transilvania, românii bucovineni, folosindu-se şi ei de dreptul suveranităţii naţionale, şi-au constituit Consilii Naţionale la care au participat şi împuterniciţi ai muncitorilor. În şedinţa C.N.R. din Bucovina din 27 octombrie 1918, şedinţă care s-a declarat Constituantă a Bucovinei, au hotărît să stăpînească singuri ţara, Bucovina, pămîntul lor strămoşesc şi s-au declarat pentru unirea Bucovinei cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional „independent", în care scop va acţiona „în deplină solidaritate cu românii din Transilvania" [71].

Poziţia profund patriotică a delegaţilor muncitorimii, s-a reflectat în intervenţiile reprezentantului lor, George Grigorovici. Astfel în şedinţa amintită din 27 octombrie 1918, cînd s-a discutat raporturile viitoare ale Bucovinei cu Viena, G. Grigorovici a subliniat : „Depinde de noi, şi nu de guvernul din Viena, care va fi viitorul naţiunii române şi al ţării noastre. Cu atît mai curînd şi mai bine ne vom constitui (independenţi de Viena), cu atît mai mari drepturi ne vom asigura. Cu ucrainienii şi cu celelalte naţiuni (naţionalităţi) conlocuitoare trebuie să ne înţelegem într-un mod oarecare. Dar, organizîndu-se astăzi şi luînd conducerea şi afacerile ţării

---

[67] „Libertatea", (Orăştie), an XV, nr. 3 din 15/28 noiembrie 1918.

[68] *Din trecutul de luptă a muncitorimii hunedorene*, Muzeul regional Hunedoara, Deva, p. 52.

[69] „Adevărul" din 28 oct./10 nov. 1918.

[70] I. Gabriel, *Fünfzigjahrige Geschichte des Banater Arbeiter bewegung 1870—1920*, Timişoara, 1929, p. 85.

[71] Arh. M.F.A., fond M.C.G., dosar 42/1918, f. 8—13.

asupra noastră, grija noastră cea mai mare trebuie să fie aprovizionarea pe care am înlesni-o, căutînd să intrăm în strînsă legătură comercială cu România. Totodată declară în calitate de democrat socialist, că intră în Consiliul Naţional şi e gata să conlucreze, dar nu va depune drepturile sale de deputat al muncitorimii pe care va reprezenta-o şi aici ca ori şi unde. D-sa voieşte ,,o Românie Mare, care să cuprindă toate teritoriile româneşti, dar o Românie cinstită şi dreaptă" căci d-sa mai are pe lîngă sentimentele naţionale şi alte sentimente, adică cele umane (socialiste) care, după părerea d-sale stau mai presus de toate" [72].

La propunerea lui Iancu Flondor şi Ipolit Tarnovski, în reprezentanţa Consiliului Naţional Român pentru problemele externe este ales şi socialistul G. Grigorovici.

Totodată acelaşi delegat al muncitorimii bucovinene este însărcinat alături de Iancu Flondor şi Gheorghe Sîrbu în delegaţia naţională română care să trateze cu împuternicitul Vienei la Cernăuţi contele Etzdorf, proclamarea administraţiei româneşti în Bucovina [73].

La 12 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român bucovinean vota, ,,Legea fundamentală provizorie asupra puterilor ţării Bucovinei", în baza căreia se formă guvernul ei.

Deputatul socialiştilor bucovineni, George Grigorovici, în şedinţa Consiliului Naţional Român din 13 noiembrie, exprimînd poziţia muncitorimii de toate naţionalităţile cerea ca Bucovina să aibă la baza constituţiei ei principiile democratice, înfăptuirea reformei agrare etc. insistînd totodată ca muncitorii şi ţăranii să fie reprezentaţi în mod corespunzător în Consiliul Naţional Român. Declarîndu-se hotărît pentru unirea provinciilor româneşti, într-un stat unitar, G. Grigorovici sublinia că : ,,Unirea trebuie să rămînă idealul pentru care dacă nu-l vom împlini nu merităm numele de români ".

Delegaţii muncitorimii bucovinene şi-au adus un aport însemnat în ziua de 28 noiembrie 1918, cu ocazia Congresului general al reprezentanţilor populaţiei din Bucovina, Congres care a hotărît în unanimitate unirea necondiţionată a Bucovinei cu patria mamă.

De remarcat că Consiliul Central Naţional Român cu sediul la Arad, în circulara sa ,,Către toate Consiliile Naţionale Române comitatense, cercuale şi comunale de pe teritoriile locuite de români ale Ardealului, Ungariei şi Banatului Timişan", emisă la 2/15 noiembrie 1918, după ce releva că ,,Aflînd Consiliul Central Naţional Român, compus din întreg Comitetul Executiv al Partidului Naţional Român şi din 6 delegaţi ai Partidului Român Social-Democrat că între împrejurările date voinţa suverană a naţiunii române din Transilvania, Ungaria şi Banatul Timişan, singur dispunătoare asupra sorţii sale viitoare, trebuie să afle cît mai urgent legitima sa exprimare decisivă", dispunea ca ,,în termen de 12 zile, socotite de la datul acestui ordin, să se facă în toate comitatele locuite de români şi fără osebire în fiecare cerc electoral din aceste comitate, alegeri de delegaţi (deputaţi) cercuali pentru Marea Adunare Naţională Română, ce are să fie convocată în scurt". Circulara mai sublinia că ,,Este de dorit, ca Adunarea Naţională să întruchipeze în mod cît de poate de demn şi norocos toate

[72] Ion Nistor, *Unirea Bucovinei*, Bucureşti, 1928, p. 86.
[73] *Ibidem.*

straturile naţiunii noastre democratice. Nu ne îndoim aşadar, că onoraţiori, comersanţi, industriaşi , ţărani şi *muncitori fruntaşi* (subl. ns. — A. D.), decişi şi devotaţi intereselor mari ale neamului românesc — vor afla în frăţească înţelegere designarea lor ca deputaţi ai cercurilor singuratice. Sîntem siguri, că profesorii marcanţi ai institutelor noastre de învăţămînt nu vor fi daţi uitării" [74].

Împreună cu toată suflarea românească de pe teritoriul Transilvaniei, organizaţiile social-democrate ca de exemplu cele din Hunedoara, Făgăraş, Alba Iulia, Dognecea, Bocşa Română, Bocşa Montană, Anina, Valea Jiului, Banat etc. s-au pronunţat hotărît pentru unirea acestei provincii româneşti cu statul român şi înfăptuirea unor reforme democratice.

Reflectînd starea de spirit revoluţionară a maselor muncitoare dornice de a înfăptui unitatea naţională în cadrul unei Românii democrate, conducerea social-democraţiei române din Transilvania a publicat în „Adevărul" din 11/24 noiembrie *Apel către tovarăşi*, în care după ce constata că „nicicînd n-am trăit zile mai de mare însemnătate şi nici cînd nu era mai mare lipsă de agitaţia noastră ca acum. E vorba de viitorul întregului neam românesc şi de soarta noastră a muncitorimii", declara hotărît : „Comitetul Central român lucrează acum din răsputeri şi pentru izbăvirea idealului nostru de dezrobire naţională şi socială". De aceea el cerea muncitorimii „să sprijinim cu toţii Comitetul în munca sa" [75].

La 14/27 noiembrie 1918, „Adevărul" publica o *Declaraţie* în acest sens. „Partidul social-democrat român din Ungaria şi Transilvania — se arăta în această Declaraţie — stă pe baza dreptului de liberă dispoziţie a popoarelor ... Am suferit destul, am suportat veacuri de-a rîndul ruşinosul jug al robiei naţionale, am fost destul slugile altora, am trăit în mizerie, în neştiinţă, în întuneric, am adunat destule comori altora, deci vrem să fim liberi, odată, vrem să fim singurii stăpîni pe destinele noastre. Dar mai mult, unul din visurile noastre cele mai frumoase e şi unirea tuturor ţărilor române să ne unim într-un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres şi fericire" [76]. Totodată Declaraţia citată sublinia necesitatea luptei pentru ca România unită să devină un „stat cu adevărat democratic" [77].

Cu deosebită mîndrie, referindu-se tocmai la această Declaraţie istorică, Ilie Cristea sublinia rolul deosebit pe care mişcarea revoluţionară socialistă şi l-a cucerit de reprezentant autentic al luptei pentru unirea tuturor provinciilor româneşti într-un stat unitar şi pentru prefaceri social-economice înnoitoare : „Noi avem îndreptăţirea a crede că ne simţim famfara prin care respiră sufletul acestui neam şi irezistibil, instinctul nostru ne îndeamnă să strigăm în lumea largă că neamul românesc vrea unirea sa desăvîrşită într-un singur stat naţional românesc, unitar şi independent".

De menţionat că numeroşi muncitori, aparţinînd minorităţilor naţionale de pe teritoriul Transilvaniei, considerînd justă voinţa de unire naţională a poporului român se declarau pentru înfăptuirea acestui deziderat [78].

---

[74] Arh. Statului Bucureşti, fond Consiliul Naţional Român, Caransebeş, dosar 4/1918, f. 1.

[75] „Adevărul", an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

[76] Idem.

[77] *Destrămarea monarhiei austro-ungare ...*, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 260.

[78] „Adevărul" an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

Astfel muncitorii maghiari din Valea Jiului, alături de cei români, discutînd în consiliul muncitoresc problema unirii Transilvaniei cu România, s-au pronunţat pentru această înfăptuire şi pentru transformarea ţării într-un stat democratic [79]. Unul din conducătorii consiliului muncitoresc din Petroşani încă la o adunare convocată la 26 octombrie/8 noiembrie 1918 de Partidul Naţional Român declara: „Nu vă punem piedici în calea realizării unităţii voastre naţionale ... Trecutul care a prădat muncitorimea şi care a pus biruri grele pe umerii voştri, politica greşită faţă de naţionalităţi s-a sfîrşit...Şi voi aţi fost subjugaţi şi jecmăniţi, pămîntul acesta de pe care v-a alungat statul maghiar şi capitalismul al vostru a fost ... Dar nu poporul maghiar v-a alungat la marginea prăpastiei. Nu ! Capitalismul v-a alungat, aici capitalismul n-are naţionalitate. Naţionalitatea lui este banul, puterea blestemată care deopotrivă apasă pe muncitorul român şi maghiar sau german" [80].

Textul convocării Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia s-a publicat la 7/20 noiembrie 1918 instituindu-se în acelaşi timp şi regulamentul pentru alegerea deputaţilor Adunării Naţionale. Subliniind marea însemnătate pentru poporul român a Adunării de la Alba Iulia, în textul convocării se preciza că în numele „principiului liberei dispoziţiuni a naţiunilor, principiu consacrat acum prin evoluţiunea istoriei, naţiunea română din Ungaria şi Transilvania vrea să-şi hotărască însăşi soarta sa de acum înainte" [81].

Socialiştii români, care au avut un rol însemnat în iniţierea hotărîrii cu privire la convocarea istoricei mari adunări de la Alba Iulia [82], au mobilizat pe muncitori să se prezinte în număr cît mai mare. În articolul de fond *La Alba Iulia* publicat în „Adevărul", relevînd importanţa celor ce se vor hotărî aici la 1 decembrie, arăta că se vor întruni „toţi reprezentanţii chemaţi ai neamului românesc din Ungaria şi Ardeal — şi prin cuvîntul lor vor arăta lumii întregi voinţa întregului neam". „Românii din Ungaria şi Transilvania fără deosebire de clasă voiesc să se unească cu fraţii lor de

---

[79] „Adevărul", an XIV, nr. 45 din 11/24 noiembrie 1918.

[80] *Destrămarea monarhiei austro-ungare* ..., Bucureşti, Edit. Academiei R.P.R. 1964, p. 260.

[81] „Românul" an VII, nr. 11, din 8/21 noiembrie 1918.

[82] În articolul de fond publicat în „Adevărul" încă la 10 noiembrie sub titlul *Ce vrem?*, socialiştii români după ce anunţau că „dorul de libertate al poporului s-a înfăptuit. Putreda şi ticăloasa clasă stăpînitoare din Ungaria, care ne-a supt sîngele şi ne-a batjocorit şi ne-a umilit de atîtea veacuri, zace acum neputincioasă la picioarele revoluţiei biruitoare.

S-au sfărîmat deodată cele mai groaznice lanţuri şi cătuşe ale robiei naţionale şi sociale. Revoluţia şi capitulaţia a creat pentru toate naţiunile din ţară putinţa ca singure să-şi hotărască soarta, singure să decidă asupra viitorului lor şi singure să-şi croiască cadrele de stat în cari vor dori să trăiască în viitor", declara răspicat: „Noi românii din Ungaria şi Transilvania o singură dorinţă am avut totdeauna, aceia, ca să putem trăi liberi şi să nu fim supuşi, să nu fim slugii nimănui. Această dorinţă a noastră e acum pe cale de înfăptuire. Nimeni nu va fi în stare s-o zădărnicească ... Prin urmare a sosit timpul, cînd sîntem chemaţi să spune ce vrem. Consiliul Naţional Român este chemat acum a merge cu un pas mai departe şi a declara în mod clar şi lămurit că voim ca întreg poporul român din Ungaria, Transilvania şi Banat să *fie întrebat prin referendum, printr-o votare obştească* (subl. ns. — A.D.), în ce cadre de stat voieşte să trăiască în viitor. Că ne vom îndestuli c-o autonomie sau vom alcătui din provinciile locuite de români un stat cu desăvîrşire independent, ori se va cere ca toţi românii să se unească într-un singur stat, aceasta s-o hotărască poporul întreg al acestor provincii prin votul său. Noi social-democraţii numai voinţa poporului o cunoaştem de suverană" („Adevărul", Budapesta, an XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918).

peste munţi, ca împreună cu Bucovinenii să alcătuiască o Românie mare, în care să li se asigure toate mijloacele unei dezvoltări înfloritoare — subliniau socialiştii români. Prin aceasta se va înfăptui în fine ceea ce înainte cu trei sute de ani a fost zădărnicit prin uneltirile barbare ale unor tirani şi prin lipsa de conştiinţă naţională a poporului românesc de atunci. Drama naţională săvîrşită pe cîmpia Turzii, se va ispăşi acum prin hotărîrea istorică ce va lua-o adunarea naţională de la Alba Iulia" [83]. După ce se relevă că la Alba Iulia se va proclama unirea Transilvaniei cu România, articolul menţionat accentuează şi asupra dezideratelor sociale care se vor adopta : „Căci nu e vorba acum numai de dezrobirea naţională, ci şi de ridicarea asupritului popor român la o treaptă socială mai înaltă şi omenească. Se va proclama acolo toate legile şi reformele mari şi însemnate, care vor alcătui temelia fericirii poporului român în viitor ... Alba Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieţi". Articolul îndeamnă pe muncitori cu slovele : „Să mergem cu toţii acolo" [84].

Hotărîrea de a se convoca Marea Adunare Naţională la Alba Iulia a fost primită cu mare entuziasm de toate cercurile româneşti indiferent de vederile lor social-politice. În întreaga Transilvanie, ca şi în părţile ungurene, după apelul de convocare a Adunării naţionale, împuterniciţi ai Consiliului Naţional Român Central s-au deplasat pentru a explica şi da informaţii concrete asupra modului de alegere şi de participare la Adunarea naţională.

Pentru alegerea delegaţilor la Marea Adunare naţională de la Alba Iulia, populaţia română, organizată de consiliile naţionale locale, s-a întrunit în adunări populare în care toată obştea românească îşi alegea delegaţii. „Plugari şi muncitori români care au împlinit 24 de ani şi au locuinţă stabilă în Mintia (judeţul Hunedoara) sînt invitaţi prin aceasta a se întruni duminică 24 nov. a.c. ... cu scopul de a alege delegaţii de lipsă pentru Adunarea generală naţională ce se va ţine la Alba Iulia", se menţiona , de exemplu, în convocatorul Consiliului naţional român din această comună [85].

Alegerile au avut un caracter profund democratic. Masele populare româneşti, în adunări deschise, îşi alegeau delegaţii care să le reprezinte la Alba Iulia hotărîrea lor de unire cu ţara, dînd în acest sens împuterniciri depline. Printre delegaţii românilor, aleşi să le reprezinte interesele vitale, pot fi întîlniţi numeroşi ţărani, muncitori, avocaţi, medici, preoţi, studenţi etc. Toţi erau însă mînaţi de năzuinţa de a exprima la Adunarea constituantă de la Alba Iulia voinţa fermă a populaţiei româneşti din Transilvania de unire într-un singur stat naţional. Elocvente prin conţinutul lor, mandatele date, care erau intitulate în diferite feluri : *credenţionale*, *proces-verbal*, *împuternicire*, *legitimaţie*, *mandat etc.*, purtau de cele mai multe ori zeci şi sute de semnături.

Şi organizaţiile muncitoreşti s-au întrunit pentru a-şi alege delegaţi, împuterniciţi la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. Astfel în *Mandatul de participare* al organizaţiei social-democrate din Braşov se specifica : „Conform alegerii din 24 noiembrie 1918 eliberăm spre certificare acest

[83] „Adevărul", din 17/30 noiembrie 1918.
[84] Idem.
[85] Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Naţională, vol. I, p. 818.

mandat trimisului nostru tov. George Grădinaru ca participant la adunarea națională din Alba Iulia din partea Secțiunii române a Partidului social-democrat din Brașov" [86].

„Subscrișii adeverim că Partidul social-democrat din Deva a ales azi ca delegați ai cercului electoral Deva pe Dionisiu Pîrvu, zidar, și Petru Seleșan, ambii din Deva, cu unanimitate — se menționa într-un credențional din Deva —, drept ce sus-numiții delegați sînt prin aceasta acreditați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare națională română ce se va convoca prin Consiliul central național român în numele tuturor românilor social-democrați din acest cerc electoral" [87].

Secțiunea locală română a Partidului social-democratic din Rodna Veche împuternicește prin credenționalul din 28 noiembrie 1918 să „ia parte la marele Congres național român de la Alba Iulia ... pe delegații săi Alexandru Cărdan. Președintele secțiunii, Victor Sîngeorzan, membru, și Iosif Tăpălagă, membru" [88].

În procesul verbal luat în adunarea electorală a membrilor partidului social-democrat român din Orăștie comitatul Hunedoarei ținută la 10/23 noiembrie 1918, avînd ca prezident pe Ioan Herța iar ca secretar pe notarul Ioan Popovici, după ce se constată că „Prezidentul comunică ordinul venit de la Consiliul Central Național Român prin care se ordona alegerea urgentă a celor 2 delegați în Marea Adunare Național Română, care va fi convocată în în scurt timp", se menționează „Prezidentul deschide votarea, care decurgînd în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că în unanimitate de voturi au întrunit d-nii Ioan Herța din Orăștie, Adam Oltean din Orăștie, ca urmare prezidiul declară pe d-nii Ioan Herța și Adam Oltean, aleși din partea partidului social-democrat român din Orăștie cu vot universal ca delegați ai acesteia îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an, care eventual le va convoca în decursul anului următor" [89].

La 14/27 noiembrie 1918 Secțiunea română a Partidului Social-Democrat din Lugoj, eliberează o „Legitimație" pentru delegatul George Urzica al secțiunei Partidului Social-Democrat din Lugoj, care e încredințat să participe și să vorbească în numele muncitorilor români organizați din Lugoj la adunarea națională română ce se va ține la Alba Iulia duminică la 18 nov. st. v. 1918" [90].

În aceeași zi, Secțiunea românească a Partidului social-democrat din Timișoara, eliberează și ea o „Legitimează" pentru delegatul Traian Novac a secțiunei Partidului social-democrat din Timișoara, care e încredințat să participe și să vorbească în numele muncitorilor români organizați din Timișoara, la adunarea națională română ce se va ține la Alba-Iulia duminică la 18 nov. st. v. 1918" [91].

---

[86] Idem, p. 823.
[87] Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Națională, vol. II, p .564.
[88] Idem, vol. p.
[89] Arh. ISISP, fond Problema națională, 1918.
[90] Ibidem.
[91] Arhiva Muzeului Unirii, din Alba Iulia, vol. I, p. 830.

Gavril Deac şi Mutoi Dumitru locuitori din Secerimbu, erau împuterniciţi la Marea Adunare Naţională „să prezenteze poporul român din susamintita comună şi să voteze cu vot legal", reprezentînd şi „Clubul socialiştilor români din Secărîmbul", după cum se specifica în Credenţionalul eliberat de Consiliul Naţional român local la 29 noiembrie 1918. Semnează preşedintele Simeon Deac şi membrii de încredere Pieştean Nicolae şi Dumitru Vinţan" [92].

Societatea Meseriaşilor Români din Deva, în cercul electoral al Devei, desemna ca reprezentant al ei pentru Marea Adunare Naţională Română de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 pe Mihai Orădeanu, maistru bărdas şi Ioan Duna maistru zidar. Hotărîrea era certificată de Francis Ştefan, preşedinte, Eugen Tatar, notar şi Virgil Olaru şi dr. Petru Groza, bărbaţi de încredere" [93].

Locuitorii români din comuna Silvaşiul inferior, cercul electoral Haţeg, alegeau în adunarea populară din 29 noiembrie 1918 pentru Marea Adunare Naţională Română de la Alba Iulia pe Antoniu Pâra, maistru faur [94]. Reuniunea română de înmormîntare din Sibiu [95], împuternicea, la 27 noiembrie 1918, să o reprezinte, pe socialistul Ioan Apolzan, culegător tipograf [96].

Reuniunea meseriaşilor din Gherla împuternicea la 26 noiembrie 1918 pe Grigore Horgoş, lăcător, şi pe Augustin S. Deac tipograf, ca delegaţi ai săi „în Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca în acest an şi în alte Mari Adunări naţionale române, care eventual se vor mai ţinea în decursul anului următor" [97].

Credenţionalul secţiei P.S.D. din comitatul Turda-Arieş pentru delegaţii săi la Adunarea de la Alba Iulia dat la 28 noiembrie 1918, conţinea : „Subscrişii adeverim, că Secţiunea Social-Democrată din Turda" /Comitatul Turda Arieş/ au ales în adunarea de azi ca delegaţi pe d-nii Ioan Pescariu şi Ioan Chişiu, drept aceea susnumiţii delegaţi sînt prin acesta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin C.N.R. în numele tuturor românilor şi la alte mari adunări naţionale române care eventual o să fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor şi a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorţii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Banatul Timişan". Semnează Ioan Pescariu, preşedinte, Ioan Chişiu, secretar, membru verificator Romul Păcurariu [98].

În Credenţionalul Reuniunii meseriaşilor din Răşinari, din 30 noiembrie 1918 se menţiona că „a ales la marea adunare naţională din Alba Iulia ce se va ţine la 1 decembrie n.a.c." ca delegaţi ai săi pe maiştri de aici Bucur Lungu nr. 192, Şerban Ilcuşiu nr. 138 şi Şerban Cruciat nr. 901", „care să reprezinte susnumita reuniune cu vot decisiv eventual şi că poate şi la alte adunări ce se vor mai ţinea în chestia naţională" [99].

---

[92] Ibidem, vol. I. p. 790.
[93] Ibidem.
[94] Ibidem, tom. II. p. 1089.
[95] Ibidem, vol. I, p. 813.
[96] Ibidem, p. 578.
[97] Idem, p. 794.
[98] Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Adunare Naţională.
[99] Idem, vol. I, p. 807.

Reuniunea meseriaşilor români din Sălişte, hotăra în adunarea generală extraordinară ţinută la 11/24 noiembrie 1918 împuternicirea lui „Ioan Bucşanu şi Daniel Bârsan ca reprezentanţi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, prilej care le-a dat acest credenţional întărit cu iscăliturile Biroului şi a bărbaţilor de încredere" [100].

Reuniunea sodalilor români din Sibiu în Credenţionalul aprobat în întrunirea membrilor ţinută la 27 noiembrie 1918 împuternicea pe Ştefan Duca, culegător tipograf şi pe Ioan Petraşcu, maistru croitor din Sibiu să reprezinte organizaţia ca delegaţii ei, „în Marea Adunare Naţională Română, ce se va ţinea în Alba Iulia la 1 decembrie 1918 şi în alte Mari Adunări Naţionale Române, care eventual se vor mai ţinea în decursul anului următor" [101].

Din Cercul Geonesig Comitatul Murăş pentru Marea Adunare Naţională Română de la Alba Iulia figura şi Ioan Banciu, muncitor de fabrică din Iernatfalăn [102].

Din Timişoara, Reuniunea pentru ajutorarea învăţăceilor şi sodalilor meseriaşi şi comercianţi români, făcea cunoscut tuturor în credenţionalele date la 28 noiembrie 1918 „că am împuternicit" pe Alexandru Bălaş, Ignaţiu Stoia „ca să reprezinte această reuniune la Adunarea Naţională a Românilor din Ungaria şi Transilvania care se va ţinea de 1 decembrie st.n. în Alba Iulia" [103].

Desigur că numeroşi muncitori au contribuit prin munca lor la buna organizare şi reuşită a adunării naţionale de la Alba Iulia. Unele documente pomenesc despre aportul muncitorilor tipografi la tipărirea materialelor (apeluri, chemări, credenţionale etc.) ale Consiliului Naţional Român Central şi a celor locale. Într-unul din asemenea documente aflăm că Ioan Blaga tipograf, din însărcinarea Consiliului Naţional Român din Blaj a mers la Alba Iulia, „ca să ajute ca tipograf, pregătirea adunării naţionale din 1 decembrie /1918/... Numitul — adaugă la 27 noiembrie Al. Bodra, secretarul Consiliului — merge în interes de serviciu" [104].

De remarcat că dezbateri în vederea redactării *Declaraţiei* de la 1 decembrie 1918 au avut loc încă la Arad în cadrul Consiliului Naţional Român Central, în care socialiştii români aveau paritate de membri cu Partidul naţional român.

În ziua de 25 noiembrie 1918, reprezentantul socialiştilor români, Ion Flueraş, a făcut în Consiliul Naţional Român Central un expozeu limpede atît despre dorinţa fierbinte a clasei muncitoare de unire a Transilvaniei cu ţara mamă cît şi despre prerogativele clasei muncitoare, a românilor, pe care le cer garantate în stat român întregit. Membrii Partidului social-democrat din Consiliul Naţional Român Central şi-au „precizat pînă în pînzele albe convingerile politice, au stăruit cu bunăvoinţă şi răbdare asupra drepturilor legitime ale socialiştilor români, care au o menire importantă şi vor constitui o clasă puternică şi înfloritoare în noul stat" [105].

---

100 Idem, p. 809.
101 Idem, p. 813.
102 Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, Fond Marea Adunare Naţională, vol. III ,f. 1123.
103 Ibidem, vol. I, p. 801.
104 Arh. Statului Bucureşti, fond Consiliul Naţional Român — Blaj, dosar 108, f. 147.
105 „Românul", an VII, nr. 15 din 15/28 noiembrie 1918.

În acest sens, Consiliul Naţional Român Central a dat următoarea declaraţie: „1. Muncitorilor din industrie, Consiliul naţional român, în noul stat pe care îl va întemeia, le va asigura toate acele drepturi şi avantagii de care se bucură muncitorimea în toate ţările dezvoltate din punct de vedere industrial ale Occidentului. 2. Consiliul Naţional nu este contra socializării mijloacelor de producţie în mod evolutiv. 3. Consiliul naţional român asigură cea mai largă libertate de presă, întrunire, asociere şi va asigura cea mai largă libertate de propagandă a tuturor gîndurilor" [106].

La 26 noiembrie 1918 Comitetul român al Partidului social-democrat în şedinţa sa „a primit cu vie satisfacţie şi în deplină armonie lămuririle Consiliului Naţional Român (Central), declarînd că se aşează şi pe mai departe cu trup şi suflet la Comitetul naţional român (Central)" [107].

Problemele care au suscitat vii discuţii în şedinţa de la Alba-Iulia din 30 noiembrie 1918 au fost cele legate de prevederile sociale. Luînd cuvîntul, de exemplu, în numele socialiştilor români, Ioan Mihuţ combate tendinţa acelora care voiau să ignoreze revendicările sociale cerute de masele populare. El aprecia că „acel ţăran care vine aici vine cu gîndul să ducă de aici pămînt şi drepturi şi pe baza aceasta vrea să se unească. Asupreala pe care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie liber. Ţăranul nu mai vrea să sufere sărăcia, mizeria şi incultura. Aceasta nu înseamnă că noi nu vrem unirea. Vrem simplu ca să avem dată conştiinţa ca nici posibilitatea asupririi ţăranului să nu mai fie" [108]. Socialistul Emil Isac din Cluj a susţinut teza reformelor şi revendicărilor democratice. Traian Novac a susţinut şi el să se pună în discuţie cererea unui grup de muncitori bănăţeni de a se vedea dacă n-ar fi bine ca noua Românie întregită să se proclame republică democratică [109].

Înainte de deschiderea Marii Adunări Naţionale la 1 decembrie 1918 delegaţii organizaţiilor muncitoreşti din întreaga Transilvanie au ţinut la Alba Iulia o consfătuire, în care unul din reprezentanţii organizaţiilor social-democrate din Banat a propus o rezoluţie care sublinia necesitatea desăvîrşirii unităţii naţionale a poporului român. Rezoluţia proclama că social-democraţia română „doreşte ba chiar pretinde din partea sa ca întreg neamul românesc de pretutindeni să-şi formeze şi să se unească într-un stat independent, în care să-şi asigure dezvoltarea şi fericirea ca fii ai unei naţiuni unite, prin concentrarea comună a tuturor puterilor româneşti intelectuale şi fizice. Expresiv, accentuăm deci, dorinţa ca

---

[106] Idem.

[107] Subliniind perfectul acord care exista între toate forţele politice româneşti, acord pe care o seamă de cercuri potrivnice românilor nu-l doreau, ziarul „Românul" conchidea în articolul *Atitudinea socialiştilor români*: „Nici nu se putea altfel. E consecvenţa logică a structurii social-economice a poporului român din Ungaria şi Transilvania, care azi îşi decretează eliberarea — ca muncitorimea să-şi afle maximul garanţiei realizării idealului ei particular în cadrele largii democraţii, ce va trebui s-o realizeze interesul marilor mase româneşti — şi ca în aceste cadre să se integreze particularul ideal al muncitorimii cu generalul ideal umanitar de care e condus Marele Consiliu Naţional Român în realizarea programului său politic" („Românul", Arad, an VII, nr. 15 din 31 octombrie/13 noiembrie 1918).

[108] Procesul verbal al adunării Consiliului Naţional Român din 30 noiembrie 1918, mss. (Biblioteca Academiei, fond. Achiziţii 30, Ion Clopoţel).

[109] Dr. Laurenţiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia* în *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1964, p. 185.

toate forurile şi instituţiile noastre socialiste internaţionale să sprijine şi să asigure contopirea şi unirea poporului român de pe ţinuturile mai sus amintite cu România" [110].

La Alba Iulia au sosit 1228 de delegaţi aleşi în circumscripţiile electorale din toate judeţele Transilvaniei cît şi delegaţi ai tuturor organizaţiilor politice, economice, culturale, religioase, militare, sportive româneşti, de pe întreg teritoriul Transilvaniei. Alături de numeroşi oameni politici din toate straturile societăţii româneşti din acel timp din Transilvania, au fost prezenţi 150 de delegaţi ai social-democraţiei [111], reprezentînd peste 70 000 de muncitori organizaţi [112]. Printre aceştia erau Ion Mihuţ, Ion Fluieraş, Tiron Albani, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Emil Isac, Basil Surdu, Iosif Receanu, Petre Berneu, Zaharia Pop, Victor Tafleu, I. Munteanu, Iosif Ilie, Constantin Florea, dr. Valeriu Roman, Leon Munteanu, Ghiţă Hălmăjeanu, George Găzdoiu, Dionisie Pîrvu, Petre Seleusean, George Urzică, Ioan Herţa, Adam Olteanu, Alexandru Cărdan, Victor Sîngeorjean, Iosif Tăpălagă, Ion Pescariu, Ion Chişiu, Traian Novac, Gavril Deac şi mulţi, mulţi alţii, reprezentanţi ai organizaţiilor social-democrate şi sindicale din Arad, Braşov, Făgăraş, Hunedoara, Deva, Lugoj, Orăştie, Brad, Turda, Timişoara, Reşiţa, Bocşa, Anina, Rodna Veche, Săcărîmb, Mintia şi mulţi alţii.

În semn de recunoaştere a rolului jucat de organizaţiile socialiste, în prezidiul Marii Adunări Naţionale, ca vicepreşedinte a fost ales reprezentantul P. S. Român, Ioan Flueraş, iar printre secretari (notari) a fost ales şi socialistul Ioan Cizer.

La această impunătoare adunare în afară de delegaţi aleşi în Marele Sfat al Naţiunii române din Transilvania, au venit, în pofida multor greutăţi şi oprelişti, peste 130 000 de români să participe şi să hotărască şi ei unirea Transilvaniei cu România.

Pe lîngă delegaţii aleşi ai social-democraţiei române, sindicatele muncitoreşti din toate oraşele şi centrele industriale şi miniere din Transilvania au trimis peste 10 000 de muncitori la Marea Adunare Naţională [113], printre care un număr aparţinînd minorităţilor naţionale.

Zecile de mii de reprezentanţi ai maselor muncitoare de la oraşe şi sate au venit la Alba Iulia pentru a-şi exprima năzuinţa ca unirea naţională să fie însoţită şi de satisfacerea revendicărilor lor sociale, de făurirea unui regim democratic.

În dimineaţa zilei de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, oraşul Alba Iulia de la gară pînă la vîrful cetăţii era tixit de mulţime şi tot mai veneau trenuri încărcate cu ţărani şi muncitori şi şoselele erau împestriţate de căruţe, călăreţi şi pietoni. „În fruntea fiecărui grup — remarca un martor ocular — erau drapelele naţionale tricolore... Printre ele erau şi grupuri cu drapele roşii. Erau delegaţii muncitorilor din Valea Jiului, de la Reşiţa, Bocşa şi Anina, de la Brad, Roşia şi Zlatna, de la Arad, Oradea, Dej, Turda şi Uioara" [114]. „Unele grupuri, remarca acelaşi martor ocular,

---

[110] Arh. St. Bucureşti, fond Tiron Albani.
[111] Arh. C.C. al P.C.R., Problema naţională, dosar 4, f. 13—16.
[112] Arh. I.S.I.S.P., microfilm. cutia 81. Informarea împuternicitului ungar la Berna.
[113] Arh. Statului Bucureşti, fond Tiron Albani.
[114] Arhivele statului Bucureşti, fond Tiron Albani.

aveau în vîrful steagului roşu cîte o panglică tricoloră. Întrebat, un conducător al unui grup de muncitori de la Ocna Mureşului, pe nume Marian Drăghici, ce înseamnă tricolorul în vîrful stindardului roşu, acesta-i răspunde: „Înseamnă că vrem dreptate socială, dar aceasta o vrem prin unire cu România" [115].

Salutînd pe toţi cei prezenţi, salutînd adunarea liberă a tuturor românilor din Transilvania cu credinţa că aici se va pune „piatra fundamentală a fericirii neamului nostru românesc", preşedintele George Pop de Băseşti declară adunarea drept „*constituantă şi deschisă*" [116].

Marea Adunare naţională constituantă a românilor din Transilvania s-a desfăşurat în deplină libertate. Prin forma sa de organizare, prin participarea largă a maselor, a delegaţilor aleşi prin votul unanim al populaţiei din întreaga Transilvanie, Adunarea naţională de la Alba Iulia a căpătat un profund caracter plebiscitar, reprezentînd populaţia românească majoritară de pe aceste meleaguri, care era în drept să hotărască asupra soartei sale.

Mai remarcăm că tocmai pentru a întări şi mai mult cele ce se hotărau în această istorică Adunare constituantă au venit, 100 000, după unii 130 000, iar alţii apreciau că au fost chiar 200 000 de români din toate unghiurile ţării.

La 18 noiembrie/1 decembrie, concomitent cu adunarea celor 1 228 de delegaţi în Marele Sfat Naţional din sala Casinei militare din cetate, au avut loc simultan mari adunări de masă în întreg oraşul [117].

În adunarea delegaţilor, Vasile Goldiş a prezentat raportul politic şi proiectul *Declaraţiei* istorice, care într-un entuziasm de nedescris a proclamat unirea Transilvaniei cu ţara.

Au luat cuvîntul Iuliu Maniu din partea Partidului Naţional Român şi Iosif Jumanca în numele social-democraţiei române. Iosif Jumanca relevînd de pe poziţii de clasă importanţa actului a declarat: „... astăzi venim şi noi aici, adevăraţii reprezentanţi ai muncitorimii româneşti din Transilvania şi Banat, venim să declarăm în faţa dv., în faţa Internaţionalei socialiste şi în faţa întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor. Noi vrem şi sîntem gata de a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea şi apărarea Unirii. Noi sîntem proletari, ducem lupta socială de clasă, în lupta aceasta sîntem solidari cu toţii fraţii noştri de orice neam ar fi ei. Cu toţii sîntem pentru transformarea socială, ca fiecare om să fie liber şi stăpîn pe sine însuşi. Dar solidaritatea aceasta n-o înţelegem în aşa fel ca să fim şi pe mai departe sateliţii unui partid, noi nu voim să fim şi pe mai departe o clasă fără importanţă care n-are la dispoziţie nici mijloace de afirmare şi dezvoltare, de aceea cînd aderăm la unirea tuturor românilor,

---

[115] Ibidem. Şi din alte părţi ale Transilvaniei, ca de pildă Oradea şi Salonta, delegaţii au fluturat alături de drapelele tricolore şi drapele roşii. (Arh. St. Bucureşti. Fond Tiron Albani).

[116] Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond. Doc. Unirii, vol. I, p. 7. Subliniem în mod deosebit cuvîntul de *constituantă*, întrucît Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 se deosebeşte prin conţinutul şi forma juridică de toate adunările şi întrunirile pe care le-au avut românii de sub stăpînirea străină. La aceste adunări au venit *împuterniciţi aleşi* de obştea poporului român din toate comunele şi satele întinsului pămînt al Ardealului, Banatului, Crişanei, Maramureşului, investiţi toţi cu mandate speciale asupra a ceea ce aveau să hotărască.

[117] *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 186.

voim totodată şi posibilitatea de dezvoltare a muncitorimei române, voim să deschidem porţile largi ca în această ţară românească nouă să se dezvolte şi progresa şi poporul muncitor român aşa cum au progresat şi popoarele muncitoare din Apus. Social-democraţia nu-i identică cu lipsa simţului naţional, noi nu zicem ubi bene ïbi patria, ci zicem că acolo unde ţie patria, acolo să-ţi creezi fericirea vieţii tale. Şi noi n-avem teamă că poporul muncitor român, care a rupt acum cătuşele unei robii seculare, nu va avea destulă putere ca şi în România Mare să-şi asigure drepturile la o viaţă liberă. Cînd aderăm la Unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simţul acesta, ci şi am convingerea fermă şi conştiinţa clară că din postulatele luate în rezoluţia prezentată sînt asigurate toate celelalte garanţii pentru democratizarea României. Noi am trăit într-una cu tovarăşii noştri unguri..., dar azi a sosit momentul cînd declarăm că da, ca clasă sîntem solidari cu ei şi nu le sîntem duşmani, dar vrem să fim în viitor o floare neatîrnată în marele buchet al Internaţionalei" [118].

Pe adresa Marii Adunări Naţionale Române de la Alba Iulia, au sosit numeroase telegrame de susţinere a hotărîrilor istorice. Printre altele consemnăm pe cea a Sfatului Naţional din Lupeni, în care se dorea din inimă succesul unirii" [119], a Sfatului Naţional Român din Petrila şi Petroşani, în care se comunică că „aderăm la rezoluţiunea adunării naţionale"[120].

Telegrame au sosit şi din partea muncitorilor socialişti ieşeni care, trimiţînd salutul lor frăţesc organizaţiilor socialiste şi întregii muncitorimi din ţinuturile româneşti libere de apăsarea străină, îi chema „la conlucrare pentru realizarea idealului socialist" [121].

Într-un articol de fond intitulat „*Unirea*" oficiosul Partidului Socialist Român „Socialismul" declara „În ziua de 1 decembrie marea adunare naţională de la Alba Iulia a proclamat alăturarea poporului românesc din Transilvania, Banat şi părţile ungureşti într-un stat român şi unirea lui cu România. Noi ca socialişti nu avem motive de a fi contra voinţei transilvănenilor de a se uni cu România... Ceea ce am cerut de la început a fost ca poporul să-şi poată spune voinţa lui liber şi neinfluenţat de nimeni. Astăzi cînd acest lucru s-a făcut şi cînd cunoaştem actul unirii... trimitem salutul nostru muncitorimii organizate... de peste munţi, chemînd-o la întregirea partidului socialist din România Mare" [122].

Proclamarea unirii Transilvaniei cu ţara a desăvîrşit procesul de formare a statului naţional român modern, proces care a început în anul 1859. El a fost încheiat ca rezultat al luptei revoluţionare a maselor populare de la oraşe şi sate, luptă la care, după cum s-a putut constata şi din prezentul studiu, muncitorimea română şi-a adus o contribuţie valoroasă. Pe bună dreptate tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia această contribuţie : „Un rol deosebit de activ în mişcarea pentru unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul, mişcarea muncitorească şi socialiştii... Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant şi prin

---

[118] Arh. C. C. al P.C.R., dosar 4, fond 1, f. 13—16.
[119] Arh. Muzeului Unirii din Alba Iulia, tom. II.
[120] Ibidem, p. 85.
[121] „Social-Democraţia", (Iaşi), an I, nr. 30 din 16 decembrie 1918.
[122] „Socialismul" Bucureşti, an XIII, nr. 19 din 11 decembrie 1918.

influenţa pe care a exercitat-o asupra programului politic al Unirii, în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic revoluţionar"[123].

În Declaraţia de unire, cum era şi firesc, pe lîngă hotărîrea necondiţionată de unire a Transilvaniei cu ţara, s-a prevăzut a se înfăptui şi o serie de reforme cu caracter burghezo-democratic, în folosul maselor de la oraşe şi sate, precum şi a naţionalităţilor conlocuitoare. Declaraţia de la Alba Iulia a prevăzut statornicirea unui regim democratic, la baza căruia să stea votul universal, reforma agrară, libertatea şi egalitatea în drepturi pentru toţi cetăţenii ţării indiferent de naţionalitate, legislaţie înaintată pentru muncitori.

Formarea statului naţional unitar român în 1918 ca şi desăvîrşirea şi crearea altor state de sine stătătoare avea să-şi capete recunoaşterea internaţională în tratatele semnate în anii 1919—1920 care au înregistrat aceste mari cuceriri ale popoarelor din această parte a Europei.

Înfăptuirea unităţii naţionale prin unirea tuturor provinciilor româneşti într-un stat naţional unitar a fost salutată de Partidul Socialist şi de Comisia Generală a Sindicatelor din România. „Ca socialişti români, internaţionalişti — se sublinia în *Declaraţia* de la 17 februarie 1919 — salutăm cu bucurie dezrobirea naţională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum şi respectăm legămintele de unire hotărîte.

Partidul Socialist din România, ca reprezentant al clasei muncitoare, îşi ia angajamentul de a lupta împreună cu muncitorimea din teritoriile alipite pentru respectarea libertăţilor şi drepturilor cucerite şi socoate ca un punct al său de onoare, respectarea drepturilor minorităţilor de altă naţionalitate, pe toate terenurile: economic, politic şi cultural"[124]. Punîndu-şi toată nădejdea în noile forţe proletare călite în lupta de secole în contra unei duble apăsări, „Partidul Socialist din România face apel la toate forţele proletare şi socialiste pentru unificarea tuturor organizaţiilor muncitoreşti, formînd un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie, spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi, trebuie să devină România Socialistă de mîine"[125].

Rod al luptei revoluţionare a maselor populare de pe întreg teritoriul ţării, a întregului popor român, formarea statului naţional unitar român „a reprezentat—după cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — o o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne". Înmănuncherea tuturor energiilor şi capacităţilor creatoare ale poporului nostru, unirea pe scară naţională a proletariatului — detaşamentul cel mai înaintat al societăţii româneşti, ca şi a tuturor energiilor revoluţionare ale ţării, au creat condiţii favorabile activităţii tuturor forţelor progresiste ale ţării, mişcării muncitoreşti şi revoluţionare, care condusă de Partidul comunist, în noi condiţii istorice a ridicat lupta celor ce muncesc, indiferent de naţionalitate, pe un plan superior, ceea ce a dus la răsturnarea în România a claselor exploatatoare de la putere, asigurîndu-se trecerea la construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, care permite satisfacerea mereu crescîndă a tuturor cerinţelor cetăţenilor patriei noastre.

---

[123] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construcţiei socialiste*, vol. 3, p. 708.
[124] „Socialismul", nr. 37 din 17 februarie 1919.
[125] *Idem.*

Societatea socialistă a creat comunitatea reală de interese a tuturor cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate, le-a asigurat drepturi şi posibilităţi egale de afirmare şi dezvoltare. În strînsă unitate frăţească, poporul român şi naţionalităţile conlocuitoare, alcătuiesc marea familie a României socialiste, muncesc umăr lîngă umăr, însufleţiţi de patriotismul fierbinte, pentru înflorirea şi progresul rapid al patriei noastre, ceea ce crează condiţii obiective tot mai optime pentru afirmarea plenară a tuturor cetăţenilor patriei, pentru înflorirea multilaterală a naţiunii noastre socialiste.

L'APPORT DE LA CLASSE OUVRIÈRE À L'ÉDIFICATION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude présente la position patriotique révolutionnaire des organisations ouvrières socialistes de Roumanie face à la lutte du peuple roumain de parachèvement de l'Etat national roumain par l'union celui-ci des provinces roumaines se trouvant sous la domination étrangère. Les organisations révolutionnaires de Roumanie ont dénoncé avec véhémence la politique réactionnaire des grands empires d'assujettissement de territoires étrangers et défendu la juste cause des Roumains subjugués. Elles ont proclamé dès la fin du siècle passé le principe révolutionnaire du droit des peuples opprimés à l'autodétermination, appuyant la lutte des Roumains pour leur libération nationale.

En Transylvanie et en Bukovine, les représentants de la classe ouvrière roumaine ont agi en étroite alliance avec les autres groupements politiques roumains en vue de la liquidation de la monarchie dualiste austro-hongroise et de l'union de ces provinces à la patrie mère.

S'appuyant sur des documents inédits, l'auteur s'applique à argumenter la place et le rôle des organisations ouvrières de Transylvanie et de Bukovine dans l'accomplissement de l'union de ces provinces à la Roumanie.

RELAȚIILE ECONOMICE EXTERNE ALE ROMÂNIEI ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ MAREA UNIRE

DE

ILIE PUIA

Făurirea statului național unitar român în împrejurările istorice de acum 60 de ani a marcat un eveniment epocal în istoria poporului nostru. ,,După sfîrșitul primului război mondial și formarea statului național unitar, România intră într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice"[1]. Înfăptuirea unității statului național român a realizat cadrul național ai social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a reunit ıntr-un cadru statal unic resursele materiale și umane ale poporului nostru.

Desăvîrșirea statului național unitar a creat nu numai cadrul politic favorabil pentru dezvoltarea economiei dar și posibilități reale pentru folosirea unui potențial economic divers creat prin reunirea tuturor bogățiilor în trupul firesc al țării. În cadrul statului național unitar trăiau circa 15 900 000 de locuitori pe o suprafață de 295 049 km². Înmănuncherea înlăuntrul uneia și aceleiași formațiuni statale unitare a unor importante bogății, resurse materiale și forțe umane oferea poporului nostru asigurarea unității și independenței naționale, o temelie de care națiunea română nu mai beneficiase niciodată pînă atunci. Prin unire au sporit considerabil posibilitățile de afirmare și mai hotărîtă a României pe arena vieții internaționale.

În noua situație postbelică realizată cu mari sacrificii, condițiile istorice puneau pentru țara noastră problema consolidării integrității teritoriale și asigurarea independenței și suveranității naționale. Deoarece politica externă a României a fost determinată cu precădere de preocuparea cercurilor conducătoare de-a menține statu-quo-ul postbelic, țara noastră s-a orientat către statele care s-au constituit ori întregit ca state naționale, încheind cu acestea o serie de tratate. De asemenea, la baza orientării pe plan extern a României a stat alianța cu puterile Antantei, îndeosebi cu Franța și Anglia, în care cercurile conducătoare vedeau garanția menținerii integrității teritoriale.

După ce aderă la Pactul Societății Națiunilor în 1919, România încheie succesiv tratate cu Polonia în 1921 (reînnoit în 1926 și 1931) cu Iugoslavia și Cehoslovacia în 1921 (tratat ce va duce la înființarea ,,Micii înțelegeri"), cu Franța și Italia în 1926, cu Grecia în 1928 etc.

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și inaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 38.

Toate acestea demonstrează că România a continuat să rămînă şi după primul război mondial un factor de primă importanţă al cultivării cu consecvenţă a tradiţiilor de bună vecinătate, convieţuire şi colaborare în toate domeniile, inclusiv în cel al relaţiilor economice, politică promovată cu consecvenţă în toată perioada interbelică.

Întreaga viaţă economică a ţării va purta amprenta consecinţelor desăvîrşirii statului naţional şi a condiţiilor internaţionale economice şi politice de după război. Odată reunite resursele materiale şi umane într-un cadru statal nou „... aceasta ne impune — consemna o publicaţie economică — studiul amănunţit al noii situaţii şi măsurile necesare pentru înfăptuirea repede, desăvîrşit a unităţii economice naţionale şi pentru inaugurarea unei politici economice naţionale, unitare" [2].

Eforturile României după întregirea naţională din 1918 de a-şi reface, dezvolta şi consolida economia, de a evolua în mod independent, au generat numeroase teorii şi confruntări între diferitele clase sociale, partide şi grupări politice. S-au exprimat concepţii cu privire la necesitatea, căile şi modalităţile de dezvoltare a industriei, atitudinea faţă de capitalul străin, încadrarea în chip avantajos a economiei româneşti în diviziunea internaţională a muncii şi în relaţiile economice internaţionalel etc.

Confruntările de opinii, purtînd pecetea epocii, a condiţiilor specifice ale economiei şi societăţii româneşti reflectau interesele practice ale claselor şi partidelor politice ale perioadei. În general, concepţiile de politică economică s-au exprimat în cadrul şi între trei curente principale: liberal, ţărănist şi marxist.

Prima concepţie care era exprimată plastic în lozinca „prin noi înşine" [3] voia să arate că dezvoltarea economiei trebuia să aibă loc prin forţele proprii [4]. Acest lucru putea fi realizat prin „naţionalizarea" întreprinderilor cu capital străin, adică prin trecerea acestor capitaluri în mîinile burgheziei autohtone. Concepţia „prin noi înşine" * era promovată de marea burghezie grupată în partidul naţional-liberal şi care gravita în jurul Băncii Naţionale a României şi a Băncii româneşti. Lansînd această lozincă adepţii ei nu excludeau participarea capitalurilor străine în economia ţării. Căutau însă să-l oblige la împărţirea rezultatelor exploatării bogăţiilor şi a forţei de muncă cu burghezia autohtonă. În realitate prin politica sa, marea burghezie liberală urmărea întărirea propriilor poziţii în economia ţării, preluarea unor poziţii economice deţinute anterior de capitalul german şi austro-ungar.

În perioada critică de după război liberalii, potrivit concepţiei lor de politică economică, au iniţiat măsuri concrete. De pildă, în domeniul comerţului exterior vor cere cu insistenţă adoptarea unor tarife vamale protecţioniste, vor milita pentru apărarea monedei naţionale depreciate. „Situaţia noastră actuală — spunea I. N. Angelescu — nu îngăduie decît un minim de export şi se ştie că nu putem plăti real mărfurile importate

---

[2] „Independenţa economică", anul I — II, nr. 5, martie, 1919, p. 4.

[3] *Viaţa şi opera lui Vintilă I. C. Brătianu, văzută de contemporani*, Bucureşti, 1936, p. 647.

[4] C. D. Verea, *Criza morală*, în „Lupta economică", anul XIII, 1922, nr. 12—13, p. 14.

* Mai pe larg despre confruntările de opinii privind politica economică în: I. Saizu, *Consideraţii asupra politicii„ prin noi înşine" în perioada 1922—1928*, în „Studii", nr. 2, 1973, p. 319—337; I. Nicolae Văleanu, *Confruntări în gîndirea economică privind evoluţia economiei româneşti*, în *Progresul economic în România, 1877—1977*, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 197—215.

decît prin mărfurile exportate. Din cauza cursului scăzut al valutei noastre aceleaşi bunuri din ţara noastră valorează azi pe jumătate cît în Franţa şi deprecierea continuă" [5]. La rîndul lui Gh. N. Leon spunea : „... produsele româneşti mergeau peste hotare pentru plata datoriilor publice care apăsau greu finanţele ţării, în loc să fi mers pentru utilajul nostru economic şi pentru avantajul producătorilor naţionali" [6].

O altă concepţie cu privire la dezvoltarea economiei româneşti era exprimată, de asemenea printr-o lozincă : „porţi deschise capitalului străin" [7]. Pentru această concepţie militau unele cercuri ale moşierimii şi burgheziei autohtone care erau legate de capitalul străin, o parte a burgheziei româneşti din Transilvania şi din Banat cu poziţii economice mai slabe, burghezia naţionalităţilor conlocuitoare din provinciile unite cu România, legată de cercurile financiare din Budapesta, Viena şi Berlin şi o parte a moşierimii expropriate şi a capitaliştilor din agricultură care sperau ca prin pătrunderea capitalului străin să-şi poată realiza mai bine afacerile. Aceşti susţinători ai capitalului străin gravitau în jurul unor bănci comerciale şi erau reprezentanţi ai unor partide politice ca : partidul poporului, partidul naţional român din Ardeal devenit după fuzionarea din 1926 cu partidul ţărănesc, partidul naţional-ţărănesc.

După ce vor veni la putere în 1929, ţărăniştii vor modifica tarifele liberale protecţioniste creînd avantaje mai mari capitalului străin.

Concepţia partidului naţional-liberal, deşi determinată de interesele de grup ale marii burghezii, corespundea mai bine, în perioada respectivă, necesităţilor de dezvoltare ale economiei şi îndeosebi ale industriei, decît concepţia care sprijinea pătrunderea fără condiţii a capitalului străin, în economia românească. Orice întărire a capitalului naţional era de preferat atunci penetraţiei libere a capitalului străin.

Întregirea forţelor proletariatului, ca urmare a formării statului naţional unitar, şi crearea Partidului Comunist Român în 1921 au oferit condiţii noi de manifestare a mişcării şi gîndirii economice muncitoreşti. Rolul clasei muncitoare în viaţa economică şi politică a ţării se manifesta mai puternic faţă de perioada anterioară. Pe baza experienţei acumulate clasa muncitoare îşi canalizează lupta pe probleme majore ale economiei pentru a găsi soluţii în conformitate cu interesele apropiate şi de perspectivă ale întregului popor. Abordînd în mod realist situaţia economică a României postbelice reprezentanţii clasei muncitoare arătau că pentru a se putea merge mai departe trebuia mai întîi refăcut ceea ce distrusese războiul. În presa muncitorească se sublinia urgenţa cu care trebuiau refăcute întreprinderile şi rolul important pe care îl avea clasa muncitoare în procesul refacerii economiei. Aceeaşi presă critica lipsa de interes manifestată de guverne pentru refacerea potenţialului economic pentru aprovizionarea cu materie primă şi combustibili pentru utilizarea întregii capacităţi de producţie [8].

Se sublinia, de asemenea, că o ţară a cărei piaţă consumatoare — cum era România — este la dispoziţia mărfurilor şi fabricatelor străine,

---

[5] „Anualele statistice şi economice", anul III, nr. 2—3, martie 1929, pct. 16.
[6] Gh. N. Leon, *Economia politică şi politică economică*, Bucureşti, 1943, p. 165.
[7] *Programul şi statutele Partidului Naţional-Ţărănesc*, Bucureşti, 1926, p. 18.
[8] „Tribuna socialistă", 2 oct. 1919.

oricîte progrese ar avea în alte domenii de activitate este dinainte condamnată la dependenţă [9].

Nu puţine au fost ripostele date tendinţelor de subjugare a economiei româneşti de către ţările industrializate, chiar din partea unor economişti burghezi, mai ales de nuanţă liberală, a unor personalităţi progresiste ale perioadei.

Asemenea poziţii nu acceptau teorii, mai ales străine, care erau împotriva dezvoltării independente a României şi aduceau argumente de încadrare în diverse zone economice, situarea ţării în postura de complement agrar al diverselor puteri industriale.

De exemplu, — relatează I. N. Angelescu — la conferinţa economică internaţională de la Bruxelles din 1927 au predominat vederile şi interesele ţărilor cu mare forţă financiară care cereau cu stăruinţă „perpetuarea beatitudinii situaţiilor existente ale popoarelor prin liber-schimb, porţi deschise, dezvoltarea şi stabilizarea la nivelul cursurilor monetare existente. Astfel, bancherii internaţionali nu vor acorda împrumuturi statelor care nu vor adopta această politică” [10]. Asemenea atitudine a marelui capital internaţional era apreciată de I. N. Angelescu drept o „amabilă invitaţie la sinucidere a popoarelor debitoare sărace în capital mobiliar şi cu valute depreciate” [11]. În opoziţie, autorul formulează idei ale curentului emanat de poziţia ţărilor agrare şi mai puţin dezvoltate ale Europei între care şi România, şi anume : „. . . protejarea muncii, valorificarea bogăţiilor naţionale şi a situaţiunilor geografice în folosul poporului care le posedă. Să facem să se înţeleagă că zona de influenţă a vreunei mari puteri, oricare ar fi ea, nu putem şi nu trebuie să fim” [12].

De mare circulaţie şi prestigiu s-a bucurat teoria lui M. Manoilescu despre „noul protecţionism”. El este, de altfel şi autorul tarifului vamal protecţionist din 1927.

În relaţiile comerciale ale României, politica tarifelor vamale a constituit în această perioadă un mijloc important prin care burghezia liberală căuta să apere producţia industrială internă de concurenţa străină, contribuind în felul acesta la susţinerea procesului de industrializare capitalistă a ţării.

Burghezia industrială va cere tot mai mult statului să intervină în economie, alături de alte măsuri şi pe calea tarifelor vamale protecţioniste, aşa cum de altfel procedau şi alte state cu care România întreţinea relaţii comerciale. Cum se ştie, au fost stabilite după război tarife vamale protecţioniste din ce în ce mai ridicate, dintre care cele mai importante au fost cele din 1921, 1924, 1926 şi 1927. În esenţă, în politica comercială s-a instituit încă din iunie 1919 un regim de taxe de export la produsele agricole (menţinut cu unele modificări pînă în anul 1927). În primii ani postbelici regimul vamal era reglementat de legea din august 1920 pentru reglementarea exportului şi legea din octombrie 1920 pentru autorizarea guvernului de a înfiinţa taxe de import şi export. Importul şi exportul erau supravegheate şi controlate, avîndu-se în vedere necesităţile refacerii economiei.

[9] *Politica P.C.R. din industrializarea socialistă a ţării*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti 1978, p. 120.

[10] I. N. Angelescu, *România actuală şi politica economică internaţională*, în „Anale economice şi statistice”, nr. 1—2, 1927, p. 5, 13.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

În anul 1921 intră în vigoare un nou tarif vamal care avea un caracter protecţionist pentru industrie, menţinînd şi taxele de export la produsele agricole. Tariful din 1921 a căutat să reducă importul de produse industriale şi să asigure o anumită apărare a monedei naţionale.

Pînă în 1923 politica vamală s-a caracterizat prin sporirea lentă a taxelor la import şi introducerea succesivă de taxe la export, fapt care a determinat ca gradul de protecţie să fie mai scăzut. În 1922 taxele încasate reprezentau numai 4,1% din totalul importului pentru ca în anul următor să sporească cu numai 1,1%[13]. Începînd cu noiembrie 1923 s-a acordat pentru prima dată după război, libertate deplină pentru exportul tuturor cerealelor, fără nici o restricţie decît plata taxelor vamale. Prin fixarea unor taxe vamale ridicate producătorii erau stimulaţi, ceea ce va contribui la sporirea producţiei interne şi la creşterea exportului.

Cum se poate observa, pînă în anul 1924 politica economică „prin noi înşine" nu a creat comerţului exterior un suport legislativ unitar şi corespunzător noului cadru economic creat în decembrie 1918. Tariful vamal din 1924, creaţie a intereselor burgheziei liberale va oferi condiţii mult mai favorabile dezvoltării comerţului exterior.

Pentru o protecţie vamală ridicată şi pentru a veni mai mult în sprijinul burgheziei industriale prin tariful vamal din 1924 se prevedea că taxele se percepeau în lei aur, iar încasarea lor se făcea în lei hîrtie pe baza unui anumit raport. În primele 3 luni de aplicare a tarifului raportul era de 1 leu aur egal cu 30 lei hîrtie, după care la fiecare 3 luni raportul se schimba în funcţie de deprecierea leului. Tariful din 1924 era minimal şi se aplica tuturor ţărilor care aplicau la rîndul lor acelaşi tarif şi clauza naţiunii celei mai favorizate. Pentru alte ţări tariful era de trei ori mai mare decît cel minimal. Acest tarif a influenţat nivelul importului, asigurînd o protecţie articolelor textile, de tăbăcărie, hîrtie etc., egală cu 15—20% din valoare, iar pentru marea majoritate a produselor importate o taxă de 5—10%. Protecţia era însă insuficientă pentru industrie şi aceasta cu atît mai mult cu cît s-a aplicat într-o perioadă de puternică inflaţie. „Taxele acestea, spunea un deputat în parlamentul ţării, referindu-se la industria metalurgică — sînt extrem de reduse şi bineînţeles că fiind atît de reduse, importul e foarte mare. Cu siguranţă că nu spre binele nici al valutei, nici al industriei noastre. Rezultatul? La „Reşiţa", „Astra", „Lêmaitre", „Rieger" — şomaj şi mizerie"[14].

O altă măsură de politică economică luată de liberali, pe linia organizării comerţului a constat în unificarea regimului juridic al Camerelor de comerţ şi industrie, prin care acestea au căpătat caracterul unor instituţii publice care colaborau cu statul pentru impulsionarea activităţii comerciale şi industriale. În septembrie 1924 camerele de comerţ şi industrie se întrunesc într-un congres general, ţinut la Oradea, cu care ocazie se hotărăşte înfiinţarea unei centrale de politică vamală care să sprijine statul în politica tarifelor vamale protecţioniste[15]. Pe aceeaşi linie, Uniunea camerelor de comerţ şi industrie milita pentru o mai mare stabilitate în politica comercială, deoarece economia naţională şi îndeosebi

---

[13] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 477.

[14] Dezbaterile Adunării Deputaţilor, 14 decembrie 1925, p. 650.

[15] *Congresul general al Camerelor de comerţ şi industrie din România* ţinut în zilele de 8, 9 şi 10 sept. 1924, Oradea, 1924, p. 23.

industria trebuiau puse la adăpost de concurenţa mărfurilor străine, cu atît mai mult cu cît toate statele europene se încercuiau de bariere vamale prohibitive.

În anul 1926 tariful vamal este modificat la insistenţele industriaşilor din ramurile metalurgiei şi textilă, a căror structură şi game de produse erau schimbate faţă de situaţia antebelică. S-au adăugat încă 354 articole supuse taxelor vamale la import iar la articolele textile şi metalurgice taxele vamale erau urcate cu 50% pînă la 100%.

Avînd o nomenclatură lărgită, de la 1208 la 1893 articole, acest tarif a reprezentat o expresie reală a protecţionismului, deoarece într-o ţară cu profil agrar, cum era România, a constituit un instrument eficace în procesul de dezvoltare a industriei naţionale. Gradul de protecţie s-a accentuat reprezentînd în 1928, de exemplu, 20,7% din valoarea întregului import.

Avîndu-se în vedere schimbările intervenite în structura industriei după primul război, în anul 1927 s-a aplicat un nou tarif — (tariful Manoilescu). Acest tarif era minimal pentru ţările care aplicau acelaşi tratament României şi general — taxe vamale superioare cu 50% faţă de cel minimal, pentru ţările care nu aplicau clauza naţiunii celei mai favorizate şi tariful minimal. În acest tarif taxele vamale variau între 1—5% din valoarea produselor în funcţie de importanţa acestora pentru economia naţională.

Ca şi în cazul tarifului din 1924 s-au prevăzut taxe în aur, care pentru transformarea în lei hîrtie urmau să fie înmulţite cu 30 pentru articole metalurgice şi textile şi cu 40 pentru celelalte mărfuri importate. Cu toate acestea gradul de protecţie a industriei româneşti era insuficient, taxele de import erau inferioare tarifelor vamale din Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi alte state cu care aveam strînse relaţii comerciale [16].

În esenţă, prin aceste tarife au fost urcate taxele vamale la importul produselor de larg consum, au fost degrevate de taxe vamale de import mijloacele de producţie pentru agricultură şi se acorda prioritate la protejarea industriei grele, pentru maşini instalaţii, a industriei de armament, precum şi a celei producătoare de produse agroalimentare [17].

Toate acestea au avut drept urmare, oprirea pătrunderii aproape nestingherite a mărfurilor străine care să concureze produsele autohtone similare şi crearea unei situaţii avantajoase pe piaţa internă pentru burghezia autohtonă.

Creşterea gradului de protecţie a industriei prin creşterea taxelor de import de la 4,1% în 1922 la 26,7% în 1928 din totalul importului exprimă clar concepţia politicii economice a burgheziei liberale „prin noi înşine" aplicată în această perioadă.

Pînă la izbucnirea crizei economice în 1929, guvernele de la conducerea ţării au promovat o politică economică de menţinere la un nivel scăzut a preţurilor interne la produsele agricole urmărindu-se ca industria să poată beneficia de materii prime agricole ieftine. În acelaşi timp s-a urmărit stăvilirea deprecierii leului în vederea asigurării unor surse de venituri

---

[16] „Bursa" anul XXV, nr. 1117, 1926, p. 337.

[17] C. Zotta, Al. Halunga, *Reglementarea comerţului exterior şi a plăţilor cu străinătatea*, Edit. „Vremea", Bucureşti, 1936, p. 214—216.

pentru stat. Se știe că după primul război mondial una din problemele importante și care, apăsa greu asupra balanței de plăți era aceea a datoriilor de război care, conjugată cu datoriile mai vechi pe care le avea România față de țările apusene, a constituit un domeniu important care va influența și chiar direcționa comerțul exterior românesc.

Între anii 1923—1928 statul român a solicitat în mai multe rînduri piețele financiare franceze, engleze și italiene. Franța și Anglia erau principalii creditori ai României, împreună deținînd peste 40% din totalul datoriei publice externe a țării, Franța ocupînd locul întîi cu 27% din total [18]. Dacă raportăm excedentele balanței comerciale la anuitățile datoriei publice externe constatăm că între anii 1923—1928 excedentele balanței comerciale însumau cca. 7 160 000 lei, iar anuitățile datoriei publice externe s-au ridicat la 18 298 000 lei [19]. Rezultă că relațiile comerciale externe ale României erau subordonate cerințelor echilibrării balanței de plăți pentru achitarea anuităților datoriei publice externe a țării.

Ca urmare, problema tarifelor vamale și toate modificările care s-au produs în această perioadă au avut drept scop să adapteze continuu taxele vamale la variațiile valorii mărfurilor și să potrivească nomenclatura și gradul de protecție la noua structură economică a României de după 1918 [20], pentru a putea face față obligațiilor financiare externe și a avantaja burghezia industrială.

În opoziție cu burghezia industrială, care vedea în taxele vamale calea de a se crea un progres în dezvoltarea industriei autohtone, burghezia comercială, marii negustori adepți ai politicii „porți deschise capitalului străin" cereau libertatea deplină a comerțului, scoaterea lui de sub regimul taxelor vamale. În jurul tarifului vamal — scria ziarul „Argus" — s-a aprins un foc homeric. Disputa dintre cele două categorii se manifesta cu destulă cerbicie" [21].

Căutînd să-și apere propriile interese, liberalii argumentau, pe de o parte, că prin reducerea taxelor de export, echilibru bugetar ar primi o grea lovitură, iar pe de altă parte că micșorarea taxelor la import ar da o serioasă lovitură monedei naționale [22]. Liberalii au cerut în 1926 guvernului Averescu să nu acorde nici o concesie asupra tarifului vamal, să nu încheie convenții comerciale decît dacă în schimbul aplicării tarifului minimal se vor obține concesii echivalente aplicabile pentru articolele de export, să nu acorde clauza națiunii celei mai favorizate decît dacă se vor obține avantaje pentru exportul produselor agricole, silvice și petroliere [23].

Adversarii politicii economice „prin noi înșine" reclamau libertatea comerțului, renunțarea la legile restrictive, limitarea intervenției statului în acest domeniu, stabilirea taxelor adecvate pentru exportul cerealelor [24].

---

[18] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1026—1027.
[19] *Ibidem*.
[20] V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 211.
[21] „Argus", 12 aprilie 1926.
[22] Dezbaterile Adunării Deputaților, 17 dec. 1926, p. 212.
[23] Ibidem, 24 iunie, 1927, p. 2657.
[24] M. Gh. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României*, București, 1934, p. 411—412.

Numeroase luări de poziţie împotriva taxelor mari la exportul de cereale au avut loc în aceşti ani. Cercurile guvernante motivau aceste taxe prin interesul statului de a păstra în ţară cantităţi însemnate de cereale şi produse alimentare, care, prin abundenţa lor să impună un cost scăzut nivelului de trai al populaţiei. În realitate prin această politică s-a urmărit asigurarea unor condiţii propice dezvoltării industriei prin existenţa materiei prime şi remunerarea ieftină a forţei de muncă. ,,Adevărata contribuţie fiscală a agriculturii la sarcinile fiscale ale statului nu a fost impozitul pe proprietate ci taxele de export" [25]. Pentru anii 1923 şi 1924, de exemplu, taxele de export la produsele agricole au fost de zece ori mai mari decît cifra globală a impozitului agricol, în timp ce taxele de export suportate de industrie au variat între 7,3% în 1923 şi 3,8% în 1926.

Protestele burgheziei comerciale împotriva intervenţiei statului şi cererile de a se reveni la vechea politică vamală tarifară au rămas fără rezultat. În condiţiile politicii economice mondiale protecţioniste, economia românească trebuia apărată, aşa cum au încercat adepţii politicii ,,prin noi înşine".

De asemenea regimul vamal instituit începînd cu 1924, care crea posibilitatea burgheziei industriale să îngrădească concurenţa mărfurilor străine şi să impună preţuri de monopol la produsele autohtone, a provocat proteste şi în străinătate în rîndurile monopoliştilor străini cu interese economice în România. Acestea — lezate în interesele lor comerciale, au exercitat presiuni pentru modificarea tarifelor vamale, au aplicat represalii mărfurilor importate din România, ridicînd taxele vamale [26]. ,,Fără nici o îndoială — scria un ziar elveţian — guvernele ţărilor interesate vor face totul pentru apărarea intereselor comerciale ale supuşilor lor în relaţiile cu România, încercînd să obţină un termen înăuntrul căruia să poată intra în România după vechile tarife [27].

În toţi aceşti ani, ridicarea permanentă a taxelor vamale a atras pe lîngă protestul comercianţilor, chiar intervenţia unor legaţii străine în România pentru a nu spori tarifele vamale, pentru a se reveni la vechea politică comercială.

Întreaga politică economică promovată de burghezia liberală, folosită în scopul refacerii şi dezvoltării economiei şi îndeosebi a industriei, în scopul valorificării bogăţiilor ţării s-a reflectat în evoluţia comerţului exterior, a volumului importului şi exportului. Primul deceniu de după desăvîrşirea statului naţional s-a caracterizat printr-o sporire aproape continuă a volumului comerţului exterior, atît cantitativ cît mai ales

---

[25] G. Ionescu-Siseşti, *Repartiţia proprietăţilor agricole şi a impozitelor pe aceste proprietăţi în perioada 1923—1926*, Bucureşti, 1927, p. 23.

[26] ,,Adevărul", 6 august 1924.

[27] Thoma I. Gîlcă, *Politica economică şi financiară a României*, Bucureşti, 1926, p. 15.

din punct de vedere valoric. Următoarele date confirmă această caracteristică :

Anul	Export		Import		Balanţa comercială (mil. lei)
	mii tone	mii lei	mii tone	mii lei	
1919	109	104	414	3.762	— 3 657,9
1922	4 070	14 039	584	12.325	+ 1 713,8
1923	4 091	25 594	699	19.516	+ 5 078,1
1924	4 833	28 361	826	26.265	+ 2 096,5
1925	4 664	29 127	900	29.913	— 785,8
1926	6 118	38 265	924	37.195	+ 1 069,4
1927	7 337	38 111	1009	33.852	+ 4 258,7
1928	5 866	27 030	957	31.641	— 4 611,2

Sursa: *Anuarul statistic al României 1939—1940*, Bucureşti, 1940, p. 575.

Comerţul exterior va continua să oglindească prin structura sa, noua orientare a dezvoltării economice a ţării. Imediat după război, avînd în vedere necesitatea urgentă a refacerii economiei cît şi lipsurile mari de pe piaţa internă, posibilităţile de export erau foarte mici în timp ce nevoile de import erau foarte mari. Ca urmare, între anii 1919—1921 balanţa comercială s-a soldat cu mari deficite.

După anul 1921 refacerea economiei, s-a desfăşurat relativ mai repede ceea ce s-a oglindit în soldul activ al balanţei comerciale de 1 714 milioane lei în 1922 şi de 5 078 milioane de lei în 1923, crescînd în acelaşi timp şi valoarea importului [28].

Recolta scăzută din anul 1924 şi ca atare lipsa produselor agricole din exportul României a făcut ca balanţa comercială să se încheie din nou în 1925 cu un deficit de 786 milioane lei.

Perioada postbelică s-a caracterizat în general printr-un efort continuu de sporire a exportului, ca urmare a refacerii economice, concomitent cu importul tot mai însemnat destinat aceleiaşi opere de refacere.

Comerţul exterior a întîmpinat însă serioase dificultăţi deoarece importurile şi exporturile purtau amprenta balanţei de plăţi deficitare a ţării. Volumul împrumuturilor din anii postbelici, de exemplu, a întrecut volumul împrumuturilor contractate de guvernul român în străinătate atît în timpul neutralităţii cît şi a anilor de război. Datoria publică externă a României se ridica în 1921 la suma de 16 160 432 481 lei întrecînd de aproape 15 ori suma aceleiaşi datorii dinainte de război [29].

O însemnată parte din datoria publică externă era contractată de statul român sub forma împrumuturilor pe termen lung şi de bonuri de tezaur, în valută străină faţă de care moneda românească se prezenta într-o continuă scădere. Pe această cale, marile puteri occidentale şi-au asigurat posibilităţi largi de influenţă asupra comerţului României. La conferinţele de pace sau la cele pentru fixarea reparaţiilor de război [30]

[28] V. Bădulescu, *Tratat de politică comercială*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1945, p. 192.

[29] *Progresul economic în România în 1877—1977*, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 225.

[30] În legătură cu problema reparaţiilor de război vezi, pe larg, în E. Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919—1932)*, Edit. Junimea, Iaşi, 1976.

aceste posibilități au fost folosite de marile puteri în dauna intereselor poporului român.

Numai între 1922—1928, de exemplu, prima dividendelor plătite țărilor străine, împreună cu dobînzile la creditele folosite din străinătate s-a ridicat la 39 300 000 000 lei, sumă ce întrecea întreg bugetul statului pe anul 1928 [31].

Capitalul străin, întărindu-și pozițiile în această perioadă, a constituit un factor important de menținere în stare de înapoiere a economiei, de orientare a comerțului exterior al țării către țările din care s-au contractat mari împrumuturi.

Avîndu-se în vedere dificultățile României în ce privește balanța de plăți, statul român a urmărit, prin politica economică promovată, paralel cu frînarea urcării prețurilor interne, și oprirea deprecierii monedei naționale în străinătate. Căderea francului francez în 1926 — monedă forte atunci — în condițiile în care România avea strînse legături economice cu Franța, a determinat o nouă scădere a cursului leului ceea ce a provocat o urcare a prețurilor mărfurilor importate de România.

Cu anul 1927 începe o perioadă de stabilitate a leului care susținută de excedentul de cereale din recolta foarte bună a anului 1926 va duce la o creștere a exportului de 38.111 milioane lei în 1927, importul atingînd și el cifra de 33.825 milioane lei [32], cele mai ridicate valori din întreaga perioadă.

Evoluția ascendentă a comerțului exterior al României este demonstrată și de creșterea cotei părți a acestuia în cadrul comerțului european îndeosebi și de ponderea lui în comerțul mondial.

Datele din tabel arată că procentul deținut de comerțul României în cadrul celui european a înregistrat o creștere continuă, cu excepția anului 1925. Aceeași tendință de creștere s-a înregistrat și în ce privește ponderea comerțului românesc în comerțul mondial, cu excepția anilor 1925 și 1928. De remarcat, de asemenea, că indicii de creștere ai comerțului

Anul	Volumul comerțului României		Importul		Exportul	
	din com. europ.	din com. mondial	din com. europ.	din com. mondial	din com. europ.	din com. mondial
1922	0,75	0,40	0,64	0,36	0,90	0,44
1923	0,86	0,44	0,70	0,39	1,05	0,50
1924	0,90	0,48	0,78	0,46	1,06	0,51
1925	0,83	0,44	0,76	0,44	0,93	0,45
1926	1,04	0,54	0,89	0,49	1,23	0,59
1927	1,24	0,66	1,04	0,60	1,48	0,73
1928	1,33	0,52	1,32	0,55	1,34	0,49

Sursa: *Comerțul exterior al României 1922—1937*, vol. I, partea I, București, 1939, p. 570—574.

[31] Banque Nationale de Roumanie, „Bulletin d'information et de documentation", nr. 1, ian. 1929, p. 10—11.

[32] V. Bădulescu, *Tratat de politică comercială*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1945, p. 193.

României atît la import cît şi la export, după un ritm lent în anii imediat postbelici, vor depăşi, începînd cu anul 1926 indicii de creştere ai comerţului european, dar din 1927 şi indicii comerţului mondial.

Acestea ne arată că economia ţării a cunoscut o perioadă de avînt economic, că ea a fost tot mai mult ancorată în relaţiile economice internaţionale. Cu toate acestea, dacă în comerţul european ponderea României era aproximativ egală sau întrecea unele ţări europene, în comerţul mondial ţara noastră avea ponderea cea mai mică, întrecînd doar Ungaria, dintre toate ţările europene.

Analizînd structura exportului şi importului cît şi orientarea geografică a comerţului exterior se poate constata că acesta s-a dovedit o pîrghie mai eficientă decît în perioada antebelică de dezvoltare a economiei naţionale în cadrul statal nou creat după unirea de la 1918.

În ce priveşte exportul, baza acestuia au format-o materiile prime şi produsele agricole. Ţară cu bogate resurse naturale, România a exportat cereale, lemn, animale, petrol în proporţie de peste 90% din valoarea întregului export.

În primii ani după război, exportul s-a sprijinit mai mult pe produsele imediat disponibile ca : cereale, animale vii şi lemn, dacă avem în vedere greutăţile întîmpinate în procesul de refacere a economiei. Pînă în anul 1926 exportul de petrol s-a menţinut la aproximativ 20 % din valoarea întregului export.

După această dată, exportul de petrol a crescut într-un ritm accelerat, devenind centrul de greutate al întregului export, menţinîndu-se în anii următori la o greutate specifică de peste 40%.

Exportul de cereale din punct de vedere cantitativ a fost mai redus înainte de 1927 decît în anii următori. Din cauza scăderii preţurilor cu toată creşterea lui absolută, exportul de cereale pierde din greutatea specifică. Astfel dacă pînă în 1927 exportul de cereale depăşea în medie 50% din valoarea totală a exportului, în perioada următoare el se reduce. În ce priveşte exportul de lemn imediat după război şi pînă în 1925 a avut o dezvoltare rapidă, deţinînd circa 20% din totalul exportului pentru ca în perioada următoare să nu depăşească 10% din valoarea totală a exportului [33].

Urmărind evoluţia exportului în întreaga perioadă, se poate constata că deşi volumul cantitativ al exportului a urmat o tendinţă ascendentă, după anul 1927 valoarea exportului scade permanent. Micşorarea preţurilor a făcut ca nivelul atins în 1927 de 38 miliarde lei stabilizaţi să nu mai fie atins, în întreaga perioadă interbelică, cu toată expansiunea volumului fizic. În anii în care exportul n-a fost influenţat decît de taxele vamale ale statelor ce importau din România, obţinerea unui sold excedentar în balanţa comercială s-a putut realiza numai prin sporirea volumului exportului.

Importul era format în chip preponderent din produse industriale şi unele materii prime şi semifabricate. În anii de după război valoarea produselor industriale importate reprezenta cca. 85% din total, în timp ce materiile prime şi semifabricatele ocupau, în 1927 numai cca. 7%.

[33] V. Malinschi, *Studii economice*, Edit. Academiei R. S. R., Bucureşti, 1968, p. 203.
[34] V. Malinschi, *op. cit.*, p. 204.

Importul de aparate, mașini și motoare, reprezenta în anul 1927 cca. 9% din valoarea întregului import [34].

Aspectul favorabil al schimburilor comerciale cu străinătatea, cum se poate observa din datele prezentate, ascundea însă o realitate care oglindea sacrificiile uriașe făcute de economia românească pentru satisfacerea unor obligații impuse de capitalurile străine fără echivalent economic. România era obligată să exporte, în această perioadă, între 3,5 și 9,7 tone de mărfuri pentru a importa o tonă.

Situația deficitară a comerțului exterior rezultă și din ceea ce balanța comercială nu înfățișează la prima vedere. Soldul balanței comerciale nu era constituit din devize libere și forte, ci în mare parte din devize blocate. Prin complexul de măsuri în vederea reglementării comerțului exterior nu s-a urmărit numai asigurarea unui sold pozitiv, care să îngăduie plata datoriei publice externe, ci și acumularea acestui sold în țări cu devize libere și forte, deoarece cuponul datoriei externe se plătea în moneda acestor țări. În felul acesta statul român a reușit să-și amelioreze balanța de plăți, deoarece îndruma comerțul exterior spre alte țări cu devize libere și forte, îngrădea operațiunile de comerț și permitea să se recupereze o parte din devizele rezultate din export.

Din această cauză balanța comercială a fost pasivă cu Anglia, Austria (cu excepția anului 1927), Cehoslovacia, Elveția, Franța (cu excepția anilor 1922—1923), Polonia (exceptînd 1928), Japonia, Germania, Statele Unite [35], deci cu țările dezvoltate din punct de vedere industrial și activă cu țările agricole (Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Turcia, Ungaria, Egipt). O asemenea situație a determinat o serie de consecințe nefavorabile în tranzacțiile comerciale, rezultate, în primul rînd, din faptul că excedentele din balanța comercială se înregistrau în leii românești devalorizați iar plățile se efectuau în valută forte. Principalii parteneri de schimb ai României au fost în această perioadă Italia, Franța, Anglia și țările dunărene. Imediat după război, Italia deținea circa 19% din importul și 9% din exportul României, Anglia circa 14% din import, Franța circa 12% din import.

Un loc important îl ocupau relațiile economice ale României cu Franța, aceasta devenind o clientă și furnizoare însemnată pentru România. Comerțul cu Franța era facilitat și de înființarea unor organisme economice cum au fost Office commercial français en Roumanie (1922) și Camera de Comerț româno-franceză (1926) [35bis]. În schimburi comerciale intense cu România s-a găsit și Italia interesată mai ales în lemnul și petrolul din țara noastră. Germania, care fusese înlocuită de pe piața românească după război, a căutat în anii următori să-și reia locul în comerțul României. Schimburile comerciale cu Germania foarte reduse se datorau faptului că această țară nu-și onora obligațiile de despăgubiri de război fixate prin tratatele de pace. Totuși, Germania va căuta să lărgească comerțul cu România. Încă din anul 1922, șeful delegației germane care negocia cu România chestiunea rezolvării biletelor de bancă emise de Banca generală în timpul războiului, sublinia necesitatea încheierii unor acorduri comerciale avantajoase pentru ambele state [36]. Deși reluarea

---

[35] V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, București, 1940, p. 281.

[35 bis] Ernest Ene, *Relațiunile comerciale și financiare dintre România și Franța*, București, 1928, p. 9.

[36] „Adevărul", 16 iulie 1925.

relațiilor economice cu Germania a fost influențată de situația internațională postbelică, de consecințele războiului și mai ales de problema reparațiilor, Germania a reușit, datorită unor condiții de credit avantajoase pentru România, să recîștige o pondere din ce în ce mai mare în comerțul românesc. Astfel, dacă în 1919 ponderea Germaniei era de 0,1% la import și de 0,01% la export în anul 1928 aceasta crește la 23,7% la import și 18,3% în exportul României [37]. În anul 1929, de exemplu, Germania a cumpărat aproape jumătate din exportul de cereale și aproape 14% din exportul total de petrol al României [38]. Un loc important în comerțul țării noastre îl ocupa Austria, interesată să lărgească schimburile economice cu țările agricole. De altfel și statul român era interesat în comerțul cu Austria care cumpăra mai ales cereale. Învingînd concurența Cehoslovaciei în comerțul cu țara noastră, Austria a reușit să aibă o pondere în exportul României de circa 15% în 1925 și de aproape 17% în importul României în anul 1924.

Cu Cehoslovacia și Iugoslavia, țări cu care România forma Mica Înțelegere, relațiile economice s-au desfășurat diferit, în sensul că avînd în vedere profilul industrial al Cehoslovaciei balanța comercială cu această țară era pasivă, în timp ce cu Iugoslavia, țară agrară, balanța comercială era activă. Pondere mai mare în comerțul României avea Cehoslovacia, 14,5% din import în 1928, și 9,4% din export, iar Iugoslavia o pondere. destul de mică — 2,1% la import în 1925 și 2,8% la export în 1922 [39].

Analiza evoluției relațiilor comerciale din această perioadă arată că dezvoltarea de ansamblu a economiei și în deosebi a industriei la adăpostul politicii protecționiste promovată de statul român s-au reflectat atît în volumul cît și în structura schimburilor comerciale. Pe baza dezvoltării economice mai însemnate, România a devenit în primul deceniu de după desăvîrșirea statului național un factor mai activ în schimbul de mărfuri pe plan internațional și îndeosebi european. România se situa, prin ponderea în volumul comerțului internațional, cît și prin poziția ce o ocupa într-un număr însemnat de piețe, în comparație cu unele țări vecine cu nivel de dezvoltare comparabil, pe o poziție importantă atît în zona balcanică și central europeană cît și în zona vest europeană.

Cu toate că România, ca țară cu o economie slab dezvoltată, nu avea cum s-a văzut — o pondere prea mare în comerțul internațional, pentru situația ei economică internă, relațiile comerciale au constituit un factor cu importanță deosebită în evoluția condițiilor de dezvoltare economică și financiară, de valorificare a resurselor sale naturale.

Pe de altă parte, comerțul exterior al României oglindea pătrunderea și dominația monopolurilor internaționale în economie, influențarea puternică a politicii externe a statului român, oglindea sacrificarea bogățiilor țării pentru satisfacerea nevoilor de acoperire a plăților externe pe seama, în ultimă instanță, a exploatării maselor de oameni ai muncii.

Avînd în vedere structura importurilor și exporturilor precum și partenerii de schimb, raporturile comerciale dezavantajau puternic economia României. Schimburile neechivalente decurgeau din faptul că

---

[37] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 492.
[38] *Ibidem*.
[39] *Comerțul exterior al României 1922—1927*, vol. I, partea I-a, București, 1939, p. 574.

România livra la export materii prime la preţuri scăzute şi importa produse industriale la preţuri foarte ridicate. S-a ajuns în felul acesta ca producătorul român să trimită peste graniţă pentru o tonă importată, 5,7 tone în 1925, sau 6 tone în 1926, iar în anii 1927 şi 1928 cîte 6,5 tone [40]. Aceste date reflectă cît se poate de clar dependenţa puternică a României faţă de statele dezvoltate din punct de vedere industrial. Numeroasele bogăţii ale României interesau în mod deosebit capitalurile şi monopolurile internaţionale. Acestea şi-au îndreptat capitalurile, în special, spre ramurile de unde se puteau aproviziona cu materii prime ieftine.

Pe de altă parte, deşi comerţul exterior al României s-a dovedit o pîrghie eficientă de dezvoltare a economiei naţionale, domeniul comerţului exterior a constituit un mijloc principal pentru satisfacerea obligaţiilor financiare legate de datoria externă a statului, explicîndu-ne şi pe această cale locul subordonat pe care-l avea România în diviziunea internaţională a muncii. În această perioadă, România, fiind angrenată politicii externe franco-engleze, a menţinut relaţii comerciale însemnate cu puterile apusene, care erau şi cei mai importanţi creditori ai statului român. În acelaşi timp, România a întreţinut relaţii comerciale intense cu toate statele vecine, îndeosebi cu statele create sau care şi-au întregit teritoriul naţional după primul război mondial. Numai spre sfîrşitul perioadei, Germania îşi va spori ponderea în comerţul exterior românesc.

Analiza succintă a evoluţiei relaţiilor comerciale ale României în primul deceniu după desăvîrşirea statului naţional ne permite să observăm că profilul economiei româneşti şi nivelul ei de dezvoltare au condiţionat locul subordonat al ţării noastre în diviziunea internaţională a muncii, cu toate progresele realizate mai ales în anii de aplicare practică şi consecventă a politicii liberale „prin noi înşine". Totuşi acest loc s-a schimbat întrucîtva faţă de perioada anterioară primului război mondial, România devenind şi pe linia comerţului exterior un factor mai activ în schimburile internaţionale. Cu toate progresele realizate în acest domeniu, nivelul şi structura economiei plasau ţara noastră în situaţia de piaţă de desfacere a produselor finite a ţărilor industriale, de sursă de materii prime şi de sferă de plasare a capitalului străin, obiect al exploatării şi dominaţiei puterilor imperialiste. Deşi era o ţară dezavantajată prin relaţiile comerciale, totuşi România a fost iniţiatoarea şi promotoarea unor relaţii de colaborare cu toate popoarele, apărîndu-şi interesele proprii ca şi ale ţărilor agrare slab dezvoltate.

Totuşi structura economiei româneşti a determinat o insuficientă participare la comerţul mondial. Pe baza datelor prezentate rezultă că — de exemplu — în anul 1925 România contribuia numai cu 0,44% la comerţul mondial, ocupînd locul 36 din 152 de ţări. Pe de altă parte clasele stăpînitoare folosind unirea din 1918 pentru întărirea poziţiilor de dominare economică au promovat o politică comercială externă care favoriza interesele de grup ale burgheziei şi nu interesele ţării contribuind, în felul acesta la accentuarea contradicţiilor economice şi sociale interne. Aşa

---

[40] V. Madgearu, *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice*, Bucureşti, 1933, p. 16.

cum sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cuvîntarea rostită la recenta plenară a Frontului Unităţii Socialiste : „Clasele dominante au considerat că unirea le deschide noi posibilităţi de consolidare a privilegiilor lor de exploatare a maselor populare, fără deosebire de naţionalitate"[41].

Au trebuit să treacă şase decenii de la condiţiile economice mai favorabile create de unirea din 1918 pentru ca socialismul să aducă profunde transformări în relaţiile comerciale şi politica economică externă a statului român, pentru ca ţara noastră să se situeze cu adevărat în fruntea luptei pentru relaţii economice egalitare şi reciproc avantajoase pentru toate statele lumii mari sau mici, să fie iniţiatoarea unei noi ordini economice internaţionale.

LES RELATIONS ÉCONOMIQUES EXTÉRIEURES DE LA ROUMANIE PENDANT LA PREMIÈRE DÉCENNIE QUI A SUIVI LA GRANDE UNION

RÉSUMÉ

Le parachèvement de l'Etat national unitaire roumain a créé non seulement le cadre politique favorable à un développement économique plus soutenu, mais aussi des possibilités réelles pour l'utilisation d'un potentiel économique divers créé par la réunion de toutes les richesses naturelles et de la force humaine dans le corps naturel du pays. Le groupement à l'intérieure de la même formation étatique des ressources matérielles et humaines offrait à notre peuple la garantie de l'unité et de l'indépendance nationale.

A ce point de vue, l'on démontre que la Roumanie a continué de demeurer un facteur de première importance de la continuation dans un esprit de suite des traditions de collaboration aussi dans le domaine économique, des relations commerciales extérieures. Analysant l'évolution des rapports commerciaux et les conceptions de politique économique de cette période, de même que les mesures pratiques prises par l'Etat, il est montré que la Roumanie est devenue dès la première décennie qui a suivi l'Union de 1918 un facteur plus actif dans les échanges commerciaux internationaux.

Bien que la Roumanie, pays agraire faiblement développé, n'ait pas détenu un trop grand poids dans le commerce international, en ce qui concerne sa situation économique interne les relations commerciales ont constitué un facteur important pour le développement d'ensemble de l'économie, pour la mise en valeur de ses ressources naturelles.

En outre, le commerce extérieur reflétait la pénétration du capital étranger dans l'économie roumaine et, sur cette base, l'influence exercée sur la politique extérieure de l'Etat roumain, le sacrifice des richesses du pays pour la satisfaction des intérêts de groupe des classes dominantes, la couverture des paiements extérieurs en dernière instance sur la base de l'exploitation des travailleurs.

---

[41] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste*. „Scînteia" din 3 noiembrie 1978.

CONSACRAREA INTERNAȚIONALĂ A FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

DE

CONSTANTIN BOTORAN

Odată semnate armistițiile cu puterile învinse, guvernele din țările aliate și asociate au înscris pe agenda preocupărilor imediate pregătirea și deschiderea conferinței de pace care urma să consacre noua organizare politică a lumii. Febrila activitate diplomatică din capitala Franței, locul de desfășurare a Conferinței de pace, a focalizat timp de aproape un an de zile atenția opiniei publice internaționale. Popoarele din întreaga lume și-au pus mari speranțe în forumul de la Paris chemat să îndrepte inechitățile, să repare distrugerile, să pedepsească crimele și să asigure progresul pașnic al umanității. Aceste speranțe se întemeiau pe recunoașterea în repetate rînduri de către guvernele marilor puteri aliate și asociate că victoria lor în această conflagrație urma să aducă după sine victoria principiului autodeterminării popoarelor, a relațiilor de tip nou între state bazate pe egalitate și echitate, a dreptului legitim al popoarelor la unitatea națională și statală, a diplomației deschise în locul celei secrete. Forța de înrîurire a acestor principii în numele cărora se jertfiseră milioane de vieți omenești, era atît de puternică la sfîrșitul războiului încît organizatorii conferinței n-au putut să le eludeze de pe ordinea de zi a Conferinței. Pacea urma să clădească o nouă ordine mondială care să excludă posibilitatea hegemoniei politice, economice și militare, să refacă harta Europei conform principiului că teritoriul aparține naționalității care-l locuiește, să recunoască aspirația popoarelor la unitate și independența națională. Aplicarea practică a acestor principii era facilitată de faptul că înainte de începerea Conferinței, popoarele dintr-o serie de țări, acționînd din proprie inițiativă, proclamaseră și realizaseră în mod solemn și definitiv dreptul lor la autodeterminare. Prin urmare, Conferința de pace de la Paris, ca for internațional cu putere juridică și politică a trebuit doar să constate sfîrșitul marilor imperii—Imperiul Rusiei țariste, Imperiul austro-ungar și Imperiul otoman — și să confirme statele noi succesoare ale acestora. Era o situație de fapt căreia Conferința i-a dat o recunoaștere internațională. În ce privește România, Conferința de pace urma să recunoască și să consacre în tratate uriașele eforturi militare și materiale făcute pentru ducerea războiului, precum și hotărîrile istorice ale poporului român proclamate de reprezentanții săi în cursul anului 1918, hoto-

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 31, nr. 11, p. 2045–2064, 1978.

rîri care statuau în mod iremediabil statul național unitar român. „Istoria demonstrează, se arată în *Programul Partidului Comunist Român*, că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare" [1]. Ca și în cazul celorlalte state care s-au format sau și-au desăvîrșit unitatea națională, Conferința de pace urma să fixeze detaliile frontierelor statului român, precum și cotele ce i se cuveneau din plata reparațiilor pentru jaful practicat de Puterile Centrale în anii de ocupație militară.

Avînd stabilite aceste obiective, Conferința de pace de la Paris își deschidea lucrările în mod oficial la 18 ianuarie 1919 în prezența unui mare număr de delegați reprezentînd 32 de țări. Acest „Parlament al lumii" care întrecea ca importanță și participare toate conferințele și congresele anterioare, s-a dovedit a fi încă de la început, nu o expresie a voinței popoarelor care-și puseseră în el mari speranțe, ci un areopag al celor patru mari puteri — Franța, Anglia, S.U.A. și Italia — în care ulterior, a fost primită și Japonia, care au dictat hotărîrile lor celorlalte state, fie că erau învinse, fie că erau aliate. „Posedînd cele mai multe arme și cele mai puternice flote de război, scria Robert Lansing la 9 iunie 1919, cele patru mari puteri și-au asumat chiar de la început conducerea lucrărilor Conferinței impunîndu-și cuvîntul lor restului lumii. Ele s-au constituit într-o aristocrație a națiunilor... într-o tiranie care refuză aplicarea principiului democrației în relațiile mutuale dintre națiuni". După ce descrie mijloacele prin care marile puteri au reușit să-și impună tirania asupra celorlalți aliați — presiuni, amenințări, intrigi etc., diplomatul american se întreba: „Ce poate oferi această experiență pentru viitor?" [2]. Procedura de desfășurare a Conferinței stabilită de marile puteri a determinat pe mulți contemporani s-o caracterizeze drept o nouă „Sfîntă Alianță", o „oligarhie autocratică", o reeditare a Congresului de la Viena sau a celui de la Berlin care au hotărît soarta lumii spre folosul celor mari și pe seama celor mici [3].

Prima și cea mai flagrantă discriminare săvîrșită de marile puteri a fost împărțirea statelor admise la Conferință în două categorii, împărțire care spulbera principiul egalității între state: „state cu interese nelimitate", se înțelege că acestea nu puteau fi, în viziunea organizatorilor Conferinței, decît marile puteri, și „state cu interese limitate" sau „speciale", adică țările mici ai căror reprezentanți nu aveau dreptul să participe la ședințele ce urmau să discute probleme ce le interesau în mod direct. Toate deciziile importante au fost luate de „Consiliul celor patru" ale cărui lucrări, desfășurate în spatele ușilor capitonate, aveau un caracter secret desăvîrșit. Prin crearea „Consiliului celor patru", marile puteri și-au instituit controlul suprem asupra negocierilor de pace, încercînd

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 37.

[2] *Biblioteca Congresului S.U.A.*, Secția manuscrise, Roberts Lansing Papers, vol. I, f. 103 *(Bazele viitoare ale politicii externe a Statelor Unite*, 9 iunie 1919).

[3] Vezi I. Russu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1921, p. 328; Al. Marghiloman, *Note politice. 1897—1924*, vol. IV; 18 iulie 1918—31 decembrie 1919, Institutul de arte grafice „Eminescu", București, 1927, p. 258.

astfel să-și asigure o autoritate necontestată în fața micilor națiuni. „În spatele ușilor încuiate, arată Rober Lansing în memoriile sale de la Conferință, cei patru oameni care guvernau Statele Unite, Anglia, Franța și Italia formulau, fără drept de apel, decizii care urmau să constituie corpul tratatelor de pace. Această putere arbitrară extraordinară a Consiliului celor patru a provocat stupoare și plîngeri în rîndurile tuturor celorlalți delegați, precum și critica presei și opiniei publice din celelalte țări" [4]. Delegațiile micilor națiuni nu li s-a permis să examineze textele proiectelor tratatelor de pace, ele fiind puse în fața faptului împlinit. În ședințele plenare ale Conferinței sau în formularea unor decizii care priveau direct țările mici reprezentanții acestora au fost doar ascultați, nu și consultați. Cînd șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, a încercat să formuleze unele critici la adresa organizării și procedurii Conferinței, Georges Clemenceau l-a întrerupt brusc spunîndu-i : „Domnule Brătianu, sînteți aici pentru a asculta nu pentru a comenta" [5].

Referindu-se la modul discriminatoriu în care s-au desfășurat lucrările Conferinței de pace, Nicolae Iorga nota, la rîndul său, următoarele : „De la început Conferința, apoi cei Patru, au fost intratabili. Nici o jignire nu a fost cruțată celor mici. Deciziuni inapelabile li se comunicau cu cîteva ceasuri înainte, cu datoria de a le semna... Orice amabilitate și omenie ar fi lipsit din aceste procedee tiranice" [6].

Tratatul cu Germania a fost semnat la 28 iunie 1919 în sala oglinzilor din palatul de la Versailles de către reprezentanții puterilor aliate și asociate și ai Germaniei învinse. Acesta a fost primul tratat încheiat după primul război mondial el interesînd în cel mai înalt grad marile puteri învingătoare. România, ca și celelalte mici națiuni aliate, n-a participat la discutarea termenilor săi. Proiectul tratatului de pace a fost înmînat delegației germane la 7 mai 1919, într-un cadru oficial în numele tuturor aliaților deși delegația română nu avea cunoștință de conținutul său. Textul proiectului de tratat îi fusese remis doar cu cinci minute înainte de intrarea în sală a delegației germane. Pe bună dreptate premierul român caracteriza această ședință drept „revoltătoare" [7]. Toate eforturile delegației române la Paris au fost îndreptate în perioada premergătoare semnării tratatului cu Germania spre chestiunea despăgubirilor care era „concepută în aceleași simțăminte de marile puteri" adică de desconsiderare a intereselor țărilor mici și mijlocii. Într-adevăr textul definitiv al tratatului conținea „noi și monstruoase nesocotințe ale intereselor noastre, introduse fără știința noastră, în special în chestiunea reparațiilor" cum avea să scrie puțin mai tîrziu I. Rusu-Abrudeanu [8]. Două clauze se refereau în mod expres la România : art. 244 prevedea încetarea tuturor drepturilor, titlurilor și privilegilor de orice natură ale Germaniei asupra cablului Constanța—Constantinopol care urma să intre în posesia Româ-

[4] Robert Lansing, *The Peace Negotiations: A Personal Narrative*, Boston, Houghton Mifflin Co., 1921, p. 218.

[5] E. J. Dillon, *The Inside Story of the Peace Conference*, Harper and Bros., New York, 1920, p. 236.

[6] N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 — martie 1920)*, vol. II, Edit.Națională S. Ciornei, p. 272—273.

[7] Arh. M.A.E., fond 71/1914, E2, partea I-a, vol. 180, f. 149. (Telegrama lui I. I. C. Brătianu. Paris, către M. Pherekyde. 2 mai 1919).

[8] I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 404.

niei și art. 259 care obliga Germania să renunțe la Tratatul de la București din 7 mai 1918, fapt ce a constituit baza de drept a acțiunilor României în problema reparațiilor [9].

Tratatul de pace cu Germania prevedea, de asemenea înființarea unei comisii care urma să stabilească „reparațiile" germane și cotele cuvenite diferitelor țări, printre care și România. Această comisie în care intrau reprezentanții S.U.A., Angliei, Franței, Italiei și Belgiei a nesocotit cererile României privitoare la despăgubiri și restituiri rezervîndu-i în cele din urmă, prin acordul de la Spa din 16 iunie 1920 doar 1% din reparațiile datorate de Germania. Repetatele intervenții ale guvernului român au rămas fără rezultat. Se făcea astfel o mare nedreptate poporului român care a suportat în timpul războiului jaful ocupanților germani și uriașe pierderi materiale care s-au ridicat la imensa sumă de 31 miliarde lei aur, precum și mari pierderi umane [10].

Și în cazul tratatului cu Austria, marile puteri, consecvente politicii de discriminare și încălcînd propriile angajamente cu privire la o pace democratică și echitabilă, au pus statele mici în fața unui proiect ale cărui prevederi fuseseră formulate în birourile secrete ale Consiliului miniștrilor de externe și ale Consiliului suprem. Procedeul de a ține în secret proiectele tratatelor de pace pînă în ultimul moment, după cum pe bună dreptate afirma corespondentul lui „The Washington Post" nu era altceva decît o capcană, un mod de a sări peste popoarele aliate, de a le astupa gura, de a le lega mîinile și a le paraliza voința în fața unui aranjament care dispune de destinul lor fără cunoștința și consimțămîntul lor prelabil" [11]. Elaborarea proiectului de tratat cu Austria fără consultarea și participarea statelor direct interesate a generat o serie de contradicții și neînțelegeri între marile puteri, pe de o parte, și statele nou create și reîntregite, pe de altă parte, date fiind complexele probleme de ordin etnico-teritorial pe care hibrida monarhie austro-ungară le lăsa în urma sa. Deși erau conștienți de gravitatea deciziilor ce urmau a fi luate, reprezentanții marilor puteri, în mod deliberat, au refuzat dialogul cu reprezentanții țărilor mici. Sesizînd această intenție la 13 mai 1919 delegația română la Conferință a luat inițiativa unor acțiuni de solidarizare a acestor state, invitînd delegațiile Poloniei, Cehoslovaciei, Serbiei și Greciei să ceară marilor puteri să le facă cunoscut proiectul tratatului cu Austria. A doua zi, șeful delegației române, într-o convorbire cu ministrul de externe francez, St. Pichon îi spunea răspicat că delegația română nu va semna tratatul de pace cu Austria „dacă nu vom fi tratați altfel" [12]. La 23 mai 1919 înainte deci cu cîteva zile de a li se comunica, potrivit obiceiului, un rezumat al tratatului cu Austria, delegației române i se

---

[9] *Tractat de pace între puterile aliate și asociate și Germania și Protocol, semnate la Versailles la 28 iunie 1919*, Imprimeria statului, București, 1920.

[10] Vezi Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Marea unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, în *Independența României*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, p. 405. Vezi pentru amănunte și E. Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919—1932)*, Edit. Junimea, Iași, 1976, p. 28—200.

[11] „The Washington Post" din 23 mai 1919.

[12] Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion C. Brătianu*, Ediția a II-a, „Cartea românească", București, 1940, p. 74. Vezi și Eliza Compus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvîrșirii unității statale a României*, „Studii", tom 21 (1968), nr. 6 IV-1171—1172.

făcea cunoscută hotărîrea Consiliului principalelor puteri aliate și asociate cu privire la înființarea unei comisii „însărcinată să determine natura garanțiilor necesare pentru a asigura protecția minorităților încorporate în noile state, care se formează în Europa, precum și a minorităților din celelalte state care vor obține sporuri teritoriale". Șeful acestei comisii, Philippe Berthelot, ruga guvernul român să-i pună la dispoziție informații cu privire la „garanțiile ce are intenția să acorde minorităților de neam și de religie din România" [13].

Prin înserarea în tratatele cu noile state a clauzei privitoare la protecția minorităților de către marile puteri, acestea din urmă își asumau dreptul de a interveni în trebuile interne ale statelor în cauză, chipurile pentru a proteja interesele minorităților naționale încorporate în granițele acestora prin trasarea noilor frontiere. Era vorba în realitate de o tentativă a marilor trusturi economice și financiare internaționale de a se folosi de acest pretext pentru a legaliza din punct de vedere juridic exploatarea economică a popoarelor din noile state pe calea acaparării bogățiilor de care acestea dispuneau. „Tocmai la sfîrșitul lui aprilie, remarca Gh. Brătianu, chestiunile petrolifere se aflau în discuția factorilor economici ai Conferinței. Aceste interese priveau în oarecare măsură Polonia, cu zăcămintele ei din Galiția, dar mai mult încă România. E interesant de observat că problema unui control al regimului minorităților s-a pus aproape în același timp pentru ambele țări" [14]. Într-adevăr, la 29 mai cînd delegații României, Poloniei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Greciei au fost convocați la Quai d'Orsay pentru a li se prezenta în rezumat proiectul tratatului cu Austria, — fără clauzele militare și cele privind reparațiile care urmau să fie formulate după aceea —, articolul 5 din proiect dădea mînă liberă marilor puteri de a se amesteca în viața internă a statului român unitar sub pretextul grijii față de drepturile minorităților naționale. Punînd sub semnul întrebării independența României și suveranitatea statului român asupra teritoriului său, articolul 60 prevedea dreptul „principalelor puteri aliate și asociate de a lua dispozițiile pe care le vor considera necesare pentru a proteja interesele locuitorilor din România care diferă de majoritatea populației prin rasă, limbă și religie". Același articol acorda marilor puteri dreptul de a controla tranzitul și comerțul exterior al României. Aceste două chestiuni aveau să fie detaliate într-un tratat între România și marile puteri cunoscut sub numele de „tratatul minorităților" ce urma să fie semnat odată cu semnarea tratatului cu Austria [15]. În felul acesta, sub pretextul grijii față de drepturile minorităților naționale marile puteri încercau să perpetueze o stare de lucruri care să le permită amestecul în treburile interne ale României afectîndu-i independența și suveranitatea națională. Într-adevăr, după anul 1918 cînd România devenise stat național unitar,

[13] Arhiva M.A.E., fond 71/1914, E—2, vol. 180 (Nota lui Ph. Berthelot către I.I.C. Brătianu, Paris, 23 mai 1919). Vezi și Ion Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 348.

[14] Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 79.

[15] Arhiva M.A.E., Conferința de Pace de la Paris, 1946, vol. 114, (Proiectul de tratat remis Austriei); Mircea Djuvara, *Trebuie oare să semnăm tractatul cu Austria?*, Imprimeriile „Independența", București, 1919, p. 6—7. Proiectul de tratat privind minoritățile conținea un preambul în care se arăta că anumite prevederi ale Tratatului de la Berlin care recunoșteau independența României sub rezerva unor condițiuni trebuie să rămînă în continuare valabile.

în granițele sale, pe lîngă marea majoritate a populației alcătuită din români (74%) conviețuiau și un număr de minorități după cum urmează: 8,4% secui și unguri, 5% evrei, 4,3% germani, 3,3% ruși și ucraineni, 5% bulgari, turci, sîrbi ș.a.[16] Dar chiar în cursul anilor 1918—1919 statul român luase deja măsuri menite să le asigure deplina egalitate în drepturi cu cetățenii români[17], astfel că tratatul privind protecția minorităților din România de către marile puteri, devenea inutil. În plus, istoria poporului român oferea negociatorilor păcii de la Paris destule dovezi despre proverbiala toleranță a românilor față de concetățenii de alt neam și de altă credință.

A doua categorie de clauze care lezau suveranitatea de stat a României, înscrise atît în proiectul de tratat cu Austria cît și în cel special cu puterile aliate și asociate, se refereau la probleme economice. Potrivit acestor clauze România urma să semneze o convenție după care timp de cinci ani de la semnarea sa, trebuia să acorde liberul tranzit pentru toate mărfurile, mijloacele de transport și supușii „puterilor aliate și asociate" fără nici un fel de vamă și în condițiuni cel puțin egale cu cele rezervate supușilor români. Prin urmare, timp de cinci ani, într-o perioadă cînd greutățile economice generate de război erau dintre cele mai dificile, marile puteri, în special S.U.A., impuneau României controlul lor economic în scopul întăririi pozițiilor capitalului internațional în economia românească. În plus, proiectul tratatului cu Austria impunea României plata unei importante părți a datoriei de stat a fostei monarhii austro-ungare, precum și alte sarcini financiare, sub pretextul sporurilor teritoriale pe care le obținuse[18]. Proiectul de tratat cu Austria cuprindea cîteva articole care stipulau că Austria renunța la toate drepturile și titlurile anterioare asupra provinciilor Bosnia, Moravia, Silezia, Galiția, Bucovina și Dalmația"[19]. Granițele acestor provincii, inclusiv a Bucovinei încorporată în fruntariile României, urmau să fie fixate ulterior și consemnate în tratatul final. Marile puteri nu puteau să nu țină seama de voința liber exprimată a populației Bucovinei care prin reprezentanții săi întruniți în Congres la 28 noiembrie 1918 se pronunțase unanim pentru unirea Bucovinei cu România[20].

Îndată ce a luat cunoștință de proiectele celor două tratate, care, așa cum am arătat, aduceau o gravă atingere suveranității României, șeful delegației române a cerut președintelui Conferinței, G. Clemenceau; „în numele guvernelor Greciei, Poloniei, sîrbo-croato-slovenilor, Cehoslovaciei și României dreptul de a examina tratatul înainte de a-l

---

[16] „Vezi „Buletinul statistic al României", nr. 1 din ianuarie — martie 1924, p. 51.

[17] Declarația de la 1 decembrie 1918 conținea prevederi cu privire la drepturile economice și politice ale minorităților din Transilvania în timp ce decretul-lege din 22 mai 1919, completat cu cel din 3 august, același an, asigura aceleași drepturi pentru celelalte minorități din țară.

[18] Vezi Nicolae Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Ed. Al. Țerek, Iași, 1936, p. 112—120, M. Djuvara, *op. cit.*, p. 17—18.

[19] *Biblioteca Congresului S.U.A.*, Woodrow Wilson Papers, microfilm, rola nr. 405 (Rapoarte ale Comisiei teritoriale).

[20] Arh. M.A.E., fond 71/1914, E. 2. Partea II-a, vol. 57. (Memoriul prezentat Conferinței de pace de I.I. C. Brătianu la 1 februarie 1919); Arh. B.C.S., fond St. Georges, XCII. 1 (Dezbaterile din Adunarea deputaților întrunită în sesiune extraordinară, 12 august 1920),

adopta şi de a fi înmînat delegaţiei austriece" [21]. Era prima confruntare a lui Brătianu cu „cei mari" de la Paris şi aşa cum remarca trimisul la Conferinţă al ziarului „The New York Times", cererea delegatului român „a luat prin surprindere pe delegaţi chiar dacă aceştia au consimţit că statele mici sînt pe deplin justificate atunci cînd cer mai mult timp" [22]. Guvernul român prin reprezentanţii săi la Conferinţa de pace şi avînd sprijinul opiniei publice din ţară şi străinătate a iniţiat o aprigă bătălie în jurul regimului minorităţilor al cărui obiectiv era salvgardarea independenţei şi suveranităţii naţionale a României. Începuse atunci la Paris pentru premierul român, arată Nicolae Iorga, momentul de mare umilinţă „îndurată cu dinţii strînşi de mînie" [23]. Încă de la 27 mai, în scrisoarea de răspuns adresată lui Ph. Berthelot şeful delegaţiei române afirma limpede şi hotărît : „România nu ar putea în nici un caz admite intervenţia guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare". În aceeaşi scrisoare, premierul României a arătat că România a asigurat egalitatea completă de drepturi şi libertăţi politice şi religioase tuturor cetăţenilor săi fără deosebire de neam şi religie [24]. Inspirîndu-se din principiile de justiţie internaţională şi invocînd şi art. 6 din Tratatul de alianţă din 4/17 august 1916 care stipula egalitatea în drepturi a României cu celelalte puteri aliate, guvernul român considera ca garanţiile cu privire la minorităţile naţionale trebuie impuse tuturor statelor făcînd parte din Liga Naţiunilor şi prin urmare, România este decisă să nu accepte decît acele dispoziţii pe care toate statele membre ale Ligii „le-ar admite pe propriul lor teritoriu în această materie" [25].

În şedinţa plenară a Conferinţei de pace din 31 mai 1919 delegaţia română a protestat vehement împotriva acelor prevederi care aduceau prejudicii suveranităţii şi independenţei naţionale a statului român, aducînd cîteva amendamente proiectului de tratat care-i anulau prevederile inechitabile şi discriminatorii, făcîndu-l acceptabil pentru România. Totodată în intervenţia sa I. I. C. Brătianu a precizat că România nu va accepta o frontieră în Bucovina care ar lipsi-o de o graniţă comună cu Polonia [26]. În ce priveşte clauzele privind ocrotirea minorităţilor şi cele referitoare la tranzit şi comerţul exterior al României, delegaţia română, avînd acordul guvernului, a refuzat acceptarea acestor prevederi. Două

---

[21] Arh. M.A.E., fond 71/1914, E2, Partea I-a, vol. 180. (Protocolul nr. 7. Şedinţa plenară din 29 mai 1919); M. Djuvara, *op. cit.*, p. 44—46.

[22] „The New York Times" din 30 mai 1919.

[23] N. Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, Bucureşti, 1932, p. 313.

[24] Declaraţia avea în vedere Decretul-lege 2085 din 22 mai 1919 care la art. 1 stipula : „Locuitorii izraeliţi din vechiul regat, majori, născuţi în ţară, sau din întîmplare, în străinătate din părinţi domiciliaţi în ţară, care nu au fost supuşi nici unui stat străin, sînt cetăţeni români şi se vor bucura de toate drepturile cetăţeneşti dacă manifestă această intenţie, declarînd că ei sînt născuţi în România şi că nu au beneficiat de nici o protecţie străină" (Arh. M.A.E., Conferinţa de pace de la Paris, 1946, vol. 114).

[25] *Arh. M.A.E.*, Paris Seria Europa 1918—1929, vol. 47, fila 159 (Scrisoarea lui I.I.C. Brătianu către Ph. Berthelot din 27 mai 1919).

[26] (vezi Procesul verbal al şedinţei miniştrilor de externe din 23 mai 1919 şi memoriul prof. A. C. Coolidge, 10 martie 1919, intitulat *Noile graniţe în fosta Austro-Ungarie*, în *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, The Paris Peace Conference, vol. IV, p. 748—749 ; vol. VI, p. 591 şi respectiv vol. XII, p. 276, Government Printing Office, Washington) ; Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, Bookman Associates, New York, 1962, p. 102—103, 126—127).

au fost principiile care au conferit răspunsului delegației române o poziție juridică solidă : egalitatea statelor și principiul neintervenției în afacerile interne ale altui stat. Reluînd cele afirmate în scrisoarea către Ph. Berthelot, primul delegat al României nu refuza formal garanția internațională a minorităților, dovadă votul dat de delegații români cu ocazia constituirii Ligii Națiunilor în favoarea garanțiilor propuse tuturor statelor făcînd parte din acest for internațional : dar în afară de aceste principii generale, România, stat independent și suveran, nu 'putea să subscrie la alte prevederi care i-ar fi limitat aceste atribute deoarece „drepturile statelor sînt aceleași pentru toate". Într-un mod general afirma I. I. C. Brătianu, România este gata să accepte toate dispozițiile pe care toate statele făcînd parte din Liga Națiunilor le-ar admite pe propriile lor teritorii în această materie. În alte condiții România n-ar putea admite în nici un caz intervenția unor guverne străine în aplicarea legilor sale interne" [27]. În această ordine de idei, delegatul român a arătat că acceptarea prevederilor propuse ar da naștere, așa cum o demonstrează experiența, la un curent ce ar tinde să creeze două categorii de cetățeni în același stat : unii, încrezători în solicitudinea statului, iar ceilalți, îndemnați de a-i fi potrivnici și a căuta protecție în afară de granițe. În viziunea guvernului de la București, România ca stat unitar nu putea să acorde cetățenilor de alt neam și de altă credință decît aceleași drepturi de care se bucurau și cetățenii români. Ocrotirea cetățenilor străini de marile puteri ar fi avut drept urmare slăbirea coeziunii interne a statului național român. Pe de altă parte, și acest fapt era și mai primejdios pentru suveranitatea țării, statele străine de la care se aștepta ocrotirea, ar fi avut posibilitatea să se amestece ori de cîte ori aveau interese în treburile interne ale României folosindu-se de acest pretext. Or istoria poporului român nu era altceva decît un șir de lupte și de jertfe date de înaintași pentru cîștigarea și păstrarea neatîrnării țării. „A nu păzi cu sfințenie această moștenire de orice atingere, scria în acele zile M. Djuvara, ar însemna a micșora din puterea de viață și de voință a neamului românesc. Numai prin el (simțămîntul neatîrnării n.n.) strămoșii noștri au dăinuit de-a lungul a douăzeci de veacuri în mijlocul unor primejdii și greutăți mult mai mari ca cele de azi" [28]. De menționat faptul că aceste clauze discriminatorii erau impuse în mod deliberat numai statelor mici în timp ce alte state, cum erau Italia, Germania și celelalte state mari inclusiv, S.U.A., unde segregația rasială era în floare, numai pentru că erau state mari nu li se aplica același regim. Iată de ce delegatul român, în aceeași ședință din 31 mai, făcea următoarea precizare : „În interesul libertății și al justiției pentru toți, ca și în cel al dezvoltării sale interne, România, era hotărîtă să asigure drepturile minorităților. În același interes, ea nu pretinde pentru sine, ca stat independent, nici un tratament excepțional, dar ea nu poate nici să suporte un regim special la care alte state suverane

---

[27] A.I.C., fond Casa Regală, dos. nr. 107, 1919 (Expunerea făcută de Ion I. C. Brătianu la 31 mai 1919 în ședința plenară a Conferinței de pace). Vezi și Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 80—87.

[28] M. Djuvara, *op. cit.*, p. 21.

n-ar fi constrînse" [29]. În lumina acestor principii delegaţia română a propus o serie de amendamente la proiectul de tratat cu Austria. Atît prin memoriul prezentat Conferinţei, cît şi prin curajoasa şi demna cuvîntare în şedinţa plenară din 31 mai a primului său delegat, România contesta autoritatea Consiliului suprem de a se amesteca în treburile sale interne, fapt ce a avut darul să provoace reacţia membrilor acestuia. Dialogul dintre Clemenceau şi Brătianu din cadrul acestei şedinţe evidenţiază aceeaşi arzătoare dorinţă a şefului delegaţiei române de a nu abdica în nici un fel de la apărarea principiului suveranităţii şi independenţei României.

În pofida caracterului de justeţe şi echitate al cererilor formulate de România, ele n-au avut darul să convingă Consiliul suprem să revizuiască clauzele proiectelor celor două tratate. Preşedintele Conferinţei a anunţat totuşi că va examina propunerea lui Venizelos, primul delegat al Greciei, de a se detaşa clauzele în discuţie şi de a le trimite unei comisii de experţi [30].

Două zile mai tîrziu, la 2 iunie 1919 proiectul de tratat a fost prezentat reprezentanţilor Austriei cu care prilej, delegaţia română, „într-un sentiment de înaltă solidaritate cu puterile aliate şi asociate" s-a abţinut de a reafirma „în faţa inamicului obiecţiunile sale". În aceeaşi zi însă, înaintea intrării delegaţiei austriece, premierul român înmîna secretarului general al Conferinţei o notă în care se spunea că delegaţia pe care o conduce „menţine rezervele conţinute în declaraţiile sale şi propunerile făcute în şedinţa interaliată din 31 mai 1919" [31]. În scrisoarea către Pherekyde din a doua zi, şeful delegaţiei romîne constata cu amărăciune că nici o propunere de-a sa nu fusese luată în considerare de marile puteri şi „în tratatul prezentat Austriei, România nu figurează decît pentru a-şi vedea impuse condiţiuni care-i afectează independenţa politică şi compromit grav libertatea economică". Premierul român îşi reafirma încă odată convingerea „că noi în nici un fel nu putem primi asemenea condiţii. Am moştenit o ţară independentă, sublinia el în continuare, şi chiar pentru a-i întinde graniţele nu-i putem jertfi neatîrnarea". În finalul scrisorii sale el arăta că „situaţia e foarte gravă şi merită a fi examinată în toate consecinţele ei" [32].

Apreciind gravitatea situaţiei, şeful delegaţiei române, înainte de a părăsi Parisul a făcut o serie de demersuri pe lîngă personalităţi politice americane, franceze, engleze şi italiene, în scopul de a le convinge de justeţea cererilor româneşti. Sesizînd pe bună dreptate faptul că Statele Unite ale Americii se erijaseră în rolul de cel mai fervent apărător al principiului ocrotirii minorităţilor din noile state de către marile puteri, el a înaintat preşedintelui Wilson două memorii asupra chestiunii

---

[29] *A. I. C.*, fond Casa regală, dosar nr. 107, 1919; *Arh. M.A.E.*, Conferinţa de pace de la Paris, 1946, vol. 114 (Memoriul delegaţiei române înaintat Conferinţei de pace la 31 mai, Anexa B).

[30] Arh. M.A.E., fond Conferinţa de pace de la Paris, 1946, vol. 114. (Intervenţia lui E. Venizelos în şedinţa plenară a Conferinţei din 31 mai 1919).

[31] Arh. M.A.E., fond 71, 1914, E2, vol. 180, partea I-a, fila 182.

[32] Ibidem, f. 183. (Scrisoarea adresată de I. I. C. Brătianu vicepremierului român, Mihail Pherekyde, 3 iunie 1919).

evreieşti[33] în care, printre altele se arată că „menţinerea stipulaţiilor privitoare la minorităţi în Tratatul cu Austria va avea pentru România cele mai grave consecinţe. După cîte am înţeles — şi aluziile d-lui Clemenceau mi-au confirmat-o, cauza determinantă a acestor stipulaţii se datoreşte chestiunii evreieşti" [34]. Pentru a demonstra cu date şi fapte că această problemă fusese deja rezolvată, memoriul era însoţit de două anexe: una în care se făcea un istoric al chestiunii evreieşti în România începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; a doua conţinea textul Decretului lege nr. 2085 din 22 mai 1919. Ambele documente erau cît se poate de elocvente în ce priveşte rezolvarea chestiunii evreieşti în ţara noastră. „Această chestiune nu mai există în România se arăta în concluzia memoriului. A o dezgropa sub orice formă n-ar fi în folosul nimănui şi ar otrăvi atmosfera ţării în paguba tuturor" [35]. În ce priveşte al doilea paragraf al art. 5 din proiectul de tratat cu Austria delegatul român considera inutil să mai demonstreze că el „punea pur şi simplu întreaga politică economică şi de transporturi a României sub controlul marilor puteri" [36].

Demersurile întreprinse de delegaţia română au rămas fără rezultat. Ele au întărit convingerea „celor mari" de la Paris că I. I. C. Brătianu, care între timp respinsese şi încercările marilor trusturi internaţionale de a acapara bogăţiile petrolifere ale României, trebuia înlăturat. „Prea înfruntase deodată, arată Gh. Brătianu, toate forţele făţişe şi oculte ale Conferinţei de Pace şi le pătrunsese reacţiunile ascunse". La 10 iunie 1919, delegaţia română, împreună cu delegaţiile Poloniei, statului sîrbo-croato-sloven şi Cehoslovaciei au înaintat preşedintelui Conferinţei un memoriu în care respingeau obligaţiile ce le incumbau clauzele financiare ale Tratatului cu Austria de a suporta în mod proporţional o parte a datoriei externe a fostei monarhii habsburgice.

În faţa poziţiei intratabile a marilor puteri, şeful delegaţiei române, s-a hotărît să părăsească Conferinţa de pace, desemnîndu-l pe N. Mişu, ministrul României la Londra, ca prim delegat al României la Conferinţa de pace [37]. Înainte de a părăsi Parisul, el a depus pe masa Conferinţei un amplu memoriu intitulat *România în faţa Congresului de pace*. Cele patru capitole ale acestui memoriu prezentau pe larg raporturile dintre România şi puterile aliate şi asociate pe toată perioada războiului şi în timpul Conferinţei de pace ca aliată fidelă şi devotată puterilor Antantei în timp ce acestea îi impuneau „obligaţii umilitoare care aduceau atingere suveranităţii sale" şi-i compromiteau liniştea internă şi dezvoltarea economică [38].

Premierul român a trebuit să părăsească Conferinţa de la Paris nu din cauza rigidităţii sale în cursul tratativelor sau vederilor sale dicta-

---

[33] Copii de pe aceste memorii au fost trimise şi celorlalte delegaţii prezente la Paris.

[34] *Biblioteca Congresului S.U.A.*, *Woodrow Wilson Papers*, microfilm, rola nr. 451. (Memoriul şi cele două anexe adresate de I. I. C. Brătianu lui W. Wilson, 6 iunie 1919).

[35] *Ibidem.*

[36] *Ibidem.*

[37] Arh. M.A.E., fond 71, 1914, E2, vol. 180, partea I-a.

[38] Arh. M.A.E., Conferinţa de pace de la Paris, 1946, vol. 114. (Memoriul prezentat Conferinţei de pace de către delegaţia română, iulie 1919).

toriale, cum au încercat să-l prezinte unele persoane fie din țară, fie din străinătate, ci din cauza presiunilor exercitate asupra sa de delegațiile marilor puteri și de cercurile financiare internaționale, presiuni la care el nu putea să cedeze decît cu prețul lezării suveranității și neatîrnării țării, alternativă pe care a respins-o categoric. Ion I. C. Brătianu arată istoricul american Sherman David Spector, ,,a reușit să demonstreze că nu se mai putea spera ca România să rămînă sub o permanentă supunere față de mașinațiunile marilor puteri, care încercau s-o folosească ca pe un pion. Brătianu a răsturnat conceptul stabilit, cum că statele europene mai mici au doar control marginal asupra propriilor lor destine'' [39].

La scurt timp după întoarcerea sa în țară, a avut loc sub președinția regelui o lungă ședință a Consiliului de Miniștri la care a luat parte și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent din Transilvania. După ce a fost audiată o amplă expunere a primului ministru asupra activității delegației române la Conferința de pace, Consiliul, în unanimitate, s-a alăturat hotărîrii de a refuza semnarea tratatului cu Austria și a ratificat politica dusă față de Conferință, denumind-o ,,politica de rezistență''. ,,Nu vedem, declara președintele Consiliului Dirigent la 11 iulie, că proiectul de tratat nu se poate schimba. Nu e încă nimic definitiv''. El făcea apel la întreaga națiune română să se solidarizeze ,,pentru apărarea energică și susținută a intereselor sale imperioase și permanente'' [40].

Astfel, între guvernul de la București și Consiliul suprem de la Paris începea un adevărat ,,război al notelor'' din care n-au lipsit amenințările și șantajul la adresa României pentru a o determina să-și pună iscălitura pe cele două tratate. În toată această perioadă discuțiile de la București dintre guvernul român și miniștrii celor patru puteri — Anglia, Franța, Italia și S.U.A. — au avut o însemnată contribuție la finalizarea în cele din urmă a negocierilor. Cel mai adesea, marile puteri au făcut presiuni asupra României amenințînd-o că nu-i vor recunoaște granițele pe care le revendica, în timp ce guvernul liberal încerca să cîștige sprijnul unora dintre marile puteri, în special Franța și Italia, așteptînd, totodată, rezultatul discuțiilor din Senatul american cu privire la politica președintelui Wilson la Conferința de pace. Încercarea marilor puteri de a face o breșă în rîndul forțelor politice din România nu s-a soldat cu rezultatele scontate. Opinia publică din țară era potrivnică celor două tratate și, pentru moment, aproba fără rezerve atitudinea adoptată de Partidul Liberal. Într-o suită de articole, gazeta ,,Socialismul'' adopta o poziție critică față de politica marilor puteri de a atenta la suveranitatea României. Ea se ridica mai ales împotriva acelor clauze prin care se urmărea subordonarea economică a României față de capitalurile străine. În aceste momente grele prin care trecea poporul român, cînd independența îi era contestată, clasa muncitoare îndemna la promovarea unei politici care să pună interesul general al țării deasupra oricăror alte interese. ,,Proletariatul, fiind moștenitorul firesc al burgheziei, scria ,,Socialismul'' din 8 august 1919, nu-i poate fi indiferent, nu se poate dezinteresa nici de chipul cum e administrată chiar astăzi moștenirea sa, și nici dacă ea i se înstrăinează''. Preocupat în cel mai înalt grad de independența poporului

[39] Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 235.

[40] Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 116—117.

român, Partidul socialist s-a pronunţat fără rezerve pentru „a pune frîu politicii de aservire" economică a ţării. Arătînd că sub paravanul așa zisei „protecţii a minorităţilor" capitalul internaţional încearcă să supună proletariatul din România la o dublă exploatare, „Socialismul" din 30 iulie 1919 se pronunţa hotărît împotriva unor asemenea mașinaţiuni. „Proteguirea ce ne-o hărăzeşte Conferinţa ar fi proteguirea morţii... Sprijin, protecţie din afară, şi mai cu seamă ipocrita protecţie capitalistă e o nenorocire. Ştim că „democraţii" de la Versailles argumentează cu purtarea arbitrară a guvernanţilor noștri. Dar în cazul acesta cel dintîi de protejat ar trebui să fie poporul român. Dar poporul român n-are nevoie de asemenea sprijin, îl respinge". În prezenţa unei asemenea atmosfere politice era greu, dacă nu imposibil, pentru oricare dintre forţele politice din ţară să subscrie la cele două tratate în forma în care proiectele acestora li se prezentau de către marile puteri.

Guvernul francez şi, într-o mai mică măsură şi guvernul italian, sub presiunea opiniei publice din ţările respective, net favorabile României, şi încercînd de pe acum să-şi asigure influenţa politică în România au făcut cîteva tentative de a se desolidariza de anglo-americani în problema minorităţilor şi a tranzitului fără a pune însă în primejdie alianţa cu englezii şi americanii de care aveau absolută nevoie. Ph. Berthelot asigura pe V. Antonescu „că intransigenţa Americii faţă de noi (românii — n.n.) este cea care a adus Franţa la această politică nedreaptă faţă de România". El adăuga cu o notă de regret că „americanii sînt foarte puternici şi Franţa are mare nevoie de ei" [41].

La 8 septembrie 1919, guvernul de la Bucureşti se declara de acord cu semnarea Tratatului cu Austria „dar că nu ar putea să încuviinţeze art. 60 din acest tratat relativ la minorităţi, tranzit şi comerţ" [42]. Şantajul marilor puteri faţă de ţara noastră a mers pînă acolo încît au hotărît să semneze tratatul cu Austria în ziua de 10 septembrie 1919, fără România. Guvernul american a mers mai departe cu ameninţările cerînd Conferinţei să nu-i recunoască prin tratat unirea Bucovinei [43]. Tratatul cu Austria a fost semnat deci la St. Germain, la 10 septembrie 1919, în absenţa delegaţiilor României şi Iugoslaviei. A doua zi gazeta „Socialismul" lua poziţie hotărîtă împotriva presiunilor exercitate asupra României de către marile puteri. În articolul *Pace cu Austria* gazeta arăta că tratatul cu această ţară interesa în mod direct poporul român deoarece „în afară de mărirea teritorială pe care ne-o aduce se cearcă a ni se impune condiţii de natură a pecetlui atîrnarea noastră de marile state capitaliste învingătoare". Gazeta îndemna clasa muncitoare din România să-şi ridice glasul împotriva acelor ţări imperialiste care încercau să aducă România

---

[41] Arh. M.A.E., fond 71, 1914, E2, partea I-a, vol. 58, f. 251. (Radiogramă semnată Victor Antonescu către I.I. C. Brătianu, 5 septembrie 1919). O declaraţie asemănătoare a făcut-o Clemenceau la 7 septembrie într-o discuţie cu N. Mişu şi V. Antonescu. (Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 17, f. 265).

[42] Art. 5 din proiect ocupa în textul final poziţia 60. *Arh. M.A.E.*, fond Paris, dosar 53, f. 257. (Nota remisă de delegaţia română Conferinţei de pace, 8 septembrie, 1919).

[43] Arh. C. C. al P.C.R., fond 103, dosar 17, f. 288 (Telegr. nr. 174 semnată de V. Antonescu către I. I. C. Brătianu, 11 septembrie 1919).

„într-o completă dependență economică de ele". Și aceasta pentru că „Muncitorimea din România are tot interesul ca în luptele sale să aibă în față ca potrivnic tînărul capital românesc, iar nu pe cel american și englez" [44].

Refuzînd să iscălească tratatul cu Austria, la 12 septembrie 1919 guvernul liberal a demisionat, motivînd că nu-și poate pune iscălitura pe un tratat „incompatibil cu demnitatea și independența națională" [45]. Noul guvern, prezidat de generalul Arthur Văitoianu, unul din stîlpii rezistenței, a refuzat în mod constant să semneze cele două tratate [46]. În rîndul celorlalte cercuri politice de la București, inclusiv în rîndurile unei părți a membrilor Partidului Liberal, politica de rezistență nu era o soluție finală în raporturile cu aliații. O ruptură cu aliații ar fi avut grave consecințe pentru viitorul statut politico-teritorial al României de aceea ea era concepută ca un mijloc de a obține din partea marilor puteri maximum de concesii în ce privește modificarea clauzelor ce atentau la suveranitatea națională [47]. La alegerile parlamentare care au avut loc în zilele de 3 și 4 noiembrie 1919 primele care s-au desfășurat pe baza votului universal și al căror rezultat nu a fost falsificat [48], partidul liberal suferea o grea înfrîngere, și după o perioadă de aproape trei săptămîni de tratative, în cursul cărora Iuliu Maniu a refuzat să formeze guvernul pe motiv că „acceptarea clauzei minorităților străine ar discredita complet pe fruntașii transilvăneni" [49], regele a încredințat misiunea formării unui nou cabinet lui Al. Vaida Voevod. Acesta, la fel ca și precedentele guverne a căutat prin toate mijloacele să determine marile puteri să modifice clauzele tratatului special. Adunarea deputaților din decembrie rezultată în urma alegerilor din noiembrie la care participase și populația din teritoriile care se uniseră cu Țara în anul 1918, aproba poziția delegației române la Conferința de pace. „Noi, ca orice stat independent, nu putem să primim în relațiile dintre stat și cetățenii săi controlul vreunui alt stat. Și nici un stat independent, oricare ar fi întinderea, nu se cuvine să primească acest control. Nu poate să-l primească România, pentru că nu există în concepțiunea noastră, în ce privește independența, state mari și mici, iar noi înțelegem ca să avem la noi relativ la legile interne și la relațiunile statului cu cetățenii săi în interiorul său, tot atîta libertate și independență ca oricare altă mare putere" [50].

---

[44] „Socialismul" din 11 septembrie 1919.

[45] Vezi dr. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, Ediția a II-a, Ed. politică, București, 1976, p. 109.

[46] De fapt noul guvern era dirijat în acțiunile sale de I. I. C. Brătianu. În lucrarea amintită Gh. Brătianu scrie: „Brătianu a lucrat tot atît de mult în acest interval și chiar mai tîrziu, ca și în momentul în care se afla în fruntea guvernului" (Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 159).

[47] Arh. B.C.S., fond St. Georges, VIII, 7. (Scrisoarea lui Octavian Goga către Take Ionescu, 15 septembrie 1919).

[48] Dr. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 109—112, Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 199.

[49] *Documents on British Foreign Policy 1919—1939*, His Majesty's Stationery Office, London, 1947—1967, (D.B.F.P.), seria I, vol. 6, p. 234—236. (Raportul nr. 161 semnat F. Rattigan, adresat lordului Curzon, 15 septembrie 1919).

[50] V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 — martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 32, 211; Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Marea unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, p. 407.

De cealaltă parte, în tabăra aliaţilor, în intervalul septembrie-noiembrie 1919 au avut loc o serie de evoluţii de natură să favorizeze politica de rezistenţă a României. Accentuarea contradicţiilor dintre Franţa şi Anglia în problema Siriei, părăsirea Conferinţei de către reprezentantul Italiei, precum şi rezervele exprimate de Senatul american la 19 noiembrie 1919 cu prilejul discuţiei privind ratificarea Tratatului de la Versailles, toate acestea au determinat Consiliul Suprem să treacă la acţiune energică faţă de România, concomitent cu acceptarea discutării şi anulării unora dintre detaliile tratatului special. Misiunea diplomaţilor englezi Sir George Clark şi Allen Leeper în România, precum şi negocierile dintre reprezentanţii celor patru mari puteri la Bucureşti şi guvernul român au fost de natură să sugereze Consiliului celor patru, că cele două paragrafe ale preambulului din tratatul special în care se condiţiona independenţa României prin invocarea Tratatului de la Berlin, precum şi art. 10, 11 şi 12 care acordau drepturi speciale minorităţii evreieşti, secuilor şi saşilor din România „ar putea fi uşor modificate sau omise fără a altera caracterul şi forţa tratatului" [51]. Se făceau concesii de formă pentru a salva menţinerea principiului privind controlul din partea marilor puteri, principiu ce fusese deja impus Poloniei şi Cehoslovaciei prin tratatul de la Versailles şi Austriei prin tratatul de la St. Germain. La 27 noiembrie 1919, acest principiu urma să fie impus şi Bulgariei prin semnarea tratatului de la Neuilly-sur Seine, tratat pe care România nu l-a semnat odată cu aliaţii tocmai din cauza nerecunoaşterii acestui principiu.

Între timp, negocierile dintre delegaţia română la Paris şi Comitetul noilor state menit să examineze obiecţiile româneşti au ajuns la operarea unor modificări în tratatul minorităţilor care aveau să constituie limita concesiilor făcute de marile puteri în această problemă. Ele constau în suprimarea tuturor referirilor la tratatul de la Berlin şi la independenţa condiţionată a României, a articolelor 10 şi 11 care stipulau privilegii speciale pentru minoritatea evreiască, înlocuindu-le printr-un aliniat prin care se lua act de Decretul lege din 22 mai 1919. În sfîrşit, în introducerea la preambul se preciza că acest tratat „nu era impus, ci discutat şi convenit", între marii aliaţi şi România, ceea ce anula caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze despre care se vorbea în art. 60 al tratatului cu Austria.

Propunerile româneşti s-au concretizat de asemenea şi în reformularea art. 59 care, în textul iniţial nu recunoaşte în mod expres Bucovina ca teritoriu aparţinînd statului român. În noua redactare articolul stipula că „Austria renunţă în ceea ce o priveşte în favoarea României, la toate drepturile şi titlurile asupra părţii fostului ducat al Bucovinei cuprinsă dincoace de fruntariile României [52].

Toate aceste modificări erau importante pentru că ele, deşi nu înlăturau principiul în virtutea căruia marile puteri (Consiliul Ligii Na-

---

[51] *D.B.F.P.*, seria I, vol. 6, p. 271—279 (Memorandumul întocmit de A. Leeper despre situaţia din România, 29 septembrie 1919).

[52] Vezi *D.B.F.P.*, seria I, vol. 2, p. 412—414. (Şedinţa din 28 noiembrie a Consiliului Suprem); N. Daşcovici, *op. cit.*, p. 318; Sh. D. Spector, *op. cit.*, p. 314; *Arh. C.C. al P.C.R.*, fond 103, dosar 17, f. 379, 380. (Telegr. nr. 1583 din 28 noiembrie 1919 trimisă de V. Antonescu lui N. Mişu).

țiunilor) își asumau dreptul de a ocroti interesele minorităților din România, înlăturau sau diminuau alte clauze care afecteau demnitatea și suveranitatea națională a statului român. „Ruperea relațiilor cu România, nota ministrului Angliei la București, îmi apărea încărcată de consecințe dezastruoase, nu numai pentru România dar și pentru interesele aliaților încît am fost cu totul de părerea că trebuie să se facă tot posibilul pentru a realiza un acord chiar și cu prețul unor concesii din partea noastră" [53]. Noul cabinet format la 3 decembrie avîndu-l în frunte pe Al. Vaida-Voevod, după ce a consultat pe toți fruntașii politici din țară a autorizat pe reprezentanții aliați la București să telegrafieze la Paris că România va semna cele două tratate [54]. În ziua de 10 decembrie la orele 18 delegatul României la Conferință, generalul Coandă își punea semnătura pe tratatul cu Austria, tratatul minorităților și pe tratatul cu Bulgaria, ultimul fiind condiționat de semnarea primelor două. Se încheia astfel o pagină de istorie diplomatică de stăruitoare eforturi din partea României de a-și apăra independența și suveranitatea națională.

Prin prevederile pe care le conțineau, cele două tratate, cel cu Austria și tratatul minorităților, prin dispozițiile acelor articole care prevăd că stipulațiile privitoare la minorități trebuie să fie recunoscute ca legi fundamentale ale statului român afectau independența și suveranitatea statului național unitar român. În același timp, ele consacrau dreptul legitim al poporului român la unitate națională, recunoscînd unirea Bucovinei la patria mamă.

La 29 noiembrie 1919, puterile aliate și asociate au semnat tratatul de pace cu Bulgaria. Marile puteri au condiționat semnarea acestui tratat de către România de semnarea tratatului de la St. Germain. Astfel, în ziua de 10 decembrie 1919 România a semnat tratatul de pace cu Bulgaria, care reconfirma granița româno-bulgară așa cum ea fusese delimitată în urma războaielor balcanice [55].

Tratatul de pace cu Ungaria avea să confere consacrare juridică hotărîrii istorice adoptate de masele populare din Transilvania, în memorabila adunare de la Alba Iulia de unire a acestei vechi provincii românești cu România.

În ședința din 1 februarie 1919 a „Consiliului celor zece" primul delegat al României a expus pentru prima dată situația țării noastre la Conferința de pace evocînd precedentele militare și politice din sud-estul Europei, condițiile și motivele intrării României în război, aportul său militar, economic și politic la obținerea victoriei de către puterile aliate și asociate. Cu acest prilej, premierul român a arătat că Transilvania și Banatul sînt vechi teritorii românești, populația românească constituind, chiar după statisticile oficiale ungare din 1910, o majoritate de 54 la sută din

---

[53] *D.B.F.P.*, seria I, vol. 2, pp. 499 – 501. (Nota trimisă de F. Rattigan lui Sir E. Crow, Paris, 9 decembrie 1919).

[54] *D.B.F.P.*, seria I, vol. 2, pp. 495–496. (Dezbaterile Consiliului Suprem din 6 decembrie 1919). Tratatele poartă data de 9 decembrie, cînd au fost semnate de delegația americană, înaintea plecării sale din Paris. Alături de delegația americană tratatele sînt semnate de delegațiile engleză, franceză, italiană și japoneză.

[55] *Tratat de pace între puterile aliate și asociate și Bulgaria și Protocol semnate la Neuilly-sur Seine la 29 noiembrie 1919.* Imprimeriile statului, București, 1920.

populaţia totală iar dacă statisticile ungare ar fi rectificate, înlăturîndu-se falsificările tendenţioase, preciza el, procentul reprezentat de populaţia română în aceste teritorii ar fi de 62,5 la sută. Românii, a arătat în continuare I. I. C. Brătianu, reprezintă în Transilvania şi regiunile limitrofe elementul autohton, invazia ungurilor şi infiltraţiile lor recente, colonizările germanilor şi secuilor nereuşind să altereze caracterul românesc al Transilvaniei. Şeful delegaţiei române a subliniat, de asemenea, că românii din Transilvania şi-au manifestat în toate împrejurările aversiunea faţă de dominaţia ungară, iar după prăbuşirea Monarhiei dualiste şi înainte ca armata română să pătrundă în Transilvania deputaţii români din toate judeţele acestei provincii, în virtutea dreptului la autodeterminare, s-au întrunit în Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia unde au hotărît unirea definitivă a Transilvaniei şi a regiunilor din Ungaria cu România [56]. În şedinţele din 1 şi 18 februarie 1919 Consiliul suprem interaliat a instituit o comisie de experţi care să studieze chestiunile teritoriale ridicate de şeful delegaţiei române [57] şi să facă propuneri pentru delimitarea detaliilor frontierelor României, inclusiv frontiera româno-ungară, „pe temeiul etnic, geografic şi al necesităţilor economice" [58]. Pornind de la principiul că o comunitate de neam implică o conştiinţă naţională comună, Comisia a dat prioritate criteriilor de ordin etnic şi lingvistic, cele geografice şi economice luîndu-se în considerare numai în cazuri de ordin secundar. În memoriul înaintat preşedintelui W. Wilson la 22 aprilie 1919, primul ministru romîn îşi exprima speranţa că „unitatea naţională română" va fi recunoscută „conform principiului etnic, într-un teritoriu geografic bine determinat, unde viaţa acestui popor poate să fie asigurată în condiţiuni de securitate şi de evoluţie economică necesare existenţei sale" [59].

Pe baza acestor criterii şi ţinînd seama că România era *de fapt şi de drept stat naţional unitar* Comisia a supus discuţiei Consiliului miniştrilor de externe al Conferinţei întrunit în şedinţa din 11 iunie 1919 linia de frontieră româno-ungară. La 21 iunie 1919 Consiliul Suprem al puterilor aliate şi asociate a statuat şi frontiera dintre România şi Ungaria în Banat. Această frontieră comunicată oficial delegaţiei române la Paris, la 11 şi 21 iunie a rămas definitivă şi a fost înscrisă în proiectul de tratat prezentat delegaţiei ungare la 15 ianuarie 1920 [60]. Evenimentele care au urmat de la Bucureşti — au determinat o amînare a negocierilor cu Ungaria pînă la sfîrşitul anului 1919. Imediat după instalarea guvernului condus de Karl Huszár la 25 noiembrie 1919, puterile aliate i-au adresat invitaţia să

---

[56] *Biblioteca Congresului S.U.A.*, secţia manuscrise, *Woodrow Wilson Papers*, microfilm rola nr. 448. *(Raportul lui I. I. C. Brătianu asupra situaţiei din România trimis guvernului, de la Washington de delegaţia americană la Conferinţa de la Paris)*.

[57] Vezi Ministère des Affaires étrangères, *Guerre européenne*. Documents 1918, Imprimerie Nationale, Paris, 1923, p. 117—118. Comisia pentru problemele României avea ca preşedinte pe André Tardieu (Franţa) şi vicepreşedinte pe G. de Martino (Italia). Din ea făceau parte dr. Clive Day şi dr. Charles Seymour (S.U.A.), Sir Eyre Crowe şi A. Leeper (Anglia), Laroche (Franţa) şi contele Vannutelli-Rey (Italia).

[58] H. W. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, vol. I, Henry Frowde, Hodder and Stoughton, Londra, 1920, p. 227.

[59] Biblioteca Congresului S.U.A. Woodrow Wilson Papers, microfilm, rola nr. 402 *(Memoriul adresat preşedintelui W. Wilson de I. I. C. Brătianu la 22 aprilie 1919)*.

[60] Vezi *Papers Relating to the Foreign Relations (P.P.C.)*, vol. IV, p. 671—673; 803—811 şi 811—815.

trimită la Paris o delegaţie pentru semnarea tratatului de pace. Negocierile s-au prelungit pînă în vara anului 1920 datorită încercărilor repetate ale guvernului ungar de a face o breşă în rîndul marilor puteri aliate care să-i permită modificarea unora din clauzele proiectului de tratat. Pentru aceasta, cîştigarea de timp prin tergiversarea lucrărilor a constituit obiectivul numărul unu al delegaţiei ungare sosită la Paris la 7 ianuarie 1920. Cele opt note însoţite de documente prezentate Conferinţei de şeful delegaţiei ungare, contele Apponyi, conţineau în esenţă tezele clasice ale propagandei maghiare încercînd astfel să schimbe punctul de vedere al Consiliului suprem, mai ales în chestiunea frontierelor Ungariei [61]. La 15 ianuarie 1920 George Clemenceau a înmînat delegaţiei ungare textul proiectului de tratat acordîndu-i 15 zile pentru a-l studia şi a pregăti răspunsul. Avînd sprijinul unor cercuri politice şi financiare din Anglia, Franţa şi Italia, guvernul de la Budapesta şi-a intensificat eforturile în vederea retrasării frontierelor dintre statele care-şi făuriseră idealul naţional şi Ungaria. După instalarea regimului amiralului Horthy acţiunea de propagandă şi diplomatică pentru revizuirea condiţiilor de pace a continuat cu deosebită tenacitate. A fost nevoie de două vizite ale primului ministru român, Al. Vaida-Voevod, la Londra (28 ianuarie şi 3 februarie 1920) pentru a contracara acţiunea ungară în Anglia. În răspunsul la unele interpelări din Camera comunelor favorabile cererilor ungare, lordul Balfour a reafirmat la 12 februarie 1920 că „graniţa trasă este cea mai bună care s-ar putea fixa şi nici o altă comisie n-ar putea-o stabili mai bine" [62]. La rîndul său H. W. Steed publica în „The Times" articolul *Aliaţii şi maghiarii* în care evidenţia caracterul perfid al propagandei maghiare [63].

Conferinţa miniştrilor de externe şi ambasadorilor, prezidată de lordul Curzon, din 8 martie 1920, luînd în consideraţie memoriul înaintat în comun de România, Cehoslovacia şi Iugoslavia a hotărît că proiectul de tratat cu Ungaria rămîne definitiv [64]. Totodată, Conferinţa de pace a respins cererile delegaţiei maghiare cu privire la organizarea unor „consultări populare" (plebiscite) în unele din teritoriile care se desprinseseră de Ungaria. Conferinţa de pace, respingînd aceste injoncţiuni a acordat valoare şi credit iniţiativelor maselor populare din provinciile aflate sub dominaţia austro-ungară care hotărîseră singure asupra destinului lor înainte de deschiderea negocierilor de pace.

În urma unui amănunţit studiu al documentelor maghiare, la 6 mai 1920, puterile aliate şi asociate au remis delegaţiei ungare o scrisoare de trimitere, un răspuns sub formă de memorandum la observaţiile guvernului ungar şi textul definitiv al tratatului de pace. În scrisoarea adresată delegaţiei ungare de A. Millerand, preşedintele Conferinţei, se sublinia: „După matură chibzuinţă, puterile aliate şi asociate au decis de a nu modifica pe nici un punct clauzele teritoriale conţinute în condiţiile de pace. Dacă s-au hotărît la aceasta, cauza este că s-au convins că orice

---

[61] Arh. M.A.E., Conferinţa de Pace de la Paris, 1946, vol. 96 (Studiu documentar cu privire la frontiera româno-ungară, semnat Zeno Cîmpeanu).

[62] V. V. Tilea, *op. cit.*, p. 63.

[63] „The Times" (London) din 11 februare 1920.

[64] Viorica Moisuc, *Tratatul de la Trianon — consacrare internaţională a legitimităţii unirii Transilvaniei cu România*, în „*Anale de istorie*", nr. 3/1976, p. 55.

modificare a fruntariilor fixate de ele ar aduce inconveniente şi mai grave decît acelea pe care le denunţa delegaţia ungară. Voinţa popoarelor, se arăta în continuarea scrisorii, s-a exprimat în zilele de octombrie şi decembrie 1918, cînd dubla monarhie s-a năruit şi cînd populaţiunile de mult timp oprimate s-au unit cu fraţii lor italieni, români, iugoslavi, cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs la această epocă constituie tot atîtea mărturii noi despre sentimentele naţionalităţilor pe vremuri subjugate" [65].

Semnarea tratatului cu Ungaria a avut loc la 4 iunie, orele 16,30 în clădirea Marelui Trianon din Versailles. Din partea României a fost semnat de dr. I. Cantacuzino şi N. Titulescu iar din partea Ungariei de Reynar, ministrul lucrărilor publice, şi Drasche, ministru plenipotenţiar [66]. „Tratatul de la Trianon, scria Nicolae Titulescu, apare tuturor românilor, şi îndeosebi celor din Ardeal, o consfinţire a unei ordini de drept" [67].

Deşi România era interesată în negocierile păcii cu Turcia ea nu a fost invitată să participe la dezbaterea problemelor care o interesau : recunoaşterea de către guvernul turc a noilor frontiere ale statului naţional unitar român şi stabilirea regimului strîmtorilor Mării Negre. Aşa se explică de ce soluţiile propuse de marile puteri pentru reglementarea navigaţiei prin strîmtori nu ţineau seama de interesele româneşti şi nici de cele ale celorlalte state riverane. Din Comisia internaţională care urma să asigure libertatea de navigaţie prin strîmtori făceau parte doar reprezentanţii marilor puteri : Anglia, Franţa, Italia şi S.U.A. [68].

Cererea României de a face parte din Comisia internaţională a strîmtorilor, cerere pe deplin întemeiată, a fost în cele din urmă satisfăcută de marile puteri, nu însă în condiţii de egalitate, ea dispunînd de un singur vot în timp ce reprezentanţii Angliei, Franţei, Italiei şi S.U.A. de cîte două voturi. La 10 august 1920, la Sèvres, delegaţia română, formată din Nicolae Titulescu, ministru de finanţe, şi Dimitrie Ghica, ministrul României la Paris, a semnat Tratatul de pace cu Turcia care la art. 134 prevedea angajamentul expres al Turciei „de a recunoaşte şi accepta frontierele Germaniei, Austriei, Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei şi României, statului sîrbo-croato-sloven şi statului cehoslovac", astfel cum au fost fixate prin tratate.

Tratatul de la Sèvres consolida dominaţia statelor imperialiste învingătoare în Orientul apropiat, lezînd totodată suveranitatea naţională a Turciei.

La aceeaşi dată a fost semnat la Sèvres şi Tratatul frontierelor care statua frontierele României cu Polonia, Cehoslovacia şi Iugoslavia, frontiere delimitate într-o atmosferă de bună înţelegere de către comisii mixte fără intervenţia marilor puteri. Tratatul frontierelor semnat şi de principalele puteri aliate şi asociate are meritul de a confirma, odată mai mult, recunoaşterea pe plan internaţional a statelor naţionale şi a statutului teritorial.

---

[65] *Tratat de pace între puterile aliate şi asociate şi Ungaria. Protocol şi declaraţiuni* din 4 iunie 1920, Trianon, Imprimeriile statului, Bucureşti, 1920.

[66] *Ibidem*.

[67] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1976, p. 407.

[68] I. Seftiuc, I. Cârţână, *România şi problema strîmtorilor*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 90–91.

Victoria revoluției naționale în Turcia și repudierea Tratatului de la Sèvres de către noul guvern turc condus de Mustafa Kemal Atatürk [69], a pus din nou la ordinea zilei problema unor reglementări internaționale în această zonă în concordanță cu schimbările survenite. Urmare a noului raport de forțe la care s-a ajuns în urma victoriilor militare ale Turciei kemaliste împotriva Greciei, puterile Antantei au fost obligate să accepte modificarea în favoarea Turciei a unora dintre clauzele Tratatului de la Sèvres. Convenția de la Mudania din 11 octombrie 1922 a constituit baza viitoarelor negocieri din cadrul Conferinței de la Lausanne (noiembrie 1922 — iulie 1923). În cadrul acestei conferințe a fost semnat un tratat de pace cu Turcia (24 iulie 1923) și o nouă convenție cu privire la Strîmtorile Mării Negre, ambele documente urmînd să reducă gradul de dependență a Turciei față de marile puteri. Conform noului tratat, puterile semnatare — Anglia, Franța, Italia, Japonia, Grecia, România și Iugoslavia — recunoșteau statul național turc independent și suveran, în cadrul frontierelor sale naționale, iar acesta la rîndul său, recunoștea frontierele stabilite în Europa după primul război mondial [70]. Problema statutului Strîmtorilor Mării Negre a dat din nou loc la Lausanne unor vii dispute între participanți (Anglia, Franța, Italia, Japonia, Bulgaria, Grecia, România, Uniunea Sovietică, Iugoslavia și Turcia), marile puteri dorind și, în parte reușind, să-și impună punctul de vedere. Delegația României condusă de I. G. Duca, ministru de externe, a sprijinit ferm propunerea engleză privind demilitarizarea strîmtorilor și libertatea de navigație sub control internațional, în timp ce, cealaltă propunere, de închidere a strîmtorilor, aparținînd Turciei și Rusiei Sovietice, a fost respinsă [71].

Tratatele de pace încheiate în anii 1919—1923, au recunoscut situația de fapt creată de lupta de eliberare națională a românilor din ținuturile aflate pînă în 1918 sub dominație străină și au consacrat formarea statului național unitar român.

LA CONSÉCRATION SUR LE PLAN INTERNATIONAL DU CONSTITUTION DE L'ETAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Les années 1919—1920 constituent un moment important de l'histoire de la diplomatie roumaine dont le principal objectif a été celui d'imposer la reconnaissance sur le plan international du droit inaliénable du peuple roumain de vivre entre les frontières du même Etat national.

La Conférence de paix de Paris de 1919, en tant qu'instance internationale, investie de pouvoirs juridique et politique, mise devant le fait

[69] Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 încheiat de fostul guvern otoman cu puterile aliate și asociate nu fusese ratificat de nici una din țările semnatare, acest pas depinzînd de rezultatul luptelor dintre Grecia și Turcia kemalistă.

[70] Vezi textul Tratatului în „Monitorul oficial", nr. 189 din 31 august 1924.

[71] Vezi Ali Fuad, *La question des Détroits, ses origines, son évolution, sa solution à la Conference de Lausanne*, Paris, 1928, p. 152—163.

accompli, a dû seulement constater et consacrer par des traités la fin des grands empires multinationaux — l'empire tsariste, l'empire austro-hongrois et l'empire ottoman — et confirmer les nouveaux Etats successoraux de ceux-ci. Quant à la Roumanie, le forum de paix de Paris a reconnu et consacré dans les traités de paix de Saint Germain (10 décembre 1919), Trianon (4 juin 1920), Neuilly-sur-Seine (10 décembre 1919), les immences sacrifices humains et matériaux exigés par la guerre ainsi que les décisions historiques du peuple roumain proclamées par ses représentants en 1918 dans le cadre des assemblées plébiscitaires.

En dépit de l'opposition de certains milieux économiques et gouvernementaux des U.S.A., d'Angleterre et de France, qui essayaient de conditionner la reconnaissance nationale-étatique du peuple roumain de l'obtention d'avantages qui leur permettent l'immixtion dans les affaires intérieure de la Roumanie, la diplomatie roumaine, par suite d'efforts soutenus, a réussi à atteindre les buts qu'elle s'était proposés. La présente étude jette de nouvelles lumières sur ces idées.

ATITUDINEA GERMANIEI FAȚĂ DE PROBLEMA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA (1918–1919)

DE

IOAN CHIPER

Ne propunem în studiul de față să schițăm, pe baza unor documente inedite din arhiva Auswärtiges Amt-ului din Bonn, elementele atitudinii germane în toamna anului 1918 — primăvara anului 1919 — atitudine neluată pînă în prezent în considerare în literatura istorică — față de unirea Transilvaniei cu România.

Este cunoscută importanța pe care a avut-o de la început în relațiile României cu Puterile Centrale problema luptei poporului român pentru desăvîrșirea statului național unitar și care a constituit contradicția de fond și de nerezolvat a alianței României cu aceste puteri. Nu trebuie pierdut din vedere că această contradicție se manifestă însă în primul rînd și cu precădere între România și Austro-Ungaria.

Conștientă de implicațiile contradicției, Germania a încercat să medieze, înainte de declanșarea primului război mondial și mai ales în anii neutralității României, găsirea unei soluții care să fi permis eventuala rămînere a României în alianță sau cel puțin menținerea neutralității României, sugerînd Austro-Ungariei un statut politic favorabil românilor asupriți în dubla monarhie și chiar unele concesii teritoriale [1]. După, intrarea României în război, Germania a preluat însă greul operațiilor militare, a instituit un regim de jefuire sistematică și masivă a teritoriului ocupat și a patronat înrobitorul tratat de pace de la București prin care își asigura partea leului. Contradicțiile latente existente în alianța germano-austro-ungară în sud-estul Europei nu au fost însă eliminate prin aceasta, ci, într-o măsură fuseseră chiar alimentate, iar schimbarea situației militare și politice, în defavoarea Puterilor Centrale, mai accentuat de la mijlocul anului 1918, ca și faptul că România nu fusese eliminată ca factor militar din zonă aveau să-și spună curînd cuvîntul.

Preocuparea, care n-a încetat nici un moment, a Puterilor Centrale pentru posibila reintrare a României în război a provocat îngrijorări tot mai mari cercurilor politice și militare ale acestor țări începînd din vara 1918. Șeful secției politice de pe lîngă armata germană de ocupație, care era și reprezentantul Ministerului de Externe din Berlin, Horstmann, atrăgea atenția, la începutul lunii august 1918, că armata română din Moldova ca și cei 300 000 de demobilizați români din teritoriul ocupat

[1] Vezi Șerban Rădulescu Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900–1914*, Edit. Litera, București, 1977; Constantin Nuțu, *România în anii neutralității 1914–1916*, Edit. științifică, 1972; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (în continuare PA), Abt. A, 77/5, Bd. 4, Bethmann Hollweg către AA. T. 37 din 7 septembrie 1914.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 31, nr. 11, p. 2065–2074, 1978

făceau insuficiente diviziile germane din România [2] şi propunea o acţiune militară comună a Puterilor Centrale — idee împărtăşită de factorii politici şi militari germani — simultană de pe toate graniţele teritoriului românesc care trebuia desfăşurată fulgerător, făcîndu-se totul pentru a evita „repetarea evenimentelor din august 1917" [3].

După cum rezultă din documentele cercetate, obiectivele politico-militare germane în România erau în august-octombrie 1918 în principal împiedicarea reintrării României în război şi obţinerea ratificării tratatului de pace de la Bucureşti şi, în legătură cu acestea, vizau demobilizarea completă a armatei române, înlăturarea dinastiei de Hohenzollern, menţinerea guvernului Marghiloman şi împiedicarea cu orice preţ a venirii la putere în România a unor oameni politici ca Ionel Brătianu şi Take Ionescu.

Pe măsura înrăutăţirii situaţiei militare a Puterilor Centrale şi a creşterii pericolului reintrării României în război — la 7 octombrie 1918 von Mackensen transmitea mareşalului Hindenburg că poziţia militară germană depindea „substanţial de atitudinea României. Dacă aceasta intervine din nou de partea Antantei atunci Balcanii şi probabil întreaga campanie sînt pentru noi pierdute" [4] — Germania se pronunţa pentru noi soluţii în atingerea obiectivelor sale în România.

Ideii unei acţiuni militare fulgerătoare în Moldova — abandonată în cele din urmă — i s-au asociat mai întîi şi substituit apoi elementele unei noi atitudini ale Germaniei faţă de România.

Începînd cu intenţia de a restitui — la început parţial, apoi în întregime — României Dobrogea, guvernul german se declara mai tîrziu de acord cu o revizuire a graniţei pe Carpaţi aşa cum fusese fixată în tratatul de la Bucureşti şi promitea revizuirea acestui tratat, renunţa la dorinţa înlăturării dinastiei de Hohenzollern. Schimbările în atitudinea germană constituiau noi metode pentru atingerea aceloraşi obiective : împiedicarea reintrării României în război, ratificarea tratatului, cu revizuiri, de la Bucureşti — urmărindu-se menţinerea pe cît posibil intactă a poziţiilor economice germane în România. Atingerea acestor obiective depindea şi de orientarea guvernului român şi aceasta explică interesul manifestat în continuare de Berlin pentru împiedicarea instalării unui nou guvern în România.

Atît într-o serie de obiective ale politicii sale în România cît şi mai ales în mijloacele prin care acestea puteau fi eventual obţinute s-au ivit divergenţe între Germania şi Austro-Ungaria, divergenţe amplificate pe măsura trecerii timpului.

Austro-Ungaria a avut opinii deosebite sau s-a opus în problemele dinastiei, intervenţiei armate în Moldova, Dobrogii, rectificării graniţei în Carpaţi etc. În măsura în care ajungea să accepte, uneori doar parţial, punctul de vedere german aceasta se făcea tîrziu cînd, desfăşurarea rapidă a evenimentelor, făceau în opinia diplomaţiei germane necesare alte măsuri.

---

[2] PA, Abt, A. Deutschland 130, Bd. 4, Rap. 924 din Bucureşti, 8 august 1918, Horstmann.

[3] *Ibidem*; *Idem*, T. 410 din Bucureşti, 4 septembrie 1918, Horstmann către AA.

[4] *Idem*, Bd. 5, T. 2371 din 7 octombrie 1918, Marele Cartier General către AA.

În aceste împrejurări, cercurile conducătoare politice şi militare germane resimţeau tot mai apăsat, în toamna anului 1918, povara alianţei lor cu Austro-Ungaria şi erau împiedicate în libertatea lor de mişcare, atît în acţiunile lor mai largi, cît şi în relaţiile pe care doreau să le stabilească cu România, în numele intereselor imediate şi ulterioare ale Germaniei.

La 19 septembrie 1918, mareşalul Hindenburg sublinia într-o telegramă că eventualele complicaţii cu România se vor resfrînge numai asupra Austro-Ungariei, comandamentul german nefiind în acel moment în situaţia ca să-i pună la dispoziţie trupe pentru apărarea graniţelor sale într-o luptă cu România aşa cum o făcuse în 1916 [5].

Spre mijlocul lunii octombrie 1918 Auswärtiges Amt fixa într-un document concesiile pe care Germania şi Austro-Ungaria trebuia să facă României [6] şi cerea totodată reprezentantului său la Budapesta să arate necesitatea ca „politica noastră comună în România să fie aşezată pe noi baze". În instrucţiuni se arată că apărea exclus ca Ungaria să dobîndească linişte din partea României, în cazul în care nu face neîntîrziat concesii în problema de graniţă şi se sublinia că în caz contrar Ungaria va trebui să facă concesii mai mari la conferinţa generală de pace [7]. După cîteva zile, în timp ce guvernul german se decidea să exercite o „presiune puternică" asupra Austro-Ungariei, pentru ca aceasta să consimtă modificarea graniţei în Carpaţi [8], Horstmann era însărcinat să arate cercurilor conducătoare româneşti, într-o nouă încercare de a obţine ratificarea tratatului de la Bucureşti, că Germania va rămîne şi după război o mare putere şi că era în interesul românesc să nu piardă momentul pentru a se orienta spre Germania care dorea „restabilirea cu România a unor relaţii prieteneşti în toate domeniile" [9].

Nemulţumirea Germaniei faţă de Austro-Ungaria şi totodată distanţarea ei faţă de dubla monarhie lua treptat proporţii.

La 27 octombrie 1918, în legătură cu problema constituirii unui guvern Karoly la Budapesta — guvern care era apreciat ca neamical Germaniei — Auswärtiges Amt transmitea reprezentantului său la Budapesta că cercurile ungare care încercau să-şi salveze ţara prin alunecare spre Antantă comiteau un act de grosolană nerecunoştinţă faţă de Germania şi uitau că politica ungară de pînă atunci, care urmărise menţinerea statului şi fusese dusă împotriva năzuinţelor contrare ale diferitelor naţionalităţi, fusese realizată numai prin puternicul sprijin al Germaniei „Vrea Ungaria de asemenea să piardă şi Transilvania — se arăta în instrucţiunile AA — atunci o separare de noi va conduce sigur la aceasta. Noi am putea să găsim uşor puntea spre România dacă nu sprijin Ungaria în această problemă" [10].

Documentul, elaborat în circumstanţele menţionate, constituia una din recunoaşterile nete, din sursa cea mai autorizată, că dubla monar-

---

[5] *Idem*, Bd. 4, T. 2170 din 19 septembrie 1918, Marele Cartier General către AA.
[6] *Idem*, Bd. 5, T. 528 din Berlin, 11 octombrie 1918, AA către Horstmann.
[7] *Idem*, T. 151 din 11 octombrie 1918, AA către oficiul diplomatic german din Budapesta.
[8] *Idem*, Bd. 6, T. 2747 din 24 octombrie 1918, AA către Hintze.
[9] *Idem*, T. 570 (din 24 octombrie 1918), AA.
[10] *Idem*, T. 178 din Berlin, 27 octombrie 1818; AA (Sturm) către Fürstenberg.

hie şi mai ales Ungaria nu se destrămaseră pînă în acel moment sub acţiunea luptei popoarelor asuprite numai datorită sprijinului german. Documentul sugera şi următorul pas al diplomaţiei berlineze, anume reconsiderarea atitudinii germane faţă de problema Transilvaniei în contextul încercărilor de a influenţa politica României şi de a asigura o bază favorabilă relaţiilor viitoare germano-române. Guvernului german îi erau bine cunoscute politica de asuprire naţională a Ungariei în Transilvania şi aspiraţiile de unitate naţională a românilor. Menţionăm, de exemplu, că de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, Ministerul de externe german a creat un subfond special de documente referitor la Transilvania şi la situaţia românilor şi germanilor din Ungaria. Cunoaşterea aspiraţiilor româneşti pentru desăvîrşirea statului naţional unitar, convingerea că mersul evenimentelor spre victoria luptei popoarelor asuprite pentru autodeterminare nu mai putea fi oprit şi nici nu mai era în interesul german să se opună acestei lupte şi că, dimpotrivă, o recunoaştere a realităţilor putea fi avantajoasă Germaniei — toate acestea nu puteau să nu determine o revizuire a atitudinii germane faţă de problema unirii Transilvaniei cu România.

O propunere clară de detaşare pronunţată de Ungaria şi de reorientare a politicii germane faţă de România a fost formulată prima dată, se pare, de Wedel, ambasadorul german la Viena, la 29 octombrie 1918. Fie că prioritatea formulării noii atitudini germane îi revine sau nu lui Wedel, o astfel de propunere venea pe un teren pregătit la Berlin de desfăşurarea evenimentelor din septembrie-octombrie 1918 care influenţaseră, după cum am menţionat, politica germană faţă de România. Referindu-se la lipsa de loialitate şi chiar la duşmănia deschisă a Ungariei, — ceea ce era de natură să înlăture reţinerile germane de pînă atunci — Wedel recomanda o contraacţiune în România. „Dacă noi declarăm spontan României că guvernul actual german recunoaşte aspiraţiile naţionale ale României, că lasă să cadă tratatul de la Bucureşti şi retrage imediat trupele germane noi nu vom da nimic din ceea ce este totuşi pierdut, excludem însă pentru trupele noastre orice eventualitate şi creem o atmosferă mai favorabilă pentru înţelegerea viitoare" [11]. Un astfel de gest, care ar fi făcut impresia ca atare, mai putea fi interpretat, după opinia diplomatului german, în sensul că Germania nu putuse să se manifeste favorabil pînă atunci în problema unirii Transilvaniei cu România din cauza reţinerilor faţă de aliaţii ei.

Pornind sau nu şi de la sugestia lui Wedel, Ministerul de externe german transmitea, la 1 noiembrie 1918, instrucţiuni strict confidenţiale la Bucureşti în care schiţînd evoluţia nefavorabilă Germaniei conturată în Ungaria se arăta necesitatea totuşi pentru Germania de a menţine liber tranzitul ei militar şi economic prin Ungaria. În acele împrejurări, se arăta în document, trebuie împiedicată, în orice circumstanţe o adversitate deschisă faţă de Ungaria. Cu indicaţia de a ţine cont de elementele menţionate, Horstmann era împuternicit să valorifice cu atenţie în convorbirile cu oamenii politici români ideea „că noua situaţie din Ungaria şi Austria a creat de asemenea o nouă bază pentru relaţiile dintre Germania şi România şi *că noi nu ne împotrivim principial năzuinţelor româneşti de unitate*

---

[11] *Idem*, T. 864 din Viena, 29 octombrie 1918, Wedel către AA.

peste actualele granițe, ci vrem să așteptăm ceea ce însăși România năzuiește în acest sens. Trebuie să se evite ca un oarecare nou guvern să ridice reproșuri contra noastră că am fi adversar al justificatelor dorințe naționale ale României"[12] (subl. n.s.). Repetăm, aceste instrucţiuni, care marcau o spectaculoasă, dar tîrzie schimbare de atitudine a Germaniei în problema fundamentală a desăvîrşirii statului naţional român, erau datate 1 noiembrie 1918. Potrivit aceluiaşi document, în acel moment politica germană viza nu numai crearea unor condiţii favorabile retragerii trupelor germane, ci şi menţinerea pe cît posibil a avantajelor economice în România şi transferarea lor în condiţiile economiei de pace. Totodată, dar şi în legătură cu cele menţionate, diplomaţia germană îşi propunea să împiedice „prin orice mijloace" revenirea la putere a liberalilor[13].

La rîndul său Horstmann, referindu-se la manevrele din culisele vieţii politice din România, în care Germania era de altfel amestecată şi interesată, pentru evitarea constituirii unui guvern liberal, transmitea aproape simultan la Berlin că în condiţiile schimbate din Ungaria, care permiteau Germaniei să promoveze o politică corespunzătoare intereselor sale faţă de România şi cînd Germania nu mai era obligată în problemele teritoriale să intervină pentru treburile aliaţilor ei se deschideau noi posibilităţi şi în legătură cu formula de guvernare din România[14].

La 4 noiembrie 1918, Mackensen a primit ordinul de retragere din România[15] şi pentru asigurarea liniilor de retragere a decis ocuparea Braşovului, Sibiului ca şi a căilor de comunicaţie din Transilvania. Acest fapt s-a transmis guvernului român. După cum rezultă dintr-o telegramă din 5 noiembrie 1918, Horstmann a mai declarat ministrului de externe român, Arion, că ocuparea oraşelor menţionate şi a căilor de comunicaţie transilvănene era temporară şi servea numai scopurilor militare şi i-a dat de înţeles că „noi (— germanii — n.n.) nu am avea nici un motiv să promovăm acolo (în Transilvania — n.n.) o politică ungară, dimpotrivă partea germană manifestă bunăvoinţă faţă de justificatele dorinţe naţionale ale României"[16].

A doua zi, la 6 noiembrie 1918, guvernul din Berlin a transmis mai multe telegrame lui Horstmann în care, între altele, manifestîndu-şi îngrijorarea pentru înăbuşirea de către trupele de ocupaţie germane a unei demonstraţii din Bucureşti, cerea ca retragerea lui Mackensen să se execute „prin orice mijloace, în bună înţelegere", repetînd în toate aceste instrucţiuni că „Germania nu sta în calea năzuinţelor naţionale ale României" că „în fapt noi (germanii — n.n.) adoptăm în problema transilvăneană o atitudine binevoitoare" trebuind totuşi să se evite o luare deschisă de poziţie contra Ungariei[17].

---

[12] *Idem*, Bd. 7, T. 609 din Berlin, 1 noiembrie 1918, AA către Horstmann.
[13] *Ibidem*.
[14] PA, Abt. A, Deutschland 130, Bd. 7, T. 563 din Bucureşti, 2 noiembrie 1918, Horstmann către AA.
[15] *Idem*, T. de la Marele Cartier General, 4 noiembrie 1918, semnat Gröner; *idem*, T. 2733 din 4 noiembrie 1918 semnat Lersner.
[16] *Idem*, T. 579 din Bucureşti, 5 noiembrie 1918, Hortsmann către AA.
[17] *Idem*, T. 628, 629, 632 din Berlin, 6 noiembrie 1918, AA către Horstmann; *idem*, T. 2995 din 6 noiembrie 1918, AA către Hintze.

Guvernul german cerea în schimbul atitudinii sale asigurarea eventual chiar cu sprijinul guvernului român, a unei „retrageri onorabile" a trupelor lui Mackensen din România. I s-a cerut lui Mackensen, prin Horstmann, ca negocierile, ce trebuiau începute de urgență cu guvernul român în legătură cu retragerea trupelor germane prin Transilvania, să fie purtate în lumina instrucțiunilor primite astfel încît să fie evitate cu orice preț fricțiunile[18]. Mareșalul Mackensen a primit și din partea Marelui Cartier General german, un ordin în care se cerea, tot în legătură cu retragerea prin Transilvania, să se transmită confidențial guvernului român că guvernul german manifestă bunăvoința față de năzuințele României în Transilvania dacă se evitau ciocniri între trupele române și germane[19].

Au fost stabilite contacte cu noul guvern român și o comisie română urma să sosească la București pentru reglementarea problemelor legate de retragerea germană[20] în momentul cînd a intervenit ultimatumul român din seara zilei de 9 noiembrie 1918 și ca urmare, retragerea precipitată a trupelor lui Mackensen din teritoriul ocupat.

Este de subliniat, în afara conținutului instrucțiunilor și declarațiilor menționate mai sus referitoare la noua atitudine germană față de „justificatele aspirații naționale ale României" un fapt care arată că aceste declarații, indiferent de motivul care le determinase, nu rămîneau platonice, fapt care, interpretat în lumina dreptului internațional conferă o greutate sporită atitudinii germane. Este vorba de decizia guvernului și comandamentului german de a negocia cu România și de a se justifica față de aceasta în problema tranzitului trupelor lui Mackensen prin Transilvania, chiar dacă aceste negocieri n-au depășit prin precipitarea evenimentelor faza de intenție și de prime contacte.

Guvernul german a adoptat o asemenea decizie la sfîrșitul lui octombrie și primele zile ale lunii noiembrie 1918 într-un moment în care nu avusese loc separarea *de drept* a Transilvaniei de Ungaria, cînd războiul mondial nu încetase, cînd România nu exercita, *în fapt*, vreo autoritate în Transilvania. Atitudinea guvernului german se explică, prin aceea că în realitate, chiar înaintea adunării de la Alba Iulia, Transilvania nu mai era în fapt legată de Ungaria, că românii transilvăneni exercitau controlul real asupra Transilvaniei și că dată fiind dorința neechivocă a acestora, cunoscută Berlinului, de unire într-un singur stat național, România era cea care — pe lîngă faptul că potențial reprezenta singura forță militară care putea interveni contra retragerii lui von Mackensen prin Transilvania — avea și dreptul de a decide în probleme care afectau Transilvania și care, în noul context, ținea deja de resortul relațiilor generale româno-germane.

Decizia germană de a negocia cu România problema retragerii lui Mackensen prin Transilvania era determinată nu numai de considerente militare ci și politice, fiind consecința logică a noii atitudini germane.

După ultimatum-ul român din 9 noiembrie 1918, retragerea lui Mackensen în Transilvania și armistițiul de la Compiègne Germania a rămas pentru un timp fără contacte directe cu guvernul român. În relațiile

[18] *Idem*, T. 629 menționată mai sus.
[19] *Idem*, T. 2780 din 9 noiembrie 1918, Marele Cartier General (Hintze) către AA.
[20] *Idem*, T. 596 din București, 9 noiembrie 1918, Hortsmann către AA.

româno-germane s-a creat o situaţie confuză, guvernul german fiind preocupat mai mult timp dacă între Germania şi România exista starea de pace sau de război.

În aceste condiţii, informaţiile guvernului german despre realitatea românească au fost procurate prin consulatul german din Braşov — rămas singurul oficiu diplomatic german din spaţiul românesc, închis abia în februarie 1919 — prin consulatul general german din Budapesta şi ambasada germană din Viena, prin rapoartele unor cetăţeni germani şi mai ales ale unor germani din România, prin alte căi.

Astfel, guvernul german a reuşit să adune un număr de informaţii la sfîrşitul anului 1918 şi în 1919 referitoare la realităţile româneşti şi cu precădere la evoluţia situaţiei din Transilvania.

Încercînd să anticipeze evoluţia evenimentelor în complexele condiţii ale prăbuşirii dublei monarhii, diplomaţii germani informau guvernul din Berlin asupra tendinţelor manifestate în cadrul diferitelor grupuri etnice din Ungaria şi a raporturilor dintre ele. Referindu-se la statutul Transilvaniei, — care urma să se modifice — consulul german din Braşov sublinia într-un raport din 8 noiembrie 1918 că determinantă pentru viitorul Transilvaniei urma să fie fără îndoială decizia românilor care formau „de departe prin numărul de locuitori majoritatea populaţiei" [21]. Spre sfîrşitul lunii noiembrie 1918, consulatul general german din Budapesta sublinia, la rîndul său, că românii aveau neîndoielnic în Transilvania propriu-zisă şi în comitatele învecinate „puterea nemărginită în mînă" şi că românii deţineau în Transilvania şi în alte 12 comitate din Ungaria „fără îndoială majoritatea absolută" [22].

Guvernul german a primit informaţii privind pregătirea şi desfăşurarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia [23], documentele germane relevînd participarea de mari proporţii a populaţiei româneşti la adunare şi decizia adoptată de unire cu România şi insistînd asupra declaraţiei profund democratice adoptate cu acel prilej şi asupra drepturilor largi promise naţionalităţilor conlocuitoare. În acest context, documentele cercetate în arhivele germane relevă că reprezentanţii populaţiei germane intraseră în contact cu reprezentanţii românilor încă înainte de adunarea de la Alba Iulia [24] şi că decizia adoptată de saşi în ianuarie 1919 — şi mai tîrziu de şvabi — însemnau un succes politic pentru români şi consfinţeau statutul Transilvaniei ca parte a României încă înainte de conferinţa de pace.

„Unirea Transilvaniei — se arăta într-o sinteză din primăvara anului 1919 — a decurs surprinzător de repede şi de uşor". Apreciind că mai erau posibile dificultăţi, în document se aprecia că era greu să mai existe vreo îndoială „că Transilvania va constitui în viitor o parte a României" [25].

---

[21] PA, Abt. A, Deutschland: Siebenbürgen und die Stellung der Deutschen und Rumänen in Ungarn, Bd. 16, Rap. 2164/73 din Braşov din 8 noiembrie 1918, Lerchen către cancelarul german.

[22] *Idem*, T. 192 din Budapesta, 26 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA; *idem*, raport Fürstenberg (probabil sfîrşit noiembrie — început decembrie 1918).

[23] *Idem*, T. 287 din Budapesta, 28 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA; *idem*, T. din Budapesta, 2 decembrie 1918 transmisă la Dammertverlag.

[24] *Idem*, T. 305 din Budapesta, 28 noiembrie 1918, Fürstenberg către AA.

[25] PA, Abt. A, Deutschand 130, Bd. 7, Sinteză „Rumänien" din mai 1919.

Documentele germane relevă mulţumirea populaţiei de naţionalitate germană pentru drepturile dobîndite în cadrul României şi subliniază importanţa mult sporită pe care noua Românie, inclusiv prin puternica naţionalitate germană pe care o deţinea, o dobîndea pentru Germania.

După noiembrie 1918, preocupările guvernelor germane au fost absorbite aproape în întregime de interesele majore şi imediate determinate de raporturile cu marile puteri occidentale, de pregătirea conferinţei de pace şi nu mai puţin de evoluţia situaţiei interne din Germania. Atitudinea oficială a Germaniei faţă de evenimentele din Europa centrală şi faţă de România rezultă totuşi direct sau indirect dintr-o serie de documente.

Se poate afirma că Germania nu pare a fi regretat dispariţia dublei monarhii văzînd în acest eveniment deschiderea unor perspective pentru interesele sale. Încă la 6 noiembrie 1918, Auswärtiges Amt arăta într-o telegramă adresată lui Horstmann că după război, pe baza celor 14 puncte ale lui Wilson, era posibilă constituirea unei Germanii mari, cu Austria, — era o primă anticipare a Anschluss-ului — că România ar putea stabili relaţii avantajoase cu acest mare organism politic şi economic şi după realizarea scopurilor sale naţionale ar fi în stare să depăşească rapid urmările războiului [26].

Mai multe documente oficiale ale Auswärtiges Amt-ului din 1919 apreciau că România, cu atît mai mult o Românie mărită, avea o importanţă crescîndă pentru Germania ca piaţă de desfacere şi sursă de materii prime şi ca ţară de tranzit spre Orient şi că România Mare avea un interes sporit pentru relaţiile cu Germania.

În februarie 1919, referindu-se la propunerea consulului general german din Budapesta ca presa germană să adopte din nou un ton prietenos faţă de Ungaria şi cel puţin un ziar german să-şi manifeste o înţelegătoare simpatie pentru „lupta grea" pe care Ungaria o ducea pentru integritatea sa, la Ministerul german de externe se conchidea într-un document că împotriva unei asemenea luări de poziţie a presei germane în favoarea integrităţii Ungariei existau importante rezerve. Documentul aprecia că era cel puţin problematic dacă o nouă Ungarie puternică exprima interesele germane. Se aprecia de asemenea că cu cît mai mare şi puternică va fi Ungaria, cu atît mai mult, ca urmare a poziţiei geografice, relaţiile Germaniei cu Orientul apropiat vor fi influenţate, ca şi în trecut, de politica maghiară. Pe de altă parte se arată în acelaşi document „contradicţiile funeste" în raporturile Germaniei cu România şi Serbia vor reapare, iar relaţiile Germaniei cu Cehoslovacia vor fi şi mai mult îngreunate. O Ungarie mică şi slabă convenea mai mult la Berlin, fiind nevoită să se sprijine pe Austria şi Germania.

„În opoziţie la aceasta — se arăta în documentul menţionat — constituirea unei Românii mari căreia îi va aparţine întreaga Transilvanie şi mare parte a Banatului, poate fi necesară pentru dezvoltarea viitoare a politicii germane în România şi în întreg Balcanii" [27]. Propunerea consulului german era respinsă şi din punctul de vedere al interesului

---

[26] *Idem*, T. 632 din Berlin, 6 noiembrie 1918, AA către Horstmann.

[27] *Idem*, document din 24 februarie 1919.

comunităţii germane, care ar fi fost, în cadrul Ungariei, din nou asuprită ca în trecut, după ce abia se eliberase de această asuprire [28].

Putem conchide că Germania, nemulţumită de Austro-Ungaria şi mai ales de Ungaria s-a considerat eliberată în octombrie—noiembrie 1918 de angajamentele sale de alianţă şi a trecut la formularea unei atitudini care reflecta se credea, mai exact, interesele ei proprii faţă de spaţiul românesc. După cum am menţionat, la Berlin erau de mult şi bine cunoscute revendicările naţionale româneşti şi guvernul german nici nu mai putea şi nici nu mai avea interes să se opună realizării lor.

Revirimentul, cu toate limitele sale, produs în atitudinea germană faţă de problemele româneşti în perioada menţionată a constituit o încercare de punere în acord, în mod interesat, a politicii germane cu o realitate pe care nu o mai stăpînea şi care se impusese în spaţiul carpato-dunărean. Berlinul nu s-a angajat însă public şi tranşant manifestîndu-se astfel embrionar o atitudine duplicitară.

Atitudinea schimbată germană a fost motivată de interese imediate — împiedicarea reintrării României în război, asigurarea retragerii trupelor lui Mackensen şi încercarea de a influenţa politica internă română — dar şi, poate mai ales, de interesele de perspectivă, ale Germaniei. Diplomaţia berlineză putea aprecia că prin atitudinea sa se făcea un pas menit să creeze condiţii mai bune pentru recîştigarea poziţiilor germane în etapa postbelică în România — care, în noile graniţe, prezenta un interes sporit — şi că prin dispariţia Austro-Ungariei şi crearea unei Românii mari i se deschideau posibilităţi mai largi în relaţiile şi expansiunea spre sud-estul european şi Orientul apropiat. Apreciem că atitudinea germană astfel cum s-a formulat la sfîrşitul anului 1918 şi începutul anului 1919 faţă de desăvîrşirea statului naţional unitar român a fost determinată în primul rînd de realităţile impuse de lupta poporului român; ea a reflectat de asemenea interesele de mare putere ale Germaniei la sfîrşitul războiului în condiţiile în care aceasta nu fusese încă încorsetată de prevederile tratatului de pace şi consecinţele sale. Ulterior, în alte condiţii istorice, în timpul regimului nazist, Germania avea să nesocotească grav ceea ce apreciase a fi justificatele revendicări naţionale româneşti.

În concluzie, considerăm că atitudinea menţionată a Germaniei nu trebuie supraapreciată, dar nici nu poate fi trecută cu vederea şi ea trebuie inserată în circuitul ştiinţific al istoriografiei naţionale şi internaţionale.

L'ATTITUDE DE L'ALLEMAGNE ENVERS LE PROBLÈME DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE A LA ROUMANIE (1918—1919)

RÉSUMÉ

Les recherches effectuées aux archives du ministère des affaires étrangères de Bonn (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) ont mis en évidence une série d'aspects inédits de l'attitude allemande envers l'union de la Transylvanie à la Roumanie.

[28] *Ibidem.*

Comme on le sait, la contradiction entre les intérêts vitaux du peuple roumain pour le parachèvement de l'unité nationale et les intérêts des Puissances Centrales ont déterminé l'entrée en guerre de la Roumanie en 1916. L'Allemagne, en appuyant son Alié l'Austriche-Hongrie, a assumé le fardeau des opérations militaires sur le front roumain, contribuant à mettre hors la lutte, temporairement, la Roumanie, et lui imposant un traité de paix asservissant en 1918.

Mais les documents démontrent que, à partir de l'été 1918, les milieux politiques et militaires allemands craignaient toujours davantage la rentrée en guerre de la Roumanie. Au début du mois d'octobre 1918, le maréchal von Mackensen considérait que si la Roumanie entrait en guerre à nouveau tous les Balkans et „probablement toute la campagne" étaient perdus pour l'Allemagne.

Sur la toile de fond de l'aggravation de contradictions avec l'Autriche-Hongrie et puis avec la Hongrie et poursuivant une série d'objectifs immédiats (politiques et militaires) et de perspective (politiques et économiques), l'Allemagne a procédé à une spectaculaire, mais tardive modification de son attitude envers la Roumanie, vers la fin du mois d'octobre — le début du mois de novembre 1918, déclarant qu'elle ne s'opposait pas aux revendications nationales roumaines justifiées de Transylvanie. Au cours des mois suivants, non encore corsetée par les stipulations du traité de paix et par ses conséquences, l'Allemagne a vu dans la désagrégation de l'Autriche-Hongrie et dans le parachèvement de l'unité nationale de la Roumanie des perspectives favorables à ses intérêts dans le sud-est de l'Europe. La reconnaissance par l'Allemagne de la justesse de la lutte des Roumains pour l'unité nationale à l'issue de la guerre non publique et tardives — bien que presentant certaines limites, — a été déterminée, à notre avis, par les réalités nouvelles qu'avait imposé la lutte du peuple roumain, reflétant en même temps les intérêts allemands.

ANUL REVOLUȚIONAR 1918 ÎN AUSTRO-UNGARIA. SFÎRȘITUL MONARHIEI HABSBURGICE

DE

GHEORGHE N. CĂZAN

Prăbușirea țarismului în Rusia a produs o profundă impresie la Curtea Imperială din Viena și l-a determinat pe tînărul împărat Carol să intensifice sondajele de pace, în direcția puterilor Antantei [1]. Aceste sondaje, datorită contradicțiilor între cele două tabere, nu s-au putut transforma în tratative care să ducă la o pace imperialistă separată.

F. Engels vedea în 1888 o strînsă legătură între existența celor trei imperii expansioniste, revoluția crescîndă fiindu-le deopotrivă dușman neîmpăcat. „Căderea țarismului — scria F. Engels lui Ion Nădejde — nimicirea acestui vis rău care apasă peste Europa întreagă, iată, după noi, cea dintîi condiție pentru dezrobirea națiilor din mijlocul și din răsăritul Europei. Țarismul căzînd, puterea nelegiuită reprezentată acum prin Bismarck, lipsită de sprijinul său cel mai puternic, va cădea și ea ; Austria se va desface în bucăți, pierzînd singura pricină de viață ce mai are, datoria de a împiedica, prin existența sa, pe țari de a înghiți națiile împrăștiate de la Carpați la Balcani... dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie" [2].

În cadrul Partidului social-democrat din Austria s-au intensificat acțiunile pentru încheierea unei păci imediate, corespunzător cu cerințele maselor muncitoare. La Congresul P.S.D.A. din zilele de 19—24 octombrie 1917 a fost prezentată de către Gabriele Proft *Declarația programatică a stîngii* [3].

Stînga austriacă declara că se situa pe pozițiile social-democraților independenți din Germania, fracțiunilor internaționaliste din Rusia, ale majorității din Italia. Menționarea cu claritate a social-democraților independenți din Germania și a majorității din Italia indică clar, că „stînga" austriacă se situa în fapt pe poziții centriste de „conciliere" a tuturor pozițiilor existente în partid. În privința „fracțiunilor internaționaliste din Rusia" istoria a dovedit că aripa de stînga din cadrul Partidului social-democrat din Austria era apropiată de menșevici, nu de bolșevici, în frunte cu V. I. Lenin. Clasa muncitoare — urma documentul citat — nu se poate elibera decît prin propria sa acțiune organizată.

---

[1] R. Fester, *Die Politik Kaiser Karls und der Wendepunkt des Weltkrieges*, München, 1925, p. 65—75.

[2] *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I., partea II, București, 1964, p. 190.

[3] K. Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme 1868—1966*, Wien, 1967, p. 151—156.

Stînga, în frunte cu Otto Bauer, cerea aplicarea principiului luptei de clasă împotriva dominaţiei economice şi politice a capitalului, împotriva „ministerialismului" şi reformismului unor conducători de dreapta, în frunte cu K. Renner. Se accepta ideea alegerii unui parlament cu adevărat democratic.

În problema naţională stînga social-democrată din Austria considera că autonomia era insuficientă, cerîndu-se alegerea unor Adunări Naţionale constituante în fiecare provincie istorică, în care să fie elaborate constituţia şi organizarea administrativă a fiecărei naţiuni. Se opunea internaţionalismul oricăror orientări social-naţionale şi social-patriotice. Stînga situa în punctul central al acţiunii politice lupta energică pentru pace, în parlament, în presă, prin demonstraţii de masă, ş.a. Se cerea dezbaterea problemelor tactice în presa de partid, în vederea elucidării poziţiilor.

În Declaraţie se menţiona explicit că cei de stînga nu sînt pentru scindarea partidului, ci vor să activeze în partid pentru schimbarea orientării sale. Această poziţie tactică avea să condamne „austro-marxismul" la eşec. După dezbateri destul de aprige în care numeroşi vorbitori i-au criticat pe V. Adler, K. Renner, Fr. Austerlitz a fost adoptată o rezoluţie comună în care se spunea că „Partidul, fără deosebire de orientări, este hotărît să-şi menţină unitatea şi coeziunea şi să continue cu toate forţele lupta pentru pace". Congresul a adoptat, de asemenea, pe marginea raportului prezentat de K. Renner o rezoluţie privind : 1. Democraţia politică ; 2. Autonomia naţională în cadrul organizării federale a statului. Remarcăm deci că la Congres, în pofida *Declaraţiei* stîngii au fost reafirmate vechile poziţii social democrate împotriva puterii revoluţionare a clasei muncitoare şi a dreptului naţiunilor la autodeterminare, căci nebuloasa „democraţie politică" presupunea un regim în care să fie reprezentată şi clasa muncitoare, nu o putere muncitorească. Acest punct de vedere a fost aplicat cu străşnicie în timpul revoluţiei din noiembrie.

Idei revoluţionare împărtăşea gruparea radicalilor de stînga, constituită în vara anului 1917, în frunte cu Franz Koritschoner. Acestei grupări li s-au raliat în primăvara anului 1918 o parte din foştii prizonieri de război, cu vederi revoluţionare, întorşi din Rusia [4]. Radicalii de stînga atacau deopotrivă conducerea P.S.D. şi „stînga". Din păcate, gruparea radicalilor de stînga n-a dobîndit o influenţă sensibilă asupra maselor muncitoare din Austria în cursul anului 1918. Radicalii de stînga au înfiinţat comitete de acţiune în întreprinderi, tipăreau şi răspîndeau manifeste. Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, măsurile istorice ale guvernului sovietic pentru pace şi pămînt au găsit un răsunet nemijlocit în imperiul bicefal, frămîntat de aceleaşi grave contradicţii ca şi fostul imperiu al ţarilor. La 11 noiembrie 1917 la Viena s-a desfăşurat o grandioasă întrunire cu circa 50.000 participanţi la care s-a cerut începerea imediată a tratativelor de pace cu Rusia Sovietică [5]. În rezoluţia adoptată se considera revoluţia din Rusia ca început al unei epoci noi în lupta de eliberare a proletariatului internaţional, se exprima deplina solidaritate cu proletariatul rus şi angajamentul de a merge pe aceeaşi cale. Adunări pentru

---

[4] Otto Bauer, *Die Österreichische Revolution*, Wien. 1923, p. 78.
[5] E. I. Rubinştein, *Kruşenie Avstro-Vengherskoi Monarhii* Moscova, 1963, p. 209.

pace cu Rusia s-a ţinut la Wiener-Neustadt, Linz, Neunkirchen, Graz, Salzburg ş.a. Întruniri pentru pace imediată s-au desfăşurat la Budapesta,cu 100.000 participanţi, la Miskolc, Györ, Pécs. În oraşele din Transilvania circula în noiembrie 1917 un manifest cu conţinut revoluţionar în care se spunea : „Muncitori ! Fraţilor ! O pace trainică nu ne vor asigura nici social democraţii, nici orice fel de guvern, ci numai înfăptuirea ideilor bolşevice. Deci, la acţiune !" La 16 decembrie 1917 la Reşiţa s-a desfăşurat o mare întrunire la care vorbitorii români, germani şi maghiari şi-au afirmat hotărîrea să lupte pentru pace [6].

Sub presiunea maselor populare şi a necesităţilor militare Germania şi Austro-Ungaria, împreună cu aliaţii lor Turcia şi Bulgaria, au acceptat, după multe încercări de a impune condiţii prealabile, să înceapă tratative de pace la Brest-Litovsk cu Rusia Sovietică. În mod ipocrit delegaţiile Quadruplei Alianţe declaraseră că acceptau ideea unei păci fără contribuţii şi anexiuni dar că trebuiesc să respecte şi să garanteze „dreptul" la autodeterminare al popoarelor ucrainean, polonez, din ţările baltice ş.a. prin ocupaţie militară. Ocupaţia unor teritorii trebuia să fie o „garanţie" pentru îndeplinirea condiţiilor păcii de către Rusia Sovietică. Germania şi Austro-Ungaria îşi puneau mari speranţe în jefuirea teritoriilor ocupate şi, prin aceasta, în ameliorarea situaţiei alimentare catastrofale din propria ţară. În plus, trupele germane eliberate de pe Frontul de est şi transferate în Vest urmau să sporească puterea de izbire a armatei germane, angajată în ofensiva decisivă pe Frontul de Vest. Oamenii politici din Imperiile centrale învinuiau Antanta că dorea să continue războiul pentru a desfiinţa imperiile german şi austro-ungar, şi desigur, pentru a justifica în ţările lor continuarea războiului cu Antanta. La începutul anului 1918 guvernele S.U.A., Marii Britanii şi Franţei s-au „grăbit" să respingă învinuirile aduse lor, mai ales la adresa Austro-Ungariei, sperînd s-o determine pe aceasta din urmă să încheie pace separată. La 4 decembrie 1917 preşedintele S.U.A., W. Wilson asigura Congresul „că noi nu vrem prin nici un mijloc să slăbim Austro-Ungaria, nici să împărţim imperiul austro-ungar [7], iar experţii americani căutau în acea perioadă soluţii pentru federalizarea Monarhiei habsburgice. În cunoscutul Mesaj din 14 puncte, adresat de preşedintele Wilson Congresului S.U.A. la 8 ianuarie 1918 era formulat programul de pace american. Punctele în legătură cu Austro-Ungaria singură, sau împreună cu Germania erau următoarele :

9. Îndreptarea graniţelor Italiei după clare principii naţionale.
10. „Popoarelor Austro-Ungariei, a căror loc printre naţiuni noi îl dorim asigurat şi garantat, trebuie să li se acorde cea mai largă posibilitate de dezvoltare autonomă".
11. Evacuarea şi restabilirea statelor balcanice: România, Serbia şi Muntenegru.
12. Constituirea unui stat polonez cu ieşire la mare [7bis].

După cum se remarcă, guvernul S.U.A. pronunţîndu-se pentru o largă autonomie internă a popoarelor Austro-Ungariei, accepta în acelaşi timp menţinerea acestui stat anacronic, respins de popoare. Pe poziţii

[6] E. Cimponeriu, *Reşiţa luptătoare*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 26.
[7] E. J. Rubinstein, *op. cit.*, p. 224.
[7 bis] R. Neck, *Österreich im Jahre 1918. Berichte und Dokumente*, Wien, 1968, p. 24—25.

similare se situa în această perioadă şi guvernul britanic, care în Declaraţia din 6 ianuarie 1918 în problemele politicii externe afirma că împărţirea Austro-Ungariei nu reprezenta un scop militar al Marii Britanii [8]. Istoricul francez Fernand L'Huillier arată că prin înlesnirile pe care le acorda propagandei cauzei naţionale şi acordul cu formarea unor unităţi militare cehe sau iugoslave în Franţa, mareşalul Foch ar fi dorit ca guvernul francez să se pronunţe clar la începutul anului 1918 în favoarea cerinţelor naţiunilor oprimate din monarhia habsburgică. În lipsa unei asemenea declaraţii se poate totuşi considera guvernul francez favorabil acţiunii naţionale a cehilor şi slovacilor, iugoslavilor etc. [9]. Guvernul Rusiei Sovietice, într-o notă adresată la 30 decembrie 1917 guvernelor şi popoarelor Antantei, afirma dreptul la autodeterminare al tuturor naţiunilor asuprite din imperiile german şi austro-ungar, poziţie cu un puternic răsunet în rîndul acestor naţiuni [10].

Tratativele de pace de la Brest—Litovsk au început la 23 decembrie 1917. Pretenţiile imperialiste ale Germaniei, consideră istoricul austriac Rudolf Neck, care puneau în primejdie tratativele de pace pe Frontul de răsărit au fost, în ultimă instanţă, cauzele politice cele mai adînci ale marii mişcări greviste din ianuarie 1918 [11]. La 12 ianuarie 1918 generalul Hoffman a bătut cu sabia în masa tratativelor şi a cerut acceptarea fără condiţii a pretenţiilor germane. Pentru a intimida guvernul sovietic, trupele germane au reluat ofensiva pe frontul rus [12]. Trebuie menţionat faptul că reprezentanţii austro-ungari nu s-au disociat de aliaţii lor germani, contribuind şi ei la eşecul tratativelor în prima fază. Istoricul austriac mai susmenţionat este de părere că greva generală din ianuarie 1918 a început ca o acţiune spontană a muncitorilor, în semn de protest faţă de întîrzierea încheierii păcii. Cauza nemijlocită a acţiunilor muncitoreşti a fost înjumătăţirea raţiei de făină, de la 13 ianuarie 1918, în condiţiile unei lipse acute a tuturor produselor alimentare. Grevele au început la 14 ianuarie 1918 la Uzinele Daimler din Wiener-Neustadt cuprinzînd imediat toate întreprinderile : Fabrica de locomotive, Uzinele de avioane şi muniţii, Fabrica de instalaţii pentru încălzit ş.a. apoi greva s-a extins la Neunkirchen şi Ternitz, în localităţile industriale de-a lungul Căii ferate de Sud. La 16 ianuarie şi în zilele următoare grevele au cuprins Viena, Traisental, Styria Austria superioară, practic întreaga Austrie. În grevă au intrat şi muncitorii din Ungaria şi Transilvania, oraşele din Cehia ş.a.

La consfătuirea bărbaţilor de încredere a greviştilor din Wiener-Neustadt la 16 ianuarie 1918, s-au înscris în procesul verbal următoarele: ,,Vorbitorii au arătat în unanimitate că reducerea cotei de făină nu joacă rolul hotărîtor, mai degrabă a fost o dezlegare pentru ceea ce frămînta

---

[8] E. I. Rubinstein, *op. cit.*, p. 227.

[9] F. L. Huillier. *Die Haltung Frankreichs vor dem Zusammenbuch der Österreichisch-ungarischen Monarchie* in *Die Auflösung des Habsburgereiches. Zusammenbuch und Neuorientierung im Donauraum.* Herausgegeben von Richard G. Plaschka und Karlheinz Mack, München, 1970, p. 221—225.

[10] E. I. Rubinştein, *op. cit.*, p. 218.

[11] Rudolf Neck, *Die Österreichische Arbeiterbewegung vom Iäner bis November 1918* în volumul *Die Auflösung des Habsburgerreiches*, p. 74.

[12] Bruno Frei, *Die Matrosen von Cattaro, Eine Episode aus dem Revolutionsjahr 1918*, Berlin, 1963, p. 11.

inimile oamenilor. Toţi bărbaţii de încredere au pus greutatea principală pe tratativele de pace de la Brest-Litovsk şi pe pacea generală"[13].

La 16 ianuarie 1918 în singurul ziar care apărea, organul central al P.S.D.A. „Arbeiter Zeitung", a fost publicată chemarea conducerii de partid la grevă generală pentru pace fără anexiuni şi contribuţii, pentru pace pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare[14]. La Viena s-au oprit fabricile, traficul feroviar, transportul public urban, s-au închis magazinele şi localurile etc. În după amiaza zilei de 16 ianuarie s-a format o uriaşă coloană de demonstranţi spre centrul Vienei, purtînd lozinci pentru pace, împotriva războiului, pentru îmbunătăţirea situaţiei alimentare. Radicalii de stînga împărţeau manifeste cu conţinut revoluţionar. Într-un manifest al radicalilor de stînga reprodus de istoricul austriac Ludwig Jedlicka se spunea : „Sute de mii de muncitori din industria de razboi la Viena, Wiener-Neustadt, Ternitz, Wöllersdorf, Traisen şi Triestingel sînt în grevă. Ei refuză să suporte mai departe mizeriile războiului. Li sînt conştienţi că guvernul vrea şi acum să împiedice pacea. La Brest-Litovsk conţii şi generalii sprijiniţi pe sabie au respins în mod brutal dorinţa de pace a fraţilor noştri ruşi. Însă masele populare nu vreau nici victorie, nici glorie militară, ele vor pace imediată, pace cu orice preţ, chiar şi pace separată dacă germanii o tergiversează"[15].

Rapoartele de poliţie menţionează 113.000 grevişti la Viena, 153.000 în Austria inferioară, 40.000 în Styria, 154.000 în Austria superioară ş.a.[16]. La greve au participat atît muncitorii din marile întreprinderi, cît şi cei din micile întreprinderi. În cursul grevei din ianuarie au fost alese — relatează Otto Bauer — primele sfaturi muncitoreşti[17], care şi-au asumat orientarea revendicărilor muncitorilor grevişti. Instituţia Sfaturilor muncitoreşti s-a menţinut pe parcursul întregului an 1918, fără însă a dobîndi importanţa Sovietelor în revoluţia rusă.

Guvernul a folosit împotriva muncitorilor trupe formate din militari de altă limbă decît germana, pentru a nu se putea înţelege cu greviştii[18]. În acelaşi timp au mai început tratative secrete cu conducătorii social democraţi de dreapta. De o deosebită importanţă pentru aprecierea poziţiei conducerii oficiale a P.S.D.A. în timpul grevei generale din ianuarie sînt documentele păstrate în Haus-Hof-und Staatsarchiv din Viena. Secretarul general al Ministerului cezaro-crăiesc de externe, baronul Flotow l-a informat pe ministrul de externe contele Czernin la Brest-Litovsk, încă de la 15 ianuarie despre greva muncitorilor din Wiener-Neustadt, punînd-o în strînsă legătură cu evoluţia tratativelor de pace de la Brest-Litovsk[19]. Drept răspuns, contele Czernin i-a cerut baronului Flotow să invite imediat la Ministerul de externe pe deputaţii social-democraţi Adler, Ellenbogen, Renner şi Seitz şi să le comunice, în numele contelui Czernin, că el este gata să ajungă la încheierea păcii cu Rusia şi o va

---

[13] *Ibidem*, p. 12—13.
[14] O. Bauer, *op. cit.* p. 75.
[15] L. Jedlicka, *Ende und Anfang. Österreich 1918—1919*, Salzburg, 1969, p. 9.
[16] R. Neck, *Östereich im Jahre 1918. Berichte und Dokumente*, Wien, 1968, p. 25
[17] O. Bauer, *op. cit*, p. 76.
[18] *Ibidem*.
[19] Arhiva istorică centrală (A.I.C.) Fond Xerografii Viena, Pachet X, Flotow către Czernin, Viena 18 ianuarie 1918 după originalul din Haus-Hof-und Staastsarchiv Wien, P. A. I. Karton 818 Liasse Krieg 1,0.

încheia „dacă nu i se cade în spate". Greutățile țin de pretențiile germane și de revendicarea unei părți din Galiția de către ucrainieni; aceștia, scria Czernin, sînt pe cale să renunțe la această revendicare. Contele Czernin apela la conducătorii social-democrați să-i acorde cîteva zile de încredere [20]. În telegrama din 18 ianuarie 1918 baronul Flotow i-a relatat contelui Czernin desfășurarea întîlnirii cu conducătorii social-democrați amintiți [21]. Convorbirea s-a desfășurat în cel mai strict secret. În cuvîntul său dr. Viktor Adler cerea „o știre pozitivă de la Brest", guvernul fiind făcut răspunzător pentru desfășurarea tratativelor. „Mișcarea — scria Flotow — a luat ființă fără a avea de a face cu deputații, ei se străduiesc să mențină totul în limitele ordinii. Astăzi, spuse dr. Seitz, ei au depus eforturi supraomenești pentru a ține departe de grevă pe feroviari, muncitorii din industria alimentară și pe zețarii din tipografii"... Adler l-a rugat pe Flotow să-i transmită lui Czernin că deputații au făcut totul din partea lor pentru a-i liniști pe muncitori. Conducerea P.S.D.A. a prezentat guvernului cu prilejul convorbirii amintite un program din 4 puncte, drept condiții pentru „liniștirea maselor", în cadrul cărora figurau următoarele: Guvernul nu va formula pretenții teritoriale la tratativele de la Brest-Litovsk; serviciul de aprovizionare va fi reorganizat, reprezentanțele comunale vor fi restabilite și democratizate; guvernul va anula încălcarea drepturilor muncitorești în urma militarizării întreprinderilor.

Guvernul austriac a promis, la 19 ianuarie 1918, că nu va cere Rusiei Sovietice teritorii, va accepta autodeterminarea Poloniei, va îmbunătăți situația alimentară a orașelor, va reforma legislația de război și va democratiza legea electorală comunală. După dezbateri furtunoase, Sfatul muncitoresc din Viena, la propunerea deputatului K. Seitz a hotărît în noaptea de 19/20 ianuarie 1918 să ceară muncitorilor începerea lucrului. Seitz considera răspunsul guvernului satisfăcător, muncitorii erau chemați să urmărească „cu arma la picior"cum se înfăptuiau propunerile guvernului. „Vom fi gata — încheia Seitz — să luăm măsurile cele mai hotărîte dacă se va întreprinde ceva împotriva păcii[22]. Hotărîrea privind reluarea lucrului a fost întîmpinată de protestele bărbaților de încredere ai greviștilor din Viena. Greve de solidaritate cu muncitorii austriaci și pentru aceleași revendicări au avut loc la Pilsen, unde 50.000 muncitori de la Uzinele Skoda au manifestat de-a lungul orașului, la Brno, la Cracovia, la Lvov ș.a.

Dintr-un raport de poliție din 20 ianuarie 1918 înaintat împăratului și guvernului reiese că muncitorii nu erau de acord cu hotărîrea conducerii P.S.D. privind reluarea imediată a lucrului, prezentarea la lucru nefiind generală. La 6 februarie 1918 Direcția Poliției din Viena informa organele superioare că muncitorii, sub influența conducerii P.S.D., au reluat lucrul la toate întreprinderile, mulți dintre ei împotriva voinței lor, rămînînd nemulțumiți. Printre muncitori circulau svonuri că greva va fi reluată, dar bărbații de încredere, din dispoziția organelor P.S.D., interveneau în mod „liniștitor" la ședințe și întruniri [23].

---

[20] *Ibidem*, Czernin către Flotow, Brest-Litovsk, 17 ianuarie 1918.

[21] *Ibidem*, Flotow către Czernin, Viena, 18 ianuarie 1918.

[22] Fridl Fürnberg, *Vlianie Velikoi Okteabrskoi Soțialisticeskoi Revoluții na Avstriiu*, Moskva, 1967, p. 32.

[23] R. Neck, *Österreich im Jahre 1918 ...*, p. 33—34.

Referindu-se la amploarea grevei generale din ianuarie 1918 Otto Bauer scria „Uriaşele mase de grevişti, patosul revoluţionar care ieşea în evidenţă la adunările de masă, organizarea în timpul acestora a primelor Sfaturi — toate acestea au imprimat mişcării un grandios caracter revoluţionar şi au trezit în mase speranţa că greva va duce nemijlocit la revoluţie, la cucerirea puterii şi încheierea păcii" [24].

Greva generală din ianuarie 1918, la care au participat în întreaga monarhie circa 1 milion de muncitori, s-a încheiat cu rezultate neînsemnate pentru muncitori. Lipsa de hotărîre şi de curaj a conducerii social-democrate, orientarea ei legalistă şi reformistă a făcut ca o mişcare revoluţionară, care putea aduce la putere un guvern democrat, să se încheie pe baza cîtorva promisiuni mincinoase. „Astfel a rămas — spune R. Neck — unica situaţie revoluţionară de la 1848 încoace în Austria, nefolosită şi lipsită de rezultate, iar mişcarea de masă s-a irosit în zadar" [25].

Greva generală din ianuarie s-a desfăşurat cu mare intensitate şi în Ungaria. În a doua jumătate a anului 1917 s-au constituit la Budapesta şi în alte oraşe grupuri de stînga, care au organizat, din noiembrie 1917 manifestaţii pentru pace cu Rusia Sovietică. În decembrie au apărut Sfaturi muncitoreşti care vroiau să impună conducerii P.S.D.U. şi sindicatelor organizarea unor acţiuni de masă pentru încheierea păcii. Unul dintre organizatorii Sfaturilor muncitoreşti, Gyula Hevesi, a fost delegat să stabilească contactul cu conducerea sindicatelor vieneze, însă propunerile sale nu au fost acceptate.

Ştirile despre începerea grevelor din Austria s-au răspîndit rapid în Ungaria. Din iniţiativa Sfaturilor muncitoreşti, fără ştirea şi consimţămîntul conducerii P.S.D.U. la 18 ianuarie 1918 la Budapesta a izbucnit greva la care au participat încă din prima zi 150.000 muncitori. În aceeaşi zi liderii P.S.D.U. au hotărît „în interesul obţinerii păcii şi a menţinerii ordinii să preia conducerea şi în acelaşi timp orientarea grevei de masă, astfel încît aceasta să nu servească scopurilor curentului radical" [26].

În Transilvania greva a cuprins Valea Jiului, oraşele Oradea, Cluj, Timişoara, Arad, centrele industriale din Banat. La Reşiţa la 12 februarie 1918 a avut loc o mare demonstraţie pentru pace la care au participat şi prizonierii de război ruşi care lucrau în uzină [27]. Conducătorii social-democraţi maghiari au stabilit legătura cu tovarăşii lor austrieci şi îndată ce au aflat de hotărîrea de încetare a grevei au depus strădanii în aceeaşi direcţie. Promisiunile primului-ministru al Ungariei Wekerle Sándor, că vor fi depuse eforturi sporite pentru încheierea păcii, au fost prezentate în propaganda social-democrată drept o mare victorie a muncitorilor.

Greva generală din ianuarie 1918, care a avut drept scop principal obţinerea grabnică a păcii cu Rusia Sovietică, s-a încheiat nesatisfăcător, însă ea marca o nouă etapă în desfăşurarea evenimentelor care au precedat prăbuşirea Monarhiei dualiste, şi anume apariţia situaţiei revoluţionare, cu acţiuni de masă care se vor succeda în lanţ şi vor duce la revoluţie [28].

---

[24] O. Bauer, *op. cit.*, p. 78.
[25] R. Neck, *Die österreichische Arbeiterbewegung, ...* în *loc. cit.*, p. 75.
[26] Helene Gábor, *1918 — Der Jännerstreik in Ungarn, Ibidem*, p. 79.
[27] E. Cimponeriu, *op. cit.* p. 29.
[28] A.I.C. *loc. cit.*, von Hempel către M.A.E. la Viena, Petrograd, 22 ianuarie 1919.

Conducătorii social-democraţi austro-ungari n-au fost însă pe măsura evenimentelor revoluţionare care creşteau în intensitate.

La conferinţa organizaţiei P.S.D. din Austria inferioară desfăşurată în zilele de 1—3 februarie 1918 la Casa Muncitorească din cartierul vienez Ottakring problemele grevei din ianuarie au ocupat locul central al dezbaterilor [29]. Principalul raportor K. Seitz a declarat că grevele s-au declanşat spontan fără intervenţia conducerii de partid, din cauza lipsurilor alimentare şi a dorinţei de pace. Apoi a trecut la atacuri împotriva „elementelor străine de partid" care au urmărit să folosească greva „în scopuri proprii", adică radicalii de stînga. Seitz justifica, de asemenea, atitudinea sa şi a Sfatului muncitoresc din Viena privind încetarea grevei. Delegaţii provinciei au adus aspre critici conducerii de partid pentru faptul că ea n-a stabilit legătura cu Sfaturile muncitoreşti din celelalte oraşe şi a declarat cu de la sine putere greva încheiată. Mulţi delegaţi vedeau în atitudinea conducătorilor social-democraţi o trădare. Conducătorii social-democraţi Viktor Adler, Karl Renner, Austerlitz, Adelheid Popp, Emmy Freundlich au combătut criticile încercînd să demonstreze că linia urmată a fost singura posibilă. Totuşi în rezoluţiile adoptate de conferinţă au fost incluse şi unele cerinţe formulate în luările de cuvînt ale delegaţilor:

1. Conferinţa organizaţiei social-democrate din Austria inferioară ia cunoştinţă de raportul conducerii de partid despre greve şi cere instanţei de partid competente să constituie Sfaturile muncitoreşti cerute în Austria inferioară prin rezoluţii de masă...

2. Conferinţa... cere conducerii de partid să includă în Sfatul muncitoresc din Viena şi reprezentanţii din Wiener—Neustadt, Stockerau, Sankt Pölten ş.a. oraşe din Austria inferioară.

3. Pe baza raportului lui K. Renner s-a cerut desfiinţarea colegiilor electorale în comune şi introducerea votului universal pentru bărbaţi şi femei.

Prin urmare, o mişcare politică de masă a proletariatului austriac şi ungar, „s-a pierdut în nisip" după cum remarcase Otto Bauer, conducerea P.S.D. trebuind să facă după evenimente, ceea ce nu făcuse cînd era neapărată nevoie.

După încetarea grevei generale problemele păcii cu Rusia Sovietică au fost luate în discuţie de către Consiliul miniştrilor treburilor comune al Austro-Ungariei, la 22 ianuarie 1918, pe baza raportului prezentat de contele Ottokar Czernin. La acest Consiliu au participat împăratul Carol, primul-ministru al Austriei, Dr. Ernst Ritter von Seidler, primul ministru al Ungariei Wekerle Sándor, ministrul cezaro-crăiesc de război Rudolf Edler von Stöger-Steiner, şeful Marelui Stat Major — generalul baron Arthur Arz, ministrul Finanţelor baronul Burián ş.a. [30]. Contele Czernin informa Consiliul că dificultăţile apărute în calea încheierii păcii erau pe atunci legate de două probleme: 1. statutul teritoriilor ruse ocupate de trupele germane şi austro-ungare, 2. situaţia creată în interiorul fostului imperiu rus.

Ministrul de externe cezaro-crăiesc încerca să se desolidarizeze de pretenţiile anexioniste ale Germaniei asupra ţărilor baltice şi unor teri-

[29] R. Neck, *Österreich im Jahre 1918 ...*, p. 26—29.

[30] Komjáthy Miklos, *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreich-Ungarischen Monarchie 1914—1918*, Budapest, 1966, p. 628.

torii sovietice solicitînd aprobarea factorilor de răspundere austro-ungari pentru a încheia o pace separată cu Troţki. După părerea lui Czenin „tratatul de pace separată ar trebui să conţină numai un singur articol, în care s-ar menţiona clar că starea de război între Austro-Ungaria şi Rusia a încetat" [31]. O asemenea înţelegere cu Rusia Sovietică, spunea raportorul, ar produce în ţară o impresie bună şi liniştitoare, ceea ce era absolut necesar după gravele frămîntări din ianuarie. Germania ar fi, desigur, nemulţumită de încheierea unui tratat de pace separat pentru că ar împiedica-o să iniţieze pe Frontul de vest operaţiuni de anvergură. În privinţa cerinţelor delegaţiei ucrainiene asupra Galiţiei de răsărit şi unor teritorii din Ungaria contele Czenin arăta că pretenţiile ucrainiene au fost respinse total. Primul-ministru al Austriei s-a pronunţat în favoarea unei păci grabnice şi opina pentru constituirea unor provincii ucrainiene a Coroanei în cadrul Austriei, propunere cu care era de acord şi premierul Ungariei. Atît primul ministru Wekerle, cît şi generalul Arz s-au exprimat pentru o înţelegere cu germanii. Extrem de importante sînt intenţiile pe care le-a dezvăluit contele Czernin faţă de ţara noastră, vizînd desfiinţarea României ca stat independent. În cazul în care rezolvarea austro-poloneză a problemei polone n-ar fi posibilă (o provincie poloneză în cadrul monarhiei formată din teritoriile Poloniei ocupate de Austria şi Rusia), „compensaţia" ar veni, spunea contele Czernin, prin alipirea României la monarhia habsburgică, în cadrul unei uniuni personale, împăratul Carol devenind şi rege al României [32]. Acapararea posibilă a ţării noastre a fost primită cu entuziasm de vorbitorii care şi vedeau monarhia habsburgică stăpînă la Dunărea de jos, fapt urmărit de peste o jumătate de secol de cîrmuitorii de la Viena.

Rezumînd dezbaterile care au avut loc, împăratul stabilea următoarele :

1) Ministrul de externe este împuternicit, în caz că nu se poate altfel, să încheie o pace separată cu Rusia Sovietică. 2) În cazul în care pretenţiile ucrainiene asupra Galiţiei răsăritene ar periclita încheierea păcii cu Rada (guvernul burghez ucrainean n.n.), ministrul de externe este împuternicit să accepte tratative pentru o împărţire a provinciei menţionate; 3) Oricît de dorită ar fi rezolvarea austro-poloneză, la ea s-ar putea renunţa, în schimbul alipirii, lipsite de ipoteci, a României la Monarhie : 4) Germaniei i se vor face concesii pe plan militar, economic, în domeniul transporturilor după rezolvarea problemelor teritoriale [33]. Remarcăm deci, că deşi Austro-Ungaria se găsea în plin proces de dezagregare, cîrmuitorii ei găseau „normală" incorporarea altor teritorii, inclusiv a României, stat independent recunoscut de întreaga lume. Aceste planuri veneau în contradicţie şi cu programul de pace american în care se vorbea de evacuarea teritoriilor Serbiei şi României şi restabilirea independenţei lor, de constituirea unui stat polonez independent, cu ieşire la mare. Lupta între Germania şi Austro-Ungaria pentru acapararea României ca şi rezistenţa dîrză a poporului român i-a împiedicat pe guvernanţii de la Viena şi Budapesta să devină stăpîni în România, deşi clauzele tratatului de pace impus României au fost extrem de grele.

---

31 *Ibidem.*
32 *Ibidem*, p. 633.
33 *Ibidem*, p. 633.

Planurile de noi cuceriri s-au prăbuşit şi ca urmare a creşterii avîntului revoluţionar în întreaga Austro-Ungarie. În primele luni ale anului 1918, după încetarea grevei generale din ianuarie, acţiunile de luptă ale muncitorilor şi marinarilor de pe coasta Adriaticii au subminat puterea militară a Monarhiei, au făcut cunoscute cerinţele maselor pentru pace şi viaţă independentă.

Dacă la 23 ianuarie 1918 un raport al poliţiei despre mişcarea muncitorească relata că muncitorii din întreprinderile din Viena reluau lucrul, în acelaşi document se menţiona că la 22 ianuarie 1918 au intrat în grevă 4 000 de muncitori de la şantierele navale din Pola. La 28 ianuarie au intrat în grevă 3 500 de muncitori din Triest cerînd pace şi îmbunătăţirea aprovizionării [34]. La 30 ianuarie 1918 numărul greviştilor din Triest s-a ridicat la 15.000. În cursul zilei greviştii, împreună cu soţiile şi copiii au manifestat în oraş cerînd pace şi pîine. O delegaţie a muncitorilor s-a prezentat la Statthalterul din Triest şi i-a expus doleanţele muncitorilor. Acesta, referindu-se la eforturile pentru pace făcute de împărat şi de guvern, a promis satisfacerea cerinţelor muncitorilor [35]. Acţiunile de luptă angajate de muncitorii de pe coastă s-au împletit cu cerinţele marinarilor din flota militară a Austro-Ungariei, care-şi avea principalele baze la Triest, Fiume (Rjeka), Pola şi în golful Cattaro (Kotor). O treime din marinarii flotei era formată din croaţi şi sloveni, ceilalţi erau maghiari şi germani, italieni, cehi şi slovaci, polonezi, români şi ruteni [36]. Flota militară a Austro-Ungariei era blocată de luni de zile în porturi, marinarii erau supuşi unor corvezi împovărătoare, îmbrăcămintea le era deteriorată, întreţinerea mizeră. Marinarii au aflat curînd de grevele din oraşele de pe coastă, au reţinut faptul că muncitorii luptau pentru aceleaşi revendicări. Marinarii austro-ungari au aflat de rolul jucat de marinarii ruşi în lupta pentru victoria şi apărarea revoluţiei socialiste, erau la curent cu evoluţia tratativelor de la Brest-Litovsk. Pentru cei mai mulţi dintre ei noţiunea de pace era strîns legată şi de o lume nouă [37]. Marinarii se săturaseră să se hrănească cu resturile de la mesele ofiţerilor, să le îngrijească grădinile, terenurile de tenis şi bazinele de înot, să facă pe servitorii doamnelor de ofiţer. Istoricul austriac P. Plaschka descrie pe larg condiţiile de viaţă, corvezile şi sarcinile extramarinăreşti la care erau obligaţi marinarii [38]. Dacă li se acorda o permisie, nu li se alocau, cum se alocau ofiţerilor şi alimente şi mulţi dintre marinari, mai ales orăşenii, nu aveau ce mînca dacă se duceau în permisie. Cînd împăratul a vizitat Pola în toamna anului 1917 marinarii aliniaţi pe nave au strigat în loc de „Hurra", „Hunger" (Foame). Printre marinarii dalmaţi circula o zicală despre situaţia lor: „Mi nismo junaci, nego prosjaci!" — noi nu sîntem eroi, ci cerşetori [39]. Marinarii se întîlneau în localuri discutînd despre situaţia lor şi inutilitatea continuării unui război lipsit de sens, mai ales că se zvonea despre trimiterea flotei austro-ungare într-o incursiune

---

[34] Ministerium des Innern, Wien, Staatspolizeiliches Bureau, Telegramă din Triest, 28 ianuarie 1918.

[35] *Ibidem*, Telegramă din Triest, 1 februărie 1918.

[36] Richard G. Plaschka, *Cattaro Prag-Graz-Köln*, 1963, p. 15—16.

[37] *Ibidem*, p. 17.

[38] *Ibidem*, p. 17—24.

[39] Bruno Frei, *Die Matrosen von Cattaro*, Berlin, 1963, p. 26.

asupra Veneţiei, total inutilă. În centrul evenimentelor revoluţionare din flota militară a Austro-Ungariei, la începutul lunii februarie 1918, s-au situat marinarii de pe navele ancorate în baza militară din golful Cattaro. În acel timp în golf se găseau 40 de nave de luptă şi auxiliare, cum au fost „Sankt Georg" de 7300 t, cu un echipaj de 629 oameni, „Kronprinz Erzherzog Rudolf" de 6900 t, cu 464 oameni, „Kaiser Karl VI" de 6300 t şi 548 oameni, „Kaiser Franz-Joseph" de 4000 t, cu 444 marinari ş.a. În golf erau ancorate şi două submarine germane. Comandantul flotei din Cattaro era contraamiralul Alexander Hausa, de pe nava de linie „Sankt Georg". La mijlocul lunii ianuarie s-a constituit un Comitet al marinarilor în care au intrat cehii Franz Rasch şi Rudolf Kreibich, croaţii Anton Grabar, Mate Brnicevici şi Jerko Sisgorici, italienii Scaramucca, Fiorentino şi Calligari, vienezul Rudolf Sagner, polonezul Stonawski La 31 ianuarie în sala unui restaurant de pe uscat s-au întîlnit peste 50 de marinari de toate naţionalităţile de pe principalele nave şi au ajuns la aceleaşi cerinţe : pace chiar în condiţiile despărţirii de Germania, îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă. În toate limbile răsunau strigăte de „Noi vrem pace" şi „Ura". Comitetul marinarilor a hotărît organizarea unei acţiuni pentru pace la 1 februarie, coordonată cu greva muncitorilor de la Arsenalul Cattaro. Demonstraţia urma să înceapă la ora 12, pe nava „Sankt Georg" prin ridicarea steagului roşu, salve de tun şi arborarea unor lozinci pentru pace. În preajma orei stabilite, 30 de marinari înarmaţi de pe nava-amiral s-au postat de gardă în faţa spaţiului rezervat ofiţerilor. La fel s-a procedat şi pe alte nave. La ora 12 puntea navei „Sankt Georg", s-a acoperit de marinari. Amiralul Hausa lua masa de prînz în acompaniamentul orchestrei marinarilor dirijată de Rudolf Kreibich. Deodată sirenele au început să şuere, marinarii au început să strige „Frieden", „Mir", „Pace". Steagul roşu se înălţa pe catarg. Orchestra de pe navă atacă Marseilleza, sunetele marşului revoluţionar fiind însoţite de strigăte de „Ura". Căpitanul Egon Ritter von Zipperer von Arbach s-a îndreptat cu pistolul în mînă spre marinari cerîndu-le să lase armele. În aceeaşi secundă a fost ucis cu un glonţ de armă. Marinarii au arestat rapid pe ofiţeri şi i-au închis în cală. Pe nava „Gäa" ancorată în apropiere, evenimentele s-au desfăşurat la fel. Pînă la ora 14, toate navele staţionate în golful Cattaro arboraseră steagul roşu. La aceeaşi oră delegaţi de pe navele răsculate, întruniţi pe nava „Sankt Georg" au ales Sfatul marinarilor din Cattaro şi un Comitet de conducere în frunte cu Franz Rasch, ca preşedinte. Sfatul marinarilor a hotărît să păstreze o strictă disciplină, să ia sub control proviziile de pe toate navele, să stabilească contacte cu muncitorii, să-i supravegheze pe ofiţeri şi să elibereze pe marinarii închişi ş.a. Comitetul de conducere a trimis o delegaţie la submarinele germane propunîndu-le să se alăture marinarilor răsculaţi. De pe submarine s-a primit un răspuns negativ şi avertismentul că orice navă care ar încerca să părăsească golful va fi torpilată. Ştirile despre răscoala marinarilor din Cattaro au provocat o profundă nelinişte la Comandamentul Flotei din Pola care s-a pregătit să adopte măsuri violente împotriva răsculaţilor. Sfatul marinarilor din Cattaro a întocmit programul de revendicări intitulat „Ce vrem", document care atestă înalta conştiinţă revoluţionară a conducătorilor răscoalei. Programul de revendicări avea o parte cu carac-

ter general şi una referitoare la îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de serviciu în flotă [40].

Astfel se cerea:

1) măsuri pentru încheierea imediată a unei păci generale, 2) independenţa politică deplină faţă de alte puteri, 3) pace pe baza propunerilor democratice ruse, fără anexiuni şi contribuţii, 4) demobilizarea totală şi instituirea miliţiei voluntare, 5) dreptul popoarelor la autodeterminare, 6) un răspuns loial faţă de propunerile preşedintelui Wilson, 7) asigurarea hranei şi îmbrăcămintei pentru familiile celor mobilizaţi, 8) democratizarea guvernului.

Remarcăm, deci, că revendicările cu caracter general ale marinarilor răsculaţi corespundeau năzuinţelor maselor populare, fără deosebire de naţionalitate tinzînd spre pace şi viaţă liberă. Cerinţele specifice pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţa şi de serviciu ale marinarilor se refereau la anularea exerciţiilor şi muncilor inutile, alocaţii suplimentare pentru corvezi, mai multe permisii pe uscat şi concedii de 21 de zile la şase luni cu alocaţii în bani sau natură, distribuirea egală din punct de vedere calitativ a alimentelor şi ţigărilor pentru hrana ofiţerilor şi marinarilor, desfiinţarea cenzurii scrisorilor, amnistierea tuturor participanţilor la demonstraţia pentru pace ş.a. Programul de revendicări era semnat de „delegaţiile de marinari ale tuturor unităţilor". Muncitorii de pe uscat s-au alăturat imediat marinarilor şi au elaborat un program asemănător din 10 puncte intitulat „Ce cerem noi!" [41], semnat de „Comitetul muncitorilor civili".

La 2 februarie ora 7,30 o delegaţie a Sfatului marinarilor în frunte cu Franz Rasch s-a prezentat la contraamiralul Hausa, prizonier în cabina sa. Marinarii i-au cerut comandantului să recunoască şi să trateze cu o delegaţie a tuturor echipajelor şi să invite o misiune a ambelor camere ale Parlamentului de la Viena să trateze cu marinarii. Comandantul a refuzat să discute programul de revendicări al marinarilor, dacă nu vor fi coborîte steagurile roşii, eliberaţi ofiţerii şi restabilită comanda. La ora 10 a sosit pe nava „St. Georg" ofiţerul Blasek, trimisul Comandamentului Flotei. Blasek a cerut în mod ultimativ, pînă la ora 10 în ziua următoare de 3 februarie 1918 coborîrea steagului roşu şi restabilirea ordinii. În caz contrar artileria de coastă va deschide focul asupra navelor. Pe coastă se găseau amplasate 74 de tunuri şi 10 mitraliere. Navele dispuneau, la rîndul lor, de o uriaşă putere de foc, dar fără ofiţeri artileria navală nu putea fi folosită cu întreaga sa forţă. Comitetul marinarilor a adoptat următoarea hotărîre: „Pînă cînd revendicările marinarilor nu vor fi acceptate lupta continuă. Ultimatumul nu ne poate îngenunchia" [42] În acelaşi timp prin staţia de radio a navei „St. Georg" au fost trimise două telegrame, una la Viena, fruntaşului social-democrat Viktor Adler deputat, alta la Budapesta, fruntaşului liberal contele Karolyi Mihaly în care se explica situaţia şi se cerea sprijinirea revendicărilor marinarilor. Comitetul marinarilor a cerut tuturor echipajelor să păstreze disciplina şi să evite orice vărsare de sînge. Dar navele au cedat una după alta în faţa ameninţării cu folosirea forţei. La 3 februarie „ordinea" a fost

[40] R. G. Plaschka, *op. cit.* p. 59.
[41] *Ibidem*, p. 60.
[42] B. Frei, *op. cit.*, p. 61.

restabilită. Au fost arestate 800 persoane, dintre care au fost reţinute 600. 392 „instigatori" au fost trimişi în faţa Curţilor marţiale[43]. Primul proces la care au compărut principalii 40 de acuzaţi în frunte cu membrii Comitetului marinarilor s-a judecat la 7 febiuarie 1918, după o cercetare sumară, în faţa Tribunalului de război din Cattaro. Acuzaţii erau învinuiţi de „crima de instigare la răscoală". Patru acuzaţi au fost condamnaţi la moarte. Sentinţa suna astfel: „În numele M.S. Împăratului Austriac şi Rege Apostolic al Ungariei au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare: 1. Franz Rasch, 2. Anton Grabar, 3. Jerko Sisgoric, 4. Mate Brnicevic"[44].

Într-o telegramă trimisă de contele Demblin din trenul imperial la Viena în ziua de 11 februarie 1918 acesta informa Ministerul de interne că cei patru conducători ai răscoalei din Cattaro au fost executaţi dimineaţa. Importantă este însă altă ştire, care poate fi sau nu adevărată: „Majestatea Sa a vrut să aprobe cererea de graţiere trimisă de apărători, dar din cauza întîrzierii trenului această hotărîre n-a mai putut fi comunicată la timp"[45]. Ne putem întreba, desigur, oare telegrafele din gări nu funcţionau ca această hotărîre capitală pentru cei condamnaţi să fi putut ajunge la timp? Probabil că pentru Curte era mai eficace un exemplu înfricoşător, decît o manifestare de bunăvoinţă. Procesele intentate celorlalţi participanţi la răscoală au continuat luni de zile. În iunie 1918 unul din avocaţii apărării dr. Mitrovic scria că circa 500 de marinari erau deţinuţi la Cattaro şi lîngă Cattaro în diferite fortăreţe şi închisori[46]. Răscoala din flota militară a Austro-Ungariei a avut o importanţă deosebită pentru desfăşurarea ulterioară a evenimentelor revoluţionare în cadrul armatei, fiind semnalul care a anunţat descompunerea forţei militare a imperiului habsburgic, unul din stîlpii pe care s-a sprijinit după 1848 viaţa artificială a acestui conglomerat. O parte din marinarii răsculaţi au fugit în Italia şi au continuat să lupte împotriva Austro-Ungariei chemîndu-i pe soldaţii, marinarii, muncitorii şi ţăranii din monarhie să mărească şi să dezvolte mişcarea pornită pe navele de război din Cattaro[47].

După tratative îndelungate „susţinute" prin ofensive militare ale Puterilor Centrale, la 3 martie 1918 a fost semnat tratatul de pace de la Brest-Litovsk între Rusia Sovietică şi ţările Quadruplei Alianţe. Prin tratatul de pace Rusia a cedat un teritoriu de 400.000 km² cu o populaţie de 60 milioane locuitori. Trupele germane şi austro-ungare ocupau Polonia, Ucraina, o parte din Bielorusia şi Rusia, ţările baltice. Din teritoriile ocupate, mai ales din Ucraina, se sconta să se trimită în Germania şi Austro-Ungaria, însemnate cantităţi de produse alimentare, vite, materii prime. Ocupanţii erau hotărîţi să folosească forţa pentru a jefui populaţia din teritoriile amintite, în care au fost menţinuţi peste 500.000 soldaţi germani şi austro-ungari.

---

[43] R. G. Plaschka *op. cit.* p. 189—190. Între acuzaţi au fost 167 croaţi, 81 italieni, 50 cehi, 45 austrieci-germani, 32 maghiari, ceilalţi polonezi, ucrainieni şi români.

[44] *Ibidem*, p. 188.

[45] Ministerium des Innern Wien Staatspolizliches Bureau, Telegramă din trenul imperial, 11 februarie 1918.

[46] R. G. Plaschka *op. cit.* p. 190.

[47] *Ibidem*, p. 189.

Comandamentele Puterilor Centrale au considerat posibilă organizarea unor ofensive hotărîtoare pe Frontul de Vest şi cel Italian în primăvara anului 1918 pentru a pune capăt în mod victorios războiului. Însă trupele transferate în vest deveniseră nesigure, puternic influenţate de ideile revoluţionare. Aceleaşi idei le propagau şi soldaţii germani şi austro-ungari întorşi din prizonieratul rus.

Populaţia ucraineană s-a manifestat total ostil faţă de trupele de ocupaţie. Într-un raport din 7 martie 1918 al Comandantului Suprem al Armatei austro-ungare se arăta că ţăranii ucrainieni erau înarmaţi şi aşteptau un ordin de mobilizare pentru a se organiza în formaţiuni armate împotriva trupelor germane şi austro-ungare. La fel privesc „bolşevicii" spunea raportul „trupele noastre în interiorul Rusiei"[48]. Ţăranii, se arăta în alt raport, erau ostili Puterilor Centrale pentru că se temeau că li se vor lua pămînturile moşiereşti date lor de către „bolşevici". Aveau loc întruniri secrete în care se hotăra alungarea grabnică a trupelor de ocupaţie din Ucraina. „În rîndul populaţiei se duce pretutindeni o acţiune de agitaţie împotriva Puterilor Centrale"[49]. Contelui Czernin i s-a trimis un exemplar dintr-un manifest răspîndit la Pskov printre soldaţii germani şi austro-ungari care glăsuia : „Luaţi aminte soldaţi germani ! Feriţi-vă să fiţi Iuda şi Cain ai revoluţiei ruse ! Încetaţi să luptaţi mai departe împotriva muncitorilor şi soldaţilor ruşi. Împuşcaţi-i şi alungaţi-i pe generalii voştri, cînd vor să vă folosească la treburi de călău. Ridicaţi stindardul Revoluţiei !"[50]. Comandamentul Suprem informa, de asemenea, Viena că situaţia economică a Ucrainei era dezastruoasă, comerţul fiind întrerupt din cauza dificultăţilor de transport şi a refuzului ţăranilor de a-şi desface produsele. În oraşe se simţeau grave lipsuri alimentare[51]. Ocupanţii vedeau „la faţa locului" că speranţele lor privind jefuirea teritoriilor ocupate deveneau din ce în ce mai greu de înfăptuit. La începutul primăverii anului 1918 situaţia alimentară la Viena continua să fie dificilă. Un raport al Direcţiunii Poliţiei din Viena adresat Ministerului de interne la 16 martie 1918 menţiona că situaţia pieţei nu s-a îmbunătăţit, se simt lipsuri mari, preţurile cresc, iar starea de spirit a populaţiei este rea. În ziua de 11 martie, 2000 de femei au vociferat în faţa Administraţiei Pieţii din sectorul XVI. La 16 martie în Hala mare aşteptau după carne 25 000 persoane. Carne de vacă şi de porc nu se găsea. La carnea de cal se formează „cozi de masă" (Massenstellungen), iar preţurile cresc continuu ! Populaţia era iritată, spunea raportul, că în ciuda lipsurilor marile restaurante frecventate de bogătaşi aveau de toate, ca şi cînd războiul nu le privea. Mînia generală era îndreptată împotriva claselor avute, care-şi afişau în mod ostentativ opulenţa[52]. Ştiri despre greve şi tulburări provocate de lipsuri alimentare parveneau şi de la Praga, Pilsen şi din alte oraşe. Muncitorii devin din nou „neliniştiţi" semnala un raport de poliţie şi se opun, sub influenţa radicalilor de

---

[48] A.I.C. Microfilme Austria, Rola 62. K.u.k. Armeeoberkommando. Russland no. 448. Vorgänge an der Front im Laufe des 7. März, 1918.

[49] Ibidem, Russland, no. 453. Vorgänge an der Front im Laufe des 12.3. 1918.

[50] Ibidem, Manifest trimis de A.O.K. la 12 martie 1918, Ministrului de Externe.

[51] Ibidem, Russland nr. 453.

[52] Ibidem, Polizeidirektion in Wien an das Präsidium des k. Ministeriums des Innern. 16 März 1918.

stînga, încercării conducerii P.S.D. şi a sindicatelor de a plasa în fruntea Sfaturilor muncitoreşti elemente moderate. Elementele de stînga propagau ideea că recenta pace cu Rusia va prelungi războiul cu noi ofensive în Apus [53].

La 9 februarie 1918 Puterile Centrale au semnat un tratat de pace cu guvernul naţionalist al Ucrainei, Rada. Rada Ucraineană accepta prezenţa trupelor germano-austro-ungare pe teritoriul Ucrainei, fapt care a dus la izolarea completă şi încercuirea militară a României. Imperialiştii germani şi austro-ungari au făcut presiuni asupra cercurilor conducătoare române şi au impus ţării noastre tratatul preliminar de pace de la Buftea din 5 martie 1918, definitivat prin pacea de la Bucureşti din mai 1918. Tratatul de pace impus României a fost alt exemplu de pace tipic imperialistă. România era obligată să cedeze Austro-Ungariei Munţii Carpaţi în întregime, Severinul, Puterilor Centrale, în condominium, Dobrogea [54]. Bogăţiile ţării erau puse pentru aproape un secol la dispoziţia Germaniei şi Austro-Ungariei. Am mai arătat că interesele imperialiste ale Germaniei şi rolul conducător pe care ea îl juca în cadrul Quadruplei Alianţe au făcut ca această ţară imperialistă să-şi rezerve locul întîi în jefuirea României şi să nu accepte „înghiţirea" ţării noastre numai de către monarhia habsburgică, aşa cum se plănuise în Consiliul din 22 ianuarie 1918. Emigraţia română din Franţa şi alte ţări a protestat vehement împotriva tratatului de pace de la Buftea-Bucureşti şi a explicat opiniei publice franceze şi guvernului că poporul român nu a abandonat lupta pentru realizarea scopurilor pentru care a intrat în război [55], Ziarul „La Roumanie" editat în capitala Franţei a publicat *in extenso* preliminariile păcii şi tratatului de pace, cu comentariile respective pentru cititorii francezi [56]. Într-un articol intitulat *Tratate nule*, publicat în ziarul „L'Humanité" fruntaşul socialist francez A. Thomas, referindu-se la tratatele de la Brest-Litovsk şi Buftea scria că acestea sînt „tratate de violenţă, de anexiuni ipocrite care violează dreptul" şi că „guvernele Antantei au datoria de a declara că aceste tratate sînt de acum anulabile, fără nici un efect, ca impuse prin violenţă" [57]. După semnarea tratatelor de pace de la Brest-Litovsk şi Buftea-Bucureşti guvernele Antantei au fost nevoite să asculte cu mai multă atenţie cerinţele emigraţiei antiaustro-ungare, să se apropie de ideea desfiinţării monarhiei habsburgice. De altfel, deţinătorul Foreign-Ofice-ului, lordul Balfour a declarat la 10 aprilie 1918 că România este considerată ca un aliat [58].

În primăvara anului 1918 Comandamentul german a organizat ultima mare ofensivă pe Frontul de vest, considerată de Kaiser şi de generalii germani drept hotărîtoare. Ofensiva începută la 20 martie 1918 părea că va fi încununată de succes. Germanii au reuşit să depăşească în luna mai linia cea mai avansată din Franţa la care au ajuns în 1914,

---

[53] Ibidem, Raport din 7 martie 1918.

[54] Revista istorică", anul XVIII, nr. 7—9 (iulie-septembrie) 1932, p. 209, 210.

[55] Fl. Constantiniu şi I. Stanciu, *Sprijinul şi lupta românilor din străinătate pentru cauza unităţii româneşti* în „Revista de istorie", nr. 12/1976, p. 1881.

[56] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie.* Sub redacţia prof. univ. M. Constantinescu, prof. univ. Şt. Pascu. Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968, p. 177.

[57] *Ibidem*, p. 178.

[58] *Ibidem*.

dar aceasta a fost „ultima suflare”. Dîrzenia armatelor aliate şi ajutorul masiv american, în oameni şi armament, i-au interzis generalului Ludendorf accesul spre Paris şi spre victorie. Generalul Foch, Comandantul suprem al trupelor aliate va declanşa în iulie 1918 ofensiva finală a aliaţilor care va duce la victorie.

Dacă armata germană a fost în stare să reziste cîteva luni asaltului unui inamic net superior în vara anului 1918, armata austro-ungară a fost din primăvara anului 1918 în pragul prăbuşirii. Ea era formată în proporţie de 25% din austrieci-germani, 23% maghiari, 44% slavi, 8% români şi italieni. Majoritatea soldaţilor nu aveau nici un motiv temeinic să lupte pentru Austro-Ungaria, ci priveau cu nădejde la popoarele libere de care aparţineau sau luptau pentru ca popoarele lor să devină libere. În cursul anului 1918 nesupunerile şi răscoalele soldaţilor au devenit fapte frecvente. Zeci de mii de foşti supuşi austro-ungari trecuţi în rîndurile Armatei Roşii au luptat în anii 1918—1919 pentru apărarea revoluţiei ruse. Alţii s-au înrolat în armata română, sîrbă, italiană, franceză pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale şi implicit pentru idealul naţional. În Munţii Carpaţi şi alţii s-au ascuns, la fel, zeci de mii de dezertori, constituind detaşamente de „Cadre verzi” care luptau împotriva forţelor de represiune cu sprijinul populaţiei locale. În primele trei luni ale anului 1918 numărul dezertorilor din armata austro-ungară s-a ridicat la 44 611, fapt ce vădea o armată în descompunere. Cercetătorul maghiar Peter Hanák a studiat 1511 scrisori şi extrase din perioada noiembrie 1917 — martie 1918 existente în Arhivele militare din Viena şi Budapesta (Oficiile de cenzură) în majoritatea cărora soldaţii sau membrii familiilor lor îşi expuneau nemulţumirea faţă de război, faţă de nedreptăţile sociale şi lipsurile lor materiale, dorinţa de a trăi în state independente [59]. O ţărancă din Ungaria scria, de pildă, că regele şi contele Tisza vor fi omorîţi. O ţărancă din Slovacia afirmă că poporul dorea pacea, dar împăratul german se împotrivea [60]. Soldaţii întorşi din Rusia doreau să urmeze exemplul muncitorilor şi ţăranilor ruşi, foştii supuşi austro ungari aflători în România îşi exprimau speranţa grabnicei întoarceri în Ardealul liber ş.a.

Cel mai evident simptom al descompunerii armatei austro-ungare au fost răscoalele soldaţilor din mai-iunie 1918 şi eşecul ultimei ofensive austro-ungare pe Frontul italian. Răscoale ale soldaţilor sloveni din Reg. 17 de infanterie au avut loc la Judenburg la 12—13 mai 1918 (Stiria), Batalionul 7 vînători la Murau, Reg. 80 infanterie la Rimaszombat, Reg. 6 infanterie la Fünfkirchen, Reg. 58 infanterie la Lublin, Reg. 97 infanterie la Radkersburg, răscoale la Sobota, Trencin, Pécs, Rumburck [61] ş.a. La Rumburck în Cehia, semnala Statthelterul din Praga soldaţii Regimentului 7 vînători, în majoritate foşti prizonieri în Rusia, cereau pace şi pîine, au ocupat gara şi au refuzat să se supună ofiţerilor, ucigînd un căpitan prea zelos [62]. Împotriva soldaţilor rebeli arestaţi au fost pronunţate peste 40 de sentinţe la condamnare la moarte. Cu deosebită

---

[59] P. Hanák, *Die Volksmeinung während des letzten Kriegsjahres in Österreich-Ungarn*, în *Die Auflösung des Habsburgerreiches*, p. 63—64.

[60] *Ibidem*, p. 66.

[61] L. Jedlicka *op. cit.* p. 11—12.

[62] Ministerium des Innern. Staatspolizeiliches Büreau. Telegramă de la Praga 20 mai 1918.

cruzime a fost reprimată răscoala Regimentului 97 slovac de la Kragujevac în Serbia, la 5 iunie 1918.

La 9 iunie la Kragujevac au fost executaţi 44 soldaţi slovaci, condamnaţi la moarte. Plutonul de execuţie, format din soldaţi bosniecii, i-a împuşcat pe cei condamnaţi în patru serii de cîte unsprezece oameni, fiecare serie asistînd la uciderea celei dinainte, în timp ce comandantul garnizoanei striga urale pentru sănătatea împăratului[63]. Mai tîrziu, la 22 iulie 1918, deputatul sloven din Consiliul imperiului Anton Korošec a interpelat guvernul în legătură cu răscoalele soldaţilor din mai-iunie, arătînd că răscoalele au fost provocate de foamete, denunţînd asasinatul juridic practicat de autorităţile militare. A. Korošec a cerut ca ofiţerii vinovaţi de asemenea asasinate să fie traşi la răspundere, iar regimentele să fie încadrate cu ofiţerii aparţinînd naţionalităţii cu cei mai mulţi soldaţi din respectiva unitate[64]. Răscoalele soldaţilor aparţinînd tuturor naţionalităţilor din monarhie s-au împletit cu acţiunile de luptă ale muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor. La 1 mai 1918 s-au desfăşurat mari manifestaţii la Viena, Budapesta, Praga, Lvov, Cracovia, în majoritatea oraşelor din Transilvania, ş.a. În luna mai au avut loc greve la Uzinele de armament din Steyr, la arsenalele din Pola şi Triest, în minele din Ostrava şi Kladno. La 7 iunie 1918 populaţia înfometată din oraşul ceh Pardubice a spart un tren cu alimente pentru Germania, garda ucigînd trei femei. La 17 iunie 1918 au intrat din nou în grevă circa 100.000 muncitori din Viena. Sfatul muncitoresc, condus de reformişti, s-a opus adîncirii pentru mărirea ajutoarelor de scumpete pentru muncitori.

La 20 iunie 1918 a început o nouă grevă generală în Ungaria, pornită din iniţiativa muncitorilor feroviari. În timpul grevei s-au remarcat prin activitatea lor revoluţionară conducători de stînga ca Landler Jenö, Kun Bela, Számueli Tibor, Münnich Ferenc şi alţi întemeietori ai Partidului comunist din Ungaria. Autorităţile i-au arestat pretutindeni pe conducătorii grevei, în cartierele muncitoreşti au fost dislocate unităţi militare şi forţe de jandarmerie. Ca şi în ianuarie, Sfatul muncitoresc din Budapesta considerînd îndestulătoare promisiunile guvernului, a hotărît la 27 iunie să înceteze greva, care a cunoscut o amploare deosebită în Ungaria, Slovacia şi Transilvania. În Austria, Ungaria, Cehia, Slovenia, Transilvania, Galiţia şi ţinuturile sud-slave mişcările ţărăneşti deveneau mereu mai puternice fiind îndreptate împotriva autorităţilor şi moşierilor, împotriva abuzurilor de tot felul care se comiteau împotriva ţăranilor, pentru pace şi pămînt.

La 22 iunie 1918 primul-ministru al Austriei, înfruntat cu greutăţi care deveniseră de neînvins, a demisionat, cedînd locul baronului Hussarek. Fapt cu totul nou, baronul Hussarek i-a invitat pe conducătorii social-democraţi austrieci să participe la guvern, însă aceştia au fost suficient de abili să evite compromiterea prin colaborarea cu un guvern imperial care se afla la capătul drumului oricît de tentantă li s-ar fi părut propunerea.

În primăvara şi vara anului 1918 şi lupta pentru autodeterminare naţională a popoarelor asuprite a intrat în faza hotărîtoare. În pofida regimului sever de cenzură, instituit de autorităţile austro-ungare, ştirile

---

[63] R. G. Plaschka, *Die revolutionäre Herausforderung im Endkampf der Donaumonarchie in Die Auflösung des Habsburgereiches* ... p. 21.

[64] L. Jedlicka, *op. cit.* p. 16.

despre dezertori, răscoale în armată, greve etc. pătrundeau în toate colțurile monarhiei habsburgice, dezvăluind slăbiciunea și neputința factorilor de răspundere de a găsi soluții cît de cît durabile. Reprezentanții oficiali ai popoarelor asuprite care, mai înainte, din motive lesne de înțeles au făcut și declarații de loialitate față de Austro-Ungaria au început să se situeze pe poziții care reflectau interesele fundamentale ale popoarelor pe care le reprezentau. Astfel la 14 aprilie 1918 deputații croați și sîrbi din Saborul Dalmației la Zadar, ca și deputații de la Viena, reprezentanți ai Dalmației, au cerut constituirea statului independent iugoslav [65]. În aceeași zi la Praga a avut loc o întrunire organizată de Clubul politic de stat în care s-a prezentat programul „Țelurile politice ale poporului ceh", favorabil autodeterminării poporului ceh. Cunoscutul militant pentru independența Cehiei dr. Kramar, condamnat la moarte în 1915 pentru „înaltă trădare", grațiat și eliberat apoi din închisoare a fost aclamat de participanții la întrunire [66].

După publicarea de către guvernul sovietic a tratatului de la Londra din aprilie 1915 între Italia și Antantă, prin care Italiei i se promiteau teritorii din Austro-Ungaria locuite de iugoslavi, relațiile dintre emigrația iugoslavă și guvernul italian au devenit încordate. Dorind să-și demonstreze atașamentul față de popoarele oprimate din monarhia austro-ungară și să cîștige încrederea președintelui Wilson, care n-a acceptat aranjamentele secrete fără participarea S.U.A., guvernul italian a fost de acord ca cea mai importantă manifestare politică comună a reprezentanților popoarelor oprimate din Austro-Ungaria să se desfășoare în capitala Italiei. Organizatorii Congresului Naționalităților au ales Roma pentru aceleași motive de a-i împăca pe iugoslavi cu guvernul italian și au inițiat această manifestare pentru a demonstra Angliei, Franței și S.U.A. voința unanimă a popoarelor asuprite de a se desprinde de Austro-Ungaria [67].

Congresul naționalităților s-a deschis la Roma la 9 aprilie 1918 [68]. La Congres au participat fruntași ai emigrației cehoslovace ca Eduard Benes și Milan Stefanik, iugoslave — Trumbici, Mestrovici, poloneze — Skirmut și Zamorsky, iar românii au fost reprezentanți de S. Mîndzescu, dr. N. Lupu, G. Mironescu, D. Drăghicescu, B. Luca. Din țările Antantei au participat oameni politici sau istorici favorabili națiunilor asuprite din Austro-Ungaria ca fruntașul socialist Albert Thomas, fost ministru, și Franklin Bouillon, președinte al Comisiei pentru afacerile externe a Camerei deputaților din Franța. Din Marea Britanie au fost prezenți istoricii Seton Watson și Wickham Steed. Din partea Italiei au participat senatorul Ruffini și deputatul Barzilai. La ordinea de zi a Congresului au figurat următoarele probleme de maximă importanță :

1. Aplicarea principiului naționalităților. Dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Recunoașterea drepturilor populației italiene și române din Austro-Ungaria de a se uni cu patria lor. Recunoașterea dreptului polonezilor, cehilor, slovacilor, jugoslavilor de a forma state independente.

---

[65] D. R. Živojinović, *Amerika, Italija ipostanak Jugoslavije 1917—1919*, Beograd, 1970, p. 119.

[66] Ministerium des Innern. Statthalterei Prag, 14 aprilie 1918.

[67] D. R. Zivojinovic, *op. cit.* p. 121.

[68] Pe larg v. I. Gheorghiu și C. Nuțu, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare* în *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 178—181.

2. Organizarea mijloacelor de acţiune pentru obţinerea acestor scopuri.

3. Eliminarea divergenţelor în chestiuni teritoriale.

4. Pregătirea pentru după război a acordurilor destinate a asigura dezvoltarea deplină a noilor naţiuni şi avantaje reciproce economice şi culturale [69]. Discuţiile au arătat unanimitatea de vederi a participanţilor în probleme esenţiale ca dreptul popoarelor de a-şi constitui sau desăvîrşi unitatea naţională şi instituirea unei depline independenţe economice şi politice, necesitatea desprinderii de monarhia austro-ungară, instrument al Germaniei şi principală piedică în calea aspiraţiilor şi drepturilor popoarelor. S-a stabilit de asemenea ca principii fundamentale ale relaţiilor italo-iugoslave: integritatea şi unitatea celor două ţări, eliberarea şi apărarea Adriaticii, rezolvarea tuturor problemelor teritoriale pe baza dreptului internaţional şi a principiului naţionalităţilor. Participanţii la Congres au adoptat o hotărîre privind garantarea drepturilor culturale, economice, morale şi de folosire a limbii pentru toate minorităţile naţionale. Delegaţii polonezi şi-au manifestat hotărîrea de a lupta şi împotriva Germaniei wilhelmiene care ocupa încă o parte însemnată a teritoriului polonez [70]. La sfîrşitul dezbaterilor toţi participanţii la Congres au fost primiţi de premierul Italiei, Orlando, care a declarat că, ,,poate asigura naţionalităţile subjugate Austro-Ungariei că Italia consideră cauza lor ca pe a ei însăşi' [71]. Congresul de la Roma, prin hotărîrile adoptate, a vădit unitatea scopurilor tuturor popoarelor reprezentate şi dorinţa acestora de a nu precupeţi nici un efort pentru realizarea scopurilor enunţate. Congresul a avut desigur, un rol important în stabilirea poziţiei finale a ţărilor Antantei şi a S.U.A. faţă de Austro-Ungaria. Treptat ţările Antantei şi S.U.A. trec de la recunoaşterea autonomiei popoarelor asuprite din Austro-Ungaria la recunoaşterea dreptului de autodeterminare a acestora, dar lupta nu era încă încheiată în vara anului 1918.

Definirea Austro-Ungariei de către Congresul de la Roma drept instrument al Germaniei a fost pe deplin confirmată de rezultatele vizitei efectuate de împăratul Carol la Spa, cartierul general al împăratului Wilhelm al II-lea, la 12 mai 1918. S-a semnat un nou tratat de alianţă între cei doi împăraţi care stabilea întărirea unităţi politice şi militare, încheierea unei uniuni economice şi vamale, elaborarea în ,,comun'' a planurilor militare, folosirea comună a mijloacelor de transport [73] ş.a., deci o subjugare totală a Austro-Ungariei faţă de Germania şi lichidarea oricăror veleităţi ale împăratului Carol de a duce o politică independentă. Refuzul cercurilor conducătoare din Austro-Ungaria de a lua în consideraţie cerinţe legitime ale popoarelor asuprite este ilustrat în mod pregnant de desbaterile Consiliului miniştrilor treburilor comune din 30 mai 1918, cu participarea împăratului şi a factorilor de răspundere civili şi militari din Austria, Ungaria, Bosnia şi Herţegovina, Croaţia-Slavonia, Dalmaţia. Problema în desbatere s-a

---

[69] Haus-Hof-und Staatsarchiv. P.A.I. 709 Generalia IX/7. f. 1. Telefonograma ministrului Austro-Ungariei la Berna, baronul Musulin din 11 aprilie 1918.

[70] *Ibidem*, f. 2—7 Musulin către Burián, ministrul de externe al Austro-Ungariei, Berna, 22 aprilie 1918.

[71] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român*, ... p. 180.

[72] *Ibidem*, p. 181.

[73] Z. A. Zeman, *Der Zusammenbruch des Habsburgerreiches 1914—1918*, Wien, 1963, p. 172.

referit la viitorul slavilor de sud. Ministrul de externe, baronul Burián, a arătat că ideea statului sud-slav este incompatibilă cu istoria Monarhiei şi nu-şi poate găsi locul nici în cadrul ei şi nici în afara ei. După părerea lui Burián, autorităţile trebuiau să propună soluţii care să creeze impresia că dorinţele slavilor sînt luate în consideraţie [74], iar problema sud-slavă trebuia rezolvată numai în cadrul Monarhiei, fără stat iugoslav [75]. Pentru banul Croaţiei, Michailovich, soluţia trialistă prin alipirea la Croaţia a Bosniei şi Herţegovinei părea cea mai potrivită rezolvare a problemei sud-slave. Generalului von Sarkotic, comandant în Bosnia, Herţegovina şi Dalmaţia soluţia cea mai nimerită i se părea anexarea Serbiei şi Muntenegrului la Austro-Ungaria [76]. În încheierea desbaterilor împăratul trăgea concluzia că ceva trebuia făcut în chestiunea sud-slavă, ambele guverne ale Monarhiei trebuind să poarte convorbiri.

O anume importanţă a avut în acea vreme publicarea (aprilie 1918) a *Programului naţional al stîngii* [77] din cadrul Partidului social-democrat din Austria elaborat în timpul unei conferinţe a reprezentanţilor aripii de stînga a P.S.D. din Austria, Cehia şi ţinuturile poloneze, sub influenţa lui O. Bauer.

În partea introductivă era criticat P.S.D. din Austria pentru neacceptarea dreptului la autodeterminare a popoarelor slave, la fel social-democraţia cehă care aştepta împlinirea voinţei poporului ceh nu prin victoria proletariatului în lupta de clasă ci de la victoria burgheziei în lupta naţională. Social-democraţia poloneză din Galiţia şi Silezia, arată programul, şi-a pus nădejdea împlinirii idealului său naţional în imperialismul german şi austriac. Programul stîngii exprima părerea justă că problema naţională trebuia pusă în strînsă legătură cu lupta de clasă a proletariatului. Social-democraţia trebuie să recunoască dreptul la autodeterminare al popoarelor. Social-democraţia austriacă trebuie să recunoască dreptul la autodeterminare al naţiunii cehe, al slovenilor, croaţilor, sîrbilor la unire într-o comunitate iugoslavă. Ea trebuie să sprijine unirea întregului popor polonez într-o Polonie independentă, inclusiv teritoriile Galiţiei şi Sileziei. În documentul analizat apare, de asemenea, clar formulată ideea „unirii tuturor germanilor într-o comunitate democratică germană", adică alipirea (Anschluss-ul) Austriei propriu zise la Germania. În punctul 3 al *Programului naţionalităţilor* se menţiona : „Fiecare naţiune îşi reglementează prin propria Adunare Naţională Constituantă relaţiile cu conaţionalii din afara Austriei, cu statele naţionale pe care conaţionalii lor le-au constituit", punct de vedere înaintat, care fusese formulat şi de reprezentanţii popoarelor asuprite din monarhia habsburgică şi pe care aceste popoare îl vor îndeplini.

Dar la începutul verii anului 1918 conducătorii austro-ungari, influenţaţi de succesele dobîndite de aliaţii germani pe Frontul de vest, sperau încă în victorie. Nu este uşor de stabilit acum după ce au trecut şase decenii dacă ofensiva austro-ungară începută pe Frontul italian la 15 iunie 1918 a fost o iniţiativă a Comandamentului Suprem al Armatei (A.O.K.) sau un act de solidaritate, acţiune comună stabilită cu aliaţii germani. În orice caz

---

[74] M. Komjáthy, *op. cit.* p. 663.
[75] *Ibidem*, p. 664.
[76] *Ibidem*, p. 668.
[77] R. Neck, *Österreich im Jahre 1918 ...*, p. 40—46.

ultima ofensivă austro-ungară a fost o aventură sortită de la început eşecului. Trupele de pe Frontul italian au fost puternic influenţate de starea de spirit a foştilor prizonieri întorşi din Rusia Sovietică şi mobilizaţi din nou pe front. În ajunul ofensivei de pe rîul Piave mai toate rapoartele desemnau starea de spirit a trupei drept „bolşevică", iar răscoalele soldaţilor din interior de abia fuseseră înăbuşite. După o lună de eforturi zadarnice de a trece dincolo de rîul Piave trupele austro-ungare au fost respinse de italieni, pierzînd 10 000 morţi şi 150 000 prizonieri. Trupele austro-ungare au fost nevoite să se retragă în spatele poziţiilor de plecare [78]. În şedinţa închisă a Consiliului Imperiului (Reichsrat) din 24 iunie 1918 au fost analizate de către deputaţi împrejurările înfrîngerii de la Piave. Deputatul social-democrat Leuthner a afirmat că organele militare au purtat de la început război împotriva propriului popor, în timpul ofensivei menţinîndu-se zeci de regimente şi divizii pentru înăbuşirea grevelor şi răscoalelor în spatele frontului [79]. În afară de aceasta, armata a fost lipsită de muniţii şi ajutor sanitar, răniţii zăcînd de-a valma cu cadavrele de oameni şi cai. Deputatul din ţinuturile poloneze Daszinski a propus ca vinovaţii de înfrîngerea de la Piave să fie traduşi în faţa Curţii Marţiale, dar guvernul, de teama unor noi tulburări, n-a dat curs acestei cerinţe.

Înfrîngerea de la Piave marca prăbuşirea definitivă a puterii militare a Austro-Ungariei, armata fiind unul din stîlpii de temelie a Imperiului habsburgic, după cum remarcase Engels.

În vara şi la începutul toamnei anului 1918 în Austro-Ungaria s-a petrecut fenomenul „dizolvării naţionale a Reich-ului", după o expresie înrădăcinată în istoriografia austriacă contemporană. Este vorba de constituirea în cadrul ţinuturilor istorice ale Austriei şi Ungariei a unor organe naţionale care formulau deschis cerinţa autodeterminării naţiunilor. Această acţiune politică de mare importanţă evidenţia fără îndoială dorinţa maselor populare din interiorul Austro-Ungariei de a trăi în cadrul unor state independente faţă de Austria şi Ungaria.

La 30 mai 1918 s-a semnat tratatul ceho-slovac de la Pittsburg în S.U.A. între Thomas Masaryk şi reprezentanţii slovaci, privind crearea în viitor a statului cehoslovac, în cadrul căruia Slovacia va beneficia de autonomie şi administraţie proprie [80]. Franţa şi Anglia au recunoscut la 9 iunie şi 14 august Consiliul Naţional Cehoslovac de la Paris ca „guvern aliat şi combatant", reprezentant al popoarelor ceh şi slovac. La 13 iulie 1918 s-a constituit la Praga *Comitetul naţional ceh* din reprezentanţii tuturor partidelor politice. În proclamaţia adoptată de Comitet se exprima hotărîrea partidelor politice, reprezentante ale voinţei poporului cehoslovac, de a milita pentru dobîndirea dreptului de autodeterminare în cadrul unui stat cehoslovac independent cu suveranitate şi administraţie proprie. Semnatarii proclamaţiei se angajau să nu dea înapoi în faţa niciunei piedici pentru a asigura viitorul poporului lor [81].

În august a fost creat la Liubliana *Consiliul naţional sloven*, în septembrie *Vecea populară a Bosniei şi Herţegovinei*. La 6 octombrie a luat

[78] K. Pichlik, *Der militärische Zusammenbruch der Mittelmächte im Jahre 1918 in Die Auflösung des Habsburgerreiches* ... p. 254—255.
[79] R. Neck, *op. cit.* p. 55.
[80] Z. A. Zeman, *op. cit.* p. 222.
[81] L. Jedlicka, *op. cit.* p. 33—34.

ființă la Zagreb *Vecea populară a croaților, sîrbilor și slovenilor*, organ reprezentativ al tuturor popoarelor iugoslave din Monarhia habsburgică.

La 9 octombrie s-a constituit la Cracovia *Consiliul național polonez.*

Poporul român de pe ambele versante ale Carpaților n-a considerat niciodată definitivă pacea de la București cu Puterile Centrale. S-au făcut eforturi pentru refacerea armatei, iar reprezentanți de seamă ai poporului român au militat în capitalele țărilor Antantei și în S.U.A. pentru victoria idealului național român. La 3 octombrie 1918 reprezentanții românilor din vechea Românie și Transilvania au făurit la Paris *Consiliul național al unității române* în frunte cu Take Ionescu [82]. Acest organ național a dus o amplă muncă politică pentru a face cunoscute popoarelor și guvernelor aliate cerințele de neclintit ale tuturor românilor de a trăi în cadrul unui singur stat independent. Dealtfel, Monarhia habsburgică nu mai putea fi salvată nici de cei mai fervenți susținători ai ei din Apus.

Capitularea Bulgariei la 29 septembrie 1918 a marcat prima breșă gravă în sistemul Quadruplei Alianței. Ambasadorul Germaniei la Viena, contele Wedel, informa Berlinul că acest eveniment a produs consternare în cadrul cercurilor conducătoare austro-ungare. Declarațiile premierului Hussarek și ale ministrului de externe Burián despre hotărîrea Austro-Ungariei de a merge pînă la capăt cu Germania au fost privite cu ostilitate de populație și nu puteau fi socotite decît ca manifestări de circumstanță [83]. Aceasta era și realitatea. Sub conducerea împăratului s-a întrunit la 27 septembrie 1918 Consiliul miniștrilor afacerilor comune pentru a analiza situația militară după prăbușirea frontului bulgar. Au participat baronul Hussarek, contele Burián, Wekerle Sándor, ministrul de război Stöger-Steiner, șeful M.St.M. generalul Arz ș.a. [84]. S-a arătat că în urma atacului concentric al trupelor franceze, engleze și sîrbe din 15 pînă la 24 septembrie 1918 frontul bulgar a fost rupt, iar armata bulgară anihilată. Întrucît tratatul de pace de la București nu era încă ratificat și o parte însemnată a armatei române era în stare de luptă era de presupus un atac din sud-est, care ar îngreuna la maximum situația militară a Austro-Ungariei, și așa dificilă după înfrîngerea de la Piave, insuccesele Germaniei și cererea bulgară de armistițiu. Baronul Burián cerea ca „prin sfaturi și presiuni România să fie ținută departe de război”, tratatul de pace de la București trebuind a fi ratificat cît mai repede. Revenirea pe cîmpul de luptă a armatei sîrbe a intensificat mișcarea iugoslavilor, ostilă Monarhiei, animată de deputatul Korošec. După părerea lui Burián, „trebuia evitată situația ca popoarele să-și ia soarta în propriile mîini, și să hotărască peste capul conducătorilor”. Toți vorbitorii cereau, „să se facă ordine în Monarhie în cadrul sistemului dualist”. S-a scos în evidență faptul că Austro-Ungaria nu mai poate continua războiul dincolo de anul 1918 de aceea ea va lansa pînă la 15 octombrie 1918 o „chemare de pace” Împăratul, în încheierea dezbaterilor, stabilea următoarele hotărîri : înlocuirea banului Croației-Slavoniei, convocarea unor adunări ale ținuturilor sud-slave pentru a hotărî situația lor în cadrul Monarhiei, reconstrucția internă rapidă a Austriei, ratificarea imediată a păcii de la București, Polonia austriacă și presiuni energice asupra Germaniei pentru încheierea păcii.

---

[82] I. Gheorghiu și C. Nuțu, *op. cit.* p. 193.
[83] L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 38—39.
[84] M. Komjathy, *op. cit.* p. 681—687.

La 6 octombrie 1918, concomitent cu noul guvern german al prinţului Max von Baden, baronul Burián s-a adresat preşedintelui Wilson cu cererea de armistiţiu pe baza celor 14 puncte din ianuarie 1918. Cererea de armistiţiu a avut ca efect imediat prăbuşirea regimului de ocupaţie în Ucraina. De la Tiraspol pînă la Reni au dezertat 360 soldaţi austrieci, cu toată rigoarea pazei. Soldaţii austriaci — arăta Buletinul informativ — nu dădeau ascultare soldaţilor germani care-i conduceau şi erau ferm hotărîţi să dezerteze în masă, dacă vor fi din nou trimişi pe front [85]. Zilnic treceau în susul Dunării vapoare austro-ungare încărcate cu trupe şi muniţii. Trupele austro-ungare au primit ordin să se retragă din întreaga Ucraină, după strîngerea de pe cîmp şi rechiziţionarea întregii recolte. Majoritatea trupelor care părăseau Ucraina erau transportate pe Frontul italian şi macedonean, trupele avînd un moral extrem de scăzut [86]. Soldaţii spărgeau podelele vagoanelor şi fugeau pe unde puteau. Populaţia ucraineană privea cu bucurie plecarea ocupanţilor şi-i urmărea pe foştii moşieri pentru a-i distruge, semnalează acelaşi document. Trupele bulgare părăseau Dobrogea, populaţia aşteptînd cu nerăbdare revenirea autorităţilor şi armatei române, cărora li se pregătea o primire triumfală [87].

Din Chişinău se transmitea că : „Românii ardeleni şi bucovineni, de toate categoriile : profesori, doctori, foşti ofiţeri, voluntari şi soldaţi din ţară, voiesc să ţină un Congres la Chişinău în vederea atitudinii ce urmează a lua pentru viitorul Ardealului şi Bucovinei. În acest scop au început a sonda spiritele şi a face înscrieri. Părerile lor asupra rezoluţiei ce urmează a se lua sînt : cei mai mulţi doresc alipirea cu ţara şi puţini autonomia" (Transilvaniei n.n.) [88]. Informarea amplă pe care am analizat-o cuprinde, deci, ştiri de prima mînă atît în privinţa trupelor austro-ungare, am spune în debandadă, cît şi referitoare la ţinuturile româneşti, dornice de a se alipi cu ţara.

Lupta clasei muncitoare împotriva asupririi capitaliste şi a împilării naţionale a intrat şi ea în faza hotărîtoare. Un raport de poliţie semnala la 27 septembrie 1918 faptul că muncitorii de la Uzinele Daimler, Fabrica de avioane, Fabrica de locomotive din Wiener Neustadt, (în care elementele radicale au prioritate) se pregătesc pentru noi demonstraţii de masă şi pentru o nouă grevă generală pentru a obliga guvernul să încheie grabnic pace [89]. La 7 octombrie au intrat în grevă salariaţii de la tramvaie, atelierele şi depourile de tramvaie din Viena, care revendicau mărimea salariilor cu 50%, aprovizionarea cu alimente, mărirea pensiilor [90]. Ca urmare a grevei, circulaţia tramvaielor a fost întreruptă. La 15 octombrie ziarul „Neue Freie Presse" informa cititorii despre greva generală de o zi de la Praga, iar la 16 octombrie despre „scenele tari" care s-au petrecut în Camera Deputaţilor de la Budapesta. La declaraţia premierului Ungariei

---

[85] A. I. C. Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 19/1918. Buletin informativ nr. 5 asupra evenimentelor întîmplate de la 8—15 octombrie 1918, f. 12.

[86] *Ibidem*, p. 14.

[87] *Ibidem*, f. 15.

[88] *Ibidem*, f. 18.

[89] Ministerium des Innern. Staatspolizeiliches Büreau, Notă telefonică din 27 septembrie 1918.

[90] „Neue Freie Presse" din 8 octombrie 1918.

Wekerle despre menţinerea uniunii cu Austria deputaţii Partidului independenţei au strigat „Trăiască Ungaria de sine stătătoare", „Demisionaţi!"

Cel mai pregnant aspect al crizei politice prin care trecea Austro-Ungaria este relevat de manevra de ultimă oră a apărătorilor monarhiei habsburgice — *Manifestul* Kaiserului din 16 octombrie, dat publicităţii la 18 octombrie 1918. Manifestul promitea reorganizarea federală a Austriei în state de sine stătătoare, fără a aduce vreo atingere integrităţii regatului maghiar [91]. În aceeaşi zi a sosit la Viena şi răspunsul preşedintelui Wilson la cererea de armistiţiu a Austro-Ungariei. Preşedintele Wilson făcea cunoscut guvernului de la Viena „că nu-i mai este posibil să trateze popoarele Austro-Ungariei pe baza simplei autonomii, ci aceste popoare trebuie să hotărască care anume măsuri din partea guvernului austro-ungar le-ar satisface pentru ca cerinţele şi concepţiile lor să fie îndeplinite conform dreptului şi voinţei lor, ca membre ale familiei naţiunilor" [92].

Răspunsul popoarelor faţă de Manifestul împăratului a fost prompt: La 18 octombrie deputatul Alexandru Vaida-Voevod a citit în parlamentul de la Budapesta Declaraţia Comitetului Executiv al Partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria în care se spunea: „Pe temeiul firesc că fiecare naţiune poate dispune, hotărî singură şi liber de soarta ei, — un drept care este acum recunoscut şi de către guvernul ungar prin propunerea de armistiţiu a monarhiei — naţiunea română din Ungaria şi Ardeal doreşte să facă acum uz de acest drept şi reclamă în consecinţă pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrîurire străină să hotărască singură aşezarea ei printre naţiunile libere, precum şi stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte naţiunii libere. Organul naţional al naţiunii române din Ungaria şi Ardeal nu recunoaşte îndrepăţirea acestui parlament (maghiar, n.n.) şi acestui guvern să se considere ca reprezentanţi ai naţiunii române..." [92 bis], recunoscînd acest drept numai organelor alese de români.

La 19 octombrie Consiliul naţional ceh de la Praga se pronunţa pentru constituirea statului independent cehoslovac. În aceeaşi zi Vecea populară a sîrbilor, croaţilor şi slovenilor de la Zagreb a cerut constituirea statului iugoslav independent de Austria şi Ungaria. Consiliul naţional polonez de la Cracovia a cerut, de asemenea, separarea ţinuturilor poloneze de Austria şi unirea lor cu noul stat polonez.

Poliţia din Viena, într-un raport adresat Ministrului de interne, informa organul superior despre slabul răsunet pe care l-a avut în cadrul populaţiei capitalei Manifestul împăratului. Masele erau preocupate de situaţia alimentară care ameninţa să devină catastrofală şi cereau măsuri grabnice pentru îmbunătăţirea ei şi încheierea păcii. În privinţa partidelor politice raportul arăta că naţionaliştii austro-germani vor căuta alipirea la imperiul german în acelaşi sens pronunţîndu-se şi social-democraţii, prin persoana lui Otto Bauer, creştinii-sociali erau pentru menţinerea uniunii cu Ungaria chiar în condiţiile aplicării principiului autodeterminării popoarelor [93]. În

---

[91] *Ibidem*, 18 octombrie 1918: „Către credincioasele mele popoare austriace! Austria trebuie să devină, potrivit voinţei popoarelor sale, un stat federal în care fiecare neam să-şi formuleze o comunitate de stat, în locul său de trai. Această nouă configuraţie, care nu va leza în nici un chip integritatea ţinuturilor Sfintei coroane ungare, trebuie să garanteze neatîrnarea fiecărui stat naţional unitar".

[92] L. Jedlicka, *op. cit.* p. 46.

[92] bis Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1929, p. 38.

[93] L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 40—41.

condiţiile iminentei prăbuşiri a Austro-Ungariei, imperialismul german şi el în agonie, n-a încetat să facă planuri de „viitor" ! Într-o notă a împăratului Wilhelm II intitulată *Insemnări despre Austria* din 14 octombrie 1918 adresată Ministerului de Externe al Germaniei se menţionau teritoriile care trebuie să le alipească Germania : Austria şi regiunea sudetă din Cehia. Statele cehoslovac şi iugoslav vor fi privite ca duşmani ai Germaniei. Polonia constituită ca regat în frunte cu arhiducele austriac Karl Stephan va fi devotată Germaniei [94]. Aşa cum putem remarca, Hitler dispunea de un plan de cuceriri deja trasat.

„Dizolvarea naţională" a Austro-Ungariei reflecta criza politică şi situaţia revoluţionară din întreaga Monarhie, neputinţa claselor dominante şi a cercurilor conducătoare de a menţine cu forţa popoarele în cadrul Austro-Ungariei precum şi imposibilitatea ademenirii lor cu noi promisiuni.

La 21 octombrie 1918 deputaţii austriaci-germani din Consiliul imperiului s-au întrunit în clădirea Camerei Landurilor din Viena şi s-au constituit în Adunare Naţională provizorie a Austriei germane [95]. În fruntea Adunării Naţionale provizorii astfel constituite au fost aleşi reprezentanţii celor trei partide politice importante din Austria : Franz Dinghofer din partea Uniunii naţionale germane, Jodok Fink, creştin-social şi Karl Seitz din partea Partidului social-democrat. Constituirea Adunări Naţionale Provizorii este desigur un aspect al dezmembrării Austriei, dar în acelaşi timp a fost o acţiune pentru asigurarea puterii în mîinile burgheziei într-o perioadă cînd regimul vechi era pe cale de a dispare, iar mişcarea revoluţionară a clasei muncitoare era în continuă creştere.

Adunarea Naţională Provizorie a adoptat o hotărîre privind dorinţa poporului german din Austria de a forma un stat austriac-german şi să reglementeze relaţiile acestuia cu celelalte naţiuni prin acorduri libere [96]. Pînă la alegerea Adunării Naţionale Constituante pe baza votului universal egal, direct şi secret, Adunarea Naţională Provizorie va reprezenta poporul german, inclusiv la tratativele de pace. Era deci o hotărîre privind p reluarea puterii în stat care nu mai ţinea seama de împărat şi de vechiul guvern.

Cunoscutul conducător social-democrat Dr. Viktor Adler a explicat ce se înţelegea prin „reglementarea relaţiilor statului austriac-german cu celelalte naţiuni prin acorduri libere". Era vorba de o uniune cu celelalte popoare din monarhie dacă acestea o doresc. În caz contrar arăta V. Adler „statul austriac-german, care ar fi o formaţiune lipsită de posibilitatea dezvoltării economice se va alipi Reich-ului german ca un stat federal separat. Noi cerem pentru statul austriac-german libertatea deplină de a alege între ambele uniuni posibile. În fiecare caz însă statul austriac-german trebuie să devină un stat democratic, un adevărat stat popular. Democraţia învinge în lumea întreagă. Vremea domnilor, a drepturilor electorale privilegiate, a organizaţiilor dominaţiei birocratice şi militare şi a drepturilor feudale şi capitaliste prestabilite a apus pentru totdeauna . . . " [97].

---

[94] *Ibidem*, p. 43—46.

[95] *Ibidem*, p. 46. În perioada aceea s-a folosit denumirea de Austria germană pentru a se deosebi de vechea Austrie care încorpora Cehia, o parte din Polonia, Galiţia, Bucovina, Dalmaţia, Bosnia şi Herţegovina, Tirolul de sud.

[96] R. Neck, *Österreich im Jahre 1918*, p. 76.

[97] L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 47.

Adunarea Naţională Provizorie, fără să fi consultat poporul austriac, avansa ideea *Anschluss*-ului, a alipirii la Germania inventînd în acelaşi timp „lipsa de viabilitate economică a Austriei". Social-democraţia austriacă ajunsese pe aceleaşi poziţii cu naţionaliştii austrieci germani care „militau" pentru Anschluss încă din deceniul al optulea al secolului trecut.

Ultimul Consiliu al miniştrilor treburilor comune s-a întrunit la 22 octombrie 1918 sub conducerea împăratului pentru a stabili poziţia Austro-Ungariei faţă de răspunsul preşedintelui Wilson din 18 octombrie. Împăratul Carol de Habsburg considera manifestul său din 16 octombrie ca o bază potrivită pentru negocieri cu americanii şi-i sugera în calitate de rege al Ungariei, primului-ministru Wekerle ideea constituirii unor guverne naţionale, bine înţeles în cadrul Ungariei [98]. Ministrul comun de externe baronul Burián, ca şi primul-ministru Wekerle au exprimat părerea că integritatea şi unitatea Ungariei trebuiau apărate. Nici o altă soluţie nu poate fi aplicată decît unirea slavilor de sud în cadrul coroanei Şt. Ştefan [99]. Slovacii, după părerea lui Wekerle, ar fi potrivnici unei uniri cu cehii şi s-ar mulţumi cu respectarea strictă a Legii naţionalităţilor, cu concesii în chestiunea şcolară şi cu folosirea limbii slovace în administraţie [100]. Primul-ministru al Austriei, baronul Hussarek, a propus să i se spună lui Wilson că slovacii nu doreau unirea cu cehii, iar iugoslavii, fără Serbia şi Muntenegru, vor fi uniţi într-un stat propriu, în cadrul Monarhiei. Baronul Hussarek nu era de acord să se constituie guverne naţionale pe lîngă Adunările Naţionale ci puterea să fie exercitată în continuare de Statthalteri şi preşedinţii de landuri [101].

Şeful Marelui Stat Major s-a pronunţat pentru încheierea grabnică a păcii după prăbuşirea Bulgariei şi căderea iminentă a Turciei. „27—30 de divizii ale Antantei — spunea generalul Arz — au devenit libere pentru noi. Să ne aşteptăm la reintrarea României şi la o ofensivă pe Frontul Italian" [102]. La sfîrşitul dezbaterilor primul-ministru Wekerle a promis că guvernul maghiar va lua în discuţie rezolvarea problemei sud-slave în sensul „unirii tuturor ţinuturilor sud-slave în cadrul Monarhiei". A trecut însă vremea cînd cîrmuitorii Austro-Ungariei mai puteau să hotărască pentru popoarele oprimate din Imperiul habsburgic. La 24 octombrie 1918 a început ofensiva trupelor italiene, în condiţiile extrem de favorabile create de prăbuşirea internă a dominaţiei austro-ungare. Răscoalele pe front au pecetluit, de asemenea, prăbuşirea militară a Austro-Ungariei. Unităţile formate din croaţi, slovaci, cehi, români ş.a. părăseau frontul pentru a se întoarce cît mai grabnic acasă, refuzînd să piară la sfîrşit pentru o cauză străină. La 26 octombrie împăratul Carol l-a anunţat într-o telegramă pe Wilhelm II că ordinea internă şi principiul monarhic erau ameninţate dacă nu se punea capăt imediat luptei. De aceea el s-a hotărît să ceară imediat încheierea armistiţiului [103]. În noaptea de 27/28 octombrie noul şi ultimul ministru de externe al Austro-Ungariei contele Andrássy Gyula a trimis răspunsul la nota lui Wilson din 18 octombrie. Austro-Ungaria

---

[98] M. Komjáthy, *op. cit.* p. 697.
[99] *Ibidem*, p. 699.
[100] *Ibidem.*
[101] *Ibidem*, p. 700.
[102] *Ibidem*, p. 701.
[103] O. Bauer, *Die österreichische Revolution* ... p. 80.

recunoştea dreptul la independenţă al cehilor, slovacilor, iugoslavilor şi era gata să înceapă tratative de pace. ,,A fost sentinţa de moarte a Monarhiei" scrie O. Bauer [104]. În aceeaşi noapte generalul Weber a cerut armistiţiu Comandamentului italian. Comandamentul italian, în numele aliaţilor, a cerut drept condiţii pentru acordarea armistiţiului demobilizarea armatei austro-ungare pînă la un număr limitat de divizii, retragerea trupelor austro-ungare dincolo de linia stabilită prin tratatul de la Londra între Italia şi Antantă, utilizarea liberă de către aliaţi a căilor ferate, şoselelor şi căilor fluviale, ocuparea de către trupele aliate a oricăror puncte strategice, după necesităţi [105]. Tratativele de armistiţiu au început la Villa Giusti lîngă Padova. Generalul Arz, şeful Marelui Stat Major, îl informa într-o scrisoare din 29 octombrie pe generalul german Hindenburg, că cele 30 de divizii austro-ungare de pe Frontul italian, fără deosebire de naţionalitate, refuzau să lupte iar regimentele părăseau cu de la sine putere frontul. Marinarii au anunţat că la 1 noiembrie vor părăsi navele. Soldaţii şi marinarii au format sfaturi şi sînt gata să se alăture muncitorilor şi ţăranilor lor. ,,Fără armistiţiu — scria Arz — anarhia şi bolşevismul nu se pot opri"[106]. O. Bauer a scris că împăratul şi generalii împreună cu înalţii demnitari au plănuit să cedeze întregul front din Tirol în mîinile italienilor pentru ca soldaţii austro-ungari să cadă prizonieri şi să nu se întoarcă imediat acasă[107]. Împăratul a hotărît să accepte armistiţiul în condiţiile stabilite de aliaţi şi a ordonat în noaptea de 2/3 noiembrie 1918 încetarea ostilităţilor. Trupele italiene călăuzindu-se după prevederea din textul acordului de armistiţiu care stabilea intrarea în vigoare a acestuia în ziua de 4 noiembrie ora 15, au continuat înaintarea pînă cînd au lăsat în spate trupele austro-ungare pe care le-au capturat. ,,Împăratul a dat armatei sale ultima lovitură" [108]. Sursele româneşti menţionau retragerea în debandadă a trupelor austro-ungare din Ucraina, fără să fi primit vreun ordin [109] în trenurile sosite în gara Bălţi, soldaţii cîntau Marseilleza, iar ofiţerii păreau foarte abătuţi [110].

La Viena şi în alte oraşe mişcarea revoluţionară a clasei muncitoare a devenit factorul decisiv al revoluţiei sociale, care dispunea de toate condiţiile obiective pentru a deveni socialistă. În 29 octombrie întreprinderile vieneze au trimis în Parlament numeroase delegaţii care au cerut organizarea unei demonstraţii de masă pentru republică. Burghezia austriacă, care a sprijinit monarhia Habsburgilor atît timp cît aceasta i-a asigurat dominaţia asupra popoarelor slave şi romanice a devenit ,,republicană" din considerente de tactică politică, nedorind să rămînă în afara evenimentelor care se desfăşurau cu repeziciune. La 30 octombrie Partidul social-democrat a organizat o mare demonstraţie pentru pace şi republică cu participarea a numeroşi muncitori, soldaţi, studenţi, reprezentanţi ai micii burghezii ş.a. Mii de persoane au cerut ,,Pace şi pîine", soldaţii dărî-

---

104 *Ibidem*, p. 81.
105 L. Jedlicka, *op. cit.*, p. 51.
106 *Ibidem*, p. 52.
107 O. Bauer *op. cit.*, p. 93.
108 *Ibidem*, p. 94.
109 A.I.C. Fond Preşidenţia Consiliului de Miniştri, Buletinul informativ nr. 8,p. 65.
110 *Ibidem*, f. 66.

mau vulturii oficiali de pe clădirile publice, smulgeau ofiţerilor steaua imperială de pe chipie.

Adunarea Naţională Provizorie, sub presiunea maselor, a hotărît să formeze un organ executiv, Consiliul de stat, cu funcţie de guvern al Austriei germane, cancelar de stat fiind ales liderul social-democrat dr. Karl Renner. La departamentul externelor a fost numit V. Adler, dar după două săptămîni acesta a decedat, locul lui fiind ocupat de Otto Bauer. În Consiliul de stat au intrat toate partidele politice, social-democraţii deţinînd portofoliile cele mai importante. Conducerea P.S.D. a fost împotriva preluării puterii de către social-democraţi, deşi acest lucru era cerut de muncitori, motivîndu-şi poziţia prin necesitatea participării la putere a tururor claselor sociale, inclusiv a burgheziei. Într-un moment cînd proletariatul devenise forţa principală a revoluţiei, conducerea P.S.D. care vorbise în trecut de dictatura proletariatului s-a opus preluării puterii de către clasa muncitoare. V. Adler afirma : „vom da omenirii exemplul cum se face şi se conduce cea mai netedă, cea mai clasică şi cea mai simplă revoluţie"[111]. În realitate aceasta n-a depăşit cadrul burghezo-democratic, P.S.D. revenindu-i sarcina de a împărţi doi ani puterea cu partidele burgheze, pînă cînd o va ceda definitiv acestora. Pentru a stăvili revoluţia maselor, la 3 noiembrie 1918 Consiliul de stat a hotărît să-şi creeze o forţă armată proprie *Volkswehr*, opusă Gărzilor roşii create de revoluţionarii comunisti. Însuşi O. Bauer a scris despre această nouă armată : „Nu puţine elemente criminale se înrolau pentru serviciul contra soldă"[112], aceasta fiind de şase coroane pe zi.

La 9 noiembrie 1918 s-a prăbuşit monarhia în Germania. A doua zi deputaţii social-democraţi din Adunarea Naţională Provizorie de la Viena au declarat reprezentanţilor burgheziei că muncitorii şi soldaţii nu mai puteau fi ţinuţi în frîu dacă nu se va proclama republica. „Efervescenţa ameninţătoare în circumscripţiile muncitoreşti — scria O. Bauer — a intimidat partidele burgheze şi le-a subordonat voinţei social-democraţiei"[113]. Pentru abolirea monarhiei s-au pronunţat şi consiliile din Tirol, Austria superioară, Carintia, Styria, Salzburg, ş.a. Consiliul de stat se pregătea să prezinte la 12 noiembrie 1918 în Adunarea Naţională un proiect de lege privind proclamarea republicii, dar la 11 noiembrie 1918 împăratul Karl de Habsburg a dizolvat guvernul imperial al Austriei şi a publicat o proclamaţie de renunţare la tron[114], nu de abdicare. La 12 noiembrie 1918 Austria germană a fost proclamată de către Adunarea Naţională Provizorie republică democratică. Toate prerogativele împăratului au fost preluate de către Consiliul de stat. Privilegiile familiei de Habsburg şi ale nobilimii au fost desfiinţate. Au fost dizolvate Delegaţiunile, Camera seniorilor, landtagurile şi municipalităţile alese pe baza votului cenzitar, organele legislative urmînd a fi alese pe baza votului universal. Conform aprecierii lui

---

[111] K. Bednarik, S. Horvath, *Österreich 1918*, Wien, 1968, p. 109.

[112] O. Bauer, *op. cit.*, p. 98.

[113] *Ibidem*, p. 100.

[114] *Ibidem*, p. 101. „Pătruns ca întotdeauna de o dragoste neţărmurită faţă de popoarele mele, nu vreau ca persoana mea să fie o piedică în calea liberei lor alegeri. În consecinţă recunosc hotărîrea pe care Austria germană o ia despre viitoarea sa formă de stat. Poporul a preluat guvernarea prin reprezentanţii săi. Eu renunţ la orice participare la treburile statului. În acelaşi timp eliberez guvernul meu imperial din funcţiile sale".

Otto Bauer hotărîrile Adunării Naţionale de la 13 noiembrie 1918 au marcat încheierea revoluţiei democratice [115]. Acelaşi conducător social-democrat a considerat amintitele hotărîri ca o victorie a proletariatului care a impus burgheziei să accepte republica. Am mai arătat că acest succes n-a fost pe măsura forţelor proletariatului, care dacă ar fi avut în fruntea sa un partid revoluţionar ar fi putut prelua puterea. În raportul cu prilejul primei aniversări a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie prezentat de V.I. Lenin la 6 noiembrie 1918 se remarca deruta care a cuprins cercurile conducătoare din Austro-Ungaria : ,,. . . Austria e toată în flăcări . . . Guvernul de acolo dă dovadă de aceeaşi neputinţă, de aceeaşi buimăceală fără margini, de aceeaşi dezorientare totală de care a dat dovadă la timpul său, la sfîrşitul lunii februarie 1917, guvernul lui Nicolae Romanov" [116]. Cu sprijinul direct al social-democraţiei de dreapta burghezia austriacă a putut depăşi acest impas. Sfaturile muncitorilor şi soldaţilor, reactivate în perioada revoluţiei din octombrie — noiembrie au devenit anexe ale noilor autorităţi şi nu s-au transformat în organe ale puterii muncitoreşti. La 3 noiembrie 1918 radicalii de stînga, activişti sindicali de stînga, revoluţionari întorşi din prizonieratul rus, tineri muncitori şi studenţi au constituit Partidul comunist din Austria germană, partid care s-a pronunţat pentru cucerirea pe cale revoluţionară a puterii şi instaurarea dictaturii proletariatului.

Revoluţia a cuprins concomitent toate provinciile fostei monarhii habsburgice. La Budapesta a avut loc în zilele de 30—31 octombrie insurecţia soldaţilor şi muncitorilor. La 31 octombrie puterea a fost preluată de un guvern de coaliţie burghez-social-democrat în frunte cu contele Károlyi Mihály, care a proclamat la 16 noiembrie 1918 Ungaria republică independentă. Preşedinte al republicii a fost ales contele Károlyi, liderul Partidului independenţei Ungariei. Noul guvern ungar a semnat la 13 noiembrie 1918 armistiţiul de la Belgrad cu puterile Antantei care stabilea retragerea treptată a trupelor maghiare în cadrul propriu zis al Ungariei. În pofida încercărilor guvernului de la Budapesta de a reţine în cadrul Ungariei istorice pe români, croaţi şi slovaci, adunările reprezentative ale acestor popoare au hotărît separarea de Ungaria. La 18 noiembrie 1918 după eşecul tratativelor de la Arad între ministrul naţionalităţilor din guvernul maghiar Jászi Oskár şi conducerea P.N.R., Comitetul executiv al P.N.R. a publicat un comunicat în care se declara răspicat : ,,Naţiunea română pretinde cu tot dreptul independenţa sa deplină de stat" [117]. La 21 noiembrie 1918 ziarul ,,Românul", organul P.N.R. editat de Vasile Goldiş, a publicat convocarea pentru 1 decembrie 1918 a Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia a poporului român din Transilvania [118], care a hotărît într-un singur glas unirea cu ţara.

---

[115] *Ibidem*, p. 103.

[116] V. I. Lenin, *Opere complete*, volumul 37, Edit. politică, Bucureşti, 1965, p. 155—156.

[117] I. Clopoţel, *op. cit.* p. 89.

[118] Revoluţia din Transilvania şi unirea Transilvaniei cu România s-au bucurat în ultimul deceniu de o atenţie deosebită din partea istoricilor români. În afara lucrării citate de noi se mai pot menţiona *Unirea Transilvaniei cu România: 1 decembrie 1918*, Lucrarea a apărut sub redacţia lui Ion Popescu-Puţuri şi Augustin Deac, Bucureşti, Edit. politică, 1970, ediţia II-a 1972. Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, Universitatea Babeş-Bolyai, 1968. Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei: 1 decembrie 1918*, Edit. Albatros, Bucureşti, 1970, Idem, *Pe drumul unităţii naţionale: studii şi evocări* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, ş.a.

În ţinuturile cehe evenimentele s-au desfăşurat, de asemenea, în favoarea creării statului independent cehoslovac. Greva generală de la 14 octombrie din întreaga Cehie a fost cea mai puternică demonstraţie de masă pentru Republica Cehoslovacă independentă[119]. La 28 octombrie, în 1918, în ziua cererii de armistiţiu a Austro-Ungariei Consiliul naţional ceh de la Praga a preluat puterea. Statthalterul austriac a fost arestat, iar comandantul garnizoanei Praga generalul Kastranek s-a predat Consiliului Naţional după ce trupele de sub comanda sa au fost dezarmate. La 30 octombrie Consiliul naţional slovac întrunit în localitatea Svaty Martin a hotărît unirea Slovaciei cu Cehia, constituindu-se astfel Republica Cehoslovacia[120]. Ţinuturile poloneze aflate în trecut sub ocupaţia Germaniei, Austro-Ungariei şi Rusiei ţariste s-au reunit în octombrie 1918 în cadrul unui stat polonez independent, al cărui şef a devenit Iosef Pilsudki[121].

În ţinuturile sud slave a triumfat la fel idealul statului iugoslav prin unirea Croaţiei, Voevodinei, Slovaciei şi Dalmaţiei, Bosniei şi Herţegovinei, cu Serbia şi Muntenegru şi constituirea la 1 decembrie 1918 a Regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor, numit în 1929 Jugoslavia. Astfel toate provinciile fostei monarhii austro-ungare s-au constituit în state independente sau au contribuit la desăvîrşirea naţională sau de neam a unor state deja existente. Unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai situaţiei naţionale din imperiul austro-ungar profesorul şi omul politic Oskár Jászi avea să scrie mai tîrziu: „Descompunerea monarhiei habsburgice şi stabilirea noilor state naţionale pe ruinele ei a fost în esenţă acelaşi proces care a condus în multe alte state ale Europei spre integrarea statală a acelor popoare avînd o limbă şi cultură comună. Aceleaşi cauze fundamentale care acţionau pentru unitate în statele naţionale omogene acţionau pentru descompunere în mozaicul etnografic al Imperiului habsburgic[122].

În concluzie, destrămarea Imperiului austro-ungar s-a petrecut ca rezultat al unui proces legic, urmare firească a luptei revoluţionare a clasei muncitoare şi ţărănimii din Austria şi Ungaria, a luptei tuturor popoarelor asuprite desfăşurate în condiţiile victoriei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi a înfrîngerii militare a Puterilor Centrale în primul război mondial[123].

L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE 1918 EN AUTRICHE-HONGRIE. LA FIN DE LA MONARCHIE DES HABSBOURG

RÉSUMÉ

L'étude de l'histoire des dernières années d'existence de la monarchie des Habsbourg et surtout de la révolution bourgeoise-démocratique de 1918 constituie une préoccupation constante des historiens d'Autriche et de

[119] Ministerium des Innern SPB Statthaltereipräsidium in Prag. Comunicatele telefonice din 14—15 octombrie 1918.

[120] Vezi F. Kavka, *Geschichte der Tschechoslovakei*, Kurzer Abriss, Prag, 1968, p. 160—161.

[121] Vezi *History of Poland*, Warsaw, 1968, p. 612—628.

[122] O. Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, 1929, p. 7.

[123] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste* „Scînteia" 3 noiembrie 1978 p. 1

Hongrie, des historiens roumains et des autres pays socialistes, ainsi que des historiens d'Europe Occidentale et des U.S.A.

La présente étude s'est proposée d'offrir au lecteur le cadre général dans lequel s'est déroulée la lutte des peuples opprimés contre la domination austro-hongroise, la lutte de la classe ouvrière contre l'exploitation capitaliste. Dans cet ordre d'idées, la lutte du peuple roumain de Transylvanie contre l'oppression sociale et nationale s'est intégrée et imbriquée à la lutte des autres peuples, apportant sa contribution à l'écroulement de l'édifice anachronique austro-hongrois. L'étude présente les actions de solidarité de la classe ouvrière d'Autriche-Hongrie avec la révolution russe, la lutte pour la paix concrétisée dans la grève générale de janvier 1918 que les historiens autrichiens contemporains caractérisent comme la plus importante action de masse du prolétariat de la monarchie des Habsbourg après la révolution de 1848. La grève de janvier a été étroitement liée à l'insurrection de la flotte militaire austro-hongroise du golfe Cattaro, du 1-er Fanvier 1918, et au printemps aux révoltes des soldats, symptômes concluants de la baisse catastrophique du moral de l'armée austro-hongroise précisément avant l'offensive ratée sur la rivière de Piave. Les actions du prolétariat conjuguées aux révoltes des marins et des soldats, de même que l'échec de la dernière offensive austro-hongroise sur le front italien marquaent des aspects fondamentaux de la situation révolutionnaire qui étaient apparus dans la monarchie des Habsbourg. „La dissolution nationale du Reich" — selon l'expression des historiens autrichiens, soit la constitution des organes nationaux dans toutes les régions de l'Empire et le désir clairement exprimé par les représentants de ceux-ci à l'unisson avec les conseils nationaux constitués dans les pays de l'Entente et aux U.S.A. de vivre en Etats indépendents, représentent un autre aspects de la crise révolutionnaire. Les dirigeants de l'Autriche-Hongrie n'ont pu maitriser par la force ce processus, le manifeste impérial du 16 octobre 1918 constituant le dernier essai de „convaincre" les peuples de demeurer dans un empire fédéralisé.

Les organes nationaux de tous les peuples opprimés se sont prononcés catégoriquement contre celui-ci. L'étude s'achève par la présentation de la révolution à Vienne et autre villes et le détachement de l'ancienne monarchie dualiste de l'Autriche, de la Hongrie, de la Transylvanie, de la Bukovine, de la Bohême-Moravie, de la Slovaquie, des régions polonaises et de la Galicie, des régions sud-slaves et du sud du Tyrol, avec l'appréciation que celui-ci a été un processus objectif et nécessaire, conforme à la volonté des peuples.

COLOCVIUL ROMÂNO-AMERICAN DE ISTORIE CU TEMA „60 DE ANI DE LA FORMAREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMÂN"

În zilele de 30 august — 4 septembrie a.c. s-a ţinut, la Sibiu, cel de-al treilea colocviu de istorie româno-american dedicat celei de-a 60-a aniversări a formării statului naţional unitar român în anul 1918.

Lucrările acestei manifestări, menite să continue dialogul între istoricii români şi americani pe marginea unor probleme majore ale cercetării istorice, au fost deschise în ziua de 30 august, în prezenţa unei numeroase asistenţe sibiene, a reprezentanţilor autorităţilor locale. În cuvîntul conducătorului grupului de istorici români, academician Ştefan Pascu ca şi în cel al conducătorului participanţilor americani, profesor Stephen Fischer-Galati (Universitatea din Boulder, Colorado) au fost subliniate atît importanţa acestei noi întîlniri dintre istoricii din cele două ţări cît şi semnificaţia particulară, deosebită, a problemei aleasă să reprezinte tema colocviului, problemă care suscită interesul atît al cercetărilor întreprinse actualmente în România, cît şi al unora dintre specialiştii americani preocupaţi de aspectele istoriei Europei de sud-est.

La cea dintîi sesiune au fost prezentate două comunicări. Academician Ştefan Pascu a prezentat comunicarea intitulată *Lupta poporului român pentru formarea statului naţional unitar*. Subliniind valoarea istorică generală a ideilor de dreptate socială şi naţională, autorul a insistat asupra vechimii care a caracterizat urmărirea împlinirii acestor idei la români, asupra continuităţii lor în istoria poporului român. Remarcînd, în mod succint dar convingător, modul în care ideile amintite, îmbrăcînd forma luptei pentru unitate şi independenţă, au stat la baza legăturilor dintre Moldova, Transilvania şi Ţara Românească, academician Ştefan Pascu a schiţat apoi şirul acelor momente mai însemnate — Supplex Libellus Walachorum, în 1791, revoluţia lui Tudor în 1821, Revoluţia de la 1848, Unirea principatelor la 1859, războiul României pentru independenţă din 1877, mişcarea memorandistă din 1894 — care, pregătind unul pe celălalt şi toate pe următoarele au permis realizarea marii uniri din 1918. Autorul a surprins în acelaşi timp procesul îmbogăţirii continue a acestor idei de-a lungul unui proces istoric obiectiv ca şi modul în care, cuprinzînd conştiinţa unor mase tot mai largi ele s-au putut, în final, materializa în constituirea statului român naţional unitar. Actul însuşi al creării acestui stat nu a fost decît succesiunea unor evenimente fiecare dintre ele foarte însemnate, care au avut loc în anii 1918—1921, prin care hotărîrile românilor privind unirea din 1918 au fost urmate de decizii similare, bazate pe liber consimţămînt şi înţelepciune, ale celorlalte naţionalităţi conlocuitoare, germane, maghiare, evreieşti, care au completat şi consfinţit existenţa noului stat român. Prezentînd în ansamblu mersul acestor evenimente, autorul a încheiat comunicarea punînd, cu deosebită claritate, în lumină consecinţele decisive ale condiţiilor specifice şi ale modului în care a avut loc acest proces al unirii asupra destinelor ulterioare ale României ca stat naţional unitar.

Profesor Gerald Bobango (Universitatea din Pittsburgh, Pensylvania) a prezentat în continuare comunicarea *Românii americani şi desăvîrşirea statului român unitar*. Rod al unei cercetări minuţioase şi al unui interes deosebit pentru înţelegerea complexităţii fenomenului emigraţiei românilor în Statele Unite, această comunicare a analizat atît premisele cît şi activitatea propriu-zisă a românilor americani, în anii 1917—1918 îndeosebi, de sprijinire a cauzei naţionale româneşti în S.U.A. Autorul a făcut cunoscute o serie de mărturii inedite din arhivele de epocă ale organizaţiilor şi coloniilor româneşti din Statele Unite, toate demonstrînd procesul trezirii românilor din Transilvania, plecaţi peste ocean înainte de 1914, la o conştiinţă naţională militantă. Această situaţie a făcut ca, în condiţiile primului război mondial, după cum a conchis profesorul Bobango, românii aflaţi în Statele Unite să devină un element mai activ atît în raport cu societatea americană cît şi în raport cu problema naţională românească de care erau legaţi prin trecutul şi aspiraţiile lor comune cu fraţii lor din teritoriile româneşti aflate pînă atunci sub stăpînire străină.

În cadrul sesiunii a doua a colocviului, ţinută în după-amiaza zilei de 30 august, a fost audiată mai întîi comunicarea *1918 — Consideraţii contemporane*. Autorul, profesorul american Stephen Fischer Galati, a întreprins o largă incursiune în prezentarea şi interpretarea realităţii decisive, rezultate din crearea, în 1918, a statului naţional unitar român. Atenţia vorbitorului a stăruit în special asupra interdependenţei dintre factorul intern şi internaţional, asupra acelei evoluţii a balanţei de forţe externe care a determinat modificarea permanentă a condiţiilor în care statul român creat în 1918 a trebuit să evolueze. Observînd, prin urmare, intervenţia continuă a unor factori şi forţe noi sau slăbirea unora dintre factorii tradiţionali, profesor Stephen Fischer-Galaţi şi-a încheiat analiza întreprinsă cu concluzia că, dacă în cazul politicii externe româneşti se poate vorbi de realism şi ingeniozitate, acestea nu sînt altceva decît modul în care ea a găsit, permanent după 1918, un drum adecvat pentru abordarea conjuncturii create de multitudinea factorilor de care au depins, la un moment dat, mai ales în perioada interbelică, interesele vitale ale statului naţional unitar român.

Ultima dintre comunicările primei zile a colocviului s-a referit la *Lupta poporului român pentru desăvîrşirea unităţii naţionale şi opinia publică europeană*, susţinută de profesor Camil Mureşan, de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj. Ea a constituit o sinteză a împrejurărilor în care lupta pentru libertate şi unitate naţională a românilor a ajuns a fi cunoscută şi în final sprijinită, în perioada primului război mondial, de cercuri largi ale opiniei publice dintr-o serie de state europene. Autorul a prezentat în acest sens, succint dar edificator, rolul jucat rînd pe rînd în informarea opiniei publice din Franţa, Anglia, Italia, Germania şi din alte ţări, mai întîi de agenţii consulari străini trimişi în ţările române la începutul secolului al XIX-lea, apoi de activitatea asiduă a emigraţiei revoluţionare, după 1848, de călătorii străini, care au vizitat meleagurile noastre în secolul trecut, de corespondenţii care au relatat evenimentele legate de războiul Crimeii, în 1854—1856 şi apoi de războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, în urma căruia România şi-a dobîndit independenţa. După această dată, observă autorul, informaţiile de care a dispus opinia publică europeană în legătură cu aspiraţiile naţionale ale românilor au devenit, treptat, şi mai bogate, fiind legate de acum de conturarea unor noi grupări a forţelor politice europene, cadru în care, în anii primului război mondial, cauza naţională a românilor va izbuti să atragă asupra sa, în mod vizibil, atenţia întregii opinii publice internaţionale. Fără a lipsi din acest tablou şi curente contrarii sau subiective, opinia publică internaţională, a conchis vorbitorul, a ajuns, în anii 1917—1918 să simpatizeze cu cauza românească în majoritatea ei, realitate ce a culminat cu ecoul larg şi favorabil al actului plebiscitar ce a avut loc, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia şi recunoaşterea internaţională a statului naţional unitar român.

Continuîndu-şi lucrările, în cea de-a doua zi a colocviului a fost mai întîi prezentată, de către profesorul Radu Florescu, de la Boston College, din Statele Unite, comunicarea *România Mare. Unele consideraţii generale*. Remarcînd faptul că realizarea statului naţional unitar român a fost rezultatul unei îndelungate lupte istorice a poporului român, profesorul american a desprins, din evoluţia internă şi internaţională a României interbelice, o serie de concluzii care dovedesc cît de departe şi cum a progresat societatea românească sub semnul marii sale împliniri din 1918. Autorul a subliniat, în acest context, că România interbelică, menită să trăiască anii celor dintîi succese ca stat naţional unitar, a cunoscut totuşi şi efectele negative ale unei atmosfere viciate de politicianism, fenomen încurajat, în special după 1930, de atitudinea regelui Carol II. Ele au fost, în parte, răspunzătoare, după părerea vorbitorului, de momentele de grea încercare prin care a trecut România în anul 1940, momente pe care poporul român a găsit însă, în cele din urmă, suficiente resurse să le depăşească.

Ion Stanciu, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga", a prezentat apoi comunicarea intitulată *Lupta popoarelor din Monarhia austro-ungară; ecoul ei în S.U.A. şi formarea statelor naţionale*. Rezumind condiţiile specifice în care s-a desfăşurat, în anii 1914—1918, lupta popoarelor asuprite din monarhia dualistă şi desprinzînd cauzele care au făcut ca această luptă să-i reunească în final, pe tărîmul aceleiaşi aspiraţii, de creare a unor state naţionale unitare proprii, pe iugoslavi, pe cehi, slovaci, români, poloni, autorul a prezentat apoi modul în care justeţea acestor cauze naţionale a ajuns a fi cunoscută şi sprijinită de către opinia publică din Statele Unite. Stăruind îndeosebi asupra situaţiei cauzei româneşti în raport cu publicul american, vorbitorul a prezentat evoluţia tot mai favorabilă a presei, a cercurilor intelectuale, a cercurilor oficiale americane faţă de argumentele mişcării naţionale a românilor în anii 1917—1918. Pe măsură ce au fost tot mai larg şi mai bine cunoscute, aspiraţiile românilor au ajuns să convingă şi să obţină sprijinul şi recunoaşterea celor mai influente cercuri ale opiniei publice americane.

Lucrările colocviului, reluate în sesiunea a IV-a la 1 septembrie au debutat cu comunicarea *Recunoaşterea internaţională a dreptului poporului român la unitatea sa statală, pentru crearea statului naţional unitar român*, avînd ca autori pe dr. Florin Constantiniu (Institutul de istorie „N. Iorga") şi dr. Al. Bolintineanu (Consiliul Legislativ de pe lîngă Consiliul de Stat). Pornind de la realitatea incontestabilă că succesul final al cauzei naţionale s-a datorat, în primul rînd luptei perseverente şi pline de jertfe a poporului român însuşi, autorii au prezentat în comunicarea lor succesiunea momentelor în care cauza românească a primit, sub diferite forme, o consacrare pe plan extern, internaţional, începînd încă din evul mediu. Ecourile favorabile trezite de unirea principatelor în 1859, de dobîndirea independenţei de stat a României în 1877, recunoaşterea acestor acte pe plan diplomatic internaţional a fost în cele din urmă urmată, completată, cu recunoaşterea Unirii din 1918 prin tratatele de pace întocmite în anii 1919—1920. Ele au consfinţit existenţa statului naţional unitar român.

Succesul României la conferinţa de pace, cu care s-a încheiat primul război mondial, nu a fost însă o consecinţă automată a existenţei de facto a noului stat unitar. După cum au subliniat autorii acestei comunicări, el a fost rezultatul unei confruntări diplomatice în care delegaţia română a arătat o energie şi o perseverenţă cu totul remarcabile, în apărarea marilor principii ale egalităţii între state, a dreptului la autodeterminare, independenţă şi suveranitate.

Robert Forest, profesor la Universitatea din Boulder Colorado, a abordat apoi, o în comunicarea sa, problema *Relaţiilor economice americane cu România după 1918*. Consideraţiile autorului s-au referit însă doar cu totul sumar la perioada interbelică, fiind axate în special asupra cursului acestor relaţii după cel de-al doilea război mondial. Prezentînd mai întîi modul în care au fost depăşite o serie întreagă de piedici de natură subiectivă în stabilirea relaţiilor economice româno-americane şi condiţiile în care acestea au ajuns, după 1959, treptat, la dimensiuni corespunzătoare intereselor reale existente în cele două ţări pentru o cooperare economică reciproc avantajoasă, profesorul R. Forrest a stăruit, într-o bună parte a comunicării sale, asupra stadiului actual al schimburilor dintre România şi Statele Unite, asupra implicaţiilor lor directe în evoluţia generală a raporturilor lor ca şi asupra unora din perspectivele de dezvoltare, ce se întrevăd, în intensificarea legăturilor economice româno-americane.

Ultima sesiune de lucru a colocviului, care s-a ţinut în după-amiaza zilei de 1 septembrie, a fost dedicată comunicărilor *Urmările Unirii din 1918 asupra României dintre cele două războaie mondiale*, autor dr. Paul Cernovodeanu, şi *Naţionalităţile conlocuitoare şi actul Unirii; rezolvarea problemei naţionale în România socialistă*, avînd drept autori pe dr. Carol Göllner (cercetător principal la centrul de studii al A.S.S.P. din Sibiu) şi prof. univ. Kovacs Jozsef, de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj.

Prima dintre aceste comunicări a desfăşurat un tablou cuprinzător al modificărilor de structură produse, după 1918, în urma unirii, în viaţa economică a României, aportul decisiv al acestora la progresul economic al ţării sub toate aspectele. La fel de notabile au fost şi coordonatele pe care s-a înscris în aceeaşi perioadă cultura românească, ale cărei principale realizări au fost şi ele, pe scurt, evidenţiate, ca o mărturie a efectului binefăcător înregistrat de viaţa societăţii româneşti în ansamblul ei, încă din primii ani după unirea din 1918.

Cea de-a doua din comunicările mai sus menţionate a înfăţişat pe larg una din problemele de bază ale procesului de realizare şi desăvîrşire a actului Unirii din 1918: acela al adeziunii, în perioada imediat următoare, în 1919—1921, la acest act, şi a germanilor, a forţelor progresiste maghiare, a celorlalte naţionalităţi conlocuitoare de pe teritoriul etnic românesc, la constituirea statului naţional unitar român. Subliniind importanţa internă şi externă a acestor adeziuni, ce au constituit confirmarea unei vechi tradiţii de convieţuire cu poporul român şi începutul participării naţionalităţilor respective la viaţa economică, politică şi culturală a României întregite, după 1918, autorii au punctat totodată şi acele scăderi care îndreptăţesc aprecierea că adevărata rezolvare a problemei naţionale în ţara noastră s-a realizat abia în prezent, în cadrul politicii P.C.R. şi în condiţiile construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Exemplificările aduse au fost grăitoare pentru participarea largă şi activă a naţionalităţilor conlocuitoare la viaţa economică, politică şi culturală a naţiunii române, pentru egalitatea deplină în drepturi şi partea egală de care acestea beneficiază din întregul proces al progresului înregistrat în ultimele 3 decenii de societatea noastră.

Toate comunicările prezentate au trezit un viu interes în rîndul audienţei formate atît din specialişti români şi americani cît şi dintr-un număr însemnat de cadre didactice de la Universitatea din Cluj, de la Facultatea de istorie a Institutului de învăţămînt superior din Sibiu, de cercetători ai Centrului de studii al ASSP din Sibiu şi de la Filiala arhivelor statului din Sibiu. O dovadă a acestui interes l-a constituit, de altfel, şi desfăşurarea discuţiilor care au însoţit fiecare dintre cele 5 sesiuni ale colocviului. Numeroasele întrebări, intervenţii

şi opinii exprimate pe marginea comunicărilor prezentate au antrenat nu numai pe autorii materialelor prezentate ci şi un număr considerabil dintre cei de faţă. Au contribuit astfel la dialogul purtat, prin ample intervenţii istoricul american Béla Kiraly, renumit specialist în domeniul istoriei militare, profesor la City University din New York şi la Colegiul Universitar din Brooklin, colonel C. Căzănişteanu şi colonel V. Alexandrescu de la centrul de studii militare din Bucureşti, dr. Sergiu Columbeanu, cercetător ştiinţific principal la Institutul ,,N. Iorga" din Bucureşti, dr. C. Botoran, cercetător la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P.C.R. din Bucureşti, conferenţiar Liviu Maior de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj, conferenţiar Pavel Teodor, lector Cornel Lungu şi conferenţiar I. Jurcă de la Facultatea de istorie a institutului de învăţămînt superior din Sibiu, Stoian Mircea, arhivist principal la Arhivele Statului din Sibiu. În aceste condiţii problemele aduse în discuţie au fost pe larg dezbătute, adeseori bogat completate cu noi detalii, multe din ele inedite. Numeroasele păreri exprimate au asigurat astfel, pe întreg parcursul lucrărilor, o atmosferă de înalt şi fructuos dialog ştiinţific, în care istoricii români şi americani au putut constata atît punctele de interes comun în cercetările lor cît şi noile direcţii de studiu ce se conturează, în viitor. Programul colocviului a inclus de asemenea şi cîteva acţiuni de documentare ştiinţifică, în cadrul cărora participanţii americani şi români au putut vizita Muzeul Bruckenthal şi Biblioteca societăţii ,,Astra" din Sibiu, Muzeul Unirii şi Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia precum şi alte obiective de interes istoric.

Pe întreaga desfăşurare, colocviul româno-american s-a bucurat de tot concursul gazdelor sibiene, al conducerii facultăţii şi a institutului de învăţămînt superior ca şi a autorităţilor locale, ceea ce nu a dezminţit ospitalitatea tradiţională cu care oraşul de pe Cibin îşi primeşte oaspeţii.

Pe marginea tuturor acestor sumare note privind colocviul al III-lea româno-american se poate spune, în final, că manifestarea a constituit o reuşită a schimbului de opinii între istoricii din cele două ţări, dovedind deopotrivă importanţa marelui eveniment din 1918 ca şi utilitatea neîndoielnică a unor asemenea dialoguri ştiinţifice între specialiştii români şi cei de peste hotare.

Ion Stanciu

MANIFESTARE LA ROMA CU PRILEJUL CELEI DE-A 60-A ANIVERSĂRI A CREĂRII STATULUI UNITAR ROMÂN

În ziua de 27 iunie 1978 a avut loc la Accademia di Romania din Roma conferinţa ,,Etapele unităţii statale româneşti" ţinută de cercet. Matei Ionescu, membru al Institutului de Istorie ,,Nicolae Iorga". Conferinţa s-a înscris în cadrul manifestarilor pe tarîm ştiinţific consacrate celei de-a 130-a aniversări a revoluţiei române de la 1848 şi celei de a 60-a aniversări a desăvîrşirii unităţii naţionale, organizate în ţară şi strainătate. La conferinţă au asistat membri ai ambasadei, în frunte cu Ion Mărgineanu, ambasadorul R. S. România la Roma, alţi membri ai corpului diplomatic, membrii coloniei române din Roma, Pisa, Milano şi Torino, Florenţa, cadre universitare, cercetători italieni cunoscuţi pentru interesul ce poartă ţării noastre, precum şi numeroşi italieni de origine română etc.

Manifestarea a fost deschisă de prof. Alex. Mircan, secretarul Accademiei di Romania, care, în cuvîntul de prezentare, a subliniat importanţa manifestării şi locul ei în cadrul acţiunilor organizate de Accademia di Romania în cinstea marilor aniversări naţionale din acest an jubiliar, după care a dat cuvîntul conferenţiarului.

Acesta a evocat lupta multiseculară a poporului nostru pentru a-şi reface unitatea statală pe conturările vechii Dacii, etapele succesive ale reîntregirii naţionale, adunarea tuturor pămînturilor româneşti înstrăinate într-un singur stat naţional unitar, tactica opţiunilor şi priorităţilor folosite în diferite momente de înaintaşii noştri între anii 1848 şi 1918. Bine înţeles că, în acest cadru, a fost subliniată şi importanţa specifică a relaţiilor româno-italiene în momentele 1859, 1878 şi mai ales în anii 1914—1918.

În încheiere, conferenţiarul a arătat că experienţa înaintaşilor noştri care au înfăptuit statul unitar român ca şi aceea a urmaşilor lor din România socialistă de azi exprimă însemnătatea şi viabilitatea statului naţional, ca şi a conceptelor de independenţă şi suveranitate naţională.

Această idee a fost reluată şi subliniată şi în interviul pe care conferenţiarul l-a acordat, cu acelaşi prilej, pentru postul de radio Roma.

Matei Ionescu

EXPOZIȚIA „SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN PREAJMA ANULUI REVOLUȚIONAR 1848"

Pentru evoluția societății românești în epoca modernă perioada care premerge momentului istoric 1848 are o deosebită însemnătate. Semnificația sa rezidă mai ales în trăsătura sa specifică de epocă de acumulare cantitativă a saltului revoluționar de la mijlocul veacului trecut ca și de pregătire a marilor prefaceri care aveau să-i urmeze.

Pentru Moldova și Țara Românească elementele caracteristice ale acestei faze tranzitorii au fost: creșterea producției în agricultură și în industrie, ascensiunea treptată, dar inevitabilă a relațiilor capitaliste — ca reflectare economico-socială a destrămării feudalismului, consistența sporului demografic ca și intensificarea comerțului intern, iar după 1829 — și a celui internațional.

În ceea ce privește Transilvania, cu toate stavilele puse, și aici ritmul dezvoltării forțelor de producție devine tot mai accentuat. În această parte a țării, capitalismul se afirmă în industrie, în comerț, chiar și în agricultură.

Acest lucru a presupus întreprinderi mai numeroase și mai largi, creșterea cererii de mărfuri pentru piața internă, sporirea numărului muncitorilor salariați, un proces de pauperizare a micilor meseriași și a țărănimii sărace, și concomitent, intensificarea exploatării muncii iobagilor.

O evoluție la parametrii expuși mai sus a condus pe plan social — la o diferențiere socială mai marcantă — fenomen caracteristic tuturor celor trei țări române, și implicit la un sensibil progres cultural.

Referitor la acest ultim aspect trebuie subliniat, între altele, faptul că această cultură a unei societăți reprezintă în fond starea generală de dezvoltare intelectuală și morală a ansamblului social în întregul său, modul integral de viață materială, intelectuală și spirituală al societății noastre la acea dată. În acest cadru socio-cultural, arta ocupă un loc distinct, bine precizat ca fiind o remarcabilă oglindă a realității social-politice respective.

În ceea ce o privește, în cea mai mare parte a ei, arta epocii premergătoare lui 1848 a fost plenar angajată, fiind o artă a marilor elanuri revoluționare, o artă închinată ființei umane, năzuințelor sale celor mai înalte.

Pornind de la cunoașterea acestor elemente fundamentale ale fondului social-istoric precum și bazat pe criterii artistice de justificat interes, Muzeul de artă al R. S. România a organizat în lunile iulie — august 1978 expoziția cu titlul de mai sus, menită a prilejui publicului vizitator cunoașterea realităților epocii prepașoptiste într-o transpunere din perspectiva complexă a ecourilor acestora în conștiința artiștilor epocii și a celor ce le-au urmat.

Selecția operată de organizatori a inclus operele unora din personalitățile artistice cele mai reprezentative ale perioadei date, pictori sau graficieni, români sau de alte naționalități: Ion Negulici, Barbu Iscovescu, Gheorghe Tattarescu, Constantin Lecca, Constantin Daniel Rosenthal, Anton Chiadek, Ion Balomir, Carol Popp de Szathmary, Michel Bouquet Auguste Raffet, Charles Doussault, I. Lanzedelli, G. Hering.

Prin includerea de lucrări aparținînd unor creatori din toate ținuturile românești manifestarea expozițională la care ne referim se constituie ca o admirabilă ilustrare a unității de viață spirituală a populației românești de pe ambele versante ale Carpaților, ce completează și se adaugă în chip organic la permanența și comuniunea legăturilor de ordin economic și politic existente de-a lungul istoriei.

Parcurgerea expoziției permite vizitatorului delimitarea, în cadrul materialului expus a reflectării unor sectoare ale vieții sociale sau aspecte preponderent politice.

O serie de picturi sau gravuri au ca subiect interesante elemente de viață economică (*Bîlci la Giurgiu în 1837*, de Auguste Raffet, *Tîrgul Sf. Vineri din Iași* de Ray și Müller, *Bîlci în Transilvania* și *Un bîlci din „Țara Rumână"* de I. Lanzedelli).

O altă categorie de pînze relevă semnificative și prețios-documentare mărturii de viață și civilizație urbană la mijlocul secolului trecut (*O vedere a Iașilor la 1842* de Ludovic Stawski, *Bucureștiul văzut de la Curtea Arsă* de Michel Bouquet, *Incendiul din București (1847)* de Dimitrie Pappasoglu, *Orșova* de G. Hering).

Se pot întîlni de asemenea, într-o însemnată proporție, reprezentări de locuitori în port tradițional, ceea ce conferă lucrărilor respective o valoare etnoistorică deosebită.

Dintre picturi, multe sînt portrete, acesta constituind un gen artistic foarte răspîndit la mijlocul veacului trecut. Remarcăm aici portretele unor cunoscuţi reprezentanţi ai generaţiei paşoptiste româneşti (Nicolae Bălcescu, Christian Tell, Gheorghe Magheru, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Avram Iancu, Ioan Buteanu), ca şi imaginea unor înzestraţi artişti ai vremii (Ion Negulici, Costache Petrescu, Carol Popp de Szathmary).

Nu putem încheia succinta noastră trecere în revistă fără menţionarea prezenţei unor piese legate şi reflectînd direct evenimente petrecute în cursul revoluţiei (*România rupîndu-şi cătuşele pe Cîmpia Libertăţii* de C. D. Rosenthal, *Spînzurarea Arhondologiei* (anonim, 1848), *Lupta din Dealul Spirii* de Daniells).

Spaţiul de expunere a fost completat în mod inspirat şi cu alte categorii de piese muzeale (mobilă de epocă, piese textile, costume, bijuterii, ceramică decorativă), ceea ce conferă expoziţiei amintite un caracter variat şi complex.

Trebuie subliniat faptul că în realizarea acestei manifestări expoziţionale de deosebită ţinută, instituţia organizatoare a beneficiat şi de sprijinul unor muzee şi colecţii particulare din ţară (Bacău, Craiova, Iaşi, Ploieşti, Sibiu, Suceava), iar la sectorul de grafică de concursul Bibliotecii Academiei R. S. România.

Reconstituirea — prin fascicolul de lumină pe care-l reprezintă operele de artă menţionate — a tabloului societăţii româneşti de acum un secol şi jumătate, oferă vizitatorului un inedit contact cu o epocă istorică trecută, lucru pentru care se cuvine să exprimăm cele mai sincere aprecieri şi felicitări prestigiosului lăcaş de cultură care a iniţiat această manifestare.

Nicolae N. Rădulescu

R E C E N Z I I

***** Petru Rareş, redactor coordonator Leon Şimanschi, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1978, 336 p.**

Împlinirea a 450 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Petru Rareş, viteazul fiu al marelui Ştefan, a prilejuit apariţia unui frumos volum închinat acestei personalităţi de seamă a istoriei noastre medievale. Volumul este alcătuit din contribuţiile unor cercetători de la Iaşi (Constantin Cihodaru, Nicolae Grigoraş, Leon Şimanschi, Ştefan Gorovei, Veniamin Ciobanu, Ion Toderaşcu şi Ion Solcanu) şi Bucureşti (Constantin Rezachevici şi Tahsin Gemil), munca de coordonare fiind îndeplinită cu deosebită pricepere de Leon Şimanschi, care a asigurat unitatea necesară volumului (după cum declară d-sa la p. 14).

Volumul se deschide cu un cuvînt înainte, scris cu multă căldura de Ştefan Ştefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga". Făcînd o scurtă prezentare a înfăptuirilor lui Petru Rareş, autorul scoate în evidenţă cîteva din meritele fiului lui Ştefan, care a fost nu numai un oştean temut şi un ctitor de cultura, dar şi un mare om politic „care, în ciuda unor greşeli, a reuşit, prin virtuţile lui, să asigure continuitate şi durabilitate vieţii statale româneşti, să salveze Moldova de la o eventuală împărţire polonezo-turcească" (p. 11).

În prefaţa alcătuită de Leon Şimanschi se subliniază cîteva din meritele volumului, bazat pe o informaţie parţial inedită, ca şi pe explorarea metodică a informaţiei cunoscute, ceea ce a permis aprofundarea unor aspecte mai puţin studiate, între care se situează în primul rînd cea de a doua domnie a lui Petru Rareş. Volumul de faţă se deosebeşte, aşadar, de sintezele ce l-au precedeat atît prin sporul informativ, cît şi prin acela interpretativ.

În capitolul I, alcatuit de Leon Şimanschi, se face o pertinentă prezentare a istoriografiei domniei şi personalităţii lui Petru Rareş (p. 19—46). Se subliniază de la început faptul că reflectarea istoriografică a marelui domn este inegală şi contradictorie, deoarece Rareş a fost admirat de cei care i-au împărtăşit convingerile şi detestat de cei aflaţi pe poziţii opuse.

Prezentarea începe cu producţiile istoriografiei transilvănene contemporane lui Rareş, continuînd cu cronicarii poloni, în general ostili domnului Moldovei. Dintre autorii prezentaţi, se insistă asupra informaţiilor date de A. Verancsics, cel care a înregistrat teama sultanului Soliman ca „nu cumva, voind a ocupa sau Transilvania sau Ţara Româneasca sau Moldova, să se unească toate trei ţările şi să-l sfarme ..., lucru ce, fără îndoială, se şi putea crede" (p. 24). Dintre izvoarele interne moldovene, o atenţie deosebită se cuvine cronicii lui Grigore Ureche, care face o prezentare „mult mai consistentă şi mai echilibrată" a domniei lui Rareş (p. 27).

După ce constata că „abia odată cu acţiunea de editare şi, implicit, de aprofundare a diferitelor categorii de izvoare interne şi externe ..., faptele domniei lui Petru Rareş au putut ieşi complet din anonimat, înfăţişîndu-se examenului ştiinţific al istoricului" (p. 29), L. Şimanschi emite o serie de întemeiate judecăţi de valoare asupra contribuţiilor mai de seamă aduse de istoricii români A. D. Xenopol, I. Ursu (cel care-l considera pe Rareş „una din cele mai mărețe figuri ale istoriei noastre", p. 33), C. C. Giurescu, N. Iorga (care a oferit „o perspectivă de maximă deschidere asupra semnificaţiilor complexe" ale domniei lui Rareş) etc.

Capitolul al II-lea, foarte întins (p. 47—135), prezintă prima domnie a lui Petru Rareş (1527—1538), începînd cu înscăunarea, tratată de Ion Toderaşcu (p. 47—56). Se aduc dovezi concludente că, înainte de a fi ales domn, Rareş a fost negustor de peşte şi se subliniază faptul că, la alegerea sa ca domn, au concurat „toţi factorii îndreptăţiţi domnul anterior, boierii şi ţara, mitropolitul şi gloata" (p. 54).

Politica internă a lui Rareş este analizată pe larg de C. Cihodaru (p. 57—84). Două dintre trăsăturile acestei politici au fost „asigurarea unei solide baze economice domniei şi protejarea intereselor de aceeaşi natură ale categoriilor sociale care sprijineau economic, politic sau militar iniţiativele tro-

nului" (p. 60). Ca urmare a politicii domneşti, ţara Moldovei a cunoscut în vremea sa o perioadă de prosperitate şi de avînt economic: producţia meşteşugărească avea un nivel relativ ridicat, se desfăşoară o intensă activitate constructivă, iar schimburile de produse — deşi întrerupte uneori de „întreprinderile politico-militare" ale lui Rareş — sînt deosebit de active şi „într-o continuă dezvoltare" (p. 67).

Cît priveşte „programul social" al domnului, acesta nu putea să nu reflecte raporturile de clasă fundamentale: deşi s-a sprijinit pe orăşeni şi a căutat „a se face iubit de masele populare", Rareş „şi-a întemeiat, totuşi, activitatea sa de guvernămînt pe consensul celei mai mari părţi a boierimii moldovene" (p. 67—68).

Este prezentată apoi organizarea armatei, căreia Rareş i-a acordat toată atenţia, subliniindu-se caracterul popular al oştirii şi accentul pus pe călărime. Cît priveşte efectivele, acestea sînt apreciate la 40 000 sau chiar 70 000 de oşteni, ceea ce ni se pare, evident, prea mult. În plus, autorul dovedeşte că nu are cunoştiinţe prea sigure despre organizarea oastei moldovene cînd vorbeşte de slujitori (inexistenţi încă) sau de roşii (care existau numai în Ţara Românească).

Relaţiile cu boierimea formează subiectul unui paragraf ce s-ar fi cuvenit tratat înainte de organizarea armatei. După ce analizează compoziţia sfatului domnesc al lui Petru Rareş şi schimbările survenite în alcătuirea acestuia, autorul arată că, „cu vremea", raporturile dintre domn şi boierime „au devenit tot mai încordate, domnul trecînd la o guvernare din ce în ce mai autoritară, care a mărit duşmănia boierimii faţă de el". „La mobilul intern al deteriorării relaţiilor dintre domn şi boieri s-a adăugat şi dezacordul, devenit cu timpul total, al celor din urmă faţă de politica externă a lui Petru Rareş" (p. 82—83).

Relaţiile lui Rareş cu Transilvania şi Ţara Românească sînt prezentate de N. Grigoraş, în paragraful intitulat *Precursor al lui Mihai Viteazul* (p. 85—108). Se arată pe drept cuvînt că, în relaţiile cu celelalte două ţări române, Rareş a respectat principiile tradiţionale ale politicii domnilor Moldovei de colaborare permanentă cu acestea. Relaţiile cu Transilvania s-au dezvoltat continuu după domnia lui Ştefan cel Mare, atingînd apogeul în timpul primei domnii a lui Petru Rareş, care „a urmărit cu perseverenţă extinderea teritorială a posesiunilor pe care le deţinea aici" (p. 89). Sînt prezentate apoi faptele cunoscute, care au făcut din Petru Rareş „stăpîn nedezminţit în Transilvania" (p. 101), pe care a predat-o, totuşi, lui I. Zápolya, sacrificînd — cum spunea N. Iorga — provincia de peste munţi pentru a reglementa problema Pocuţiei.

În partea a doua a paragrafului sînt înfăţişate relaţiile Moldovei cu Ţara Românească, ţară cu care Rareş a căutat să colaboreze şi unde a avut o deosebită ascendenţă îndeosebi în vremea domniei lui Vlad Înecatul, ginerele său (1530—1532).

„Generate de interese economice asemănătoare, dar mai ales de scopuri politice identice ..., raporturile dintre cele trei ţări române au înregistrat în vremea lui Petru Rareş o însemnată transformare calitativă", ajungîndu-se „la o adevărată încercare de unificare moldo-transilvăneană ..., atestindu-l pe autorul său în calitate de precursor al operei lui Mihai Viteazul" (p. 108), se subliniază în concluzia paragrafului.

Relaţiile lui Petru Rareş cu regatul polon sînt analizate de Veniamin Ciobanu, sub titlul *Apărător al moştenirii lui Ştefan cel Mare* (p. 109—135), titlu ce s-ar fi potrivit la fel de bine şi paragrafului următor privind relaţiile cu Imperiul otoman. După ce arată că „bunele raporturi polono-otomane au fost una din cauzele principale ale eşecului politicii externe ale lui Petru Rareş" (p. 121), autorul subliniază faptul că domnul Moldovei s-a străduit să detaşeze Polonia de Poarta Otomană sau să o opună Imperiului otoman; insuccesul politicii faţă de Polonia a contribuit la strîngerea raporturilor polono-otomane, ceea ce a avut grave consecinţe asupra situaţiei Moldovei (p. 134—135).

Paragraful al 5-lea, *În faţa impactului otoman* (p. 136—150), scris de Tahsin Gemil, urmăreşte evoluţia relaţiilor lui Rareş la Poartă pînă în ajunul marei expediţii din 1538. Utilizînd studiul lui A. Decei, autorul aduce o serie de precizări cu privire la rolul lui A. Gritti, care a fost prezentat greşit într-o serie de lucrări.

Capitolul al III-lea se ocupă de perioada 1538—1540, prezentînd în ordine: *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză şi căderea lui Rareş* (p. 151—160), *Domnia lui Ştefan Lăcustă* (p. 161—174), *Domnia lui Alexandru Cornea* (p. 175—178) şi *Pribegia lui Petru Rareş* (p. 179—203).

Autorul primului paragraf, Tahsin Gemil, schiţează pe scurt dramatica desfăşurare a evenimentelor din 1538, cînd boierii l-au trădat pe Rareş şi au supus Moldova turcilor. Pe lîngă trădarea boierimii, care „i-a tăiat mîinile" lui Rareş (cum spunea N. Iorga), o altă cauză a căderii Moldovei a fost izolarea ei datorită acutelor contradicţii din sistemul politic european (p. 160).

Autorul următoarelor două paragrafe, Ştefan Gorovei, aduce cîteva precizări utile despre cei doi domni ce i-au succedat lui

Rareş: primul, Ştefan Lăcustă, a fost fiul lui Alexandru, care era fiul lui Ştefan cel Mare, iar cel de-al doilea, Alexandru Cornea, este foarte probabil fostul pretendent la tronul Moldovei în timpul răscoalei boierilor din anul 1523. Se arată că, departe de a fi fost o simplă unealtă a turcilor care l-au pus domn, Ştefan Lăcustă a dus o politică de echilibru cu statele vecine şi nu s-a sfiit să treacă chiar la acţiuni de ostilitate declarată faţă de Imperiul otoman în 1540.

Utilizînd şi documente polone inedite, C. Rezachevici urmăreşte atent soarta lui Petru Rareş în timpul pribegiei sale pînă la reluarea tronului în 1541. După asasinarea lui Ştefan Lăcustă — domnul pus de Soliman — supărarea sultanului a fost atît de mare încît, aşa cum declara Rareş, ar fi vrut să pună paşă în Moldova „ca la Buda"; el s-a lăsat însă convins să încredinţeze tronul fostului domn, învinsul său din 1538, care putea să declare cu satisfacţie că „vom fi ce am fost şi mai mult decît atîta" (p. 199).

Acelaşi autor prezintă, cu o bogăţie de informaţii în parte inedite [1], a doua domnie a lui Petru Rareş (1541—1546). După ce arată că Rareş nu a revenit în domnie „cu gîndul pornit spre răzbunare" (p. 211), C. Rezachevici urmăreşte desfăşurarea politicii interne dusă de domn în anii 1541—1546, cînd a ridicat în dregătorii numeroşi boieri de origine modestă şi a acordat o atenţie deosebită slugilor domneşti din care-şi recruta colaboratorii.

Politica sa externă — mai prudentă decît în prima domnie — a urmărit două obiective majore: redobîndirea Tighinei, cucerită de sultan la 1538, şi a posesiunilor transilvănene, în primul rînd a Ciceiului şi Cetăţii de Baltă. Cînd şi-a dat seama că sultanul nu-i va înapoia Tighina, ba, mai mult, a pretins şi cedarea Orheiului, în primăvara anului 1542, domnul Moldovei a intrat în legătură cu coaliţia antiotomană a statelor germane, fiind hotărît împreună cu supuşii săi „să depărteze de pe grumajii lor puterea turcului", după cum declara solul său, hatmanul Petru Vartic (p. 248).

„Învăţînd multe din lecţia amară a anului 1538, Rareş a rămas pe faţă în relaţii bune cu Soliman Magnificul, decis, pentru a nu-şi periclita ţara şi domnia, să nu dea pe faţă legăturile sale cu statele creştine interesate în lupta antiotomană, pînă cînd din rîndul acestora nu se va ivi un aliat de nădejde" (p. 264). Eşecul lui Ioachim de Brandenburg a dovedit că politica domnului a fost înţeleaptă.

Ştefan Gorovei — cunoscut pentru preocupările sale de genealogist al domnilor şi boierilor moldoveni — dedică apoi cîteva pagini numeroasei familii a lui Petru Rareş (p. 266—270). Ar fi fost bine dacă se discuta aici şi originea numelui Rareş.

Unul din cele mai interesante capitole ale lucrării, intitulat *Implicaţii spirituale* (p. 271—317), se ocupă de ideologia epocii lui Rareş şi de realizările ei artistice.

După opinia autorului primului paragraf, Leon Şimanschi, ideologia vremii lui Rareş poate fi considerată „ca reprezentînd un moment de criză, formele dominante de pînă atunci nemaifiind apte să suporte cerinţele înnoitoare ale societăţii, iar cele de dată recentă neavînd încă potenţialul necesar pentru a se impune recunoaşterii majoritare" (p. 273).

În lupta ei împotriva privilegiilor marii boierimi, domnia nu avea la dispoziţie aliaţi puternici: curtenii nu s-au putut dezvolta „într-o instituţie de reprezentare complexă", în stare să constituie un suport solid politico-militar al domniei, iar oraşele erau slab dezvoltate; în lipsa unei activităţi economice precapitaliste, a crescut ponderea domeniului feudal. „Apărînd mica proprietate, în ciuda perimării irevocabile la care era con-

[1] Menţionăm aci că, în afară de documentele polone puse în circulaţie de C. Rezachevici, mai puteau fi utilizate şi unele documente turceşti relative la a doua domnie a lui Petru Rareş aflate în microfilm la Arh. St. Buc., Turcia, rola 1, documente care întregesc ştirile despre relaţiile lui Rareş cu Poarta în ultimii ani ai acestei domnii. Domnul Moldovei inspira atîta încredere Porţii otomane, încît, la 16 dec. 1544, sultanul îi cerea să prindă pe Radu Paisie (domn supus turcilor!) în cazul în care acesta ar fi încercat să fugă din ţară (*ibid.*, c. 68); din aceleaşi documente rezultă că Rareş trimitea periodic la Poartă rapoarte despre situaţia din regiunile învecinate Moldovei (c. 82, 97); tot lui i se adresează o poruncă la 11 april 1545 să trimită la Poartă 100 000 oi sau să permită gelepilor să le strîngă din Moldova (c. 103—104). Tot astfel, turcii intervin în 1544 în favoarea lui Rareş, într-un conflict al acestuia cu Polonia (c. 60). Aceste ştiri completează relaţiile cu Poarta, prezentate în paragraful amintit numai pînă la anul 1543.

Cît priveşte cetăţile din Transilvania (despre care C. Rezachevici afirmă doar că Bielski menţionează o poruncă a sultanului în favoarea lui Rareş, p. 260), ar fi fost bine dacă se utiliza chiar textul firmanului din 11 april 1545, în care se spunea că satele acestor cetăţi trebuiau încredinţate lui Rareş. Iată numai cîteva din ştirile cuprinse în documentele turceşti aflate la Arh. St. Buc.; fără îndoială că numărul lor este mult mai mare.

damnat rolul ei social, domnia Moldovei se afla, aşadar, în situaţia de a utiliza arme vechi în lupta de conservare a atributelor sale interne şi externe, în timp ce marea boierime, deşi profesa o concepţie de clasă limitată, cîştiga, în aceeaşi măsură, poziţii" (p. 276).

Este urmarita apoi confruntarea dintre ideologia domneasca tradiţională şi cea boierească în două probleme importante: a puterii (deţinerea şi exercitarea ei), constatindu-se ,,scăderea însemnată a prestigiului tronului în faţa boierimii moldovene" (p. 281) şi a neatîrnării, problemă în care Rareş ,,a urmărit realizarea unei comuniuni moldo-transilvane, facilitată de căderea regatului ungar, pentru ca ulterior, obţinînd colaborarea Ţării Romîneşti, să poată opune turcilor o forţă de neinvins" (p. 288); prin aceasta poate fi considerat Rareş un precursor al lui Mihai Viteazul.

Fiind vorba de ideologie, de program ideologic al domniei, considerăm că nu ar fi fost lipsit de interes să se discute aici pe larg rolul de model al suveranului autoritar pe care il atribuie Peresvetov lui Rareş, ca şi faptul că domnul Moldovei a fost primul suveran despre care ştim că s-a ocupat de educaţia patriotică a supuşilor săi, fie prin echipe ambulante care explicau poporului slăbiciunea regatului polon, fie prin amplul program ideologic, de pregatire a luptei împotriva turcilor, expus — aşa cum a arătat S. Ulea — în pictura exterioară a bisericilor moldovene.

Realizările artistice ale epocii lui Rareş sînt prezentate de I. Solcanu (p. 292—317), care consideră că ,,privită în ansamblul ei, se poate aprecia că arhitectura Moldovei din al doilea pătrar al secolului al XVI-lea, preluind formele locale tradiţionale, sistematizate în ultima parte a domniei lui Ştefan cel Mare, le-a dezvoltat creator, într-o strînsă logică constructivă şi într-o deplină armonie a formelor şi echilibrare a volumelor", creaţia artistică ,,atingînd plenitudinea în vremea domniei lui Petru Rareş" (p. 292 şi 301).

Spre deosebire de alţi autori, I. Solcanu susţine că ,,pictura exterioară din Moldova a apărut cu mult înaintea domniei lui Petru Rareş şi că ansamblurile păstrate din timpul domniei sale reprezintă ... momentul culminant al evoluţiei acestui excepţional fenomen al artei romăneşti" (p. 305).

Ceea ce caracterizează pictura din epoca lui Rareş este unitatea dintre aceasta şi arhitectură, ,,zugravii reuşind să sublinieze volumele edificiilor sau, dimpotrivă, să subordoneze plastica faţadelor ideei decorative" (p. 314).

În concluzie, autorul consideră că arta epocii lui Rareş a dezvoltat ,,în sensul propriei sale receptivităţi, întregul tezaur al originalei experienţe romăneşti" (p. 317).

Întrucît autorul vorbeşte de un ,,întreg inventar" al monumentelor din epoca lui Rareş (p. 297), credem că la opera ctitoricească a voievodului Moldovei s-ar fi cuvenit să se adauge neapărat ctitoriile sale de la Muntele Athos: reclădirea bisericii mănăstirii Dionisiu, unde domnul cu familia sa figurează pe peretele ctitorilor; turnul de la mănăstirea Karakalu (1534), unde domnul figurează de asemenea ca ctitor; terminarea lucrărilor de la mănăstirea Karies, lucrări începute de Bogdan al III-lea etc.

Dar nu numai domnul, ci şi unii din marii săi boieri au fost ctitori la Athos; de pildă, Gavril Trotuşanu, ,,mare logofăt al Moldovlahiei", a refăcut chiliile de la Pantocrator (1537), iar un spătar al lui Petru Rareş a contribuit la lucrările de la Dionisiu.

Meritau, de asemenea, a fi amintite operele de artă trimise aceloraşi mănăstiri de peste hotare: epitafele de la ,,m-rea noastră de curind zidită" Dionisiu (1545), cele două evangheliare aflate în vistieria sfîntului Mormînt din Ierusalim, alt evangheliar din 1546 aflat în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim (adus din Moldova de patriarhul Dositei) etc.

Aceste date ar fi întregit opera ctitoricească a epocii lui Rareş şi ar fi îmbogăţit datele despre artele aşa-zise ,,minore" (care sint cam sarace in paragraful prezentat).

În ultimul paragraf (p. 318—322), Leon Şimanschi creionează (idealizînd puţin) personalitatea domnului, considerată ,,complexă, înzestrată cu rara capacitate de a discerne şi folosi procesualitatea istorică, dar şi cu credinţa nezdruncinată în triumful cauzei drepte a poporului său, însuşiri din simbioza cărora a izbucnit cu dărnicie, alături de abilitatea diplomatică, de dinamismul şi cutezanţa acţiunii politice, de mîndria obîrşiei şi a calităţii dobîndite, cel mai autentic spirit de sacrificiu".

Pentru uzul cititorilor străini, cartea are în final un rezumat în limba franceză (p. 323—336).

Înainte de a încheia prezentarea noastră, se cuvine să mai amintim că — cu toate eforturile lui L. Şimanschi de a asigura unitatea volumului — acesta nu a reuşit să înlăture unele contradicţii existente între autorii diverselor paragrafe. Astfel, I. Toderaşcu afirmă că ,,Petru Rareş a fost neiertător faţă de boierii care s-au ridicat, la 1523, împotriva nepotului şi predecesorului său. Nu le-a admis să se întoarcă în ţară şi nu le a înapoiat bunurile confiscate" (p. 53), făcînd trimitere la paragraful politica internă. În acest paragraf, alcătuit de C. Cihodaru, citim însă că Rareş a procedat exact invers:

a urmărit „atragerea fruntaşilor boierimii pribege", izbutind să readucă în ţară pe principalii conducători ai răscoalei din 1523, şi a eliberat din temniţă pe Trotuşanu, care a fost admis chiar ca membru al sfatului domnesc (p. 59).

Tot astfel, N. Grigoraş susţine că „Petru Rareş nu a acceptat imediat oferta de alianţă a lui Ferdinand de Habsburg" (p. 89), în timp ce V. Ciobanu afirmă contrariul, şi anume că domnul Moldovei a abandonat „imediat" politica de echilibru şi a trecut de partea lui Ferdinand (p. 113). De părerea lui N. Grigoraş se declară şi un alt autor, Tahsin Gemil, care susţine şi el că „Petru Rareş a preferat la început expectativa" (p. 141), aşa cum s-a întîmplat în realitate. Mai sînt apoi şi unele repetiţii care puteau fi evitate.

Dincolo de măruntele observaţii pe care ne-am îngăduit să le facem, considerăm, împreună cu Ştefan Ştefănescu, că „volumul de faţă este nu numai o operă ştiinţifică valoroasă, ci, totodată, un adevărat imn închinat lui Petru Rareş, cel care şi-a durat pentru veşnicie numele în conştiinţa colectivă a naţiunii române şi în atîtea monumente de cultură, devenite celebre" (p. 11).

Nicolae Stoicescu

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, MIHAIL E. IONESCU, *Războiul neatîrnării României*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, 327 p.

Centenarul independenţei de stat a României a prilejuit publicarea unor articole, studii şi cărţi care pun în lumină ipostaze multiple ale unui eveniment de însemnătate covîrşitoare pentru istoria noastră modernă şi contemporană. Cartea la care ne referim abordează două dintre aspectele fundamentale ale procesului de cucerire a independenţei, anume conjunctura diplomatică şi contribuţia militară a României nu numai la lupta pentru abolirea suzeranităţii turceşti, ci şi în cadrul mai larg al fenomenului de emancipare a popoarelor din sud-estul Europei aflate sub dominaţie otomană.

După un cuprinzător capitol introductiv referitor la statutul internaţional al Principatelor române de la primele contacte diplomatice şi militare cu Imperiul otoman şi pînă în pragul crizei orientale din vara anului 1875, autorii studiază în continuare caracterul european al evenimentelor declanşate de lupta de emancipare a popoarelor din Peninsula Balcanică pe planul relaţiilor dintre marile puteri, dar mai ales sub raportul contradicţiilor dintre imperiile limitrofe. În acest sens, sînt puse în evidenţă o serie de acţiuni diplomatice iniţiate îndeosebi de Rusia şi Austro-Ungaria care, sub pretextul ocrotirii popoarelor oprimate din sud-estul Europei, vizau intervenţia lor directă în conflictul acestora cu Imperiul otoman în vederea schimbării echilibrului european de putere şi, în acest chip, consolidării influenţei celor două state. Sub acest raport, autorii expun fapte şi date cunoscute deja, dar prin nuanţarea interpretărilor, ei ne dau o imagine mai cuprinzătoare şi mai profundă asupra implicaţiilor europene ale crizei din Imperiul otoman.

De un deosebit interes în lucrare se bucură tratarea atitudinii României în sud-estul Europei în contextul frămîntărilor generate de lupta de emancipare a popoarelor oprimate de turci. Sînt prezentate, astfel, o serie de acţiuni şi manifestări ale autorităţilor române care atestau năzuinţa de a folosi o asemenea conjunctură insurecţională din cuprinsul Imperiului otoman în vederea consolidării României ca entitate politică prin abolirea legăturilor de suzeranitate. O asemenea politică era facilitată — aspect insuficient subliniat de autori — atît de poziţia internaţională a ţării garantată de marile puteri, cît şi de faptul că prin situaţia ei geografică România reprezenta un centru de interes cu precădere pentru cele trei imperii limitrofe. Acţionind pentru consolidarea influenţei în sud-estul Europei, din cauza adversităţii dintre ele, acestea îşi anihilau reciproc tendinţele expansioniste şi de dominaţie asupra României. Faptul acesta îl aveau în vedere oamenii politici liberali care, preluînd cîrma guvernamentală, îşi dădeau seama că revoltele din Imperiul otoman constituiau o împrejurare excelentă pentru o acţiune menită a consacra independenţa ţării. Linia aceasta politică însemna revitalizarea unor tendinţe similare manifestate în anii 1870—1871 şi 1873, în împrejurări speciale.

În lumina considerentelor menţionate, este îndreptăţită sublinierea că mişcările insurecţionale din Balcani provocaseră la Bucureşti o acţiune neîntîrziată de cucerire a independenţei. În acest context, spre a evidenţia energia cu care şeful statului se angajase în lupta pentru independenţă, autorii reţin necritic unele afirmaţii ale con-

sulului Franţei de la Bucureşti conform cărora domnitorul Carol ar fi preţuit „mai mult independenţa decît integritatea statului său" (vezi p. 64). De aici ar putea să se înţeleagă eronat că şeful statului era dispus să sacrifice integritatea ţării pe altarul independenţei. Or, în acest caz, este vorba de faptul că, încă din 1870, în împrejurările în care Rusia îşi făcea cunoscută intenţia de a revizui clauzele Tratatului de pace de la Paris, din 1856, de a anula mai ales interdicţia vaselor ei de război de a pătrunde în apele Mării Negre, pentru mulţi oameni politici români, inclusiv pentru domnitorul Carol I, a apărut clară ideea că Rusia era dificil de oprit în a acţiona.

În concepţia şi atitudinea şefului statului român nu era vorba deci de un preţ mai mare pus pe independenţă în comparaţie cu integritatea teritorială, ci de evaluarea unor obiective de politică externă în contextul raportului de forţe dintre marile puteri.

Autorii prezintă nuanţat activitatea guvernelor L. Catargiu şi I. C. Brătianu în vederea schimbării statutului internaţional al României prin consacrarea europeană a independenţei statale. Sub acest raport, îndeosebi în legătură cu poziţia guvernului Catargiu, cartea conţine o interpretare adecvată a notei diplomatice din 4 ianuarie 1876, considerată ca un sondaj menit să constate reacţia marilor puteri faţă de tendinţa României de a se emancipa total de relaţiile de suzeranitate cu Imperiul otoman. Este o interpretare nouă, în concordanţă cu lucrările mai recente apărute în istoriografia noastră, care consideră că însuşi guvernul conservator aflat la putere pînă în aprilie 1876 a tins, în cîteva rînduri, recurgînd cu precădere la diplomaţie, să întregească România în drepturile sale de suveranitate deplină prin lichidarea suzeranităţii otomane.

Controversele politice interne în legătură cu poziţia României în cazul unui conflict militar ruso-turc sînt expuse în această lucrare în mod sistematic, abandonîndu-se interpretarea simplistă a unor autori după care toţi acei oameni politici care nu împărtăşeau linia guvernului condus de liberalii radicali ar fi omis independenţa statală. Autorii explică concepţiile politice care au stat la baza celor două tendinţe: una de cooperare cu Rusia, în ciuda tendinţelor ei expansioniste, şi alta de refuz de colaborare cu aceasta şi punerea ţării sub protecţia Austro-Ungariei, adversarul natural al penetraţiei ţariste în Peninsula Balcanică. Prin prisma aprecierilor din carte, curentul politic intern care se plasa pe o asemenea poziţie avea în rîndurile lui atît liberali cît şi conservatori, scontînd cu precădere pe transformarea României într-un stat independent şi neutru, în genul Belgiei, cu un statut internaţional garantat de marile puteri, îndeosebi de acelea occidentale. Poziţia aceasta era, în fapt, aceea susţinută de Vasile Boerescu în 1870, prin planul de făurire a unui regat român independent şi neutru, un stat menit a asigura echilibrul de putere în zona sud-estului european. Dar, ca şi în 1870, şi de data aceasta, puterea care respingea o asemenea linie politică era tocmai Rusia ţaristă, interesată în penetraţia în sud-estul continentului european. Se poate deci afirma, în lumina datelor cuprinse în lucrare, că oamenii politici români care făuriseră o asemenea teorie şi luptau pentru consacrarea ei pe plan internaţional prin transformarea României într-un stat independent în genul Belgiei, nu erau realişti. Deşi bine intenţionaţi, ei scăpau din vedere că poziţia geografică a României era de o asemenea importanţă încît nici alte mari puteri, îndeosebi Austro-Ungaria, n-ar fi acceptat o asemenea soluţie.

Orientarea hotărîtă a guvernului I. C. Brătianu spre o colaborare cu Rusia în cazul unui conflict antiotoman a fost impusă — printre altele — de miopia autorităţilor de la Constantinopol. Acestea au sfidat dorinţele de eliberare ale popoarelor din cuprinsul imperiului lor, continuînd — în ciuda realităţilor — să considere însăşi România o provincie privilegiată şi mizînd greşit pe imposibilitatea amestecului unei mari puteri în conflictul dintre ele şi popoarele aflate în stare de insurecţie. Într-un asemenea context politic extern îşi găsesc o deplină justificare negocierile guvernului român cu autorităţile ţariste. Se tindea, chiar şi în acele împrejurări dificile în care se afla ţara — abandonarea ei de puterile garante — să nu se coopereze cu Rusia decît în temeiul unui acord scris şi ratificat de organele legitime ale ţării, prin care să se consacre drepturile acesteia. Este ceea ce a dus la negocierea şi semnarea convenţiei româno-ruse, asupra căreia autorii insistă în chip deosebit, evidenţiind printre altele demersul guvernului român pentru asumarea de către Rusia a angajamentului privind menţinerea şi apărarea integrităţii teritoriale a României.

Un aspect important al luptei pentru cucerirea independenţei este cel militar. El reprezintă partea cea mai consistentă a cărţii, circa două treimi. Spre a reda o imagine asupra forţelor beligerante care se înfruntau, precum şi asupra principalelor teatre de operaţiuni militare în cadrul acestui război antiotoman, autorii se ocupă, printre altele, de sistemul de organizare, structura organizatorică şi pregătirea de război a armatei române, concomitent cu prezentarea unor aspecte similare în legătură cu armatele rusă şi otomană.

Sînt de reţinut cu precădere o serie de consideraţii referitoare la modalitatea în

care conceptul organizării militare pe baza instruirii şi pregătirii pentru apărare a întregului popor — afirmat de numeroşi oameni politici în epoca luptei pentru constituirea şi organizarea statului naţional — se regăseşte în instituţiile militare create în deceniul anterior independenţei. Sub raportul structurii, sistemului de recrutare şi instruire, precum şi felului în care era chemată să-şi îndeplinească funcţiile, armata română constituia — cum se subliniază în carte — o întruchipare a principiului naţiunii armate. Graţie acestui sistem de organizare, ea a fost capabilă să se adapteze atît de rapid la necesităţile atît de complexe ale participării la războiul antiotoman.

Înfăţişînd teatrele de război din Europa şi Asia din punctul de vedere al armatei ruse al cărei scop strategic îl constituia pătrunderea cît mai adîncă în zonele aflate sub stăpînire otomană, autorii fac o serie de constatări cu privire la avantajele acestora. Concluzia care se degajă din aprecierile lor este că teatrul de război de la sud de Dunăre prezenta pentru Rusia cele mai mari avantaje, din această zonă putîndu-se organiza cele mai eficiente acţiuni ofensive împotriva Imperiului otoman. Prin evaluările lor tactice şi strategice, autorii fac să se înţeleagă mai bine preţul deosebit pus de comandamentul rus şi de ţarul însuşi pe frontul din Balcani, mai ales în momentele de impas din vara lui 1877, precum şi ponderea contribuţiei militare a României în cadrul luptelor din sudul Dunării.

Deoarece unele lucrări pierd din vedere o serie de acţiuni efective întreprinse de armata naţională, pe teritoriul ţării, în primăvara anului 1877, ni se pare îndreptăţită stăruinţa cu care autorii se ocupă într-un capitol special de operaţiunile militare desfăşurate de aceasta în vederea apărării teritoriului şi asigurării bazei de declanşare a operaţiunilor militare din Balcani. În acest sens, demnă de interes este una din concluziile cărţii, anume că operaţia de acoperire a liniei Dunării înfăptuită de armata naţională a evitat transformarea teritoriului ţării în teatru de război şi, totodată, a constituit un sprijin efectiv pentru armata rusă. Prin tot ce a întreprins nu numai în direcţia acoperirii liniei Dunării, ci şi, ulterior, pînă la trecerea în Bulgaria, prin asigurarea siguranţei aceluiaşi fluviu între gurile Timocului şi Oltului, armata română era implicată în chip nemijlocit în războiul antiotoman. Este o constatare care se desprinde din carte, pe care am fi dorit-o mai amplu evidenţiată.

Una dintre problemele fundamentale ale contribuţiei militare a României în cadrul războiului antiotoman, anume implicarea armatei naţionale pe teatrul de operaţiuni militare sud-dunărean, îşi găseşte în lucrare o argumentată şi clară reflectare. Multe articole şi studii care au stăruit asupra acestui aspect au dat o imagine unilaterală asupra împrejurărilor în care autorităţile politice româneşti au acceptat trimiterea armatei pe cîmpiile Bulgariei, în scopul cooperării cu unităţile ruse în lupta împotriva armatei turceşti. Demnă de reţinut în legătură cu ezitarea şefului statului român de a implica armata naţională în asemenea operaţiuni militare este afirmaţia că între cele două părţi nu se realizase un acord politic, comandamentul rus intenţionînd, în mai multe rînduri, să facă din unităţile române un fel de anexă a efectivelor lui. O asemenea concepţie era însă respinsă de şeful statului român care dorea, printre altele, ca o asemenea cooperare să asigure, armatei române, în temeiul unui acord, o bază dinstinctă de operaţii şi o comandă naţională.

Din faptele expuse rezultă că întîrzierea intrării armatei române în acţiunile militare din Balcani s-a datorat efectiv părţii ruse care a refuzat pînă spre finele lunii iulie să accepte „parteneritatea oştirii române în condiţiile unei armate aliate" (p. 153). Totodată, se consideră îndreptăţit că — în lipsa unui acord — schimbul de scrisori dintre domnitorul Carol şi marele duce Nicolae, de la începutul lunii august, poate fi socotit un instrument juridic care stipula condiţiile angajării armatei române în campania antiotomană de la sud de Dunăre. Este o interpretare nouă care trebuie reţinută. Adăugăm însă ca argument suplimentar omis de autori, prin care se întăreşte aprecierea că schimbul de scrisori menţionat poate fi apreciat ca un substitut al unui acord scris, însuşi faptul că armatei române i-au fost asigurate comandă naţională şi o bază de operaţiuni proprie.

Un spaţiu amplu din carte este consacrat, în continuare, participării armatei naţionale la acţiunile militare antiotomane din Balcani. În acest context, este tratată o problematică vastă şi complexă care explică împrejurările regrupării şi reorientării de luptă a armatei române trecută dincolo de Dunăre, reconstituindu-se apoi traseul parcurs de aceasta pînă la ocuparea poziţiilor din jurul Plevnei. Se apreciază, în temeiul a numeroase date, că frontul destinat armatei române în cadrul acestei zone fortificate era puternic amenajat defensiv, prin folosirea judicioasă a configuraţiei terenului şi a armamentului de luptă. Mai noi în aceste constatări ale autorilor sînt acelea de natură tactică şi strategică, datele referitoare la efectivele de oameni, armament şi alte mijloace moderne de luptă privite în mod comparativ şi în funcţie de diverse situaţii în continuă schimbare. Cartea furnizează nume-

roase date interesante privitoare la starea morală a trupelor, element de o deosebită însemnătate într-un război de genul aceluia purtat de armata română în scopul cuceririi independenței.

În privința contribuției armatei naționale — infanterie, cavalerie și artilerie — la cucerirea Plevnei, printre alte elemente demne de subliniat, sînt aprecierile cu privire la rolul jucat de fiecare dintre acestea, la modalitatea în care au cooperat nu numai între ele, ci și în ansamblu, cu unitățile similare ruse concentrate în aceeași zonă. Demnă de evidențiat ni se pare, de asemenea, constatarea privind rolul armatei române în cucerirea uneia dintre cele mai importante poziții fortificate de pe fronturile războiului antiotoman. Căderea Plevnei — cum se apreciază în lucrare — deschidea posibilitatea unor ample și rapide acțiuni în toate celelalte zone unde se aflau concentrate forțele otomane, anunțînd iminentul sfîrșit al războiului în favoarea forțelor românești și ruse. Este o constatare judicioasă întîlnită în această carte prin care se subliniază rolul decisiv jucat de cucerirea acestui punct fortificat în înfrîngerea militară a Turciei și constrîngerea ei de a semna tratatul de pace.

Luptele armatei române pentru cucerirea Vidinului sînt reflectate într-un paragraf special în care se insistă asupra acțiunilor de împresurare a acestei zone fortificate, începute la finele lunii decembrie și desfășurate mai ales în prima parte a lunii ianuarie 1878. În acest cadru, autorii expun o serie de principii tactice care au stat la baza operațiunilor militare românești, se opresc asupra unor manevre efectuate și prezintă, printre altele, asaltul celor peste 100 de piese de artilerie asupra Vidinului. Asemenea acțiuni au constrîns, în final, pe turci să se predea, românii obținînd evacuarea de trupe otomane nu numai a Vidinului ci și a Belogradgikului.

O ipostază sumar dar concis reflectată în carte o constituie activitatea diplomației românești pentru recunoașterea independenței proclamate la 9 mai și, apoi, pentru admiterea țării la negocierile de pace, în calitate de putere beligerantă. În acest sens, autorii furnizează o serie de aprecieri și constatări prin care evidențiază hotărîrea României de a fi admisă la tratativele de pace ruso-turce de la Kazanlîk și San Stefano, faptul că nu s-a lăsat intimidată de o mare putere, care prin gesturi, dar mai ales prin fapte arăta că era decisă să recurgă la orice mijloace spre a-și impune voința în raporturile cu România.

Ne-am fi așteptat din partea autorilor la o expunere mai profundă a prevederilor tratatului de la San Stefano, la o explicare mai ales a cauzelor care au determinat Rusia să nesocotească înțelegerea cu Austro-Ungaria încă dinainte de declanșarea războiului. Astfel s-ar fi înțeles mai clar că, asigurîndu-și prin San Stefano o dominație absolută în sud-estul Europei, Rusia sfîrșise prin a nemulțumi nu numai unele dintre micile state din zonă, dar și marile puteri. Preocupate de stabilirea unui nou echilibru de putere care să excludă influența preponderentă a Rusiei, marile puteri s-au grăbit s-o constrîngă pe aceasta să accepte rectificări substanțiale în statutul politic al zonei sud-est europene. Este ceea ce a dus spre congresul de pace de la Berlin și, mai ales, spre stipulațiile înscrise în tratat cu privire la statele mici din această regiune, a căror independență politică era recunoscută.

În partea finală a lucrării se întîlnesc cîteva considerații privitoare la caracterul războiului purtat de România. Demonstrînd că efortul întreprins pentru cucerirea neatîrnării țării a avut un caracter național, în sensul că s-a bazat pe concursul tuturor păturilor și straturilor sociale, în general pe masele largi populare, autorii nu omit faptul că o Românie independentă constituia cauza și a românilor din provinciile rămase sub dominație străină. Sprijinind războiul — cum se demonstrează în carte — aceștia năzuiau spre independența României, considerînd că numai în asemenea condiții va putea triumfa lupta lor de emancipare națională și de realizare a unității statale depline.

Drept încheiere la această recenzie, am sublinia că lucrarea realizată de cei doi autori, abordînd îndeosebi aspectele militare ale luptei pentru cucerirea independenței, se bucură de un interes îndreptățit. Deși autorii pun în circulație relativ puține informații inedite, considerăm că noutatea în cartea lor constă în faptul de a fi încercat o interpretare mai cuprinzătoare a unor evenimente militare, de a fi evaluat contribuția României la războiul antiotoman, mai ales la înfrîngerea Porții, nu numai din momentul angajării armatei naționale în campania din sudul Dunării, ci chiar de la începutul crizei orientale. România prin atitudinea ei de simpatie față de mișcările insurecționale din Balcani, prin sprijinul acordat acestora și, mai ales, prin respingerea tentativelor Porții de a încerca să lichideze aceste baze sedițioase care de regulă porneau de pe teritoriul ei, a întreținut aceste focare de revoltă, contribuind în acest chip la redeschiderea Chestiu-

nii orientale prin intervenţia marilor puteri şi, în final, prin declanşarea războiului ruso-turc. Toate aceste probleme, într-o măsură mai mare sau mai mică, se oglindesc în cartea celor doi autori. Aceştia realizează, în plus, un tablou amănunţit al contribuţiei militare efective a României la luptele din Peninsula Balcanică, prezentat din perspectivă tactică şi strategică şi legat tot timpul de ansamblul desfăşurărilor militare din cadrul războiului ruso-turc.

Consideraţiile menţionate ne fac să apreciem cartea lui Constantin Căzănişteanu şi Mihail Ionescu drept o contribuţie valoroasă la aprofundarea unuia dintre cele mai importante momente din istoria noastră modernă.

Apostol Stan

ISTORIA ROMÂNIEI

NICOLAE GRIGORAȘ, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 207 p.

De la apariția primului tratat al istoriei României elaborat de specialiști pe baza documentelor de arhivă și edite, de pe pozițiile materialismului istoric și dialectic a trecut mai bine de un deceniu și jumătate, timp în care în istoriografia românească și străină s-au înscris numeroase studii și articole precum și noi volume de documente menite să aducă noi contribuții la cunoașterea tot mai bună a trecutului acestei țări românești la începutul feudalismului dezvoltat. Acest fapt l-a determinat pe binecunoscutul istoric N. Grigoraș să elaboreze o monografie consacrată unui secol din istoria Moldovei, de la întemeierea acesteia ca stat feudal de sine stătător pînă la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare.

În prima parte a lucrării sînt dezbătute problemele cu privire la întemeierea Moldovei, în partea a II-a este prezentată domnia lui Alexandru cel Bun cu implicațiile sale internaționale iar în partea a III-a și ultima se face o analiză profundă a istoriei Moldovei în timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun pînă la înscăunarea lui Ștefan cel Mare.

Lucrarea este precedată de o *introducere* care cuprinde o expunere succintă a principalelor particularități ale acestei perioade din istoria Moldovei. Totodată autorul demonstrează și ajunge la concluzia că titlul puțin obișnuit pînă acum folosit pentru statul moldovean Țara Românească a Moldovei are o precisă bază documentară internă și externă. De fapt nimeni nu contestă faptul că Moldova a fost, este și va fi o țară românească ca și Transilvania ca și Țara Românească (Valahia) după cum nimeni nu contestă că în vechile documente din secolele XIV și XV numele ei este deseori menționat ca fiind Țara Românească a Moldovei sau Moldo-Valahia, sau Mauro-vlahia. De aceea concluzia sa este că „denumirea cea mai adecvată pentru statul întemeiat la est de Carpați este aceea de Țara Românească a Moldovei".

Publicarea în ultimele decenii a unui mare număr de documente interne și externe, a unor cronici, a unor relatări ale călătorilor străini privind această perioadă a ușurat mult munca autorului în privința investigației pe de o parte, iar pe de alta i-a permis printr-o interpretare critică a izvoarelor să ajungă chiar la unele concluzii noi în comparație cu ale altor specialiști în cercetarea aceleiași perioade istorice. Drept urmare constatăm în expunerea lui N. Grigoraș mai întîi o reconsiderare a unor probleme de mult cercetate ca de exemplu întemeierea Moldovei, primii ei voievozi, succesiunea cronologică a acestora pînă la Alexandru cel Bun apoi combaterea unor inadvertențe existente în studiile mai ales de dată recentă, consacrate acestei perioade, Astfel este contestată calitatea de voevod al Moldovei pentru Dragoș ca și pentru Sas ambii fiind numai conducători de oaste în slujba regatului maghiar; tot așa este contestată existența mormintelor lor în Moldova. În privința întemeierii Moldovei se arată că Bogdan I a plecat din Maramureș la est de Carpați fiind declarat rebel de către regele maghiar Ludovic I; că la est de Carpați statul Moldova a rezultat după lichidarea organizației prestatale create de regatul maghiar și prin unificarea pe calea armelor a formațiilor politice autohtone ostile regatului maghiar, că întemeierea din 1359 a fost mai întîi un act social-politic și apoi unul demografic, că situația Moldovei în 1359 era similară cu a Țării Românești (Valahiei) în 1330; era deci un stat de sine stătător, independent, că lupta pentru menținerea independenței Moldovei a continuat și în anii 1359—1365.

Ușurința cu care unele concluzii de pînă acum sînt răsturnate de autor pe baza unor argumente logice și documentare totodată se explică prin numărul extrem de puțin al mărturiilor contemporane cu acele evenimente. Așa de exemplu de la Dragoș, Sas și Balica nu s-a păstrat nici un document, după cum nu s-a păstrat nici un document intern sau extern nici de la Bogdan I și Lascu I. Acest fapt a permis autorului și altor specialiști să se sprijine de cele mai multe ori pe concluzii ipotetice rezultate din tradiții și

mărturii documentare externe a căror confirmare a fost lăsată pe seama descoperirii în viitor a unor noi documente De aceea în lucrarea de față pe care o prezentăm predomină destul de multe ipoteze de exemplu cu privire la organizarea internă a Moldovei după întemeiere ca stat feudal pe timpul lui Bogdan I și Lascu I. Din același motiv în lucrare apar chiar în prima parte unele probleme controversate ca de exemplu cu privire la paternitatea lui Petru I, la succesiunea acestuia la tronul Moldovei după Lațcu I, la existența lui Costea Mușat cărora li se va da un răspuns cît mai aproape de realitate pe măsură ce va spori documentarea asupra lor.

În comparație cu rezultatele cercetării autorului privind pe primii domni ai Moldovei după întemeiere cu acelea relative la Petru I Mușat și urmașii săi pînă la Alexandru cel Bun sînt incontestabil mai valoroase deoarece pentru aceasta sînt utilizabile peste 10 documente interne și 5 externe, care reflectă o seamă de amănunte despre politica internă și externă a Moldovei. Așa de exemplu ele ne permit să aflăm amănunte despre începutul politicii de independență față de Polonia și Ungaria pe timpul lui Petru I Mușat, despre continuarea organizării economice, sociale și administrative a țării, în fine despre modul cum a fost consolidată unitatea statului care la vremea respectivă se bucura de un prestigiu fără precedent în Europa centrală și de sud-est. Mai mult în această parte a lucrării cititorul află cum Moldova din timpul lui Petru I Mușat devenise o adevărată cheie de boltă în politica externă a celor trei țări românești angajate pe plan european în cadrul unei alianțe tripartite cu caracter antiotoman.

Tot atît de fructuoase sînt și concluziile la care ajunge N. Grigoraș cu privire la domniile lui Roman I, Ștefan I și Juga ologul. Nu ne vom referi la unele constatări cu privire la succesiunea lor cronologică pe tronul Moldovei discutabilă încă dacă se ține seama de unele cercetări recente (Șt. Gorovei), ci la faptul că Roman I este acel domn al Moldovei care se intitulează ,,marele singur stăpînitor al țării Moldovei de la munte pînă la mare'' care în numai trei ani de domnie a încercat să impună principiul continuității dinastice ca factor de consolidare a puterii centrale. În privința lui Ștefan I ,,voevodul cel Bătrîn care a bătut pe unguri la Hindău'' cum spune cronica țării, autorul îl prezintă pe acesta ca pe un domn care înzestrat cu deosebite calități militare a reușit să apere cu succes independența, libertatea și integritatea teritoriului țării. În concluziile primei părți a lucrării N. Grigoraș subliniază faptul că după apariția statului de sine stătător al Moldovei consolidarea puterii centrale, desăvirșirea unității teritoriale a statului în frontierele lui naturale și întărirea independenței a fost posibilă numai cu sprijinul lui Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești ca o dovadă a convergenței conștiente ,,de acțiune a tuturor românilor''.

Despre Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun pe care autorul îl consideră drept ,,un deschizător de veac'', în istoria acestei țări în cea mai mare măsură faptele sînt bine cunoscute drept rezultat a faptului că de la acest domn s-au păstrat mult mai multe mărturii documentare (interne și externe) în comparație cu ale predecesorilor săi; totodată cercetările de pînă acum au reușit să stabilească principalele coordonate ale acestei domnii. De aceea și expunerea lui N. Grigoraș se ridică la nivelul unei adevărate sinteze în care sînt subliniate principalele aspecte ale domniei acestuia: politica cu privire la înțelegerea cu patriarhul din Constantinopol pentru clarificarea situației bisericii moldovenești apoi relațiile politice pe care le-a avut Moldova cu Țara Românească, Polonia, Ungaria, Lituania și Imperiul otoman. Concluziile autorului în această privință sînt îndreptățite în sensul că timp de pestre trei decenii, cît a domnit Alexandru cel Bun Moldova s-a aflat în centrul unor intense relații internaționale europene, că strînsele ei relații cu Țara Românească au reprezentat un factor de stabilitate politică la Dunărea de Jos, că în politica externă Alexandru cel Bun a dat dovadă de inițiative personale menite să sporească și mai mult prestigiul Moldovei pe plan european.

Desigur că cititorul ar fi fost și mai interesat după lectura acestei părți din lucrare, dacă în aceeași măsură autorul ar fi insistat și asupra unor probleme mai importante din politica internă a lui Alexandru cel Bun sub aspect economic, social, administrativ și cultural mai ales că o domnie atît de lungă a fost deosebit de prosperă pe plan intern. În fine autorul este bine cunoscut de specialiști prin altă lucrare relativ la instituțiile Moldovei (*Instituțiile feudale ale Moldovei. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)* apărută în urmă cu aproape un deceniu.

Ultima parte a lucrării caracterizată drept perioadă ,, în care abundă grave frămîntări interne'' drept urmare a neaplicării consecvente a principiului eredității în succesiunea la tron este consacrată de autor mai multor domni și anume: Ilie și Ștefan al II-lea, Roman al II-lea și Petru al II-lea, Bogdan al II-lea, Alexandru al II-lea și Petru al III-lea Aron. Acest sfert de veac din istoria Moldovei (anii 1432—1457) pare

copleșit în expunerea lui N. Grigoraș de evenimentele de politică internă și externă în cea mai mare măsură cunoscute din lucrările publicate pînă în prezent. Meritul autorului constă însă în faptul că istoria Moldovei este prezentată în contextul relațiilor internaționale europene, că el folosește prilejul de a supune unei critici științifice recentele lucrări consacrate unor aspecte ale problemei care au stat la baza cercetării sale ca de exemplu eforturile depuse de domnii Moldovei pentru menținerea independenței și integrității teritoriale a țării lor. În fine se insistă asupra legăturilor politice strînse dintre cele trei țări românești Moldova, Țara Românească și Transilvania, mai ales datorită eforturilor depuse de Iancu de Hunedoara. Ca și la partea a doua credem că era util să se insiste într-un capitol separat asupra unor aspecte ale situației interne din Moldova (starea economică, socială, administrativă, culturală).

Însoțită de o bogată ilustrație — dar lipsită de hărți — lucrarea reprezintă o realizare meritorie în cunoașterea cu amănuntul a unui secol din istoria Moldovei la începutul evului mediu, în care acest stat a devenit un factor de stabilitate politică în sud-estul Europei.

Constantin Șerban

*** DIMITRIE CANTEMIR (Antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana-Carmen Dumitrescu), Edit. Eminescu, București, 1977, 270 p.

În prestigioasa editură bucureșteană a apărut nu de mult timp un instrument deopotrivă util specialiștilor și cititorilor interesați în studierea unuia din cei mai eruditți cărturari ai neamului românesc, Dimitrie Cantemir. Este vorba de antologia prefațată și îngrijită de Suzana-Carmen Dumitrescu care își propune, prin studiile prezentate, să ofere o imagine bogată și clară asupra personalității și operei savantului român, spirit renascentist, bine cunoscut chiar și în vremea sa în cercurile științifice europene.

Avînd la dispoziție o bibliografie vastă, autoarea culegerii de texte critice s-a oprit asupra acelora pe care le-a considerat a fi cele mai concludente pentru a demonstra valențele multiple ale personalității omului de știință, a cercetătorului, insistînd îndeosebi asupra acelora care evidențiază viziunea sa istorico-politică și creația literar-științifică, de fapt domeniile principale în care Dimitrie Cantemir s-a impus în cultura națională și europeană.

După modul în care este ordonat materialul, cititorul întîlnește, în paginile cărții, o varietate de informații care îmbrățișează aproape toate aspectele operei: „Dimensiunea istoricului", „Dimensiunea literatului", „Dimensiunea universală", „Expresia lingvistică", „Arta poetică". Sînt puse astfel în valoare puncte de vedere exprimate în presă sau în studii de specialitate de către reputați cercetători ai istoriei literaturii române.

Descoperit cu adevărat la începutul secolului nostru, eminentul om de știință român reprezintă după părerea lui Ion Dodu Bălan „prima coloană trainică și impunătoare a edificiului spiritualității românești, a cărei cheie de boltă s-a rezemat ulterior pe oameni de seamă din aceeași stirpe renascentistă ... Ca orice personalitate marcantă și reprezentativă a unei culturi naționale, Dimitrie Cantemir a crescut firesc din solul patriei române și din spiritualitatea neamului său".

Este ideea care străbate tot volumul, și anume că prin opera sa, omul de acțiune și savantul care a trăit arzînd ca o flacără la confluența a două veacuri iar, prin genialele sale intuiții, la confluența lumii feudale cu cea modernă, a fost un luptător consecvent pentru înfăptuirea unui măreț ideal politic — emanciparea țării sale de sub dominația otomană.

Din analiza textelor supuse atenției rezultă că primul aspect care a atras atenția cercetătorilor este activitatea sa de istoric. Și abia după aceea s-a trecut la analiza personalității sale culturale, descifrîndu-i-se profilul de scriitor, stilist, filozof.

Nicolae Iorga care găsea o unitate indestructibilă, dată fiind permanenta lor întrepătrundere, între activitatea politică și cea de cercetător și scriitor, descoperă în Dimitrie Cantemir un spirit renascentist conturat din perspectiva unui istoric de talie universală. Întrebîndu-se de existența unei concordanțe sau a unei neconcordanțe între faptele înfățișate în operă și realitatea istorică raportată la documentele vremii, Iorga subliniază importanța ideii lui Cantemir „de a trata științific istoria întregului nostru trecut, fără a se opri la granițele trecătoare, la despărțirile vremelnice" (p. 45). Pentru Cantemir — afirma Iorga — există și o altă problemă, în afară de aceea a obîrșiei romane, una de o însemnătate aproape egală — aceea a persistenței (p. 47).

Urmărind aceeași idee, a concordanței dintre scrierile cărturarului cu tabloul istoric al țărilor românești la începutul secolului al XVIII-lea, P. P. Panaitescu, punînd în relief o serie de amănunte semnificative privind viața social-politică a timpului, subliniază că „totuși avem dreptul să afirmăm că „Istoria ieroglifică" este un izvor istoric de

foarte mare importanţă pentru cercetătorul care nu caută în istorie numai determinarea amănuntelor cu caracter individual, ci cercetează instituţiile şi împrejurările sociale" (p. 66).

Volumul pe care îl semnalăm subliniază că studiile consacrate motivelor literare, precum şi a diverselor aspecte legate de stilul şi limba lui Dimitrie Cantemir, au pornit mai întîi de la receptarea sa globala, reţinîndu-se apoi, în mod treptat, anumite aspecte particulare.

Cărturarul care a militat continuu pentru ridicarea prestigiului ţării sale nu numai pe plan politic ci şi cultural, a fost un mare făurar de cultură şi a reprezentat una dintre culmile de gîndire ale vremii în istoriografie, geografie, filosofie, deschizînd acestor ştiinţe, noi perspective de dezvoltare.

Două secole mai tîrziu, George Călinescu, care îl priveşte în dublă ipostază — de filozof şi romancier — creionează trăsăturile definitorii pentru activitatea literară a renumitului beizadea Dumitraşcu, din perspectiva estetică. El remarcă evoluţia expresiei pornind de la prima lucrare „Divanul" în care predomină „încîlcirea frazei" şi şcolăreasca silogistică exagerată" şi ajungînd pînă la „Istoria ieroglifică", adevărat „Roman de Renart românesc", cu intenţii polemice, unde „invenţia verbală extraordinară, portretistica grotescă dau istoriei o savoare rară". În analiza sa, George Călinescu face adeseori trimiteri la opere de seamă din literatura universală, şi subliniază, vorbind despre limba lui Dimitrie Cantemir, tendinţa novatoare în limba română impusă de personalitatea lui Dimitrie Cantemir.

Pe aceeaşi linie a cercetărilor referitoare la personalitatea savantului renascentist, Perpesicius, într-un studiu intitulat „Locul lui Dimitie Cantemir în literatura română", apreciază că „Istoria ieroglifică" poate fi asemănată cu „un roman social" (p. 126) despre viaţa principatelor, moldovenesc şi muntenesc, în decurs de şaptesprezece ani, între 1688 şi 1705. După o analiză riguroasă Perpesicius subliniază că „locul lui Dimitrie Cantemir în literatura noastră se situează pe linia marilor creatori de mituri şi expresie" (p. 134).

La rîndul său, Const. C. Giurescu descoperă în lucrarea „Viaţa lui Constantin Cantemir", nu numai caracterul său panegirist ci o incontestabilă valoare istorică şi literară (p. 166). Valoarea istorică deoarece ea ne dă lămuriri şi detalii asupra biografiei acestui voievod pe care nu le aflăm în nici un izvor şi valoare literară remarcabilă, autorul izbutind să ne înfăţişeze pregnant, uneori în puţine cuvinte oameni şi împrejurări (p. 168).

Volumul mai pune în evidenţă şi alte studii recente, datorate unei noi generaţii de „cantemirologi", în care se încearcă descoperirea unor noi valenţe semnificative pentru structura creaţiei artistice a lui Cantemir. În acest sens sînt invocate studii care propun noi puncte de vedere, al istoricului, al filozofului şi al comparatistului.

Astfel relevînd principalele aspecte filozofice în strînsă legătură cu motivele literare, Petru Vaida urmăreşte ecoul umanismului european precum şi întrepătrunderea diferitelor curente filosofice în opera lui Dimitrie Cantemir. Virgil Cândea observă că „oricît de variată prin tematică, opera lui Cantemir nu este exotică. Fiecare din subiectele tratate de autor îşi află uşor locul în programul culturii româneşti". Cantemir — notează Mircea Anghelescu — a fost nu numai primul cărturar român a cărui operă a fost marcată de contactul cu valorile culturale ale orientului, ci şi unul din primii scriitori români tradus într-o limbă orientală. El a fost „unicul creator de satiră în răsăritul Europei" — omolog şi totodată contemporan lui Swift (Andrei Brezianu).

Cît priveşte limba şi stilul lui Dimitrie Cantemir, prezenta antologie de texte reliefează observaţiile competente şi cu un vădit spirit analitic, observaţii care aparţin lui Al. Rosetti şi Iorgu Iordan. Marele savant român din secolul al XVIII-lea, după părerea profesorului Iorgu Iordan, este „un înaintaş al reprezentanţilor Şcolii Ardelene şi, indirect, al scriitorilor, publiciştilor, traducătorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au contribuit la crearea sintaxei româneşti moderne, după un model latino-romanic".

După cum a rezultat din această sumară semnalare, unii autori au pus în lumină orientalismul cărturarului român, alţii barocul sau au insistat mai mult asupra istoricului sau filozofului. Cartea reprezintă, prin selecţia efectuată, un exemplu de cercetare interdisciplinară, opera lui Dimitrie Cantemir fiind înfăţişată cititorului dintr-o multitudine de unghiuri de vedere.

Constantin Gheorghe

ILEANA PETRESCU, VIRGIL JOIŢA, ION PĂTROIU, *Contribuţia Olteniei la războiul pentru independenţă*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 208 p.

Lucrarea, bogat documentată cu material inedit — extras din fondurile arhivistice ale oraşelor Craiova, Turnu-Severin, Caracal,

Rm. Vîlcea și Tg. Jiu — , dar și edit, reliefează contribuția Olteniei la înfăptuirea actului independenței de stat din anii 1877—1878.

Pe parcursul a aproximativ 208 pagini — (compartimentate în trei părți distincte : I. Premise economice, social-politice și culturale ale independenței de stat ; II. Locul Olteniei în războiul de independență și III. Consecințele dobîndirii independenței în viața economică, social-economică și culturală a Olteniei (1888—1900) —autorii analizează procesele complexe ale dobîndirii independenței de stat a României, marcînd contribuția și rolul maselor populare din provincia din stînga Oltului la susținerea războiului. Cititorului îi sînt prezentate : stadiul de dezvoltare a economiei Olteniei în ajunul proclamării și dobîndirii independenței de stat — comparativ cu evoluția economică a întregii țări, după constituirea statului național român, din punct de vedere agrar, industrial, comercial și financiar — , tradițiile luptei pentru independență de-a lungul veacurilor, participarea militară la război, contribuția populației la organizarea efortului de război, consecințele dobîndirii independenței, care s-au resimțit în Oltenia, ca de altfel pe întregul cuprins al României, etc.

Autorii, utilizînd bogatul material documentar și statistic de care au dispus, analizează cu competență, în prima parte a lucrării, evoluția ascendentă a ramurilor economice de pe teritoriul Olteniei, — inclusiv efectele negative, datorate crizei agrare, secetelor, influenței capitalului străin — care au impus necesitatea dobîndirii independenței, ieșirea națiunii române de sub dependența Porții Otomane, situarea ei în rîndul statelor independente. Concomitent cu analiza factorilor economici, autorii evidențiază rolul forțelor revoluționare de la 1848 din Oltenia în acțiunea de pregătire a forțelor politice în vederea obținerii independenței de stat.

Într-un paragraf bine realizat sînt analizate tradițiile luptei pentru independentă de-a lungul veacurilor pînă la 1878, demonstrîndu-se, pe de o parte, faptul de necontestat că în provincia de peste Olt tradițiile de luptă pentru libertate națională au contribuit la formarea forțelor militare capabile să asigure dezvoltarea liberă a poporului român, pe de altă parte, evidențiindu-se participarea substanțială a unităților militare de pe teritoriul Olteniei la susținerea războiului, faptele de vitejie și eroismul ostașilor și ofițerilor olteni în luptele de la Plevna, Vidin, Smîrdan, etc.

Într-un alt paragraf este marcată contribuția populației din Oltenia în asigurarea transporturilor necesare armatei, devotamentul și entuziasmul maselor țărănești din această provincie în sprijinirea efortului întregului popor român în susținerea războiului. Sînt elocvente, în această privință, cifrele care demonstrează contribuția populației la susținerea războiului. Potrivit datelor folosite de autori, Oltenia a contribuit cu 46% din numărul total de vite mari și mici rechiziționate pe țară ; cu 10% din numărul cailor destinați transporturilor militare (p. 122) ; cu 33% din producția de făină rechiziționată pe întreaga țară (p. 129) ; cu 82% din totalul producției de porumb (p. 125) ; cu 41% din cantitatea de fîn destinată armatei (p. 127). În general, din județele Dolj, Mehedinți, Romanați, potrivit aprecierilor autorilor, s-au rechiziționat între 20—40% din totalul produselor pe țară (p. 128). Țărănimea din Oltenia, conștientă că cerința istorică era atunci dobîndirea independenței, a donat cantități însemnate de alimente, furaje și alte produse, asigurînd timp de aproape un an și jumătate, — de la concentrarea armatei din aprilie 1877 și pînă la demobilizarea totală, în octombrie 1878, — aprovizionarea și întreținerea numeroaselor unități militare cantonate în zonă. Pe de altă parte, populația Olteniei a contribuit cu 10% din totalul sumei destinate pentru procurarea armamentului (p. 134).

În ultima parte a lucrării sînt analizate consecințele dobîndirii independenței de stat, faptul că obținerea independenței a creat condiții favorabile dezvoltării forțelor de producție, autorii prezentîndu-ne date statistice și informații prețioase privind ramurile industriale din Oltenia. Este ilustrativ, în această privință, tabelul de la p. 154 înfățișînd principalele întreprinderi industriale care funcționau pe teritoriul Olteniei în perioada 1878—1900, situația căilor de comunicație, precum și datele privind creșterea numerică a proletariatului. Este analizată, de asemenea, mișcarea socialistă ca și rolul militanților socialiști (Al. I. Trușcă, Traian Demetrescu, G. D. Pencioiu, Vasile Petrescu, D. Radoviceanu etc.) în organizarea mișcării muncitorești din Oltenia, presa socialistă și democratică etc., activitatea clubului social-democrat al muncitorilor din județul Dolj la mobilizarea proletariatului în luptă pentru drepturi și libertăți politice. Totodată, cititorul are posibilitatea, răsfoind cartea, să cunoască evoluția relațiilor agrare, frămîntările din lumea satului oltean îndată după dobîndirea independenței, legiuirile agrare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mișcările țărănești de pe teritoriul Olteniei, după 1878 și pînă la 1900, dezvoltarea culturii.

Lucrarea se impune atenției cititorilor prin ținuta sa științifică, prin documentarea

amplă, şi stilul ei ales, ca şi prin grupajul de schiţe de la sfîrşit înfăţişînd aspecte privind pregătirea militară, faptele de eroism ale ostaşilor şi veteranilor olteni ai războiului de independenţă.

Mircea Iosa

ION BULEI, *1916 Zile de Vară*, Edit. Eminescu. Bucureşti, 1978, 262 p.

Operă de informare cu un pronunţat caracter de cronică şi de document istoric, de redescoperire critică a unor valori, nu odată de mare circulaţie pentru istoria noastră naţională, demersul ştiinţific a lui Ion Bulei ne oferă pe baza unei bogate bibliografii edite cît şi inedite de primă importanţă ,,Viaţa unei ţări în preziua războiului la sfîrşitul căreia neamul românesc, prin jertfa sa eroică îşi înfăptuia întregirea naţională" (p. 7).

Lucrarea autorului care este un reportaj istoric este scrisă într-o manieră puţin uzitată în literatura noastră ştiinţifică istorică şi reprezintă după afirmaţia acestuia „o altă modalitate de a scrie istoria. Nu o extensiune a faptului istoric în accepţia ce se dă îndeobşte acestei noţiuni, ci o împreunare a lui cu faptul cotidian. Istoria nu este numai interpretarea vieţii trăite, ci viaţa însăşi în necurmata ei curgere".

Bazîndu-şi temeinic travaliul ştiinţific pe principiile materialismului istoric Ion Bulei reuşeşte prin lucrarea pe care încercăm s-o prezentăm o minuţioasă reconstituire a ultimilor luni (iunie — august 1916) ale perioadei neutralităţii sau de pace armată cum susţin unii istorici, perioadă în care ambele tabere beligerante execitau puternice presiuni asupra României de a se alătura uneia sau alteia.

În preajma izbucnirii primului război mondial, dezvoltarea economică şi politică a României, creşterea conştiinţei naţionale a poporului român şi intensificarea fără precedent a luptei de eliberare naţională în toate provinciile sale istorice, au ridicat în faţa naţiunii necesitatea inexorabilă a realizării unirii tuturor acestor provincii româneşti într-un singur stat naţional.

Momentul istoric ilustrat de această carte nu este un oarecare ci vara anului 1916 care a precedat antrenarea vechii Românii în primul război mondial.

Autorul specifică faptul că ,,mărturiile epocii nu au fost îndemnate spre un făgaş dinainte dorit, istoria fiind aşa cum a fost şi nu cum ar voi-o fiecare generaţie să fie".

Autorul schiţează cadrul social-economic în care s-a desfăşurat întregul complex de fenomene şi împrejurări politice din acea perioadă, al tatonărilor şi confruntărilor ce anticipau încheierea unor acorduri militare şi politice cu puterile care recunoşteau legitimitatea realizării dezideratului secular al poporului român — desăvîrşirea statului naţional unitar.

Demnă de remarcat este obiectivitatea şi discernămîntul ştiinţific al autorului în selectarea acelor evenimente care evidenţiază activitatea guvernului român în acea perioadă relevîndu-se politica circumspectă a lui I. I. C. Brătianu, rolul avut de premierul român în obţinerea condiţiilor de ordin militar economic şi politic, puse de România pentru a se alătura Antantei care recunoşteau acesteia pentru prima dată formal şi din punct de vedere juridic dezideratele ei naţionale şi îi promiteau asigurarea sprijinului pentru realizarea dorinţelor sale legitime.

Cu toate că reprezenta interesele burgheziei în ascensiune primul ministru al României de atunci, într-un moment de răscruce al istoriei noastre, a dat glas năzuinţelor corespunzînd intereselor celor mai adînci ale poporului spre făurirea statului naţional unitar.

Faptele relevă ele însele că presiunile politico-diplomatice ale puterilor în conflict au devenit mai stăruitoare pe măsură ce devenea limpede că războiul va fi de durată, că atragerea României cu însemnatele ei resurse materiale (grîu, petrol etc.) şi potenţial uman putea înclina spre victorie.

Se desprinde din paginile lucrării cu pregnanţă caracterul just al participării României la război aşa cum de altfel au fost toate războaiele poporului român purtate pînă atunci împotriva cotropitorilor.

Intrarea României în război în vara anului 1916 a fost salutată cu entuziasm de masele populare care considerau că sosise momentul realizării dezideratului naţional, iar acest lucru nu a schimbat caracterul imperialist al războiului marilor puteri din cele două tabere, deşi poporul român ar fi dorit sincer făurirea statului naţional unitar nu prin război, după cum au subliniat socialiştii români.

După parcurgerea lucrării în discuţie se impun şi cîteva observaţii critice. De dorit ar fi fost ca acest ,,reportaj istoric" să cuprindă şi un set de reproduceri care ar fi dat o notă de variaţie lucrării, ridicînd totodată şi conţinutul ştiinţific.

De asemenea lucrarea ar fi putut să cuprindă şi un indice selectiv în afară de lista personajelor principale şi bibliografia selectivă folosită.

Greşelile de tipar de la pag. 160 puteau fi evitate. Era necesar ca lucrarea să cuprindă şi un rezumat într-o limbă străină să facă cunoscută istoricilor străini problematica lucrării în discuţie.

Considerăm că aceste mici observaţii critice nu scad cu nimic valoarea lucrării prezentate şi totodată credem că volumul prezentat nu exclude posibilitatea unor completări.

În concluzie credem că demersul ştiinţific al lui Ion Bulei răspunde menirii pe care şi-a asumat-o de a informa publicul larg, românesc într-o manieră proprie asupra unui moment fundamental din istoria poporului nostru avînd totodată şi o reală importanţă pentru cercetarea istorică cît şi pentru activitatea educativ-patriotică.

Constantin Dobrescu

*** *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz — Documente, militare*, Edit. militară Bucureşti, 1977, XXXVII+452 p.

Aniversarea a şase decenii de la eroicele bătălii din vara anului 1917, moment hotărîtor în lupta poporului român pentru independenţă şi unitate naţională, a prilejuit apariţia, sub egida Centrului de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară din Bucureşti a unei culegeri de documente care, în intenţia autorilor ei, să evidenţieze efortul militar al României în campania acelui an decisiv şi totodată patriotismul fierbinte care a impulsionat acţiunile ostaşilor români, ale întregului popor de rezistenţă în faţa cotropitorilor.*

Volumul beneficiază de un substanţial cuvînt înainte semnat de col. C. Căzănişteanu (p. V — XIX), în care se subliniază profundul caracter naţional şi popular al participării României la prima conflagraţie mondială. În concluzie se arată importanţa victoriilor româneşti din 1917 la înfrîngerea imperialismului Puterilor Centrale, la realizarea statului naţional.

Volumul cuprinde un număr de 215 documente, materiale de arhivă inedite, în majoritate din Arhiva Ministerului Apărării Naţionale; o parte provin din Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca Centrală de Stat, Biblioteca Muzeului Militar Central şi din fondul documentar al Centrului de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară. De asemenea sînt extrase din „Monitorul Oficial" şi „Monitorul oastei", precum şi din lucrările sau colecţiile în care au apărut iniţial.

Autorii au selectat cu precădere documente de sinteză, în care se analizează modul de desfăşurare a operaţiilor militare: dări de seamă şi rapoarte operative, comunicate oficiale, buletine informative şi registre istorice, emanate de la eşaloanele superioare (cartierul general, armate, divizii). Documentele aranjate în ordinea cronologică, acoperind perioada ianuarie 1917 — aprilie 1918, ilustrează etapa reorganizării organismului militar românesc (ianuarie — iunie 1917) şi îndeosebi cele trei mari bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz. Unele din ele pun în lumină fapte de arme petrecute fie anterior, fie ulterior acestor evenimente. Totodată este reflectată colaborarea militară cu aliaţii, în primul rînd cu misiunea franceză condusă de generalul H. Berthelot. În sfîrşit sînt reproduse ordonanţe ale inamicului date pentru teritoriul ocupat, ca şi aspecte ale luptei şi jertfelor populaţiei de aici pentru libertate.

Menţionăm că textele în limbi străine au alăturate traducerile în limba română, iar pentru a înlesni folosirea documentelor autorii au introdus o listă rezumativă a acestora (p. XXI — XXXVII), alături de o listă de abrevieri (p. XX) şi un indice general alcătuit de Dorina Rusu.

La sfîrşitul campaniei din 1916 România s-a aflat în faţa unei crize generale: în condiţiile în care ajutorul promis de Antantă, prin convenţia militară din 4/16 august 1916, nu s-a efectuat, iar în cooperarea cu armata s-au înregistrat serioase defecţiuni, armata română, în faţa unui inamic superior tehnic şi numeric, a fost nevoită, după bătălii înverşunate, să cedeze două treimi din teritoriul naţional, Moldova singura provincie rămasă liberă, a devenit pentru aproape doi ani reazemul încrederii unui popor în dreptatea cauzei sale.

Aici Comandamentul român, în condiţii deosebit de dificile — iarnă foarte aspră, epidemii, suprapopulaţie, resurse de aprovizionare insuficiente — avînd asistenţa misiunii militare franceze, a trecut la refacerea şi reorganizarea forţelor sale armate, îmbunătăţind considerabil atît instrucţia cît şi dotarea lor.

Dintre documentele care reflectă situaţia frontului şi transformările suferite de unităţile române în acele luni am reţinut telegrama generalului Berthelot din 29 mai/11 iunie 1917 către ministrul francez al arma-

---

* Volumul este întocmit de din colectiv format din: colonel C-tin Căzănişteanu (coordonator) colonel dr. Vasile Alexandrescu, col. Aurelian Miriţă, Dorina Rusu şi lt. major Dumitru Dobre.

mentului, Albert Thomas, în care certifică că „pe linia Siretului și a Dunării se găsește o armată renăscută" (doc. 25) ca și rapoartele sale nr. 14 din 31 mai 13 iunie și nr. 15 din 8 21 iunie (doc. 26 și 29) în care după ce constată progresele înregistrate în pregătirea de luptă și starea de spirit care „continuă să fie excelentă" solicită urgentarea transporturilor cu material de război, adăugînd „voi depune toate eforturile pentru ca el să fie îndreptat fără întîrziere spre România".

În instrucțiunile operative ale Marelui Cartier General date la 19 mai 1917, se anunță reluarea operațiilor ofensive pe întregul front român avînd drept scop completa imobilizare a tuturor forțelor inamice și distrugerea celor care acționau în sectorul Focșani-Nămoloasa. Se indică gruparea și misiunile armatelor (doc. 23).

În volum este redat și momentul depunerii jurămîntului de credință, la 8 iunie 1917, a primului contingent de soldați ardeleni și bucovineni, expresie a solidarității în gînd și fapte a românilor din provinciile subjugate cu frații lor. Șeful statului român le spunea cu acea ocazie: „armata, în a cărei familie ați intrat azi, vă primește cu brațele deschise ca niște frați de mult așteptați ... în sosirea voastră salută chezășia cea mai puternică, că visul atîtor veacuri se va înfăptui, că dorul unui neam întreg, în sfîrșit se va stinge" (doc. 28).

Semnalăm și doc. 31, prin care Corpul 30 armată rus elogiază activitatea membrilor escadrilei franco-române Farman 4 care și-au îndeplinit însărcinările „cu un mare succes".

Evident, așa cum am notat mai sus, accentul materialelor selectate în culegere cade pe pregătirea și desfășurarea operațiilor militare din vara anului 1917. Comandanții armatelor române se adresează ostașilor lor îmbărbătîndu-i și mobilizîndu-i la luptă: „Nu uitați că reluăm lupta pentru cea mai sfîntă cauză și anume pentru izgonirea cotropitorilor din căminele noastre" — se arată în ordinul de zi al generalului Averescu, în momentul declanșării ofensivei de la Mărăști (doc. 34) — iar comandantul Armatei I, generalul Cristescu, face apel la faptele strămoșilor, la datoria sacră de a păstra moștenirea pămîntului lăsată de aceștia (doc. 46).

Documentele înfățișează pe larg situația existentă pe front, zi de zi, organizarea pozițiilor de luptă, dispunerea trupelor — efectivele lor, acțiunile și obiectivele urmărite, ca și rezultatele acestora. Astfel, ele oferă posibilitatea reconstituirii convingătoare a evenimentelor și totodată, în pofida modului de redactare, în general sec, reușesc să redea ceva din tumultul luptelor și să releve eroismul de masă dovedit de ostașii români. Iată un fragment din darea de seamă a Diviziei 13 asupra zilei de 6 august 1917 „Lupta a fost crîncenă mai ales între orele 10—14, cînd au avut loc o serie de atacuri și contraatacuri furioase în diferite puncte, fie pentru menținerea poziției, fie pentru respingerea atacurilor inamicului. Se citează cazul companiei 1 mitraliere, din Regimentul 51 infanterie, ai cărei servanți, împreună cu comandantul lor, căpitan Ignat Grigore și ofițerul din companie, au fost găsiți morți cu mîinile încleștate pe piese, sub un morman de cadavre inamice; precum și cazul sergentului Iliescu Ignat, din Regimentul 51 infanterie, care văzînd pe comandantul lui de pluton rănit, ia comanda plutonului și cu un dor nebun de răzbunare s-aruncă prin surprindere asupra unei companii inamice de mitraliere, trece prin baionetă toți servanții, cu ofițer cu tot, și reușește să captureze cu plutonul său 9 mitraliere" (Doc. 153). Ordinele de zi și decretele prin care militarii români și străini distinși în lupte sînt decorați pun în lumină alte nenumărate fapte de vitejie.

Din aceeași perioadă mai notăm un document ce se referă la transporturile de armament și muniții expediate din străinătate pentru armata română (doc. 62), un raport al atașatului militar al Belgiei la Berna asupra ofensivei austro-germane pe frontul din Moldova (doc. 121), ca și radiograma unui post străin, care citează o corespondență a ziarului „Times" în care este elogiată bravura ostașilor români (doc. 130).

Credem că ar fi fost binevenite și alte dovezi și opinii din străinătate asupra bătăliilor din vara lui 1917, întregind imaginea lor în ansamblu.

În volum este prezentă și lupta pe care populația din regiunile vremelnic ocupate a dus-o neîncetat împotriva mașinii de război dușmane, luptă care a conferit valențe noi, semnificative rezistenței românești în primul război mondial. Ea s-a manifestat prin acțiuni de sabotaj, cum ar fi tăierea firelor și cablurilor telefonice (doc. 5, 201), adăpostirea militarilor rămași în spatele liniei frontului sau fugiți din captivitate (doc. 166, 197), transmiterea unor informații despre mișcările adversarilor, precum a făcut grupul condus de Vasile Chilian (doc. 196, 197), atacarea patrulelor (doc. 184) și chiar organizarea luptei de guerilă în județele Mehedinți, Gorj și Olt de sublocotenentul Victor Popescu (doc. 27 și 193). Administrația militară de ocupație a reacționat dur, reprimîndu-le adesea prin condamnări la moarte (doc. 56, 184, 204, etc.). Acestea nu au putut însă înfrînge voința poporului de a trăi în libertate, de a-și realiza aspirațiile seculare.

În așteptarea unor volume de documente mai complete și înglobînd o arie arhivistică

mai mare, ţinem să apreciem, în concluzie, că această culegere, prezentată în condiţii tipografice bune reuşeşte să ofere celor care cercetează istoria participării armatei române la primul război mondial un material interesant şi în acelaşi timp necesar.

Dumitru Preda

CASSIAN R. MUNTEANU, *Bătălia de la Mărăşeşti* (proză, versuri şi articole). Edit. Facla, Timişoara, 1977, 158 p.

Împlinirea celor şase decenii de la eroicele bătălii victorioase ale armatei române împotriva militarismului german pe cimpurile de luptă de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, în timpul primului război mondial a cunoscut şi pe plan publicistic o îndreptăţită evocare ilustrată de numeroase apariţii editoriale. Reunind sub titlul Bătălia de la Mărăşeşti majoritatea scrierilor publicistului bănăţean Cassian R. Munteanu, martor al evenimentelor din vara anului 1917, cei doi editori : Nicolae Rosu şi Nicolae Ţirioi, care semnează şi prefaţa cărţii au grupat în acest volum producţiile în proză şi versuri, caracterizate printr-o evidentă culoare istorică, ale unui autor destul de puţin cunoscut generaţiei de astăzi. Astfel, lucrarea pe care o semnalăm, cuprinde următoarele scrieri : Bătălia de la Mărăşeşti — Zilele de glorie ale Armatei I română — (24 iulie — 10 august <stil>v<echi> 1917) apărută la Bucureşti în decembrie 1918. Martiriul cătanelor. Însemnările din război ale unui soldat din armata austro-ungară, apărută la Lugoj, în 1919 — iniţial tipărită sub titlul Atacul, în noiembrie 1915 la Bucureşti —, versuri şi Articole politice. Volumul este completat de un grupaj de referinţe critice scrise de contemporani cu Cassian R. Munteanu precum şi de personalitaţi ale istoriei şi literaturii române, alţi publicişti care au preţuit viaţa şi activitatea tînărului bănăţean, cu o scurtă existenţă, încheiată înainte de a împlini vîrsta de 30 de ani. Un număr de 10 reproduceri după fotografii înfăţişînd aspecte din viaţa şi opera publicistică a scriitorului Cassian R. Munteanu completează imaginea unei personalităţi care s-a remarcat printr-un înaintat patriotism, o înaltă conştiinţă cetăţenească puse în slujba idealului apărării ţării împotriva cotropitorului străin, pentru triumful marii idei a unităţii naţionale a românilor înfăptuită prin actul istoric de la 1 decembrie 1918.

Cassian R. Munteanu a desfăşurat timp de aproape un deceniu o activitate diversă şi fecundă în calitate de scriitor, publicist, militant înflăcărat pentru unirea Banatului şi Transilvaniei cu România. La începutul primului război mondial, fiind mobilizat în armata austro-ungară a îndemnat pe mulţi ostaşi bănăţeni să poarte pe front tricolorul românesc şi să dezerteze pentru a trece peste Carpaţi în România. El însuşi evadează din armata austro-ungară la mijlocul anului 1915 şi ajunge în România după o peregrinare plină de grele suferinţe fizice şi psihice. Stabilit în ţară îşi consacră activitatea publicistică şi practică luptei pentru înfăptuirea idealului unităţii naţionale a românilor. De remarcat că venitul net al lucrării *Atacul — noiembrie 1915* — l-a destinat în folosul refugiaţilor din Transilvania şi Banat. Cassian R. Munteanu a îndeplinit funcţia de secretar al secţiei Bucureşti a Ligii Culturale — denumită după reorganizare Liga pentru unitate politică a tuturor românilor. Tînărul bănăţean a fost şi secretarul comisiei care a înscris un număr de peste 20 000 de refugiaţi ardeleni şi bănăţeni ca voluntari în armata română. O dată cu intrarea României în război alături de coaliţia Antantei, Cassian R. Munteanu, deşi avea o sănătate şubredă, cere să fie înrolat voluntar şi este repartizat la biroul de informaţii al Marelui Cartier general al armatei. În lunile iulie şi august 1917 asistă la bătălia de la Mărăşeşti şi, puternic impresionat de eroismul ostaşilor români va scrie imediat, la Tecuci, poezia *Mărăşeştii* iar în octombrie o succintă descriere cu un titlu omonim luptei din localitatea cu nume intrat în legenda vitejiei armatei noastre. Cassian R. Munteanu a fost primul poet care a omagiat în publicistica românească eroismul de masă al bravei armate române pe cîmpia de luptă a Mărăşeştilor. După terminarea războiului a desfăşurat o activitate gazetărească notabilă la ziarul „România Nouă" condus de Onisifor Ghibu (1918), la „Banatul" (1919), „Gazeta Bocşei" şi „Banatul românesc" (1920). Cu un an înainte de moarte (12 ianuarie 1921) Cassian R. Munteanu şi-a susţinut candidatura în alegerile din iunie 1920 pentru cel dintîi Parlament al României Mari. Cei care l-au susţinut — ţărani şi intelectuali din Vermeş, comuna sa natală şi din Ramna — au avut satisfacţia să-l vadă ales deputat cu o mare majoritate de voturi. Personalitatea lui Cassian R. Munteanu a stat în atenţia unor nume de notorietate ale culturii noastre : Nicolae Iorga, Camil Petrescu, Onisifor Ghibu, Ion Vidu sau al altora, mai puţin cunoscuţi publicului larg, dar preţuitori sinceri ai vieţii şi activităţii tînărului patriot bănăţean : Dumitru Brînzei, P. Nemoianu, Valerica Branişte.

Restrînsă ca întindere creaţia lui Cassian R. Munteanu poartă pecetea unui puternic suflu patriotic. Din filele scrierilor sale istoria ni se relevă prin trăirile autentice ale

oamenilor simpli, îmbrăcaţi în uniformă militară, prinşi în vălmăşagul evenimentelor dramatice ale primului război mondial. Ostaşii români înrolaţi în armata austro-ungară se îndreptau spre frontul din Galiţia cîntînd „Deşteaptă-te române" ducînd cu ei steagul tricolor şi purtînd funde cu culorile roşu, galben şi albastru (schiţa *Steagul nostru* — Costa Bănăţeanu —). Referindu-se la propria-i dezertare din armata austro-ungară autorul îşi dezvăluie profundele sentimente patriotice: „Ori dacă trebuie să mor cu orice preţ, după ce de atîtea ori am scăpat de la moarte, atunci cel puţin să ajung pînă la graniţă, numai doi paşi să fac pe pămîntul sfînt şi liber românesc, acolo nu-mi pasă, măcar să muşc în ţărînă, tot voi muri mai cinstit" (*Evadarea*, p. 66). Apropierea de ţară îl face să exclame: „... acolo, acolo e România, leagănul sfînt al speranţelor noastre!" (*Pribegia*, p. 69).

În Bătălia de la Mărăşeşti, după cum mărturiseşte autorul în prefaţa broşurii, aceasta a fost „scrisă pentru public, de un ziarist bănăţean, voluntar în armata română, care a avut cinstea să fie, în timpul operaţiilor, cu postul de comandă al Armatei I în nemijlocită apropiere a frontului, văzînd lupta desfăşurîndu-se înaintea ochilor şi participînd cu tot sufletul său de român la ea" (p. 77).

Descrierea bătăliei de la Mărăşeşti ca şi a evenimentelor care au precedat-o se distinge printr-un stil alert. Pe lîngă autenticitatea informaţiilor transmise cititorilor: efectivele armatelor care se înfruntau, pierderile beligeranţilor, notaţiile unor ofiţeri germani despre lupte, extrase din cele mai frumoase comunicate oficiale româneşti cu privire la bătălia de la Mărăşeşti se degajă o atmosferă de intensă vibraţie şi mîndrie patriotică trăită de autor, martor ocular al unuia din cele mai înălţătoare momente ale istoriei poporului său. La Mărăşeşti a avut loc — scrie Cassian R. Munteanu — „... cea mai mare bătălie de sector ce s-a dat pe frontul ruso-român, sau cea mai glorioasă luptă de apărare ce a dat armata română în cursul războiului" (p. 80). Eroismul de masă al românilor este ilustrat prin exemple emoţionante: „Ofiţeri şi soldaţi morţi pînă la unul în jurul mitralierelor şi cu mîna pe armă, avînd în faţă mormane de cadavre nemţeşti" (p. 82).

În finalul acestei vibrante scrieri autorul reliefează încă o dată ideea de puternic patriotism care străbate creaţia sa epică şi lirică: „Iar ziua de 15 august 1917, aniversarea împlinirii unui an de la intrarea României în război i-a aflat pe austro-germani zdobiţi sîngeros de vitejia ţăranului român care — jertfindu-se pentru patria sa şi pentru dezrobirea fraţilor săi subjugaţi, suferind martiriu (...) — a dovedit lumii încă o dată că are loc de cinste în istoria popoarelor şi este vrednic de un viitor mai mare şi mai bun" (p. 85).

Opera lui Cassian R. Munteanu, scriitor înzestrat cu un profund sentiment al preţuirii istoriei neamului său se remarcă prin sinceritatea şi căldura cu care a fost scrisă. Iar restituirea ei cititorilor, prin această unică ediţie postumă reprezintă un frumos şi binemeritat omagiu adus memoriei autorului, fiu vrednic al Banatului şi ţării, patriot şi cetăţean cu o clară conştiinţă asupra rolului intelectualului militant în slujba istoriei poporului său.

Mircea C. Dumitriu

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL — IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTA PLASTICĂ
  - — SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - — SÉRIE BEAUX-ARTS
  - — SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

RM ISSN CO — 3870

I. P. Informaţia c. 639

43 856

Lei 10